This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

ANDOVER-HARVARD LIBRARY
AH 6J4T

TIJDSCHRIFT

WAARHEID IN LIEFDE,

EEN

GODGELEERD

TIJDSCHRIFT,

VOOR

BESCHAAFDE CHRISTENEN.

Jaargang 1853.

IV Stuk.

4
307 b

Digitized by Google

Period
208.1.2

Digitized by Google

Dr. J. P. DE BIE
's-GRAVENHAGE

...RHEID IN LIEFDE,

EEN

GODGELEERD

...DSCHRIFT,

VOOR

...HAAFDE CHRISTENEN.

...NDER MEDEWERKING VAN EEN

...ELEERD GEZELSCHAP,

TOT ZINSPREUK HEBBENDE:

...oord is de ...aarheid;

UITGEGEVEN DOOR

...E DE GROOT, L. G. PAREAU, J. SONIUS ...GMAN, W. MUURLING, L. S. P. MEIJBOOM.

JAARGANG 1853.

IV STUK.

Te GRONINGEN, bij
J. OOMKENS. J. ZOON,
Boekverkooper.
1853.

Digitized by Google

Period
208.1.2

Digitized by Google

Dr. J. P. DE BIE
's-GRAVENHAGE

WAARHEID IN LIEFDE,

EEN

GODGELEERD

TIJDSCHRIFT,

VOOR

BESCHAAFDE CHRISTENEN.

ONDER MEDEWERKING VAN EEN

GODGELEERD GEZELSCHAP,

TOT ZINSPREUK HEBBENDE:

Gods Woord is de Waarheid;

UITGEGEVEN DOOR

P. HOFSTEDE DE GROOT, L. G. PAREAU, J. SONIUS SWAAGMAN, W. MUURLING, L. S. P. MEIJBOOM.

JAARGANG 1853.

IV STUK.

Te GRONINGEN, bij
J. OOMKENS. J. ZOON,
Boekverkooper.
1853. 41

Digitized by Google

Digitized by Google

VERHANDELINGEN

EN

GEDACHTEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

HOE DACHT DE APOSTEL PAULUS ZICH HET VERBAND TUSSCHEN HET NIEUWE LEVEN, DAT CHRISTUS MET ZIJNE OPSTANDING BEGON, EN HET NIEUWE LEVEN DER CHRISTENEN?

DOOR

J. DOUWES, Jn.,

Predikant te Leens.

» Het nieuw zedelijk en hemelsch leven van den geloovige, gehecht aan het hersteld en heerlijk leven van CHRISTUS."

W. BROES, Tekstenrol, bladz. 353.

Jaarlijks viert de Christelijke Gemeente met hooge ingenomenheid het Paaschfeest, en teregt; want de gebeurtenis, aan welker herdenking dit feest gewijd is, bekleedt in de Christelijke heilsinrigting eene allerbelangrijkste plaats. Men heeft niet ongepast de opstanding van JEZUS CHRISTUS uit den dood wel eens de grondzuil des ganschen Christendoms genoemd. Ware CHRISTUS niet opgewekt, dan ware alle Evangeliepredikiug ijdel, ijdel ook alle Christelijk geloof. Geen Christendom zou er bestaan, geen Christelijk

Digitized by Google

leven. Dan zouden wij JEZUS niet voor den Zoon van God kunnen houden; zijne Apostelen hadden Hem niet als den CHRISTUS kunnen prediken: zijn kruisdood — nu de verzoening eener zondige wereld met God — zou ons geen troost, geenerlei zegen aanbrengen; wij zouden aan geen goddelijk regtvaardig wereldbestuur kunnen gelooven; wij zouden geen blijmoedig hoopvollen blik op een toekomstig leven kunnen vestigen. Daarom vermanen wij elkander met het woord van den Apostel PAULUS: *Houdt in gedachtenis, dat Jezus Christus uit de dooden opgewekt is!*" en wanneer wij over het hooge belang dier gebeurtenis voor ons nadenken, dan komen de volgende punten hoofdzakelijk voor onzen geest. Vooreerst: JEZUS CHRISTUS is door zijne opstanding bewezen, Gods Zoon te zijn; wij kunnen dus in Hem als zoodanig gelooven. Ten tweede: de Apostelen ontvingen daardoor aanleiding, moed en bekwaamheid, om Hem als den CHRISTUS te verkondigen; wij hebben dus aan deze gebeurtenis het ontstaan der Christelijke Kerk te danken. Ten derde: Gods liefde is in die opstanding het treffenste geopenbaard; want het bleek, dat die met den dood van JEZUS niet uitgeput was, daar de Vader zijnen Zoon, dien de wereld aan het kruis sloeg en alzoo verwierp, ten tweedenmale aan de wereld gaf; wij mogen dus de prediking van bekeering en vergeving van zonden aannemen. Ten vierde: Gods bestuur over het lot van JEZUS, dat door zijn sterven als verdenkerd was, is door de opstanding heerlijk geregtvaardigd, nu wij hierin de uitkomst en het einddoel van al wat God over Hem gehengde, aanschouwen; wij mogen dus aan een alwijs en regtvaardig wereldbestuur ons toevertrouwen. Ten vijfde: door die opstanding is de opstanding der

Digitized by Google

geloovigen gewaarborgd en als vóórgebeeld; wij mogen dus in blijmoedige hope der toekomstige heerlijkheid wandelen. Dit alles wordt in de dagen van het Paaschfeest of die daarop volgen dan ook menigmalen van den Christelijken kansel der Gemeente voorgesteld: en in menig geschrift ter bevordering van Christelijk geloof en Christelijke kennis vinden wij het op deze of soortgelijke wijze ontwikkeld. Hoe goed dit nu ook zijn moge, echter houden wij het daarvoor, dat men nog dikwijls te eenzijdig bij de opstanding van JEZUS CHRISTUS als *feit*, als gebeurtenis, staan blijft, en vraagt, wat men aan die *gebeurtenis*, aan die *opstanding op zich zelve* te danken heeft, voorbijziende, wat wij nu aan *den opgewekten Jezus zelven* hebben. Wel erkent men algemeen het belang der opstanding van JEZUS, maar niet algemeen, wat belang *het nieuwe leven zelve*, 't welk Hij met zijne opstanding aanving, voor ons heeft. En toch is het voor ons verstand en voor ons gemoed niet genoeg, dat wij weten, wat heilrijke en blijde *gebeurtenis* de opstanding is; wij wenschen ook te weten, wat de *Opgewekte zelf* voor ons is geworden. Dit te weten verhoogt ook in groote mate het belang der opstanding voor ons, ja — doet ons die gebeurtenis eerst *regt* waarderen. Kennen wij Hem dan uit de Evangelische geschiedverhalen, zoo als Hij was vóór zijn lijden en sterven en in hetzelve; wij wenschen ook, zooveel dit mogelijk is, Hem te kennen zoo als Hij is, nadat Hij dat nieuwe leven ontvangen heeft, 't welk met zijne opstanding uit de dooden een aanvang nam.

Zoo wij nu dit nieuwe leven van JEZUS in deszelfs aard en heerlijkheid onzen lezers wilden trachten voor oogen te stellen, dan zouden wij eene zeer uitgebreide taak op ons nemen. Wij zouden dan uit de

Digitized by Google

berigten aangaande zijne verschijningen en werkzaamheid op aarde gedurende het veertigdaagsche tijdvak tusschen de opstanding en hemelvaart, en uit de berigten van verschijningen en daadwerkelijke tusschenkomst ook na zijne hemelvaart, de trekken van dat leven van meer dan aardsche heerlijkheid moeten opzamelen; wij zouden ook de geheele geschiedenis der Christelijke Kerk niet mogen voorbijzien; in welker stichting, uitbreiding, leiding en trapsgewijze volmaking de hemelsche aard van het nieuwe leven, dat met JEZUS opstanding begonnen is, openbaar wordt van den eersten Pinksterdag af tot op heden toe. En wilden wij nu het belang van dit nieuw en hemelsch leven van CHRISTUS voor ons naar eisch ontwikkelen, wij zouden vreezen of aan de volledigheid of aan de duidelijkheid te kort te doen, zoo wij dit in eene enkele verhandeling zochten af te doen. Hierom, en omdat er over enkele gedeelten van dit onderwerp reeds opzettelijke opstellen in dit Tijdschrift voorkomen (1), hebben wij liever onze taak beperkt tot

---

(1) Als: van H. N. VAN TEUTEM, Of JEZUS na zijne opstanding nog dezelfde was, als bij zijne vroegere omwandeling, 1838, III; van S. K. THODEN VAN VELSEN, Het veertigdaagsch leven van JEZUS na zijne opstanding, beschouwd als eene openbaring van het toekomstig verheerlijkt leven des Christens in den hemel, 1844, I; van A. RUTGERS VAN DER LOEFF, Invloed van JEZUS verheerlijking op de komst des heiligen geestes, 1841, II; van L. SCHUKKING, Waarop hebben wij te letten in de geschiedenis der Kerk, om in dezelve de openbaring van het voortdurend leven van CHRISTUS te zien? enz. 1843, III: van denzelfden, Moeten wij, om CHRISTUS in zijne heerlijkheid te zien, Hem ook in de geschiedenis der Kerk gadeslaan? zoo ja, hoe openbaart Hij zich dan in die geschiedenis als Gods Zoon? 1844, IV. en van W. MUURLING, Wat zegt het, dat CHRISTUS in den mensch en in de menschheid moet leven, en hoe is dit het wezen van het innerlijke Christendom? 1843, II.

Digitized by Google

het behandelen der aan het hoofd geplaatste vraag. Deze vraag verlangt een onderzoek niet naar de geheele zaak, maar naar de denkbeelden van PAULUS omtrent dezelve: en nog meer bepaald, een onderzoek niet naar de denkbeelden van PAULUS over den aard en het belang van dat nieuwe leven in 't algemeen, maar over het verband waarin het staat tot het nieuwe leven der Christenen. Wij achten alzoo, dat veel wat bij PAULUS voorkomt aangaande de werkzaamheid van den verheerlijkten CHRISTUS in betrekking tot zijne Gemeente, of wat men noemt *de Christusregering*, door ons met stilzwijgen kan worden voorbijgegaan. Niet zoozeer, wat CHRISTUS volgens PAULUS nu werkt als de verhoogde Heer en Zaligmaker, tot volmaking zijner Gemeente en tot heiliging der zijnen, maar meer, hoe aan zijn nieuw leven, zoo als het met zijne opstanding begonnen is, zich het nieuwe leven der Christenen aanknoopt en vasthecht — hoe het eerste met het laatste, en het laatste met het eerste *verbonden* is: dit is het, wat wij te onderzoeken hebben. Plaatsen, waarin PAULUS de Christenen voorstelt als *met Christus gestorven*, maar ook *met Hem levende*, *met Christus gekruist*, maar nu ook *met Hem opgewekt tot een nieuw leven*, en waarin hij hen vermaant, om, nu CHRISTUS uit de dooden opgewekt is, thans *in nieuwheid des levens te wandelen*, en, dewijl zij *met Christus opgewekt*, *met Christus gezet zijn in den hemel*, nu ook niet te bedenken de dingen die beneden, *maar die boven zijn*, *daar Christus is*, zulke plaatsen, zoo menigvuldig in zijne brieven voorkomende, komen voornamelijk bij ons onderzoek te pas; want daarin schijnt de Apostel een zeker verband tusschen het nieuwe leven van CHRISTUS en het nieuwe leven der Christenen uitgesproken te hebben.

Digitized by Google

Wel is waar, meestal leest men in zulke plaatsen geene vermelding van een eigenlijk verband tusschen het nieuwe leven van CHRISTUS en dat der Christenen, maar meent er alleen eene vergelijking in te vinden, als tusschen twee zaken, die toevallig eenige gelijkheid aan elkander hebben. Eene vergelijking tusschen dat wat met CHRISTUS had plaats gegrepen en wat met den Christen was voorgevallen: of, met andere woorden, de opstanding van CHRISTUS een *beeld* van de wedergeboorte van hem die Christen wordt. In beide gevallen is een uitgang uit een vroeger en een ingang in een nieuw leven. Evenwel meenen wij reeds uit de blijkbare ingenomenheid, waarmede PAULUS over *dat gestorven zijn* en *leven met Christus* spreekt, uit den nadruk, dien hij gedurig in zijne brieven op deze voorstelling legt, te mogen opmaken, dat hij meer bedoelt, dan alleen in een beeld of eene vergelijking des Christens wedergeboorte en Christelijk leven te schetsen. Dat echter de Apostel inderdaad een wezenlijk en innig verband tusschen het nieuwe leven, dat CHRISTUS met zijne opstanding begon, en het nieuwe leven der Christenen vond, en hoe hij zich dat verband dacht, zullen wij eerst na eene zorgvuldige uitlegging der voor dit onderwerp belangrijkste plaatsen, met zekerheid kunnen aanwijzen. Daar om is de orde, die wij in het behandelen van ons onderwerp volgen zullen, deze:

Eerst zullen wij de belangrijkste plaatsen, die hiertoe betrekking hebben, verzamelen en verklaren; waaruit het ons blijken zal, *dat* PAULUS inderdaad een naauw verband vond tusschen het nieuwe leven van CHRISTUS en het nieuwe leven der Christenen.

Ten tweede zullen wij uit geheel den geest van

PAULUS en zijne beschouwing van het Christendom zoeken op te maken, *van welken aard* dat verband volgens hem is; terwijl wij

Ten derde met een tweetal opmerkingen, de eene over PAULUS, de andere over de practische aanwending van het bij PAULUS gevondene, onze Verhandeling zullen besluiten.

I.

In de beschouwing der plaatsen, die bij ons onderzoek in aanmerking kunnen komen, beginnen wij met die, waarin PAULUS de zaak het duidelijkst en volledigst, naar het ons toeschijnt, uitgesproken heeft. Wij bedoelen Rom. VI: 1—13. PAULUS spreekt in deze verzen de groote waarheid uit, dat *zondigen in volstrekte tegenspraak is met het wezen en den toestand des Christens: de Christen heeft dood en leven met* CHRISTUS *gemeen: met* CHRISTUS *is hij gestorven, met* CHRISTUS *is hij opgewekt; dus hij heeft een nieuw, der zonde niet langer dienstbaar, maar Gode gewijd leven.* De vraag, die Joodschgezinde ijveraars voor de wet al ligt konden opwerpen (uit misverstand of misbruik van zijne leer, dat de regtvaardigheid niet uit de werken der wet maar uit Gods genade is), de vraag: *Zullen wij in de zonde blijven, opdat de genade te meerder worde?* met een krachtig: »dat zij verre!" afgewezen hebbende, betoogt PAULUS genoemde stelling, weder vragende: *Wij, die der zonde gestorven zijn, hoe zullen wij nog in dezelve leven?* vs. 2. Het een sluit het ander uit, voor de zonde dood zijn en in haar leven kan niet zamen gaan. De Christenen zijn *voor de*

Digitized by Google

zonde gestorven (1). Wanneer en hoe? *Zoovelen wij in* CHRISTUS *gedoopt zijn, zijn wij in zijnen dood gedoopt*, vs. 3. Der Christénen doop *in Christus*, of *tot gemeenschap met Christus* (εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν), waardoor zij gemeenschap erlangd hebben aan CHRISTUS en al wat in en van Hem is, was ook, ja was vooral een doop *tot gemeenschap zijns doods*, waardoor zij gemeenschap of deel erlangd hadden aan zijnen dood. PAULUS zegt niet: *aan de vruchten van* zijnen dood, b. v. vergeving der zonden en wat men er meer uit afleiden kan, maar *aan zijnen dood zelven:* zoodat de Christenen ook *gelijk* CHRISTUS *gestorven*, ja *met Hem gestorven* zijn. Zijn dood is *de hunne geworden* en wel: *toen zij gedoopt werden.* Hun doop was hun sterven met CHRISTUS of hun *der zonde sterven.* Dat PAULUS dit bedoelt, blijkt nog duidelijker, als hij vs. 4 vervolgt: *Wij zijn dan met Hem begraven door den doop in* (of *tot*) *den dood, opdat, gelijk Christus uit de dooden opgewekt is door* (niet *tot*, zoo als onze vertaling heeft) *de heerlijkheid* (of *magt*) *des Vaders, alzoo ook wij in nieuwheid des levens wandelen zouden.* Der Christenen doop was een doop *tot den dood*, nl. van CHRISTUS, ja een *begraven worden met Christus;* de onderdompeling. beeldt zelfs de nederdaling in het graf

(1) De verklaring dezer woorden, dat de Christen zich moet beschouwen, als *om* of *van wege* de zonde, als haar slagtoffer, gestorven te zijn, omdat CHRISTUS als zoodanig in zijne plaats (hem vervangende) gestorven is, of dat de Christen het er voor houden moet, reeds de straf der zonde gedragen te hebben, omdat CHRISTUS dat in zijne plaats (hem vervangende) gedaan heeft — strijdt volstrekt tegen het redebeleid, tegen den geest van PAULUS en tegen den letterlijken zin. Verg. Gal. II: 19.

Digitized by Google

aanschouwelijk af, en is alzoo een zinnebeeld van CHRISTUS sterven en begraven worden, waaraan de Christen, gedoopt wordende, deel erlangt of neemt. Maar 't is ook evenzeer, daar de doopeling weder uit het water oprijst, een zinnebeeld van het opstaan of opgewekt worden tot een nieuw leven, gelijk CHRISTUS opgewekt is — of een weder opstaan met CHRISTUS, gelijk men met CHRISTUS gestorven was. *Want* (vs. 5) *indien wij één plante (met Hem) geworden* (eigenlijk, *met Hem zamengegroeid*) *zijn in gelijkheid zijns doods: zoo zullen wij het ook zijn in gelijkheid zijner opstanding.*" PAULUS drukt zich sterk uit: hij spreekt niet alleen van eene *gelijkheid aan* CHRISTUS of aan zijnen dood en zijne opstanding, maar van een *zamengegroeid zijn met Hem* in of door die gelijkheid. *Zulk eene* innige betrekking tusschen CHRISTUS en de Christenen, *zulk eene* levensgemeenschap, zouden wij zeggen, waarin de Christenen met hunnen doop zijn opgenomen, dat CHRISTUS dood hun dood, CHRISTUS opstanding hunne opstanding geworden is. In een eigenlijken of physischen zin, dit spreekt van zelf, kan dit sterven en opstaan der Christenen niet gemeend zijn; ook niet zóó, dat CHRISTUS *in hunne plaats* gestorven en opgewekt is, zoodat zij nu niet meer behoeven te sterven en op te staan, maar het er voor kunnen houden, dat het even goed is, *als of* zij zelve gestorven en opgestaan *waren:* maar in oneigenlijken of *zedelijken* en dan geheel waarachtigen zin: der Christenen gemeenschap aan CHRISTUS dood en opstanding is hun zedelijk sterven en zedelijk opstaan, gelijk blijkt uit vs. 6: *Dit wetende, dat onze oude mensch met Hem gekruisigd is, opdat het ligchaam der zonde te niete gedaan* (of *krachteloos gemaakt*) *worde.* Hier is *onze oude mensch* de mensch, die

Digitized by Google

voor de zonde leeft, of de vroegere, ons van nature eigene en vóór onzen overgang tot CHRISTUS ons leven kenmerkende gezindheid; deze is nu *dood*, met CHRISTUS gekruisigd; nu CHRISTUS gekruist is, is ook dat oude leven in ons dood, als waren wij met CHRISTUS aan het kruis gestorven; het ligchaam der zonde, d. i. ons ligchaam, dat der zonde ten dienste stond, *is* niet meer, namelijk *als zoodanig*, *als zondenligchaam*, *opdat wij niet meer de zonde dienen*. *Want*, zoo vervolgt PAULUS, met een spreekwoord: *die gestorven is, die is geregtvaardigd van de zonde;* de betrekking op de zonde is verbroken, hij is van hare heerschappij ontslagen. *Indien wij nu* (vs. 8) *met Christus gestorven zijn, zoo gelooven wij, dat wij ook met Hem zullen leven*, d. i. gestorven zijnde voor de zonde en geestelijk opgewekt tot dat nieuwe leven, zullen wij ook bestendig met CHRISTUS in die hoogere levensgemeenschap blijven. (De woorden *wij gelooven* en *zullen leven* duiden genoegzaam aan, dat de Apostel hier op het voortdurende van dat nieuwe leven doelt.) *Wetende* (vs. 9), *dat Christus, opgewekt zijnde uit de dooden, niet meer sterft; de dood heerscht niet meer over Hem.* Dit is de grond, waarom wij gelooven, dat wij met Hem zullen blijven leven. Met Hem zijn wij één; sterft Hij niet meer, voor ons zal er ook geen dood meer zijn. *Want dat Hij gestorven is, dat is Hij der zonde éénmaal gestorven; en dat Hij leeft, dat leeft Hij Gode.* Zijn dood was ook een afsterven der zonde, wel niet in dien zin, dat Hij, vroeger der zonde dienstbaar, nu van hare heerschappij ontslagen was, gelijk dit vs. 2 van de Christenen heet, maar toch in dezen, dat Hij, vroeger door zijn leven in de wereld en door zijne menschheid in bestendige aanra-

Digitized by Google

king met en strijd tegen de zonde verkeerende, en ook om harentwille aan velerlei lijden onderworpen, door zijnen dood van allen invloed en boven alle magt der zonde verheven was; en dat voor altijd, nu Hij éénmaal om harentwille gestorven was; zoodat nu zijn leven, dat vroeger ook wel Gode gewijd was, maar tevens met de zonde in gedurige aanraking kwam, *nu alléén Gode* gewijd is, zonder de mogelijkheid, dat de zonde daar ooit of immer stoornis in veroorzake.

Alzoo ook gijlieden, zoo trekt PAULUS hieruit en uit geheel zijne redenering het besluit, *houdt u zelven voor de zonde dood, maar Gode in Christus Jezus levende. In Christus Jezus*, in gemeenschap met Hem, met zijn leven. Opmerking verdient het hier, dat PAULUS niet zegt: nu *moet* gij ook met CHRISTUS voor de zonde sterven, om de Christenen daartoe aan te sporen, maar: *houdt u voor zulke gestorvenen.* De Apostel blijft zich in zijne voorstelling der zaak geheel gelijk, het is hem eene daadzaak: die CHRISTUS aangenomen hebben, die door den doop met Hem in gemeenschap getreden zijn, *zijn* met Hem gestorven, met Hem opgewekt; en hij herinnert het hun maar, wekt hen op om het niet te vergeten, dat er een innig verband bestaat tusschen het nieuwe leven, dat CHRISTUS met zijne opstanding begon, en het nieuwe leven der Christenen, opdat zij het inzien, hoe zondigen strijdt tegen hun Christen zijn. En eerst hierop bouwt hij nu zijne vermaning vs. 12, 13, om ook overeenkomstig dit hun wezen te wandelen, of om hun Christen zijn nu ook door hun gedrag niet te weerspreken: (*dit* was mogelijk: PAULUS leert geene volstrekte volharding der heiligen). *Dat dan de zonde niet heersche in uw sterfelijk ligchaam om haar te*

Digitized by Google

gehoorzamen in deszelfs begeerlijkheden; noch stelt uwe leden der zonde tot wapenen der ongeregtigheid; maar stelt u zelven Gode, als uit de dooden levende geworden, en uwe leden Gode tot wapenen der geregtigheid.

Wij hebben ons lang bij deze plaats opgehouden, omdat wij haar als eene hoofdplaats voor ons onderzoek beschouwen, en kunnen nu korter zijn in het behandelen van andere plaatsen, in welke PAULUS zich minder uitvoerig uitlaat, maar waarbij toch dezelfde denkbeelden, die wij hier aantroffen, soms met eenige wijziging, ten grondslag liggen.

Rom. VII: 1—6 ontwikkelt PAULUS het denkbeeld: *de Christenen staan niet langer onder de wet, zij zijn door den dood van Christus der wet afgestorven, en leven nu met den opgewekten Christus als Hem toebehoorende.* PAULUS begint met de stelling: de wet heeft magt over den mensch, zoo lang hij (de mensch) leeft (vs. 1): sterft hij, dan heeft de magt der wet voor hem een einde. De dood maakt vrij van de wet. Tot opheldering dezer stelling haalt PAULUS het voorbeeld aan van eene getrouwde vrouw, die, zoo lang haar man leeft, door de wet aan hem verbonden is en geene vrijheid heeft, zich aan een anderen te verbinden, doch door den dood — niet haren eigenen, maar — des mans, van de wet des mans vrij gemaakt is, zoodat zij nu eenen anderen toebehooren kan: een voorbeeld, wel niet in allen deele overeenkomende met hetgeen de Apostel betoogen wil, daar het niet de bevrijding door den dood der onderworpene partij, maar der heerschende opgeeft; maar toch genoegzaam, om in 't algemeen de stelling toe te lichten: *de dood breekt de magt der wet. Zoo dan,*

Digitized by Google

mijne broeders! gij zijt ook der wet gedood, vervolgt PAULUS, vs. 4. Over u, omdat gij gedood zijt, heeft de wet geene magt meer. *Gedood* zegt PAULUS en niet maar *gestorven*, en wel *door het ligchaam van Christus*, 't welk nog meer zegt, dan wanneer er alleen stond: *met Christus*. Een krachtig *van buiten in hen werkende invloed* heeft deze verandering bij de Christenen te weeg gebragt: *het ligchaam van Christus*, of de geweldige dood van CHRISTUS heeft hen mede gedood, heeft die uitwerking op hen gehad, dat het vroegere leven (in zedelijken zin, gelijk Hoofdst. VI) afgelegd, in hen *gedood* is. Zoo zijt gij van de magt der wet ontheven (1), *opdat gij zoudt worden eens anderen*, namelijk, *desgenen, die uit de dooden opgewekt is, opdat wij Gode vruchten dragen zouden.* Nu behoort gij niet langer der wet, maar CHRISTUS toe: Hij is uit de dooden opgewekt, en gij, met Hem gestorven voor zonde en wet, zijt ook met Hem opgewekt tot een geestelijk, hemelsch, vrij en Gode gewijd leven. Ja, tot een waarlijk vrij leven (zie vs. 5, 6): *niet meer in het vleesch* — niet meer zinnelijk, als vroeger — toen *de driften der zonden, die door de wet zijn*, (d. i. die door de wet zelve *geprikkeld, opgewekt* worden) *in onze leden werkten, om den dood vruchten te dragen*, maar een leven, waarover de wet geene kracht meer heeft, *daar wij dien vroegeren magthebber zijn afgestorven*, alzoo dat wij niet meer

(1) Er is bij PAULUS een naauw verband tusschen zonde en wet. De dood van CHRISTUS doet ons der zonde afsterven — maar met de zonde ook der wet; want de zonde is de kracht der wet: waar men voor de zonde dood is, daar heeft de wet ook geene kracht meer; daar heeft, kent men geene wet meer.

Digitized by Google

dienen in het oude wettische, maar in het nieuwe geestelijke leven. — Ook uit deze plaats blijkt het dus, dat PAULUS een naauw verband vond tusschen het nieuwe leven van CHRISTUS en dat der Christenen. Wij vinden hier weder dezelfde gronddenkbeelden, als Hoofdst. VI: *met Christus gestorven, met Christus opgewekt* — nu met deze bijgevoegde bepaling: des Christens leven nu niet meer der wet onderworpen, maar den opgewekten, den levenden CHRISTUS gewijd, en met deze uitdrukkelijke herinnering: CHRISTUS gewelddadig sterven heeft hun dat vroegere leven doen *afsterven*.

In zijnen brief aan de Efesiers, het II Hoofdstuk, spreekt PAULUS ook van een mede levend gemaakt zijn met CHRISTUS. Zie vss. 1, 5, 6 en den zamenhang: *U, die dood waart door de misdaden en de zonden — heeft God mede levend gemaakt met Christus en mede opgewekt en mede gezet in den hemel in Christus Jezus*. De voorstelling is *hier*, in vergelijking met die andere plaatsen, eenigzins gewijzigd. PAULUS spreekt hier niet van een *met Christus gestorven* of *gekruist zijn*, niet van de aflegging van een vroeger *leven:* maar alleen van een *uit den dood tot het leven overgebragt zijn*. De Christenen — beide zij die uit de Heidenen waren, zoo als de lezers van den brief, en zij die uit de Joden waren — (PAULUS duidt beide aan door *u* vs. 1 en *ons* vs. 5) — waren vroeger *dooden*, *dooden in de misdaden en zonden*. Hun leven verdiende den naam van leven niet. *Wandelende naar de eeuwe dezer wereld, naar den overste des magt der lucht, des geestes, die nu werkt in de kinderen der ongehoorzaamheid; onder deze verkeerende in de begeerlijkheden hunnes vleesches, doende den wil des vleesches en der gedachten — waren zij allen te zamen van nature*

Digitized by Google

(op zich zelve — *pom Hause aus* zoude men zeggen) geene kinderen des heiligen Gods (vs. 2—4), maar *kinderen des toorns:* den goddelijken toorn onderworpene schepselen. Maar *God had hen levend gemaakt met Christus en met Hem opgewekt en met Hem in den hemel geplaatst.* Duidelijk ligt hier weder het denkbeeld ten grondslag van de weder levend making, opwekking uit den dood, ja, opwekking tot een hemelsch leven met en door de opwekking en hemelvaart van CHRISTUS, en wordt ook hier weder een waarachtig, innig verband tusschen het nieuwe leven, dat CHRISTUS met zijne opstanding begon, en het nieuwe leven der Christenen door den Apostel uitgesproken. Wij mogen dat in PAULUS geest aldus ontwikkelen: zij, die vroeger dood waren in de zonden, waren door Gods genade tot CHRISTUS, met Hem in betrekking, gebragt (het tijdelijk keerpunt hiervoor is de doop, Rom. VI); in betrekking gebragt tot, in gemeenschap met den herleefden, opgewekten, nu in den hemel levenden CHRISTUS; van Hem gaat levend makende kracht uit, van *Hem*, den Opgewekte, de levenwekkende geest: zoo zijn zij het *leven* deelachtig geworden, het leven met en in CHRISTUS, waardoor zij nu reeds niet langer der aarde, maar den hemel toebehooren, en als in den hemel, waar hun burgerschap is, overgeplaatst zijn; het nieuwe leven, dat zij aan Gods genade te danken hebben, dat zij door het geloof hebben aangenomen, en dat zij in alle goede werken openbaren (Zie vss. 8—10).

Dat wij *teregt* aldus des Apostels gedachten ontwikkelen, en met name ook den doop als het keerpunt van dat *levend gemaakt worden* aannemen, blijkt, behalve uit Rom. VI, ook nog uit de plaats

Digitized by Google

in den brief aan de Colossiërs, Hoofdst. II: 12, 13. Hen vermaand hebbende, om zich door de zoogenaamde wijsbegeerte dier dagen niet te laten aftrekken van CHRISTUS, in wien zij alles ontvangen hadden, wat zij tot hunne volmaking behoefden, herinnert hij hun, dat zij ook die besnijdenis niet meer noodig hadden, aan welke sommigen hen wilden onderwerpen, aangezien zij eene andere, geestelijke besnijdenis ondergaan hadden, nl. de heiliging hunner zielen in CHRISTUS (vs. 11) en vervolgt dan: *Zijnde met Hem begraven in den doop* — alzoo, gestorven, en toen zij gedoopt werden, *dood* verklaard voor het vroegere leven: — *in welken* (doop) *gij ook met Hem opgewekt zijt door het geloof der werking Gods* (door het geloof, dat het gevolg is van de werking Gods), *die Hem uit de dooden opgewekt heeft.* Of met andere woorden: God had CHRISTUS uit de dooden opgewekt; deze werking Gods had het geloof verwekt bij de Christenen; door dat geloof hadden zij zich aan CHRISTUS gegeven, CHRISTUS opstanding zich toegeëigend en zoo waren zij *met Hem opgewekt* geworden, nadat zij voor de zonde waren gestorven: het een en het ander was geschied, toen zij gedoopt werden. *En Hij heeft u, die dood waart in de misdaden en in de voorhuid uwes vleesches* (dat is onbesneden van hart), *levend gemaakt met Hem;* niet alleen *gelijk Hem*, maar *met*, in *gemeenschap met Hem*, zoodat zijne levendmaking uit den dood de uwe geworden is. *Dit* heeft God gedaan, *u alle de overtredingen vergevende.*

In dezen zelfden brief (Hoofdstuk III: 1 en volgg.) vinden wij dan ook, met terugslag op laatstvermelde plaats, de vermaning, om overeenkomstig deze ge-

Digitized by Google

meenschap met den Opgewekte gezind te zijn en te streven. » *Indien gij dan met Christus opgewekt zijt, zoo zoekt de dingen die boven zijn, daar Christus is zittende ter regterhand Gods.* Met CHRISTUS, wiens opwekking overgang was niet tot een aardsch, maar tot een hemelsch leven, en daarom ook door zijne verheffing tot de Goddelijke heerlijkheid gevolgd werd, *opgewekt niet tot een aardsch*, maar *tot een hemelsch* leven, *zoo bedenkt de dingen die boven zijn, niet die op de aarde zijn.* Op de hemelsche goederen zij nu uw zin, uw hart gerigt. *Want gij zijt gestorven*, gestorven, zoo als ons nu uit alles, wat wij van PAULUS vernomen hebben, reeds duidelijk genoeg is, in gemeenschap *met Christus*, en daarmede *al het aardsche afgestorven, en uw leven is verborgen met Christus in God.*" Uit geheel dezen zamenhang blijkt, dat het leven, waarvan PAULUS hier spreekt, geen leven is, 't welk de Christenen eerst later, als zij deze aarde zullen verlaten hebben, verkrijgen *zullen*, en 't welk *daarom verborgen* heet, omdat God het voor hen als bewaart in den hemel: neen, de Christenen *zijn* volgens PAULUS door eenen dood doorgegaan *tot het leven; gestorven zijnde, leven zij;* het is alzoo het nieuwe leven der Christenen, 't welk hij bedoelt. Dat is *verborgen*, omdat het *innerlijk* is; binnen in den mensch, in zijn gemoed, daar heeft het zijn eigenlijken zetel; en de wereld, die aanziet wat voor oogen is en voor 't innerlijke en geestelijke geen orgaan heeft, ziet en waardeert het niet: het is verborgen *met Christus*, want ook CHRISTUS, met wien de Christen in *levensgemeenschap* staat, wordt door de wereld niet gezien of gewaardeerd in zijne heerlijkheid: het is verborgen *in God*, want het is in waarheid *goddelijk*, *Gode gewijd*, den Vader, dien

Digitized by Google

ook de wereld niet ziet of kent (1). »*Wanneer Christus, die ons leven*, de grond, de bron, de kracht en de zaligheid van ons (nieuw) leven, *is — zal openbaar geworden zijn:* wanneer zijne nu nog verborgene heerlijkheid ook uitwendig aan het licht zal getreden zijn (bij zijne toekomst), *dan zult ook gij* (of uw leven) *met Hem openbaar worden in heerlijkheid.* Zoo is ook in dit opzigt het verband vast en innig tusschen het leven van CHRISTUS en dat der Christenen. Beide zijn één in rigting en geaardheid; beide zijn niet aardsch, maar hemelsch en Godè gewijd; beide zijn nu nog verborgen voor 't oog der wereld, maar zullen eens openbaar worden; de openbaring van het eene zal ook die van het andere zijn; beide hebben één heerlijkheid, één toekomst. *Doodt dan*, o Christenen, o deelgenooten des levens van CHRISTUS! — dit is de krachtige aansporing, die uit alles van zelf voortvloeit — *doodt dan uwe leden, die op aarde zijn, hoererij, onreinheid, enz.* Zij zijn uwer onwaardig!

Wij vinden verder eene belangrijke uitspraak in den brief aan de Galaten, Hoofdst. II: 19, 20. Het is in PAULUS bekende rede tegen PETRUS, ten betooge dat de Christen niet door wettische werken, maar door

---

(1) Er is eene merkwaardige overeenkomst tusschen deze schoone plaats van PAULUS en wat JOHANNES schrijft, 1 Brief III: 1, 2. De Christenen bezitten reeds *nu* de zaligheid, dat zij *kinderen Gods* zijn. Maar de wereld *kent hen niet*, kan hun geluk niet begrijpen of waarderen, *omdat zij den Vader niet kent.* Die zaligheid is alzoo nu nog als verborgen voor de oogen der wereld. Maar de Christen juicht in haar bezit, en weet, dat hij één's nog wat meer zijn zal, dan hij nu is. — De voorstelling van JOHANNES helpt ons het woord, *uw leven is verborgen*, verklaren. — Ook kan nog uit PAULUS vergeleken worden Rom. II: 28, 29.

Digitized by Google

geloof geregtvaardigd wordt. Vs. 19 zegt de Apostel van zich zelf: *Ik ben door wet voor wet gestorven*, d. i. door de ondervinding wat wet is en wat door eene wet uitgewerkt wordt, ben ik het wettische leven afgestorven, *opdat ik Gode leven zoude.* Alzoo beschouwt hij zich als *tot een nieuw leven overgegaan*, niet meer onder de wet staande, maar Gode gewijd. En vs. 20 duidt hij nader aan, hoe hij tot het nieuwe leven gekomen is. »*Ik ben met Christus gekruist;*" want ofschoon PAULUS wel gezegd had, dat hij door ondervinding van wat eene *wet* was, haar afgestorven was, toch kon eene wet dit *volledig* afsterven, althans het door sterven doorgaan *tot een nieuw leven* niet bewerken: eene wet kon wel behoefte *wekken*, maar niet *bevredigen;* maar *met Christus gekruist*, dat is in gemeenschap tredende met den gekruisten CHRISTUS, die zelf aan het kruis voor de zonde der wereld en voor de heerschappij der wet in de wereld geboet heeft — heeft zijn kruisdood op mij dien invloed gehad, dat ik nu voor de zonde (zie Rom. VI: 6) en voor de wet (Rom VII: 4; beide plaatsen boven zijn verklaard) *dood*, als *met Hem gekruist* ben. *Ik leef alzoo niet meer zelf*, of *en nu leef ik niet meer, ik* PAULUS, zooals *ik* vroeger was; die ijveraar voor de wet en die zondaar is dood; *maar Christus leeft in mij.* Dit is eigenlijk hetzelfde als: *ik ben met Christus opgewekt*, maar krachtiger uitgedrukt. De zin, de geest van CHRISTUS is mijn levensbeginsel, woont en heerscht in mij, het leven van CHRISTUS is mijn leven geworden (*Christus ons leven* vonden wij boven, Col. III: 4). PAULUS denkt hier van zelf weder aan zijne levensgemeenschap met den opgewekten CHRISTUS. *Wat ik echter nu in het vleesch leef*, d. i. mijn leven nu nog in dit

Digitized by Google

zinnelijke ligchaam, in menschelijke zwakheid en beperktheid (PAULUS schrijft *ἐν σαρκὶ*, *in het vleesch*, niet *κατὰ σάρκα*, *naar het vleesch*; want hij had *opgehouden κατὰ σαρκά*, *naar het vleesch*, te leven), *dat leef ik in het geloof des Zoons van God, die mij lief gehad en zich zelven voor mij overgegeven heeft.* Zij dit mijn leven nog in zwakheid des zinnelijken vleesches, het is een geloofsleven; het geloof in den Zoon Gods, gewekt door zijne oneindige liefde tot mij, verbindt mij aan Hem, doet *mij voor Hem*, ja *Hem in mij* leven. Het geloof is hier dus weder, gelijk elders de subjectieve aansluiting des menschen aan CHRISTUS, waardoor men zijns levens deelgenoot is.

Veel overeenkomst hiermede vinden wij 2 Cor. V: 15. *De liefde van Christus heeft ons aangegrepen*, zegt PAULUS, *daar wij dit oordeelen, dat, indien één voor allen* (d. i. ten behoeve van allen (1)) *gestorven is, zij dan allen gestorven zijn* — dus niet, dat het dan even goed is, alsof zij gestorven waren, maar zóó, dat zij werkelijk *met Hem gestorven zijn*, hun zondig eigen ik afgesterven: — *en voor allen is Hij gestorven, opdat zij die leven, niet meer zich zelven leven, maar dien, die voor hen gestorven en opgewekt is.*" Dus — CHRISTUS is ten onzen behoeve beide *gestorven* en *opgewekt*: niet zóó, dat wij niet behoeven te sterven, gelijk de satisfactie-theorie wil; maar zóó, dat wij én *met Hem gestorven* én *met Hem opgestaan zijn.* Zijn sterven heeft ons der zonde doen sterven, zijn nieuw leven doet ons der geregtigheid

(1) Dat de praep. *ὑπέρ* c. gen. in soortgelijke constructies in het Nieuwe Testament de constante beteekenis heeft van *ten nutte* of *ten behoeve van*, is met zijne gewone taalkundige naauwkeurigheid opgemerkt door W. A. VAN HENGEL in zijnen Comment. in I ad Cor. XV, pag. 30, 31, 139.

Digitized by Google

leven. Waarachtig en innig is alzoo ook volgens deze plaats het verband tusschen dat nieuwe leven van CHRISTUS en het nieuwe leven der Christenen.

De aangehaalde plaatsen schijnen ons toe de voornaamsten te zijn, die bij dit ons onderzoek te pas komen. Wij zouden ze nog met velen kunnen vermeerderen, waar ook van der Christenen nieuw leven, van hun dood zijn voor zonde en wereld, van hun leven met en voor CHRISTUS, den levenden, gesproken wordt; maar 't zouden wenken, aanduidingen zijn, overal in PAULUS brieven verspreid, die toch eerst door de boven verklaarde uitvoeriger gezegden regt verstaan kunnen worden. Wij meenen genoeg aangevoerd te hebben, om PAULUS niet mis te verstaan, als hij van het verband spreekt tusschen het nieuwe leven, dat CHRISTUS met zijne opstanding ontving en het nieuwe leven der Christenen. *Dat* de Apostel zulk een verband tusschen het een en het ander vond, is ons duidelijk geworden; mij dunkt de aard van dat verband is ook niet geheel onbekend gebleven; maar wij willen toch nog dieper in des Apostel geest zoeken in te dringen, door juist *dit* — den aard van dat verband zoo als de Apostel het zich voorstelde — niet alleen uit de verklaarde plaatsen, maar ook uit geheel zijne beschouwing van het Christendom (is het mogelijk) af te leiden.

II.

Wij willen in dit tweede deel onzer Verhandeling eenige stellingen ontwikkelen, die wij uit PAULUS beschouwing van het Christendom getrokken hebben, en door welke wij meenen, dat aan de zaak,

Digitized by Google

die wij behandelen, meerdere duidelijkheid bijgezet wordt. Die stellingen moeten gedeeltelijk als slotsommen van het reeds ontwikkelde beschouwd worden, en zullen als zoodanig weinige of geene aanhaling van bewijsplaatsen noodig hebben: gedeeltelijk als afgeleid uit de overige ons bekende Paulinische leer, en daarom door heenwijzing op de plaatsen uit PAULUS brieven gesteund worden.

EERSTE STELLING: *Het leven der Christenen is in waarheid een nieuw leven.*

Dit behoeft eigenlijk geen betoog meer. De behandelde plaatsen hebben het ons duidelijk doen inzien. Gestorven is de Christen voor het vroegere leven. Hij is door eenen dood doorgegaan tot een hooger leven, dan vroeger in hem was. PAULUS brieven zijn er vol van. De Christenen hebben *uitgedaan den ouden mensch met zijne werken, en aangedaan den nieuwen mensch, die vernieuwd wordt tot kennis, naar het evenbeeld desgenen, die hem geschapen heeft.* (Coloss. III: 9, 10). *Zoo iemand in Christus is, die is een nieuw schepsel, het oude is voorbijgegaan: ziet, het is alles nieuw geworden* (1 Cor. V: 17). Ja, het is in waarheid een nieuw *leven:* niet maar nieuwe zeden, nieuwe handelingen: maar een nieuw beginsel, eene nieuwe kracht binnen in den mensch. Vroeger was het de wet in inzettingen bestaande, die van buiten af op hem inwerkte door gebod, bedreiging en dwang, vreeze veroorzakende en de zinnelijkheid tot het verbodene aanzettende; thans is het de liefde, binnen in zijn hart uitgestort, die hem dringt met eene edele aandrift tot al wat goed en heilig is, Gode en CHRISTUS behaagt. Vroeger een leven naar den

Digitized by Google

vleesche; het vleesch, de zinnelijkheid was het heerschend beginsel; thans een leven naar den geest; de geest, de heilige hoogere zin, die uit God is en naar God henen leidt, is de adem, de kracht zijns gunschen bestaans. Vroeger een rondtasten in de duisternis der dwaling; thans een wandel in het licht der kennis Gods. Vroeger een dienen der ongeregtigheid; thans een leven naar den geest der heiligmaking.

TWEEDE STELLING. *Het is een leven in gelijkvormigheid aan Christus.*

Dit komt bij PAULUS niet minder helder aan den dag. De Christenen *hebben Christus aangedaan* (Gal. III: 27), de Christenen zijn door God *te voren verordineerd, den beelde zijns Zoons gelijkvormig te zijn* (Rom. VIII: 29), 't welk niet alleen ziet op hetgeen zij eenmaal *zijn zullen*, maar evenzeer op hetgeen zij *nu reeds*, zij het ook in de beginselen en nog onvolkomen, toch inderdaad en in waarheid, *zijn*. Ja, *wij allen met ongedekten aangezigte de heerlijkheid des Heeren*, het heerlijk beeld van CHRISTUS, *aanschouwende* en daarop het oog des geestes bestendig gevestigd houdende, *worden in datzelfde beeld omgevormd van heerlijkheid tot heerlijkheid* (2 Cor. III: 18). »*In* CHRISTUS" zegt PAULUS, »*woont al de volheid der Godheid ligchamelijk* (Col. I: 19, II: 9)," d. i. geheel de goddelijke volmaaktheid, Gods wijsheid, heiligheid, liefde en alle goddelijke deugd is *op zigtbare wijze*, in menschelijken vorm in CHRISTUS openbaar geworden: en hierop laat de Apostel onmiddellijk volgen: *Weest gij in Hem vervuld* (πεπληρωμένοι) d. i. *met de volheid Gods*, weest beelden van CHRISTUS, vol van het leven Gods, gelijk Hij.

Digitized by Google

En omdat alzoo het ware Christelijke leven een leven in gelijkvormigheid aan CHRISTUS is, daarom vindt men tallooze aansporingen bij PAULUS, om in alle dingen den Heere CHRISTUS na te volgen, en den zin van CHRISTUS meer en meer in ons binnenste aan te kweeken; daarom zijn ijver voor de Galatiërs, totdat *Christus in hen eene gestalte mogt verkrijgen* (Gal. IV: 19).

DERDE STELLING. *Dat leven is de vrucht van Christus geest in de Christenen.*

Zij hebben den geest van CHRISTUS ontvangen, en *indien iemand den geest van Christus niet heeft, die behoort Hem niet toe* (Rom. VIII: 9), is zijn discipel, zijn eigendom niet: wij zouden zeggen: is geen Christen. *Des Heeren geest* is (volgens 2 Cor. III: 18) de kracht, waardoor wij, *die zijn heerlijk beeld met ongedekten aangezigt aanschouwen, naar dat beeld omgevormd worden:* en vandaar, dat het Christelijk leven iets inwendigs, geestelijks is, in het binnenste des menschen gezeteld, en zich in daden van heilige liefde naar buiten betoonende. De geest van CHRISTUS, de waarachtig heilige, goddelijke zin van CHRISTUS — het tegenovergestelde van den geest dezer wereld — wordt in het hart, in het gemoed opgenomen en bezielt van daar uit den geheelen mensch, zijn denken, gevoelen, willen en werken. Dat is het *Christus in ulieden*, 't welk de Apostel meermalen bezigt, dat het *Christus leeft in mij*, 't welk hij van zich zelven getuigt, dat het *zijn in Christus*, de waarachtige levensgemeenschap met CHRISTUS, door éénheid van geest. CHRISTUS geest, CHRISTUS zin leeft en heerscht in ons, is onze geest en zin geworden, en zóó is ons leven waarlijk een nieuw leven, Hem gewijd.

Digitized by Google

VIERDE STELLING. *De Christenen hebben door het geloof in Christus dat leven in zich opgenomen.*

Uit genade zijt gij zalig geworden, zegt PAULUS, Ephez. II: 8) en hij bedoelt het nieuwe leven, waartoe de Christenen waren opgewekt, maar hij voegt er ook onmiddellijk bij: *door het geloof*, bedoelende daarmede die vrije daad des harten, dat aannemen en aangrijpen van CHRISTUS en het heil, dat in Hem is geschonken, waardoor de mensch, 't geen hem van Gods wege wordt geschonken, nu ook werkelijk deelachtig wordt en in zich ontvangt. Want het is buiten allen twijfel, dat PAULUS met de woorden die volgen: *en dit niet uit u, Gods is de gave*, in 't minst niet aan het *geloof*, maar alleen aan het *zalig geworden zijn* gedacht heeft. Zamenhang en letterlijke woordzin bewijzen het voldingend (1). En zoo is het bij PAULUS overal: *het geloof in Christus*, de aansluiting en overgave van ons zelve aan CHRISTUS met hart en zin, de geheele aanneming en toeeigening van CHRISTUS en zijn heil, doet ons eerst de zegeningen zijner zending op aarde deelachtig worden; *het geloof in Christus, den regtvaardigen*, maakt ons *regtvaardig* voor God,

(1) De zamenhang is deze: eerst zegt PAULUS positief: *gij zijt zalig geworden uit genade, door het geloof*, d. i. daar gij deze gave aangenomen hebt; dan negatief: *en dit is niet uit u, van God is het geschenk* — natuurlijk doelt hij op dat, wat hij als *van God gegeven* had voorgesteld — het zalig worden: en nu besluit hij: *dat is alzoo niet uit werken*. Grammatisch naauwkeurig kan τοῦτο nimmer op ἡ πίστις slaan: het ἐστε σεσωσμένοι is τὸ δῶρον. En wat zou het beteekenen, zoo PAULUS zeide, dat *het geloof niet uit de werken* is? Bij eene juistere vertaling, zoo als wij hier gegeven hebben, ware PAULUS bedoeling beter gevat.

Digitized by Google

doet ons aan de regtvaardiging deel erlangen, die God uit genade schenkt (zie den brief aan de Rom.); *het geloof in Christus*, den oneindig *liefdevollen*, dringt ons om voor Hem leven, ja doet *Hem in ons leven* (Gal. III: 20). Dat geloof is de noodzakelijke voorwaarde in ons, of liever het volstrekt onmisbaar subjectief vereischte, om den heiligen geest van CHRISTUS deelachtig te worden, daar *wij geloofd hebbende, in Hem verzegeld zijn met den heiligen geest der belofte* (Ephez. I: 13). Het heet daarom ook geloof *in* CHRISTUS, niet *over* of *van* of *aan* CHRISTUS of ook *op* CHRISTUS gegrond alleen, maar *in* Hem, omdat het ons in gemeenschap des levens met Hem brengt, en gelijk het door het waarachtig Christelijk zelfbewustzijn wordt uitgesproken, IN HEM *doet zijn*, en Hem *in onze harten doet wonen*.

VIJFDE STELLING. *Tot dat nieuwe leven is de Christen doorgegaan met zijnen doop.*

De doop is die gebeurtenis in zijn aardsch aanzijn, waardoor hij tot CHRISTUS in betrekking gebragt is; die is in zinnebeeldigen zin het *afsterven van den ouden en het aandoen van den nieuwen mensch*, het *bad der wedergeboorte* (Tit. III: 5). En is hij, die in CHRISTUS gelooft, *door het geloof Christus ingeplant*, de doop is dan zulk eene inplanting in CHRISTUS of, juister gezegd, het zinnebeeld daarvan; de doop is (1) de openbaring des geloofs, de verklaring dat

(1) Dat PAULUS nog geen doop van kinderen kende, zelfs aan geen kinderdoop gedacht heeft, blijkt genoegzaam uit de wijze, waarop hij over den doop spreekt.

Digitized by Google

men CHRISTUS aanneemt en nu voortaan de zijne is: de doop is, met één woord — de daad des geloofs, in zigtbaren aanschouwelijken vorm, in eene onder de zinnen vallende handeling uitgedrukt. Het spreekt van zelf, uit den aard en toestand des vroegeren Christendoms volgde het, en uit PAULUS geheele aanschouwing des Christendoms blijkt het, dat hij de later gemaakte onderscheiding tusschen *ware* geloovigen en *naam*-Christenen niet kent. De gedoopten zijn geloovigen, CHRISTUS toebehoorende, herborenen tot een nieuw leven; zij hebben een rang verkregen, dien zij wel door hun gedrag *kunnen* weerspreken, maar van welken zij toch niet vervallen zijn, zoo lang zij niet uitdrukkelijk zich van CHRISTUS losscheuren, om tot hunne vroegere ijdele wandeling terug te keeren, en hunnen doop tot CHRISTUS als teniete te doen.

ZESDE STELLING. *Is het nieuwe leven der Christenen uit Christus, en de vrucht van zijnen geest, uitgestort in onze harten: zijn dood en zijne opstanding zijn de groote daadzaken, waardoor Hij dien geest aan ons mededeelt, dat leven in ons wekt.*

De *doop tot den naam van Christus*, ofschoon hij de doorgang tot het nieuwe leven der Christenen is, deelt toch op zich zelven, als doop, dat leven niet mede; hij brengt als inwijding in de gemeenschap met CHRISTUS den mensch alleen *onder het bereik* van CHRISTUS geest. Terwijl de mensch CHRISTUS aangenomen heeft en Hem ingelijfd is (geloof en doop), is het CHRISTUS zelf, die hem herschept tot een nieuw geestelijk

Digitized by Google

mensch; CHRISTUS zelf, de eenige bron van zijn leven. Hij, die vol is des goddelijken geestes, vervult ons tot al de volheid Gods. — Dat doet CHRISTUS eigenlijk door zijne geheele verschijning in het vleesch; want door zijne zending van den Vader en door alles, wat Hij op aarde onder de menschen gedaan, gesproken, geleden heeft, is Hij ons *van God tot wijsheid, regtvaardigheid, heiligmaking en verlossing geworden* (1 Cor. I: 30). Maar toch, wij zouden blind moeten zijn voor 't geen op het duidelijkste onder het oog valt, zoo wij niet erkenden, dat PAULUS een geheel bijzonderen nadruk legt op CHRISTUS sterven en herleven. Deze daadzaken zijn hem als de grondpilaren, waarop geheel het gebouw zijner Christelijke heilsleer berust. CHRISTUS *en die gekruist*, CHRISTUS *gestorven om onze zonden, opgewekt ter onzer regtvaardiging*, dat is het, wat hij alleen in de Gemeente weten wil, dat is hem het Evangelie, *de kracht Gods tot zaligheid.* Niet het sterven van CHRISTUS alléén, maar het sterven in verband met zijne opstanding is Hem *de kracht Gods en de wijsheid Gods.* CHRISTUS, gestorven voor de zonde, doet ons de zonde afsterven; CHRISTUS, zich voor ons overgevende in den dood, verbindt onze harten aan zich in geloof en liefde; CHRISTUS, opgestaan uit den dood, doet ons mede opstaan tot een nieuw leven; CHRISTUS, opgewekt door de heerlijkheid des Vaders, doet ons met Hem tot 's Vaders eere leven. De plaatsen, die wij in het eerste deel onzer Verhandeling beschouwd hebben, hebben ons doen zien, hoe deze denkbeelden in PAULUS beschouwing van het Christelijk leven ingeweven zijn. Wij willen thans nog nagaan, wat kracht voor het Christelijk leven hij én aan het sterven van CHRISTUS én aan zijne opstanding afzonderlijk toe-

Digitized by Google

kent, om alzoo het verband tusschen het leven des Opgewekten en dat der Christenen, is het mogelijk, helder in te zien.

ZEVENDE STELLING. *Jezus dood is veroordeeling der zonde in zijn menschelijk vleesch, en daardoor ook de veroordeeling der zonde in ons.*

Geheel het leven van JEZUS op aarde was eene veroordeeling der zonde; want tegen haar getuigde Hij met woord en daad, tegen haar streed Hij den zwaarsten strijd, en Hij, die zelf in menschelijk vleesch woonde, moest in zich zelven, in zijne eigene menschheid de zonde overwinnen en ten onder brengen. PAULUS, meer zwijgende van dezen strijd tegen de zonde, van deze voortdurende overwinning op haar en veroordeeling van haar in JEZUS driejarig openbaar leven zigtbaar, let *vooral* op de veroordeeling der zonde door JEZUS sterven. En met reden; want daardoor heeft Hij de laatste, volkomene overwinning op de zonde behaald. Door zich zelf, zijn eigen leven te geven in onbepaalde gehoorzaamheid aan den Vader, hoezeer ook het eigen *ik* terugbeefde voor dien goddelijken wil, door dit eigen ik te overwinnen — een offer van gehoorzaamheid en deugd, dat daarom onberekenbare waarde heeft, omdat CHRISTUS JEZUS *ons vleesch*, onze ligt verleidbare zinnelijkheid volkomen deelachtig was — daardoor heeft Hij (gelijk PAULUS zegt, Rom. VIII: 3), volbragt, en God door Hem, *wat der wet onmogelijk was, omdat zij krachteloos was door het vleesch.* In CHRISTUS, gezonden *in gelijkheid des zondigen vleesches* en dat *voor de zonde*, om der zonde wille, is *de zonde*

veroordeeld in het vleesch, d. i. niet bestraft of als strafwaardig voorgesteld, want dit kon de wet ook doen, maar waarlijk buitengeworpen, vernietigd en van hare magt beroofd. In CHRISTUS zelven wel het eerst, maar tevens ook in de geloovigen, die, in levensgemeenschap met Hem getreden zijnde, ook zelve deelen in zijne overwinning, en in wier vleesch, door de kracht en den geest van CHRISTUS, ook de zonde mede overwonnen en veroordeeld is. Zoo is Hij, gelijk wij reeds van PAULUS gehoord hebben, *der zonde eenmaal gestorven* en zij *met Hem*. Dit is, volgens PAULUS, de waarlijk verlossende en zonde-vernietigende kracht van CHRISTUS kruisdood; en de Christen, gedoopt in zijnen naam, neemt geloovig deel aan Hem en aan de kracht zijns doods en is nu mede dood voor de wereld der zonde, om met Hem Gode te leven. — Doch er is nog meer in het sterven van CHRISTUS, waardoor Hij het nieuwe leven in ons werkt.

ACHTSTE STELLING. *De dood van Christus is eene betooning van oneindige liefde, en daardoor eene krachtige drangreden tot wederliefde en vertrouwen.*

Oneindige liefde des Vaders: *God bevestigt zijne liefde jegens ons daarin, dat Christus voor ons gestorven is, toen wij nog zondaars waren* (Rom. V: 8 en volgg.) Oneindige liefde van CHRISTUS: *Hij heeft ons liefgehad en zich zelven voor ons overgegeven* (Gal. II: 20). Die alles overtreffende bewijzen van liefde, ons, toen wij nog *vijanden van God* waren, betoond, om onze vijandschap weg te nemen én ons *met God te verzoenen*, waarin wij ook het onder-

Digitized by Google

pand hebben, *dat God ons onze zonden niet wil toerekenen*, moeten ons dringen *God lief te hebben* als kinderen hunnen Vader, en God liefhebbende weten wij, *dat alle dingen ons moeten medewerken ten goede.* Nu God alzoo in CHRISTUS betoond heeft *vóór ons te zijn*, zal niets *tegen ons zijn*, en van Hem, *die ook zijn eigen Zoon niet gespaard, maar voor ons allen overgegeven heeft*, mogen wij verwachten, *dat Hij ons met Hem alle dingen zal schenken*, die wij behoeven. Nu dringt ons de *liefde van Christus*, om voor *Hem te leven.* Hij heeft ons met zijn bloed *tot zijn eigendom* gekocht, om niet meer ons zelven, maar Hem toe te behooren, en *niets zal ons kunnen scheiden van de liefde Gods, welke is in Christus Jezus.* Zoo is de liefde in onze harten uitgestort als eene onuitputtelijke bronader des geestelijken levens. (Zie Rom. V: 6—11, VIII: 28—39 en elders).

NEGENDE STELLING. *Gaat het nieuwe leven der Christenen van Christus, inzonderheid van zijn dood en zijne opstanding, uit: de opstanding heeft in 't bijzonder de vruchten van den dood mogelijk gemaakt.*

De vruchten van den dood van CHRISTUS zijn voor hen die gelooven de vernietiging der zonde, als eene hen overheerschende magt, en hunne verzoening met God door de kracht der liefde Gods in dien dood betoond. Maar die vruchten zouden hun niet geworden zijn, zoo CHRISTUS niet uit de dooden ware opgewekt. *Indien Christus niet opgewekt is*, zegt PAULUS daar-

Digitized by Google

om 1 Cor. XV: 17, *zoo is uw geloof te vergeefs, zoo zijt gij nog in uwe zonden.* In CHRISTUS geloofden de Corinthiërs als den Zoon van God, en door dat geloof hadden zij zich aan Hem overgegeven en Hem aangenomen als de hun *van God gewordene wijsheid, regtvaardigheid, heiligmaking en verlossing;* maar dit kon Hij voor hen niet zijn, te vergeefs hadden zij op Hem als zoodanig vertrouwd, zoo Hij niet opgewekt ware. Hun geloof zou hun geene nuttigheid geven; want Hij was dan niet de Zoon Gods, die stervelingen deze heilgoederen aanbrengen kon. Uit zijne opstanding was Hij eerst bewezen die te zijn. Zijne opstanding was zijne bekrachtiging en bezegeling van den Vader, wij mogen zeggen, de geloofsbrief, die volstrekt noodzakelijk was, om Hem nu nog, nu Hij was gekruisigd geworden door de zondaren, als den zoodanigen te doen erkennen. Daarom ook: *indien Christus niet opgewekt is, zoo zijt gij nog in uwe zonden;* dan is de kracht der zonden in u nog niet verbroken, omdat het dan niet blijkt, dat CHRISTUS waarlijk *de zonde* overwonnen heeft; en de vergeving der zonden kunt gij u niet toeeigenen, omdat dan zijn sterven, wel verre van die te verzekeren, alleen als het werk der zonde schrik en vrees voor de Goddelijke wrake moet uitwerken. Niet dan wanneer CHRISTUS opgewekt is, en God alzoo Hem heeft wedergegeven uit de dooden, ja ten tweedenmale gegeven, dien de zondaars gekruisigd hebben, alléén nu is ons de dood van JEZUS het onderpand der schuldvergeving. Zóó ligt het in PAULUS geest: de vruchten van JEZUS kruisdood, vernietiging der zonde en verzoening met God, zijn alleen door zijne opstanding den geloovigen verkrijgbaar geworden.

Digitized by Google

TIENDE STELLING. *De opstanding van Christus is, behalve om vele andere reden, vooral daarom zoo belangrijk, omdat zij voor Christus was de overgang tot een hooger leven.*

Wij schrijven geene verhandeling over het hooge gewigt der opstanding van JEZUS CHRISTUS, om te doen zien, wat er al in die opstanding als gebeurtenis, als goddelijk wonder, voor ons geopenbaard is. Genoeg zij het in 't algemeen opgemerkt te hebben, dat bij PAULUS de opstanding waarlijk grondzuil is des Christendoms, waarmede alle Christelijke waarheid staat of valt, waarop alle prediking des Evangelies en alle geloof berust. Op den Opgewekte is volgens hem de Kerk gebouwd; op den Opgewekte heeft PAULUS zelf factisch haar opgebouwd. Wij behoeven dan ook hier PAULUS niet te volgen, wanneer hij (1 Cor. XV) uit de opstanding van CHRISTUS, als geschiedkundig feit, de mogelijkheid en de zekerheid van de toekomstige opstanding der geloovigen afleidt, hoe gewigtig ook de hope des toekomenden levens den Christen zij. Want gelijk wij in het begin onzer verhandeling reeds aangemerkt hebben, niet eigenlijk het verband der *opstanding* van CHRISTUS, maar van zijn van toen af nieuw leven, met het nieuwe leven der Christenen: niet met het leven der Christenen na den ligchamelijken dood, maar met hun nieuw leven, 't welk zij hier op aarde reeds zijn ingegaan; dit is het voorwerp van ons onderzoek. Hier geldt dus de opmerking, dat de opstanding voor CHRISTUS was *de overgang tot hooger leven.*

Zijn vroeger leven was een leven in gedurige aanraking met de zonde en strijd tegen haar. Al was

Digitized by Google

en hield Hij zelf onbesmet en rein van alle eigenlijke zonde, Hij moest toch van wege de zwakheid des menschelijken vleesches, die ook Hem met ons eigen was, in zijn eigen binnenste een aanhoudenden, zwaren strijd tegen de verleiding der zonde voeren, te zwaarder, omdat het *zijne hoogste levenstaak* was, de magt der zonde te vernietigen. Niet alleen, omdat Hij ligchamelijke ontberingen, smarten, pijnen leed, welke ook anderen vóór Hem — zij het ook al niet in die hooge mate — ondervonden hebben: maar omdat Hij in zijne menschelijke ziel de magt en de kracht der zonde gevoelde en tegen haar moest strijden zonder ophouden — daarom was zijn leven op aarde in hoogeren zin, dan van iemand, een strijd, en zijne levensgeschiedenis in waarheid *één* lijdensgeschiedenis. Maar Hij heeft *ten einde toe* geleden en gestreden; het zwaarste offer der zelfverloochening gebragt; Hij heeft, stervende aan het kruis, in volmaakte gehoorzaamheid, de zonde *geheel* overwonnen: — en nu zien wij in het nieuwe leven, dat Hij met zijne *opstanding* begon, *waartoe* Hij gekomen is. In dit zijn nieuw leven der opstanding zien wij het eindresultaat, de eindontwikkeling zijns menschelijken levens. Hij is *der zonde* gestorven — ééns voor altijd alle betrekking tot de zonde, alle verleiding der zonde, ééns voor altijd alle zwakheid des vleesches afgestorven. Zijn leven staat nu op geenerlei wijze meer in verband met het vleesch of in gevaar van de zonde, is nu boven alle verleiding der zonde, boven alle lijden om der zonde wille, verheven. Wat Hij nu leeft, dat leeft Hij Gode, Gode geheel, Gode alléén. Gode is dat nieuwe leven van CHRISTUS gewijd in zulk een waarachtigen, volkomenen zin, als het dit vroeger niet was of zijn kon. Daarom be-

Digitized by Google

hoort het ook op de aarde niet meer te huis. Hij zelf is reeds hemelling, zoodra Hij opgestaan is; en verschijnt alleen aan zijne vrienden op aarde, opdat zij het zullen weten, dat Hij is *de Opgewekte* (1 Cor. XV: 1—11).

ELFDE STELLING. *Aan dien Christus, die alzoo tot een nieuw, hooger leven is doorgegaan, is nu de Christen verbonden door geloof, liefde en hoop.*

Geloof, liefde en hoop, deze drie zijn immers volgens PAULUS de grondtrekken van het nieuwe Christelijke leven (1 Cor. XIII: 13). Een geloof, dat den Christen voor God en de bovenzinnelijke wereld doet leven; eene liefde, die zich tot God en alle Gods kinderen uitstrekt; eene hoop op de toekomstige heerlijkheid, die hier op aarde ook kracht geeft, om te roemen in verdrukkingen en lijden. Maar dat geloof, die liefde en die hoop zijn in CHRISTUS, daardoor is de Christen allereerst met CHRISTUS verbonden, en in CHRISTUS met God en de menschen en den hemel. Door het geloof in CHRISTUS leeft hij Gode; door de liefde tot CHRISTUS wordt hij gedrongen, om ook voor allen te werken en te lijden, voor wie CHRISTUS gestorven is; door de hoop op CHRISTUS vertroost en verkwikt hij zich met de heerlijkheid, die aan hem zal geopenbaard worden — de heerlijkheid van CHRISTUS, waarin hij met dezen eenmaal deelen zal. Maar nu CHRISTUS door den dood tot een hooger en hemelsch leven is doorgegaan, nu is het niet de aardsche zoozeer, als veelmeer de hemelsche CHRISTUS, aan wien hij zich alzoo aansluit. CHRISTUS de verheerlijkte, die door lijden en dood tot dat hoogere Gode-leven is

Digitized by Google

doorgegaan, Hij is het Hoofd der Gemeente, en de Christen is een zijner leden. En daar de Christen met dat verheerlijkte Hoofd innig verbonden is, zoo werkt de geest van den verheerlijkten CHRISTUS in hem, om hem reeds nu aanvankelijk, maar eens volkomen diens heerlijk beeld te doen dragen. Zoo is het nieuwe leven, dat CHRISTUS met zijne opstanding begonnen heeft, de kracht, die in de Christenen het nieuwe leven voedt en onderhoudt.

TWAALFDE STELLING. *Dit nieuwe leven, 't welk Christus met zijne opstanding begon, is nu voor ons Christenen het toonbeeld, waarin wij aanschouwen, wat wij eens worden moeten.*

Met Christus gestorven, met Christus opgewekt zijn, dit hebben wij als de eigenaardigheid van des Christens nieuw leven leeren kennen. *In het heerlijk beeld van Christus omgevormd, den beelde van Gods Zoon gelijkvormig te zijn*, dit hebben wij met PAULUS als des Christens hoogste bestemming erkend. Maar hoe heerlijk die bestemming is, dit aanschouwen wij nu eerst regt, namelijk in dat nieuwe leven, dat CHRISTUS zelf *nu* heeft, nadat Hij door lijden en dood tot hetzelve is doorgegaan. Vele Christenen stellen zich JEZUS CHRISTUS alleen zóó voor, gelijk Hij was in zijn driejarig verkeer onder de menschen, en stellen Hem als zoodanig zich ten voorbeelde. En inderdaad is Hij ons in dat leven een voorbeeld van volmaakte gehoorzaamheid, onbepaald vertrouwen en onwankelbare liefde — een éénig voorbeeld — zoo als de wereld nimmer aanschouwd had, opdat wij in zijne voetstappen wandelen zouden (1 Petr. II: 21—23). Maar

Digitized by Google

wij hebben voor ons Christelijk leven nog veel meer aan CHRISTUS dan een voorbeeld alleen, dat ons leeren kan, hoe men te midden van eene onreine wereld strijdende en lijdende zich zelven onbesmet bewaren moet: wij hebben in Hem dengenen, die na ten einde toe gestreden, na het zwaarste volbragt, het uiterste geleden en in dezen strijd zich zelven in den dood gegeven te hebben, tot een leven is gekomen en een toestand, die nu boven allen strijd, boven alle lijden, boven alle verleiding en gevaar van zonde verheven is, tot een waarlijk hemelsch leven, een waarlijk hemelschen toestand, Gode alleen en Gode geheel gewijd. Als zoodanig stelde PAULUS zich den CHRISTUS steeds voor en hij zag in dit nieuwe en hemelsche leven, wat zijn en der Christenen leven eens worden moest. De uit een leven, dat met de zonde in bestendige aanraking stond, tot een boven den strijd tegen de zonde verheven leven doorgegane CHRISTUS: deze was PAULUS het ideaal, dat den Christen steeds voor oogen moet zweven. Even zoo boven alle zonde verheven, voor alle verleiding ongenaakbaar, even zoo allen strijd te boven gekomen, zóó moet der Christenen leven worden. Daar toe zijn zij met CHRISTUS gestorven, met CHRISTUS opgewekt. Dan is het doel van CHRISTUS strijden en sterven en opstaan in hen bereikt. — Zal het in ons, die met Hem tot een nieuw leven opgewekt zijn, ook werkelijk bereikt worden?

DERTIENDE STELLING. *Het nieuwe leven, dat Christus met zijne opstanding begon, is ons het onderpand tevens van de volmaking van ons nieuw leven.*

Het nieuwe leven der Christenen is, wat deszelfs

Digitized by Google

wezen betreft, reeds geheel verschillend van het oude, vroegere. Der zonde en der wet is het niet meer dienstbaar, CHRISTUS is het gewijd en in CHRISTUS Gode. Maar het is toch op verre na niet, wat en zoo als het zijn moet. De *volmaking* van dat nieuwe leven is nog niet daar. PAULUS zelf *acht niet, dat hij het alreede verkregen heeft of alreede volmaakt is, maar jaagt er naar of hij het ook grijpen moge*, ofschoon hij weet, dat hij *daartoe van Christus Jezus gegrepen is* (Phil. III: 12). Namelijk uit CHRISTUS is dat nieuwe leven wel in hem, maar deszelfs voleinding nog niet. Het nieuwe leven der Christenen kan op aarde wel opwassen, volkomener worden, maar het blijft hier *een leven in het vleesch*, hoewel niet meer *naar het vleesch* (ἐν σαρκὶ, niet meer κατὰ σαρκά). Met *de schepping, die zuchtend, als met opgestoken hoofd, de openbaring der kinderen Gods verwacht, zuchten ook wij zelve, die de eerstelingen des geestes hebben, verwachtende de aanneming der kinderen, de verlossing onzes ligchaams* (Rom. VIII: 19, 22, 23). Mogen wij dan verwachten en kunnen wij zeker zijn, eens heilig, waarlijk boven alle zonde en smet, boven verleiding en strijd verheven te zullen zijn? Ja, *in hope zijn wij zalig geworden* (vs. 24). *God die ons geroepen heeft, heeft ons ook verordineerd, den beelde zijns Zoons gelijkvormig te zijn, opdat Hij de Eerstgeborene zij onder vele broederen* (vs. 29). Ja, nu wij met Hem ééne *plante geworden* of wel *met Hem zamengegroeid* zijn, met den hemelschen CHRISTUS, die na en door lijden verheerlijkt is en *zulk eene* overwinning behaald heeft, dat Hij ook nu geen strijd meer te vreezen heeft, nu is deze onze vereeniging met Hem ons juist het onderpand onzer toekomstige

Digitized by Google

geheele volmaking. Ja, nu in gemeenschap zijns doods en zijner wederopstanding opgenomen, hebben wij in den geest van CHRISTUS den opgewekten, die in ons leeft, zulk een onderpand onzer toekomstige erfenis, dat wij aan deze onze volmaking in en met CHRISTUS nimmer behoeven te twijfelen. Ja, juist daarom mogen wij die volmaking en heerlijkheid vast te gemoet zien, omdat Hij onze Broeder, onze oudste Broeder is, één van ons geslacht, die overwonnen, geheel overwonnen heeft en met wien, en door wiens kracht in ons, wij ook eenmaal geheel zullen overwinnen. Door Hem en in Hem naderen wij reeds nu meer en meer tot die volmaking, wordt ons leven reeds nu meer en meer geestelijk, hemelsch, Gode gewijd. Door Hem en in Hem wordt reeds nu in ons de kracht al grooter en overvloediger, die ons allen invloed van zonde en wereld doet overwinnen, die ons nu reeds in onze mate den Heer, den hemelschen CHRISTUS doet gelijkvormig zijn; opdat wij éénmaal zijn, wat Hij is, dan, wanneer *al het onvolmaakte zal te niete gedaan en het volmaakte zal gekomen zijn*, en wij zullen gekomen zijn *tot een volkomenen man, tot de mate der grootte der volheid van Christus* (1 Cor. XIII: 10, Ephez. IV: 13).

VEERTIENDE STELLING. *Het nieuwe leven, dat Christus met zijne opstanding begon, is de zaligheid van het nieuwe leven der Christenen.*

Zoo staat nu de Christen, door het nieuwe leven tot hetwelk hij gekomen is, tot den levenden CHRISTUS in eene innige betrekking. De levende CHRISTUS is hem de hemelsche Vriend, aan wien hij gedurig

Digitized by Google

denkt, wiens beeld, zoo goddelijk rein en volmaakt, hem steeds voor den geest is; terwijl hij gelooft en weet, dat die Heer in den hemel, van wiens liefde hij zoo vele proeven heeft ontvangen, ook zelf aan hem denkt en voor zijne belangen zorgt, daar Hij ook nu, verhoogd en verheerlijkt zijnde, voor ons bidt (Rom. VIII: 34). En is de Christen nu nog, zoo lang hij in het vleesch is, *uitwonende van den Heer*, eens zal hij *inwonen bij Hem* (2 Cor. V: 6, 8); en kent hij Hem nu nog ten deele en gebrekkig, ééns zal hij Hem kennen, gelijk vrienden op aarde elkander kennen — aanschouwen aangezigt tot aangezigt. En kent hij Hem hier reeds uit het Evangelie zijner aardsche verschijning als den goddelijk wijzen, heiligen, magtigen, liefdevollen; eene hemelsche vreugde smaakt de Christen bij de gedachte, dat Hij zóó ook is in den hemel, maar dáár in eindeloos volkomener mate, omdat alle banden en perken der aarde voor Hem weggevallen zijn. Zoo is des Christens betrekking op den levenden CHRISTUS — die betrekking van geloof hoop en liefde, van wederkeerige vriendschap en wederkeerige liefde — reeds hier beneden zijne zaligheid. En moge zijn leven met en in CHRISTUS nu nog als *verborgen* zijn, echter is het, omdat het binnen in zijn gemoed gezeteld is, voor hem de bron van eene onuitsprekelijke blijdschap, die hem, hoe ook miskend of verdrukt of vervolgd, juichend doet zeggen: *Wie zal mij scheiden van de liefde van Christus? Ik ben verzekerd, dat noch dood, noch leven, noch engelen, noch overheden, noch magten, noch tegenwoordige, noch toekomende dingen, noch hoogte, noch diepte, noch eenig ander schepsel mij zal kunnen scheiden van de liefde Gods, welke is in Christus Jezus, onzen Heer* (Rom. VIII: 35, 38, 39).

Digitized by Google

Wij achten ons eigenlijk onderzoek geeindigd. Willen wij de uitkomst in weinige woorden uitdrukken, zij is deze: *aan den opgewekten, hemelschen Christus is de Christen met hart en ziel en zin verbonden, zoodat des Christens nieuw zedelijk-godsdienstig leven aan het nieuwe hemelsche leven van Christus gehecht is en hieruit zijne kracht en zijn voedsel ontleent. Dat nieuwe hemelsche leven van Christus is den Christen én het toonbeeld én het onderpand zijner eigene volmaking, terwijl het nu reeds is en eeuwig zijn zal de bron zijner zaligheid.*

Met een paar opmerkingen zullen wij nu onze Verhandeling besluiten.

III.

Onze eerste opmerking betreft den Apostel PAULUS. Telkens wanneer wij de eene of andere bijzonderheid der Christelijke waarheid volgens de voorstelling van PAULUS onderzoeken, treft ons de diepte en rijkdom van gedachten, die wij bij dezen Apostel ontmoeten: en wij vinden telkens aanleiding, om zijne schriften als eene rijke goudmijn van Evangelische kennis te waarderen. Zoo is het ons ook gegaan bij dit ons onderzoek. Te regt wordt hij de meest wijsgeerige der Apostelen genoemd. Bij hem vinden wij dan ook geheel eigenaardige voorstellingen van de Christelijke waarheid en deze zoo diepzinnig en veelzijdig ontwikkeld, als bij geenen der overigen. Daartoe behoort zonder twijfel ook de door ons beschouwde voorstelling van het nieuwe leven der Christenen, als gehecht

Digitized by Google

aan het nieuwe en hemelsche leven van CHRISTUS. Het heeft ons getroffen op te merken, met welk eene voorliefde PAULUS deze zaak behandelt. Niet alleen knoopt hij zijne Christelijke leer, zijne vermaningen tot een Christelijk leven bijkans eenig en alleen aan den dood en de opstanding en het nieuwe leven van CHRISTUS, maar zoo menigmaal hij van *den Heer* spreekt, het is bijna altijd de opgewekte, de in den hemel levende Heer, dien hij bedoelt. Deze is hem steeds voor den geest, het leven des Opgewekten is zijn leven, zijne kracht, zijn troost, zijne hoop. En maar zelden vestigt hij de aandacht zijner lezers op het aardsche leven en de lotgevallen van JEZUS gedurende zijn driejarig openbaar verkeer onder de menschen, nog zeldzamer beroept hij zich op een woord des Heeren.

In dit opzigt ontdekken wij eene allezins merkwaardige verscheidenheid tusschen hem en de overige Apostelen. Dezen vestigen meer de aandacht op het geheel der verschijning van CHRISTUS in het vleesch, schoon ook zijn sterven aan het kruis, als een hoofdpunt der Openbaring Gods die in Hem is, voornamelijk door hen worde in het licht gesteld. JACOBUS sluit zich het meest aan des Heeren woorden en geboden aan. JOHANNES stelt zich meer ten doel, de heerlijkheid te verkondigen, die de Eeniggeboren Zoon van God, als het vleesch geworden Woord, in leven en dood heeft ten toon gespreid, en leidt uit deze verkondiging geheel het Christelijk leven af. PETRUS herinnert meer de groote en dierbare beloften, die ons door het Evangelie, ja wel der opstanding, maar evenzeer des geheelen levens van JEZUS CHRISTUS op aarde, geschonken zijn. Vanwaar dit eigenaardige bij PAULUS? Mij dunkt, de levens- en vormings-geschie-

Digitized by Google

denis van PAULUS geeft een voldoend antwoord. PAULUS had den Heer niet gekend in het vleesch, maar Hem eerst als den Opgewekte leeren kennen. Toen de Heer op den weg naar Damascus zich aan PAULUS openbaarde, was het juist dit, waardoor PAULUS tot Hem bekeerd werd, dat hij nu overtuigd werd, dat JEZUS *leefde*, dat die JEZUS, dien hij tot nu toe voor een verleider gehouden had, waarlijk Gods Zoon en zijne opstanding geene fabel was. Eerst als den opgewekten, in den Hemel levenden, zóó openbaarde de Heer zich aan PAULUS. Van nu af kon PAULUS zich met zijne gedachten en zijn leven zóó niet aansluiten aan het aardsche leven van JEZUS, als de anderen, die *zijne heerlijkheid* in het vleesch *hadden aanschouwd*, *eene heerlijkheid als des Eengeborenen van den Vader;* die Hem dagelijks in de treffendste daden en omstandigheden hadden gezien, zoo als Hij *vol* was *van genade en waarheid;* die *met hunne oogen gezien*, *met hunne ooren gehoord*, *met hunne handen getast hadden het woord des levens*, *en dit verkondigden;* en in wier zielen de indruk der heilige liefde onuitwischbaar was, dien de Goddelijke door zijn driejarig verkeer onder hen op hen gemaakt had. PAULUS, die den Heer eerst als den Opgewekte had leeren kennen, gevoelde zich met den hemelschen CHRISTUS in eene innige en steeds levendige betrekking. Wel is waar, ook voor de andere Apostelen was CHRISTUS geen doode, die alleen in hunne dankbare herinnering leefde; ook zij bleven zich met Hem in eene bestendige, innige en heilige gemeenschap gevoelen, doch wij meenen met gerustheid te mogen beweren, dat deze voortdurende gemeenschap met den opgewekten en levenden Heer in PAULUS bewustzijn eene betrekkelijk ruimere plaats zal beslagen hebben, omdat in zijn

Digitized by Google

bewustzijn geene herinnering aan een ligchamelijk verkeer met den CHRISTUS op aarde plaats vond, en de geestelijke gemeenschap met den CHRISTUS in den hemel voor hem, die den Heer in het vleesch niet gekend had, bijna het één en het alles was.

Het is van belang, dat wij ieder schrijver des Nieuwen Verbonds in zijne eigenaardige rigting en naar zijn eigen karakter leeren verstaan. Het goddelijk Christendom laat eigenaardige opvattingen en inzigten toe, naar het karakter en de opleiding der verschillende personen, die haar ontvangen. Dit zien wij reeds in PAULUS en zijne mede-Apostelen. Hoe meer wij dan den geest van ieder der Apostelen op zich zelven leeren kennen, zonder PAULUS met JOHANNES, PETRUS met JACOBUS te verwarren, des te beter zullen wij in staat zijn, den geest te verstaan van Hem, die meerder is dan zij allen en uit wien zij allen hunne mate des geestes en der kennis ontvangen hebben.

Onze andere opmerking betreft de practische aanwending van het bij PAULUS gevondene.

Het is, gelijk wij hebben opgemerkt, eene bij PAULUS geheel eigenaardige voorstelling, die door ons is ontwikkeld. Met zijne eigene levens- en vormingsgeschiedenis hangt zij zamen. Hierdoor ontstaat al ligt de vraag, of wij de voorstelling van PAULUS, zoo als die daar in zijne schriften gegeven is, wel tot de onze maken kunnen; of ook ons Christelijk leven, even zoo als dit in het bewustzijn van PAULUS was, aan het nieuwe en hemelsche leven van CHRISTUS kan gehecht en aangeknoopt zijn? *Wij* hebben CHRISTUS niet op zulk eene buitengewone wijze als den verheerlijkten en hemelschen leeren kennen. Hoewel wij, evenmin als PAULUS, den Heer in het vleesch gezien

Digitized by Google

hebben, toch zijn wij door het Evangelie zijner aardsche verschijning van kindsbeen zoo met de bijzonderheden van het driejarig leven bekend geworden, dat de CHRISTUS, die op aarde wandelde, leed, stierf en opstond uit de dooden, ons als voor de oogen geschilderd is, en wij, als wij aan Hem denken, de trekken van zijn heerlijk beeld altijd weer aan de teekening, die de Evangelisten ons van Hem gegeven hebben, ontleenen moeten. En zouden wij dan ons in onze voorstelling van den CHRISTUS niet tot dat aardsche leven moeten bepalen en aan Hem, die zoo wijs en heilig en liefdevol, zoo in waarheid goddelijk groot en heerlijk op aarde verkeerde, genoeg hebben, om Hem ons tot een voorbeeld onzes levens te kiezen en zijnen geest in ons op te nemen?

Op deze vraag antwoorden wij het volgende. Wij gelooven gaarne, dat de voorstelling van PAULUS, zoo als die daar in zijne brieven ligt, voor vele Christenen te hoog is, dan dat zij die vatten kunnen: en dat vele Christenen geene bewustheid hebben van een verband tusschen hun leven en het verheerlijkte leven van CHRISTUS. Of dan ook de denkbeelden van PAULUS over deze zaak, *zóó als zij door hem zijn uitgedrukt*, voor den eenvoudigen, weinig ontwikkelden Christen wel regt genietbaar zijn, dit zouden wij wel willen betwijfelen. Wij kunnen ons wel vereenigen met den Ew. W. BROES, die in zijn *Randschrift tot den Tekstenrol* (bladz. 66) bij Rom. VI, 3, 4 van de voorstelling der bekeering, als een afsterven des ouden menschen en eene opstanding des nieuwen menschen met en door het sterven en opstaan van CHRISTUS, zegt: »zij past meer in den brief, dan in het leerboek;" en omtrent hetgeen PAULUS dan vs. 6, 7 leert, de vraag doet: »ook dit, is het wel cate-

Digitized by Google

chetisch onderwijs?" Met dat al meenen wij toch, dat de denkbeelden van PAULUS wel degelijk van groot practisch belang zijn voor alle Christenen, ook voor eenvoudige Christenen, al is het, dat de wijze, waarop PAULUS die heeft uitgedrukt, hun te hoog zij. Want afgezien van de eigenaardige voorstelling van PAULUS, is de zaak zelve, die PAULUS op zijne wijze zich denkt en uitspreekt, eene hoofdzaak in alle Christelijk leven. Wij zullen trachten, dit in het kort aan te wijzen.

Vooraf herinneren wij, dat, ook als men meent aan den CHRISTUS, zoo als de Evangelisten ons Hem voorstellen, voor zijn eigen Christelijk leven genoeg te hebben, men niet mag voorbijzien, dat die Evangelisten zelve niet bij zijn dood en het feit der opstanding hunne berigten eindigen, maar ons ook met ingenomenheid en eene uitvoerigheid tot in bijzonderheden toe met zijn na zijne opstanding nieuw leven bekend maken. LUCAS doet dit nog meer dan de anderen, wanneer hij zijn tweede boek dáár aanvangt, waar genen geeindigd hadden, met het tijdstip, waarmede hij ook zelf zijn eerste boek gesloten had, des Heeren opneming in den hemel, en nu verder verhaalt, wat de Heer uit den hemel wrocht tot vestiging en eerste uitbreiding zijner Gemeente; en wanneer hij niet alleen in de bekwaammaking zijner Apostelen door de uitstorting des geestes op den Pinksterdag, maar ook in vele verschijningen, bijzondere tusschenkomsten en wonderen door de kracht des Opgewekten volbragt, Hem in zijn nieuw en hemelsch leven als te aanschouwen geeft. En dat wij uit deze berigten aangaande het hemelsche leven veel, zeer veel voor ons Christelijk inzigt en leven afleiden kunnen, 't geen de bijzonderheden van JEZUS vroeger leven ons niet

Digitized by Google

kunnen mededeelen, dit is wel aan geen twijfel onderhevig, schoon het hier niet kan ontwikkeld worden (1). Genoeg zij het, om aan te wijzen, dat al wie meent zijn leven alléén aan CHRISTUS, zoo als de Evangelisten ons Hem voorstellen, te moeten en te kunnen aansluiten, reeds door hen gewezen wordt op den CHRISTUS, die door lijden en dood tot een nieuw leven, hooger, heerlijker dan het vroegere, is doorgegaan. Reeds door de Evangelische geschiedverhalen leert men geen dooden, maar een levenden CHRISTUS kennen, gelooven en liefhebben: een CHRISTUS, die van zich zelven getuigde, en de waarheid van deze getuigenis in daden bevestigde: *Mij is alle magt gegeven in den hemel en op aarde. Ziet, ik ben met ulieden alle de dagen tot aan de voleinding der eeuwe!*

Maar, wat nu de zaak betreft, die wij bij PAULUS gevonden hebben, wij achten haar van groot practisch aanbelang, en, zoo wij ook al den eigenaardigen vorm, dien zij had in 's Apostels bewustzijn, daarvan afzonderen, onder het bereik ook van den eenvoudigen Christen. — Het wordt toch in onze dagen steeds helderder in het licht gesteld en men stemt het steeds algemeener toe, dat CHRISTUS zelf de ziel en het middenpunt is én van alle Christelijk *weten* én van alle Christelijk *leven*. Geene kerkleer, door de oudheid of kerkvergaderingen als regtzinnig geijkt, geen wijsgeerig geordend zamenstel van Bijbelplaatsen, geene leer *over* JEZUS of zelfs *van* JEZUS is de zuivere of eigenlijke bron der hoogste kennis en des reinsten levens: maar

(1) Verg. de boven (bladz. 642) aangehaalde Verh. van VAN TEUTEM, THODEN VAN VELZEN en RUTGERS VAN DER LOEFF.

Digitized by Google

CHRISTUS zelf is het: in woord en daad, in geest en kracht openbaart Hij de waarheid, wekt en sterkt en volmaakt Hij het nieuwe leven: met één woord: Hij zelf, de heerlijke Zoon Gods is *de weg*, *de waarheid en het leven.*

Ziet, dat is nu reeds een magtige indruk, dien wij van de ontwikkeling van PAULUS denkbeelden ontvangen hebben, en dien wij ook op onze wijze aan alle Christenen, zelfs aan eenvoudigen, kunnen wedergeven: CHRISTUS zelven hebben wij te volgen, aan te hangen, lief te hebben. Hij moet door zijnen geest in ons leven, regeren, wonen en werken. Niet uit afgeleide beken, maar uit Hem zelven, de onuitputtelijke bron, moeten wij het water des levens putten. Zoo heeft PAULUS CHRISTUS verkondigd; zóó wijst ook PAULUS ons op CHRISTUS. Wij zeiden, dat geene leer over JEZUS ons hoofdzaak is. En inderdaad, ook PAULUS leer zou op zich zelve, als leer die op zijn gezag moest aangenomen worden, voor ons leven weinig waarde hebben: maar zij is ons daarom zoo belangrijk, omdat zij ons henen wijst naar CHRISTUS en doet opmerken, wat wij aan CHRISTUS hebben, hoe Hij zelf door zijn heerlijk leven de bron en kracht van ons vernieuwd en zalig leven is (1).

---

(1) Wat wij van de leer van PAULUS zeggen, geldt eigenlijk ook omtrent die van JEZUS zelven. Op zich zelve als leer, die op zijn gezag moest aangenomen worden, zou zij voor ons leven weinig waarde hebben, schoon altijd voortreffelijker dan die der uitstekendste Wijzen; maar hare waarde is hierin, dat zij eensdeels *behoort tot de openbaring* van zijn wezen, anderdeels is *eene aanwijzing* van hetgeen in Hem zelven geopenbaard is. Verg. VAN OORDT, *Tijdschrift*, 1839, St. 1.

Digitized by Google

Christus moet dan door allen steeds meer als de eigenlijke bron van alle Christelijk leven erkend worden, opdat allen zich geloovig en liefdevol aan Hem aansluiten. Achten wij dit nu in volkomene overeenstemming met den aard des Evangelies, 't welk geen leerstelsel, maar de verkondiging van Christus is, en in overeenstemming met Gods doel, die ons niet door eene van den hemel gegevene leer, maar door zijn eigen Zoon zelven tot een nieuw leven wil opvoeden, het is dan ook van hoog aanbelang, dat allen hoe langer zoo meer op den *geheelen* Christus het oog vestigen, en Hem in *geheel* zijne heerlijkheid met ongedekten aangezigte aanschouwen. Paulus nu heeft ons geleerd, niet alleen op het aardsche, maar inzonderheid ook op het hemelsche leven van den Christus het oog te vestigen. De Evangelisten en de andere Apostelen leeren ons dat ook wel, maar Paulus heeft ons dat hemelsche leven uit een geheel bepaald oogpunt doen kennen, als een leven, dat nu boven allen strijd tegen de zonde en de verleiding verheven is, een volkomen *Gode-leven.* — Moge nu ook de redenering des Apostels menigen Christen te hoog gaan, moge inzonderheid zijne voorstelling van het *gestorven zijn met Christus* en het *met Christus opgewekt zijn en leven* door velen niet dan met moeite gevolgd kunnen worden en alzoo voor catechetisch onderwijs minder geschikt zijn, toch kunnen allen het vatten, toch moeten allen het beseffen, dat de heilige hemelsche Christus *hun* Hoofd en *hun* Heer is; toch kunnen allen, ook zeer eenvoudigen, het vatten en moeten het weten, wat het is, dien Christus, die in den hemel leeft, lief te hebben en met hun gansche hart aan te hangen. Allen kunnen

Digitized by Google

het vatten, allen moeten in hun eigen leven toonen, dat zij weten wat het is: daarom, omdat CHRISTUS hun Zaligmaker en Vriend, heilig en verheerlijkt in den hemel leeft, ook hier beneden als burgers van den hemel, als verlosten door en vrienden van CHRISTUS te wandelen.

Ja, dit laatste ook vooral. PAULUS heeft ons geleerd, hoe des Christens leven is gemeenschap des geestes met den verheerlijkten CHRISTUS, een nieuw leven door de kracht van het nieuwe leven van CHRISTUS. Moge het nu al voor vele Christenen, voor den eenvoudige vooral moeijelijk zijn om te begrijpen, hoe de Christen met CHRISTUS gestorven en opgewekt zijnde, zich van de dienst der zonde ontslagen mag rekenen, hoe hij *met* CHRISTUS die geestelijke opstanding is deelachtig geworden: duidelijk kan het hem toch worden, dat Christen-zijn, dat is, den levenden en hemelschen CHRISTUS toe te behooren, en — der zonde te dienen, niet zamen kan gaan. Wie Christen is, inderdaad en in waarheid, is geen zondaar, geen dienaar der zonde meer. Het is waar, de tegenstelling tusschen *zondaar* en *Christen*, of liever *een vroeger der zonde leven* en *tegenwoordig Gode-leven in Christus* was in het bewustzijn van PAULUS en de eerste Christenen zoo sterk, omdat zij een bepaald keerpunt in hun leven wisten aan te wijzen, wanneer zij van de wereld als losgerukt, en CHRISTUS ingeplant waren (1): in het bewustzijn van vele Christenen kan die tegenstelling niet zoo scherp zijn, om-

(1) Zie het bladz. 664 en volg. door ons geschrevene omtrent den doop.

Digitized by Google

dat zij reeds in hunne kindheid opgenomen in den schoot der Christelijke Gemeente, van den beginne af onder den invloed van CHRISTUS geest stonden, waardoor zij Christelijk werden opgevoed, en allengs meer en duidelijker hunne Christelijke roeping leerden kennen, terwijl het Christelijk leven zich in hen langzamerhand ontwikkelde. Maar toch deze ééne zaak moeten zij met PAULUS allen inzien, dat het Christelijk leven niet maar is eene uitwendige beschaving of reinheid van zeden, niet maar een onberispelijk gedrag overeenkomstig de eischen eener wet, maar dat het is een beginsel en eene kracht *binnen in den mensch*, die hem, in volstrekte tegenspraak met al wat zondig en verkeerd is, alles doet bedenken, gevoelen, willen, spreken en doen, wat heilig en goddelijk is. En kost het den Christen moeite, zich in zijne voorstelling der zaak tot het ideale standpunt van PAULUS te verheffen; dit kan hij toch vatten, ook de eenvoudigste kan het, dit kunnen, dit moeten allen levendig en innig gevoelen: de bestemming van allen, die Christenen zijn willen, het einddoel, dat allen moeten najagen, is: vrij te worden van *alle* zonde en smet, *den beelde van Gods Zoon*, den hemelschen CHRISTUS, *gelijkvormig te worden.*

Zoo worde het Evangelie, dat ons den levenden CHRISTUS verkondigt, meer en meer voor allen eene kracht Gods tot zaligheid door het geloof!

Digitized by Google

WAAROM IS PAULUS DENKWIJZE ALGEMEEN AANGENOMEN IN DE CHRISTELIJKE KERK?

Ter bladvulling diene na de vorenstaande verhandeling deze opmerking van E. REUSS, in zijn belangrijk werk, *Die Geschichte der heiligen Schriften Neuen Testaments*, 2e uitg. (*Braunschweig* 1853), § 59, bl. 48: »Men kan veilig beweren, dat de zielkundige grondslag des stelsels van PAULUS (of deze eigenaardigheid van PAULUS, dat zijn stelsel rust op 't geen hij zelf in zijn eigen gemoed had ondervonden) het meest daartoe heeft bijgedragen, om de formules daarvan populair te maken en de aanschouwingen er van tot een uitgangspunt der kerkelijke Dogmatiek aan te bevelen; want in menige zeer wezenlijke stukken bieden de overige schriften des Nieuwen Verbonds dezelfde denkbeelden aan, en eenige deze zelfs ook theologisch meer ontwikkeld. Gelijksoortige innerlijke ervaringen hebben PAULUS zienswijze velen nader aan 't hart gelegd; en gelijk het leven des Apostels de sleutel is zijner theorie, zoo is het leven des Christens eene regtvaardiging daarvan."

De waarheid dezer opmerking zal wel algemeen worden toegestemd door hen, die er over nadenken. Maar dan moet ook worden toegestemd, dat het concrete, individuele, persoonlijke en aanschouwelijke oneindig groote waarde heeft in het Christendom en de Godgeleerdheid, en wij in beide niet verre komen met afgetrokkene, algemeene, hoog- of diep-klinkende gezegden, 't zij ze van wijsgeeren, 't zij ze van theologen worden aangeprezen. Ze missen het scherpe en puntige, dat in de ziel moet dringen. G.

Digitized by Google

JEZUS BLIK OP DE NATUUR EN DE MENSCHENWERELD,

OF

WELKE IS DE LEER AANGAANDE GOD EN GODSDIENST, DIE JEZUS UIT DE NATUUR AFLEIDT?

DOOR

L. S. P. MEIJBOOM,
Predikant te Groningen.

» Welke is de theologia naturalis of natuurlijke godgeleerdheid van JEZUS CHRISTUS?"

Zoo luidt eene vraag, welker beantwoording reeds dikwijls verlangd is en nu door mij wordt beproefd. 't Zal niet ondienstig wezen, een woord te laten voorafgaan over den zin, waarin ik haar opvat.

Er wordt eene theologia naturalis verlangd; maar zoowel het woord *theologia* als het bijgevoegde *naturalis* laat meer dan ééne beteekenis toe.

Theologia is eene leer aangaande God, en wel eene wetenschappelijk geordende. Het gebruik brengt mede, dat tot haar gebied wordt gerekend 's menschen betrekking tot God, de godsdienst, en dat gebruik laat zich voldoende regtvaardigen. Hier zal dus alles moeten vermeld worden, wat wij van JEZUS leer aangaande God en 's menschen betrekking tot God vernemen, namelijk, voor zoo verre dat heeten kan *theologia naturalis*, theologie uit de natuur geput of aangewezen in de natuur. Maar wat is natuur? Behoort CHRISTUS zelf, als mensch op aarde, mede tot die natuur? Behoort

Digitized by Google

het Joodsche volk daartoe met zijne geschiedenis, zijnen MOZES, zijne wetten, Profeten, heilige boeken? Behoort de menschenwereld met hare geschiedenis in 't algemeen tot de natuur? Wij willen daarover niet lang redeneren, omdat er buitendien genoeg te redeneren overblijven zal. 't Zij voldoende, met een enkel woord te hebben vermeld, dat ik tot de natuur reken: vooreerst de stoffelijke schepping, maar dan ook de menschenwereld met hare geschiedenis, ook de geschiedenis der Joden; maar dat ik, voor deze verhandeling althans, ter vermijding van verwarring, daartoe niet reken: JEZUS persoon en leven, en ook niet de Joodsche wet, profetie en schrift. — Ik verzamel dus, wat de Evangelieën opleveren van JEZUS leer aangaande God en het wezen der godsdienst of 's menschen betrekking tot God, voor zoo verre dat afgeleid is óf uit de zigtbare schepping, óf uit de menschenwereld en hare geschiedenis, met uitsluiting van 't geen gewoonlijk bijzondere openbaring geheeten wordt.

Men zou tot dit onderwerp twee vragen kunnen brengen. Vooreerst: Wat heeft JEZUS van God en 't wezen der godsdienst aangetoond als in de natuur zigtbaar? Ten tweede: Wat heeft JEZUS zelf van God en 't wezen der godsdienst uit de natuur geput en geleerd? Ik beantwoord hier alleen de eerste vraag, zonder mij met de tweede opzettelijk in te laten.

Met het woord *theologia*, voor zoo ver het eene wetenschap of wetenschappelijk geordende leer beteekent, mag ik het zoo naauw niet nemen. Anders zou ik volstaan kunnen met het korte antwoord: eene theologia naturalis van JEZUS is er niet, nademaal JEZUS geene wetenschappelijk geordende verklaring van Gods wezen gaf. Ik geloof, dat de uitdrukking *theologia* in de vraag eenvoudig eene korte zegswijze is

Digitized by Google

om niet te zeggen: al wat tot Gods natuur en werken en tot 's menschen betrekking tot God behoort. Ook zal de vraag van mij niet verlangen, dat ik JEZUS verspreide uitspraken tot eene theologie make, veeleer, dat ik ze geef zoo als ik ze vind, om eenvoudig te doen zien, wat wij dan van JEZUS hebben ontvangen.

Dit wil ik beproeven. Ik wil alleen vermelden, wat JEZUS bij het uitspreken uitdrukkelijk als in de natuur zigtbaar aanwijst, en volg daarbij de orde der bronnen, niet die der stof. Dat de theologie, waarover wij handelen, eene theologia *naturalis* is, is hier toch het denkbeeld, waarop 't aankomt. De natuur moge ons dan den gang van ons onderzoek aanwijzen. — Naar de letter der vraag kan ik volstaan met te verzamelen, wat ik vind, en dan te zeggen: dat is de theologia naturalis van JEZUS CHRISTUS; maar 't komt mij voor, dat dit onderwerp eerst dan regt vruchtbaar wordt, als wij er ook eenige verdere vragen bij ter sprake brengen.

En nu ter zake! Zie hier mijne schets.

Deel I. Welke theologia naturalis van JEZUS CHRISTUS vinden wij in de Evangelieën?

Deel II. Van welk belang is zij voor ons?

In het eerste deel wil ik:

A. vragen, wat er naar de orde der bronnen gevonden wordt, en wel, wat JEZUS van God en 's menschen betrekking tot God leert, met verwijzing:

a. op het huiselijke,

b. op het maatschappelijke,

c. op het staatkundige leven der menschen,

d. op de geschiedenis,

e. op de algemeen menschelijke bewustheid,

f. op de stoffelijke natuur.

Digitized by Google

B. zamenvatten, en achtereenvolgens wijzen op:
   a. den inhoud,
   b. de bronnen,
   c. den vorm van JEZUS theologia naturalis.

In het tweede deel wil ik aanwijzen, dat de waarde der theologia naturalis van JEZUS voor ons:

A. groot is als *theologia*, omdat zij,
   a. rijker van inhoud is dan die der oude wijzen, en
   b. uit rijkere bronnen put en in bevattelijker vorm wordt voorgesteld.

B. groot is als theologia naturalis van *Jezus*, die toont:
   a. zijne waardering van de natuur,
   b. den rijkdom van zijnen geest,
   c. de innigheid van zijne gemeenschap met den Vader,
   d. zijne bedoeling met de menschen,
   e. het eigenlijke karakter en de waarde zijner leer,
   f. den aard en vollen rijkdom eener echte Evangelieprediking.

C. minder groot is dan die van JEZUS persoon zelven:
   a. als bron voor de volle kennis van God en godsdienst,
   b. als middel om menschen tot de regte practijk der echte godsdienst te vormen.

DEEL I.

Welke is de theologia naturalis van Jezus Christus?

A. Verzameling van het door JEZUS aangewezene, naar rangorde der bronnen.

Digitized by Google

a.

Wat heeft JEZUS aangaande God en Godsdienst aangewezen uit het *huiselijke leven* der menschen?

Wij vinden hier reeds eenen tamelijk rijken oogst; want JEZUS wijst zijne hoorders op de handelwijze der menschen in 't huiselijke leven met huisraad en levenlooze bezittingen, met hof en boomen, met vee en levende have, met knechten, onderhoorigen en kinderen.

Matth. XXIV: 43, 44 lezen wij: »Weet dit, dat zoo de Heer des huizes geweten had, in welke nachtwake de dief zou komen, hij wel gewaakt zou hebben en niet zou hebben toegelaten, dat hij zijn huis doorgroef. Weest dan ook gij gereed, omdat de Zoon des menschen komt ter ure, die gij niet weet."

De bekende daadzaak, waarop JEZUS hier wijst, is deze, dat een huisheer belang stelt in zijne goederen en ze zich niet gaarne ontstelen laat. Dat het hem evenwel soms overkomt, niet dewijl zijn goed hem geene bewaring waard is, maar dewijl hij niet bestendig op zijne hoede blijft. Zijne waakzaamheid bepaalt zich tot gevaren, waarvan hij het juiste tijdstip kent. Is dat tijdstip hem onbekend, dan laat hij zich ligt tot zorgeloosheid verleiden. De mensch zorgt zoo ligt alleen voor 't geen hij weet dat komen *zal*, niet voor 't geen elken oogenblik komen *kan*. — En gelijk dit zoo is in 't aardsche, niet zonder schade voor dengene, die er zich aan toegeeft, zoo is het in 't godsdienstige ook. Men leert er uit, altijd waakzaam te wezen, opdat men bereid zij ten tijde, dat er eene krachtige openbaring Gods verschijnt, die den mensch

Digitized by Google

niet zonder groote schade onvoorbereid mag overvallen.

Luc. XV: 8—10 vraagt de Heer: »Welke vrouw, die tien drachmen heeft, zal niet, als zij één drachme verloren heeft, een licht aansteken, het huis vegen en zorgvuldig zoeken, totdat zij ze gevonden heeft? En heeft zij ze gevonden, dan roept zij de vriendinnen en geburen zamen en zegt: Verheugt u met mij, omdat ik mijne verloren drachme heb gevonden. Zóó, zeg ik u, ontstaat er vreugde voor het aangezigt der Engelen Gods over éénen zondaar, die van zin verandert."

Het is den mensch eigen, dat hij van zijne bezitting niets verliezen wil, al heeft hij ook veel meer overgehouden dan hij verloor. Zoodra er iets weg raakt, is het alsof dat verlorene al zijne belangstelling tot zich trekt, en hij rust niet, eer hij het wedervindt. Heeft hij het gevonden, dan kan hij zijne blijdschap niet verbergen, maar maakt er vrienden en geburen deelgenooten van. Uit dezen trek der menschelijke natuur leidt JEZUS af, dat het met God even zoo is. Ook Hij wil van de zijnen niet éénen enkele verliezen. Gaat er een in zonde verloren, Hij rust niet, eer Hij hem weder heeft, en betert zoo een zich, dan verbergt ook God zijne vreugde niet, maar laat er zijne engelen in deelen. Dan is het feestdag in den hemel.

Luc. XII: 16—21 lezen wij, dat JEZUS der schare de volgende gelijkenis verhaalde: »Het land van een rijk man had overvloedig gedragen; en hij overlegde bij zich zelven in dezer voege: Wat zal ik doen, daar ik mijne vruchten niet bergen kan? En hij zeide: Dit zal ik doen: ik zal mijne schuren afbreken en grootere bouwen, en daar zal ik al mijn gewas en al mijne

goederen opstapelen; en ik zal tot mijne ziel zeggen: Ziel, gij hebt vele goederen liggen voor vele jaren, rust, eet, drink, wees vrolijk! Maar God zeide tot hem: Dwaas, in dezen nacht zal men uwe ziel van u eischen, maar 't geen gij bereid hebt, voor wien zal 't zijn? Zoo gaat het met hem, die voor zich zelven schatten gaart, maar niet rijk is in God."

De daadzaak, waarop Jezus wijst, is deze. Als de mensch overvloed van aardsche goederen bezit, waant hij zoo ligt, dat zijn geluk er in gelegen is, en dat hij niets meer noodig heeft. Maar een plotselinge dood leert zoo menigmaal, dat die waan een ijdele is. En dan luidt de gevolgtrekking: dat het dwaasheid is zijn geluk in vergankelijk goed te zoeken, dat de ware rijkdom, die 's menschen geluk waarborgt, gelegen is in 't bezit van goederen, waarvan geen dood den bezitter kan berooven, in goederen Gods, die eeuwig blijven.

Van het licht, dat schijnt, ontleent de Heer ook eene les, Matth. V: 14—16. »Gij zijt het licht der wereld," zegt Hij tot zijne discipelen. »Men steekt geene kaars aan en zet ze onder eene korenmaat, maar op den luchter, en zij schijnt voor allen, die in het huis zijn. Zoo schijne uw licht voor de menschen, opdat zij uwe schoone werken zien en uwen Vader in de hemelen verheerlijken."

Het licht heeft geene waarde dan juist om zijn schijnsel. Schijnt het niet, dan is het zoo goed als niet bestaande geworden. Men zet het ook eenigzins hoog, om velen te beschijnen en voor allen zigtbaar te wezen. Wie nu de roeping heeft, om een licht voor anderen te zijn, en hen door woord en wandel de godsdienstige waarheid te laten hooren en zien, dien is daardoor van zelf reeds aangewezen, wat hem te doen

staat. Hij moet zich niet verbergen, zich niet aan de openbaarheid onttrekken, maar openlijk voor den dag treden, de openbaarheid zoeken, toonen wat in hem is. Die openbaarheid is zijne bescherming en zijne kracht; zonder haar verliest hij zijne waarde.

Tot 's menschen handelwijze met zijne levenlooze have behooren nog twee gelijkenissen, die van den nieuwen lap op het oude kleed en die van den nieuwen wijn in oude lederen zakken. 't Is waar, de Heer zelf heeft niet met den vinger aangewezen, wat wij daaruit moeten leeren; Hij verzweeg de toepassing, omdat zijne hoorders nog niet dragen konden; maar Hij sprak die gelijkenissen toch, opdat dezulken onder zijne hoorders, die het konden, vroeg of laat de toepassing maken zouden, en welke zij wezen moet, blijkt uit het verband.

Matth. IX: 14—17, Marc. II: 18—22 en Luc. V: 33—38 vinden wij de bedoelde plaatsen. Volgens MATTHEUS komen de Johannes-jongeren, volgens LUCAS de Pharizeën en Schriftgeleerden JEZUS aanvallen over het verzuimen van vasten en bepaalde gebeden. Zij zeggen volgens MATTHEUS: »Waarom vasten wij en de Pharizeën veel, maar uwe discipelen niet?" LUCAS laat hen ook op de formuliergebeden der anderen wijzen. JEZUS antwoordt met een drietal gelijkenissen. Eerst zegt Hij: »Men kan de bruiloftskinderen niet vasten laten, zoo lang de bruidegom bij hen is. Er zullen dagen komen, dat de bruidegom van hen zal weggenomen zijn; dan zullen zij vasten." Uit de dagelijksche handelwijze der menschen, wil de Heer zeggen, blijkt het, dat men aan zinnebeeldige handelingen, die uitdrukkingen van diepe smart zijn, geene plaats aanwijst in zulke tijden, die boven andere opwekkend en verblijdend zijn. Dáár passen ze niet. Men plaatst ze in droeve dagen. Het

Digitized by Google

menschelijk gevoel zegt het, zulke zinnebeeldige verrigtingen moeten meer dan eene ijdele vertooning zijn; zij moeten althans passen op den tijd, wanneer men ze bezigt, en gepaard gaan met zulk eene gemoedsstemming, als zij eigenaardig willen uitdrukken. Die waarheid, in het dagelijksche leven zigtbaar, wijst JEZUS aan, ten einde te doen gevoelen, dat, hoe men ook over 't vasten op zich zelf moge denken, het toch verkeerd is, zulks voor elken tijd zonder onderscheid als doorgaand gebruik door bepaalde wetten voor te schrijven. In deze dagen, zoo lang Hij bij zijne jongeren op aarde is, kunnen zij ten minste geene droefheid ten toon dragen. Moet dat al wezen, laat hen dan wachten, totdat droefheid hen na zijne wegneming er werkelijk toe drijft, opdat het uitwendig betoon met het inwendig gevoel in overeenstemming zij.

En nu gaat de Heer verder: »Niemand zet eene lap ongevold laken op een oud kleed; want die lap scheurt van het kleed af en de scheur wordt grooter." Ongevold laken is nog ongekrompen. Is de lap in 't eerst op de maat, door 't dragen krimpt ze en wordt te klein, zoodat er rondom het gat een stuk van 't oude laken wordt weggescheurd en 't gat grooter wordt. Zóó onverstandig lapt men in de huishouding niet, zegt JEZUS. En de toepassing kan geene andere zijn dan deze: Dezelfde wijsheid, die elk in zijn huiselijk doen in acht neemt, komt ook in zaken van 't godsdienstige leven te pas. Heeft men een stel oude godsdienstige gebruiken, die door lang in zwang te wezen eenen vasten, onveranderlijken vorm hebben gekregen, en zijn daar gapingen in, dan moet men die gapingen niet aanvullen met cerimonies en verrigtingen van nieuwe uitvinding. Want die nieuwe dingen zijn door de nieuwheid nog niet tot eenen vasten vorm

Digitized by Google

gekomen; zij zijn rekbaar en voor verandering vatbaar en passen niet duurzaam op de bestaande gaping om haar te vullen. Integendeel, al spoedig blijkt het, dat het eene niet bij 't andere past, en de scheure gaapt maar te wijder.

Met deze gelijkenis doet de Heer gevoelen, dat de eisch, die tot Hem komt, om de Mozaische godsdienstvormen met Pharizeeuwsche en Johanneische lappen te verstellen, een dwaze eisch is, waarvan het inwilligen hoogst ondoelmatig zou zijn.

En dan volgt de derde gelijkenis: »Men doet geen nieuwen wijn in oude zakken, anders scheuren de zakken, de wijn loopt weg en de zakken zijn verloren. Maar nieuwen wijn doet men in nieuwe zakken; dan worden beide zamen behouden." 't Is hier weer in één opzigt het soortgelijke beeld, de zak, die nog rekbaar is, en de zak, die niet meer rekbaar is, even als de lap en 't kleed. Maar hier komt een nieuw denkbeeld bij, de zamenvoeging van wijn, den gistenden, geestrijken drank, met de zakken als omhulsel. In dagelijksche dingen, zegt de Heer, is men wijs genoeg, om geen gistend gehalte, dat nog eenen rekbaren vorm noodig heeft, in eenen vorm te brengen, die door lengte van tijd de rekbaarheid reeds heeft verloren. Men weet wel, dat men daardoor beide te gader zou bederven. Maar gelijk men, om een oud kleed nog langer te doen dienen, oud bij oud voegt, zoo doet men, om nieuwen wijn te behouden, nieuw bij nieuw — en dát past dan ook in zaken van Godsdienst. Is er in de harten een nieuwe geest, die nog opbruisen en gisten moet, eer hij tot heldere, klare kracht kan komen, dan behoort men dien niet te hullen in een kleed van aloude, onrekbare cerimonies. Neen, geen geest van CHRISTUS in vormen van 't aloude Jodendom; maar bij den nieu-

Digitized by Google

wen geest ook nieuwe vormen, waarin geene vasten of formuliergebeden te huis behooren.

Zoo stelt de Heer hier eene diepgaande wijsheid, zóó diep, dat zij zelfs in onze dagen nog menigvuldig miskend wordt, eenvoudig door een beroep op 't huiselijke leven zijner tijdgenooten voor als eene zaak, die een iegelijk dagelijks in zijn huishouden leeren kan.

Maar waarom ze dan niet bepaald en duidelijk aangewezen? Een trek, nog bij LUCAS te vinden, zegt ook dit. »Men drinkt den nieuwen wijn niet gaarne, maar keurt den ouden beter." JEZUS spreekt tot menschen van ouden geest en oude vormen. Zij kunnen dat nieuwe nog niet dragen. Zij moeten den nieuwen geest later vinden, als hij heeft uitgegist; maar 't beroep op de huishoudelijke wijsheid, die hier leermeesteresse wezen kan, mag hun toch in de ziel worden geworpen, om er 't nadenken door op te wekken.

Meer trekken hesinner ik mij niet gevonden te hebben van beroep des Heeren op der menschen handelwijze met hunne levenlooze have.

Wat de mensch in den kring des huiselijken levens ten opzigte der *plantenwereld* doet, wordt, zoo ver ik weet, maar eenmaal door den Heer aangewezen, om er eene leering voor het godsdienstige uit te trekken. Dit geschiedt Luc. XIII: 6—9. JEZUS sprak deze gelijkenis: »Iemand bezat eenen vijgeboom, in zijnen wijngaard geplant, en hij kwam er vrucht aan zoeken en vond die niet. Toen zeide hij tot den wijngaardenier: Zie, sinds drie jaren kom ik telkens aan dezen vijgeboom vrucht zoeken, en vind die niet; kap hem om, waartoe beslaat hij den grond? De ander gaf hem ten antwoord: Heer, laat hem nog dit jaar staan, tot ik om hem heen gegraven en mest geworpen heb;

Digitized by Google

als hij dan soms vrucht draagt. Maar zoo niet, dan kunt gij hem later omkappen." De toepassing staat ook hier niet bij, maar is uit het voorgaande duidelijk. — Een mensch kapt geen boom om, zoo lang hij niet alles beproefd heeft om hem vrucht te doen dragen. Hij oefent jaar op jaar langmoedigheid. Eindelijk evenwel moet de hardnekkig onvruchtbare boom vallen, om plaats te maken voor eenen beteren. En als nu een mensch zoo veel geduld oefent met, en zoo veel moeite besteedt aan een boom, hoe veel te meer God met en aan menschen; — ofschoon eindelijk ook zij, die hardnekkig alle zorg en langmoedigheid Gods te schande maken, hunne plaats voor beteren moeten ruimen.

Vragen wij, wat JEZUS den menschen aangaande God en godsdienst aanwees uit der menschen handelwijze met hunne *levende have:* een drietal trekken mogen die vraag beantwoorden. JEZUS had op zekeren sabbat eene vrouw van eene slepende kwaal genezen, Luc. XIII: 10—17. De overste der synagoge, daarover verontwaardigd, wil Hem teregt wijzen en herinnert Hem, dat er zes dagen zijn om te arbeiden, dat Hij op sabbat niet behoeft te genezen. JEZUS antwoordt hem: »Geveinsden! maakt niet elk van u op sabbat zijnen os of zijnen ezel van de kribbe los, om hem te drenken? En moest dan deze, die eene dochter ABRAHAMS is, welke de Satan achttien jaren lang gebonden heeft, niet op sabbat van dezen band worden losgemaakt?" Om den wille van een redeloos beest ontzag zich niemand op den sabbat eenigen arbeid te doen. En wat in 't belang van een dier geoorloofd was, hoe zou men dat niet geoorloofd rekenen in het belang van een mensch, en wel van eene dochter ABRAHAMS?

Digitized by Google

Bij eene andere gelegenheid prent JEZUS den zijnen in, dat zij geen der kleinen mogen verachten, en verhaalt daarbij deze gelijkenis: »Wat dunkt u? indien iemand honderd schapen had en er verdwaalde één van, zou hij niet de negenennegentig op de bergen achterlaten, en heengaan, om het afgedwaalde te zoeken? En als 't hem gelukt het te vinden, waarlijk, zeg ik u, dat hij er zich meer over verheugt dan over de negenennegentig niet afgedwaalden. Zóó is het de wil niet van mijnen Vader in de hemelen, dat één van deze kleinen verloren ga." Een mensch, die als eigenaar en herder over eene kudde waakt, stelt belang in ieder stuk vee en zoekt zelfs één verdwaald schaap weer. Ja, zoo groot is de belangstelling, dat de vreugde over het ééne weergevondene in zijn gemoed zwaarder schijnt te wegen dan 't genot van het bezit van alle overigen, die door geen gevaar bedreigd werden. Als nu menschen zóó doen, hoe veel te meer dan God! Hoe vele zijne menschenkinderen ook zijn, 't is Hem eene aangelegene zorge, ook den enkele in zijne dwaling op te zoeken en weer te brengen, en levendig is zijne vreugde over diens redding. Zie Matth. XVIII: 10—13; en vooral Luc. XV: 4—7, waaraan deze laatste trek der toepassing is ontleend.

Eenen derden trek van soortgelijken aard vermeldt MATTHEUS, XII: 11, 12. 't Was weer sabbat, en JEZUS wilde eene genezing doen. Men vroeg Hem, of 't genezen op den sabbat geoorloofd was. Tot antwoord diende deze vraag: »Wie van u, die één schaap heeft, zal het, als 't op een sabbat in de gracht valt, niet grijpen en er uittrekken? Hoe groot een onderscheid nu is er tusschen een mensch en een schaap? Dus is het geoorloofd, op sabbatdagen goed te doen." Tot redding

Digitized by Google

van een dier, waar men belang in stelt, wordt hulpbetoon op sabbatdagen geoorloofd gerekend: hoe veel te meer dan niet tot redding van een mensch, die zoo veel meer is?

Meer in zijne eigenaardige kracht zien wij het huiselijke leven, als wij op de betrekking letten, die er tusschen den huisheer en zijne dienaren bestaat; nog meer, als wij op ouders en kinderen acht geven. Aan deze beide betrekkingen ontleent de Heer dan ook menige les.

Wij vermelden in de eerste plaats de gelijkenis der talenten. Wij vinden ze in eenvoudiger vorm bij MATTHEUS, XXV: 14—30, eenigzins meer uitgewerkt bij LUCAS, XIX: 11—27. Zij is te uitvoerig, om haar geheel te herhalen, en ook te bekend, dan dat dit noodig zoude zijn. Hoofdtrekken zijn, dat de heer vóór zijn vertrek zijne goederen ter beheering onder zijne dienstknechten verdeelt en aan elk niet even veel geeft, maar wijselijk aan elk zoo veel, als hij beheeren kan. Na zijne terugkomst vraagt hij rekenschap. De beide eersten brengen hem niet even veel winst, maar naar verhouding van het hun toevertrouwde kapitaal. Beide ontvangen dezelfde betuiging van 's heeren goedkeuring, 't zelfde deelgenootschap in 's heeren feestmaal, en, naar verhouding van hun vermogen, vermeerdering van vertrouwen en uitbreiding van werkkring. De laatste, die uit nijd en traagheid zijn talent ongebruikt heeft laten liggen, wordt ontmaskerd, als hij zich achter het voorwendsel van 's meesters gewaande onbillijkheid wil verschuilen. Hij ontvangt scherpe afkeuring, mag buiten, onder spijt en zelfverwijt, het feest der anderen aanzien, en moet afgeven wat hem is toevertrouwd. De toepassing staat er niet bij, maar ligt voor de

Digitized by Google

hand. MATTHEUS geeft haar van ter zijde, wanneer hij de gelijkenis achter de vermaning tot waakzaamheid voegt, en LUCAS, als hij zegt, dat JEZUS deze gelijkenis uitsprak, om te leeren, hoe het gaan zou in 't Godsrijk, dat men elken dag verwachtte. Zij dient, om te doen zien, hoe God en CHRISTUS verlangen, dat hunne dienaren met hetgeen hun naar hun vermogen van talenten geschonken is, zullen woekeren, en hoe zij betoonde trouwe loonen, ontrouw straffen.

's Menschen verpligting tot waakzaamheid en trouw in Gods dienst, en Gods regtvaardige vergelding worden door JEZUS ook nog in een paar andere gelijkenissen aangewezen.

»Weest gelijk," zegt Hij tot de zijnen, Luc. XII: 36—38, »aan mannen, die op hunnen heer wachten, als hij van de bruiloft komt, opdat zij hem terstond openen als hij komt en klopt. Zalig die dienstknechten, welke de heer bij zijne komst wakker vindt! Voorwaar, zeg ik u, dat hij zich zal aangorden, en hen doen aanzitten en hun komen dienen. En als hij in de tweede nachtwake komt, of bij komt in de derde nachtwake, en hij vindt ze zoo, zalig zijn zij." Een meester op aarde beloont wel trouwe, waakzame dienstvaardigheid boven verwachting mild en voorkomend: wat zal God dan niet doen?

Dat intusschen trouwe pligtsbetrachting geen regt geeft, om zich verdienstelijk te wanen, al wil de Heer ze ook als verdienstelijk beloonen, wordt door JEZUS in het voorbeeld van een ander heer aangewezen: »Wie van u," zoo heet het Luc. XVII: 7—10, »die een dienstknecht bij den ploeg of bij de kudde heeft, zegt tot hem, als hij van het land te huis komt: Kom terstond en ga aanzitten? Zal hij niet tot hem zeggen: Maak mijnen maaltijd gereed, gord u en dien

mij tot ik gegeten en gedronken heb, dan kunt gij eten en drinken? Zal hij het den dienaar dank weten, dat hij het gebodene gedaan heeft? Zoo dan ook gij; wanneer gij al wat u gelast is gedaan hebt, zegt: wij zijn onnutte," d. i. wij zijn geene boven anderen verdienstelijke en bruikbare, »dienstknechten; wat wij schuldig waren te doen, deden wij."

Evenwel, al is de heer, al is God even gelijk die aardsche heer, somwijlen mild in 't beloonen, boven hetgeen de dienaar zou kunnen eischen: in zijn beloonen en straffen houdt Hij de billijkheid op 't oog.

»Wie is," zoo lezen wij Luc. XII: 42 en volgg, »wie is de trouwe, verstandige huisverzorger, dien de heer over zijn slavengezin gezet heeft, om het op zijnen tijd spijze te geven? Zalig die slaaf, als de heer bij zijne komst hem zóó vindt doen. Naar waarheid zeg ik u, dat hij hem over al zijne bezittingen zetten zal. Maar als die slaaf bij zich zelven zegt: mijn heer toeft te komen! en de slaven en slavinnen begint te slaan, te eten, te drinken en beschonken te worden, dan zal de heer van dien slaaf komen ten dage, wanneer hij 't niet verwacht, en ter ure, die hij niet weet, en hem in stukken houwen, en zijn deel bij de trouweloozen zetten."

't Zijn hier alle onder menschen bekende en in 't huiselijke leven toegepaste regelen van goedwilligheid of regtvaardigheid, die JEZUS door 't blooto verhalen dezer gelijkenissen in God leert vooronderstellen, juist omdat ze onder de menschen geldig zijn.

Eindelijk is het de betrekking tusschen heeren en slaven, die JEZUS gebruikt, om zijne discipelen te leeren, dat zij met een leven vol ondervinding van haat en vervolging moeten tevreden wezen. 't Gaat

Digitized by Google

in het godsdienstige niet anders dan in 't huiselijke, en daar heet het: de dienstknecht is niet meer dan zijn heer, hij mag tevreden zijn, als hij in het lot zijns heeren deelt. Zóó de jongeren, als zij ondervonden, wat JEZUS ondervond.

Ons rest, eer wij van 't huiselijke leven afstappen mogen, nog een drietal trekken, aan de gezindheid van ouders jegens kinderen ontleend. De beide eersten handelen over Gods liefde.

Matth. VII: 7—11, verg. Luc XI: 9—13, vermaant JEZUS tot bidden, onder belofte van verhooring. »Vraagt, en u zal gegeven worden, zoekt, en gij zult vinden, klopt, en u zal open gedaan worden. Want ieder, die vraagt, ontvangt, en die zoekt, vindt, en den kloppende zal open gedaan worden. Of wat mensch uit uw midden, wiens zoon hem om brood vraagt, zal hem eenen steen geven, of eene slang, als hij om een visch vraagt? Indien dan gij, die slecht zijt, weet uwen kinderen goede gaven te geven, hoe veel te meer zal uw Vader in de hemelen goede gaven geven dengenen, die Hem vragen?" Hier wordt gepredikt: Gods liefde is vaderliefde, God geeft, op 't gebed, goede gaven. En de wijze van redenering is deze: onvolmaakte, zondige menschen hebben reeds zulk eene ouderliefde, hoe veel te meer dan de volmaakte God!

Maar veel krachtiger komt die liefde Gods uit in de gelijkenis van den verloren zoon, Luc. XV: 11—32. Daar heet het: Gods vaderliefde strekt zich ook tot zondige, afgedwaalde kinderen uit. God houdt geen oogenblik op, ook dezulken nog als kinderen te beschouwen. Komen zij met berouw tot Hem terug, dan neemt Hij hen aan, en niet als doemelingen tot straf, niet als knechten of vreemdelingen, maar als

Digitized by Google

kinderen, met alle volheid der teederste vaderliefde. Hij juicht over het behoud van 't kind, en toont den weergevondene zijne liefde en blijdschap op eene meer in het oog vallende wijze, dan den zoon, die altijd gehoorzaam was gebleven. En dat alles wordt niet gezegd, maar te gevoelen gegeven. Er wordt eenvoudig verhaald: zoo doet een aardsch vader. De hoorder of lezer moet er van zelf in zijne gedachten bijvoegen: zou dan de groote, goede Vader in den hemel anders kunnen doen?

Dat het intusschen nog zaliger is, zonder afdwaling, bestendig in het vaderhuis te blijven, wordt in dezelfde gelijkenis eveneens aangewezen. Toen de oudere broeder jaloersch was, omdat men den teruggekeerden zondaar zoo veel eere bewees, zeide de vader tot hem: Voor u, mijn zoon! is geen in 't oog loopend bewijs van liefde noodig, want gij zijt altijd bij mij, en al het mijne is het uwe; gij deelt altijd in al wat het mijne is, gelijk ik zelf, en kunt dus aan mijne genegenheid niet twijfelen, gelijk die andere.

Dat hij, die Gods genade ziet en ze uit afgunst afkeurt, niet deugt, toont JEZUS in het voorbeeld van dien jaloerschen broeder. Hij was geheel ontstemd en weigerde binnen te treden in het feestelijk versierde huis, omdat hij oordeelde, dat hij bekort werd door 't geen voor zijnen broeder geschiedde. De vader brengt hem zijne verkeerdheid onder het oog en zegt: »Gij moest wél te moede wezen en u verblijden, omdat uw broeder dood was en weer leeft, verloren was en weder gevonden is." Zoo als die vader, oordeelt ook God.

Dat vervolgens de stem van het schuldig geweten eene andere is dan die der genade Gods, wordt duidelijk te aanschouwen gegeven. 's Vaders liefde zegt

Digitized by Google

tot den wederkeerende: Gij zijt mijn kind. Dat had het geweten van den berouwhebbende niet durven hopen. Dit had gezegd: Ik zal nooit meer dan een knecht kunnen worden, zoo ook dat nog maar.

Eindelijk wordt nog uit het huiselijke leven door JEZUS aangewezen, welke de ware gehoorzaamheid is, die Gode behoort bewezen te worden, en welke niet. Bij MATTHEUS, XXI: 28—31, spreekt JEZUS tot Overpriesters en Ouderlingen: »Wat dunkt u? Een man had twee kinderen, en naar den eersten gegaan zijnde, zeide hij: Kind, kom, werk van daag in den wijngaard. Maar hij antwoordde: Ik wil niet! doch naderhand berouw hebbende, ging hij heen. En hij ging naar den ander en sprak desgelijks; en deze antwoordde: Ja, heer! en hij ging niet. Wie van deze twee heeft den wil des vaders gedaan?" De hoorders moesten wel antwoorden, dat de ware gehoorzaamheid in het werkelijk doen van 's vaders wil bestond, en niet in de belofte van dien te zullen doen. Daarop laat nu de Heer deze toepassing volgen: »Voorwaar zeg ik u, dat tollenaren en hoeren u zullen voorgaan in het Koningrijk Gods." Even gezond en redelijk als menschen, oordeelt voorzeker God over het wezen der gehoorzaamheid.

b.

Wat wijst JEZUS aangaande God en godsdienst aan uit het *maatschappelijke* leven der menschen?

Was de aanwijzing van bijzonderheden uit het huiselijke leven inderdaad rijk, ook uit het maatschappelijke vinden wij menigen trek vermeld. Wij beginnen met zoodanige zaken, welke 't naast bij de grenzen van het

Digitized by Google

huisgezin liggen, en letten eerst op heeren met hunne onderhoorigen.

»Niemand kan twee heeren dienen; want hij zal of dezen haten en dien liefhebben, of dezen voortrekken en dien verwaarloozen." Matth. VI: 24, Luc. XVI: 13. De zaak is duidelijk. Staan de beide heeren vijandig tegenover elkander, dan moet de dienaar partij kiezen; staan zij niet vijandig tegenover elkander, dan moet hij toch, doordien hij op geene twee plaatsen te gelijk wezen en geene twee dingen te gelijk doen kan, des eenen dienst voor die des anderen verwaarloozen. — Gaat nu volgens maatschappelijke ervaring die regel door, dan kan de mensch ook niet gelijktijdig God en den Mammon dienen; dan moet hij kiezen, wien hij volgen wil.

Hier behoort ook de gelijkenis van den heer, die eenen wijngaard had aangelegd en aan landbouwers verhuurd, Matth. XXI: 33—44, Marc. XII: 1—12, Luc. XX: 9—29. De knechten van den heer moeten op den vervaltijd de als pacht verschuldigde vrucht ophalen, maar zij worden mishandeld en gedood. De heer zendt andere knechten en het gaat dezen eveneens. Eindelijk zendt de heer zijn zoon. Dusverre de handelwijze van den heer. De toepassing is: gelijk de heer na de eerste boodschap niet terstond voortvaart met strenge straf te oefenen, maar andere en grootere gezanten zendt, zoo is ook God langmoedig over den onwilligen zondaar, en zendt gezant op gezant, al grootere en grootere. Deze toepassing wordt echter niet uitgesproken; de Joodsche geschiedenis sprak die duidelijk genoeg uit, en het was JEZUS thans om iets anders te doen, om de handelwijze des heeren, nadat de onwillige huurders ook zijnen zoon verworpen hebben. JEZUS vraagt zijne hoorders, wat die heer met zulke huurders doen zal,

Digitized by Google

en zij antwoorden natuurlijk: hen duchtig straffen en zijnen wijngaard aan anderen geven, die hem op hun tijd de pacht betalen. — Zijne hoorders gevoelden, dat dit de natuurlijke gang van het maatschappelijke leven moest zijn. Even natuurlijk is dan ook de overgang: dus zal het Godsrijk van u, onwilligen, genomen en aan Heidenen gegeven worden, die er de vrucht van opleveren. — Ook Gods geduld heeft eenmaal een einde, en wie volstrekt geene vrucht wil opleveren van zijne genademiddelen, dien ontneemt Hij deze ten laatste.

Tegenover dit voorbeeld van strenge, maar welverdiende straf na veel langmoedigheid, staat een ander van onbekrompene mildheid in 't beloonen, ver boven regt en verdienste, in de gelijkenis van den heer, die arbeiders naar zijnen wijngaard zendt, Matth. XX: 1—16. De heer gaat 's morgens vroeg voor het eerst uit en zendt sommige arbeiders heen, tegen eene denarie als daggeld; datzelfde geschiedt ter derde, zesde, negende en elfde ure. De later gezondenen zijn vroeger niet door iemand gevraagd, de schuld van hun ledigstaan ligt niet aan hen. 's Avonds laat de heer aan allen 't volle loon geven, aanvangende van den laatstgekomene. Dat krenkt de eerstgeroepenen en zij komen er tegen op, waarop de heer antwoordt: dat zij 't volle loon hebben ontvangen, dat hij vrij is om aan anderen, die het juist niet ten volle verdiend hebben, evenveel te geven, en dat hunne afgunst niet goed is te keuren. »Zóó," zegt nu JEZUS, »zullen de laatsten de eersten en de eersten de laatsten zijn." Even gelijk een heer op aarde somwijlen den laatst in dienst geroepene het eerst zijn loon uitbetaalt, en soms ook meer den goeden wil dan de lengte van den werkelijken diensttijd in aanmerking

Digitized by Google

neemt, zoodat hij den vlijtigen arbeider niet tot schade laat komen, dat hij later dan anderen gelegenheid tot arbeiden vond; zoo doet ook God somwijlen. — Menigeen, die tot arbeider in Gods koningrijk veel later dan anderen wordt geroepen, ontvangt het volle loon met deze en zelfs vroeger dan deze. De vroeger geroepene mag die milde goedheid Gods niet met nijdige oogen aanzien, daar hem immers volstrekt niet wordt te kort gedaan.

Om vooreerst nog te blijven bij voorbeelden van heeren, die met hunne afhankelijken handelen, vermelden wij hier, op welke wijze JEZUS den pligt der vergevensgezindheid inscherpte. 't Was bij gelegenheid, dat PETRUS Hem gevraagd had: Heer! hoe vaak moet ik den naaste, die tegen mij misdeed, vergeven? tot zevenmaal toe? Matth. XVIII: 21—35.

Tot antwoord diende de gelijkenis van eenen koning, die met zijne slaven afrekenen wilde. Men brengt hem een, die eene groote som schuldig is, maar niet betalen kan. De koning wil hem met zijn gezin laten verkoopen, maar scheldt hem, op zijne bede om uitstel, de geheele som kwijt. Diezelfde slaaf heeft op zijne beurt een schuldenaar, die hem 't zesmaalhonderdduizendste deel betalen moet van 't geen hem kwijtgescholden is, en vervolgt dezen met gevangenisstraf. Dat hoort de koning, en verontwaardigd laat hij nu den onbarmhartige desgelijks tot den laatsten penning vervolgen. De billijkheid van zulk een gedrag kon niet miskend worden. — En de toepassing volgt: zoo min als een aardsch koning in zijne dienaren, die hij genadig behandeld heeft, onbarmhartigheid kan dulden, zoo min kan het ook de Koning in de hemelen. »Zoo zal ook mijn Vader in den hemel u doen, indien gij uwen broeder de schulden niet vergeeft."

Digitized by Google

Hoe men het weten kan, of iemand van God vergeving van zonden heeft ontvangen, wordt insgelijks uit het leven van schuldeischers en schuldenaars door JEZUS aangewezen, Luc. VII: 36—47. In het huis van SIMON den Pharizeër komt eene zondares JEZUS zalven en wordt niet verstooten. Dat ergert den Pharizeër. JEZUS stelt het geval van een schuldeischer met twee schuldenaars, van wie de een vijfhonderd, de andere vijftig denarieën schuldig is. Beide ontvangen kwijtschelding. Nu wordt aan SIMON gevraagd, wie van die twee den schuldeischer het meest lief zal hebben. SIMON antwoordt zonder bedenken, dat het die is, wien de grootste som is kwijtgescholden — en JEZUS besluit: die vrouw toont meer liefde voor den Godsgezant dan gij, dus zijn haar meer zonden vergeven; waarop Hij tot de vrouw zegt: »Uwe zonden zijn u vergeven."

Niet zelden is het de burgerlijke gastvrijheid, bij bruiloft en maaltijd bewezen, waarop onze Heer zijne hoorders wijst. Een viertal bijzonderheden van dien aard vinden wij.

De eerste is de bekende gelijkenis van de koningsbruiloft, tot welke vele gasten reeds te voren genoodigd waren, Matth. XXII: 1—14; Luc. XIV: 16—24. Als alles gereed is, worden zij verzocht te komen; maar zij weigeren. De een verontschuldigt zich met zijn land, een ander met zijn vee, een derde met zijne huishouding, sommigen mishandelen zelfs de gezanten. De verontwaardigde koning laat hen zijne gramschap ondervinden, en laat van de wegen allerlei menschen roepen. De zaal wordt vol, maar één zit aan zonder bruiloftskleed, en wordt uitgeworpen. Dat deze gelijkenis, in het oostersche leven zoo waar, de

Digitized by Google

geschiedenis des Joodschen volks moet schetsen, lijdt wel geen twijfel. Tot het Godsrijk waren de Israëlieten lang te voren door MOZES en de Profeten genoodigd, en zij hadden gezegd die noodiging aan te nemen. Nu 't koningrijk er was, weigerden zij er in te gaan onder allerlei voorwendsels van tijdelijke belangen; sommigen mishandelden zelfs den CHRISTUS. Maar, en dit is het wat JEZUS met de gelijkenis wil leeren, de weigering van dadelijke komst zal te weeg brengen, dat God die eerste roeping als vervallen beschouwt, hen voorbijgaat, en de Heidenen noodigt, die ook zullen ingaan. Maar zoo sommigen van deze onwaardig, oneerlijk, oneerbiedig komen, zullen ook die geene duurzame plaats in 't Godsrijk vinden. Velen zijn wel geroepenen, maar weinigen zijn uitgelezenen, waardige, den koning aangename gasten.

Het tweede voorbeeld, aan de burgerlijke gastvrijheid ontleend, is dat van eene bruiloft, waar onderscheidene gasten komen, Luc. XIV: 7—11. JEZUS bezigt het, om het berispelijke en dwaze der zelfverheffing te doen uitkomen. »Als gij ter bruiloft genoodigd zijt," zegt Hij, »zet u niet op de eereplaats; anders mogt er soms een waardiger dan gij geroepen zijn, en de heer des huizes komen en tot u zeggen: maak plaats voor dezen. Dan mogt gij beschaamd achter aan komen te zitten. Zet u beneden aan de tafel als gij komt, dan zal de gastheer zeggen: vriend, ga hooger op, en 't zal u tot eere wezen voor de gasten. Al wie zich zelven verhoogt zal vernederd worden, en al wie zich zelven vernedert, zal verhoogd worden." Deze laatste algemeene zinsnede maakt het duidelijk, dat de gelijkenis, die anders schijnen kon niet verder te gaan dan het gewone burgerlijke leven, ook een zedelijke en godsdienstige beteekenis heeft, en

Digitized by Google

dat JEZUS eenvoudig het beeld van de bruiloft kiest als een voorbeeld van den algemeenen regel, die ook doorgaat in 't zedelijke en godsdienstige leven.

De derde en vierde bijzonderheid uit het gastvrij verkeer zijn nagenoeg van denzelfden aard. Zij zijn de verwijzing naar de wijze en de dwaze maagden, Matth. XXV: 1—13, en die naar eene schare, welke met den huisheer binnen wil, maar te laat komt, voor de reeds geslotene deur, Luc. XIII: 24—30. De laatste is eigenlijk alleen beeldspraak, maar er wordt toch in aangeduid, dat het in 't koningrijk der hemelen op tijdige waakzaamheid aankomt, en op 't gebruik maken van de gelegenheid, zoo lang die er is; want dat, zoo men deze laat voorbij gaan, alle beroep op vroegeren ijver niet helpt; gelijk toch aardsche heeren zoo oordeelen en volgens dat oordeel hunne gasten behandelen, doet de hemelsche Heer het eveneens. Bij de gelijkenis der wijze en dwaze maagden wordt de toepassing door den Heer regtstreeks gemaakt. „»Gij weet ook niet, wanneer de ure komt. Voorziet u dus in tijds en weest wakker, anders zoudt ook gij de deure gesloten vinden."

Van de gastvriendschap komen wij tot de vriendschap. Ook aan het leven van vrienden onderling wordt door den Heer eene les ontleend.

Luc. XI: 5—8 lezen wij: »Wie van u zal een vriend hebben, en in 't midden van den nacht tot hem gaan en zeggen: Vriend, leen mij drie brooden, want er is een vriend van de reis bij mij gekomen en ik heb niets, om hem voor te zetten. En de ander daarbinnen zou antwoorden: Doe mij geene moeite aan; de deur is reeds gesloten, en mijne kinderen zijn met mij in de slaapkamer, ik kan niet opstaan om u die te geven. Ik zeg u, indien hij ook al niet op-

Digitized by Google

staat, om hem die te geven, omdat hij zijn vriend is, toch zal hij, door zijne onbeschaamdheid gewekt, hem geven zoo veel hij noodig heeft." Daarop volgt dan: »Bidt en u zal gegeven worden." De zin is: een flaauwe vriend helpt zijnen vriend zelfs in den nacht, al is het ook niet uit vriendschap, dan toch om zijn stout en aanhoudend vragen. Ook God verhoort den bidder. Om zijn bidden? Wij vermoeden, veel meer, omdat Hij waarlijk zijn vriend is.

Ook bij JOHANNES vinden wij een paar plaatsen, waar de vriendschap, zoo als zij zich in het maatschappelijke leven vertoont, door den Heer gebruikt wordt, om betrekkingen in het godsdienstige leven te doen kennen. »Ik noem u geene dienstknechten meer," zegt JEZUS op den laatsten avond tot zijne Apostelen, Joh. XV: 15, »omdat de dienstknecht niet weet, wat zijn heer doet; maar ik heb u vrienden genoemd, omdat ik u al wat ik van mijnen Vader gehoord heb, heb kenbaar gemaakt." In de dagelijksche zamenleving gaat het inderdaad zoo. Zoo lang een knecht niet meer dan knecht is en in geene vertrouwelijker betrekking tot zijnen heer is gekomen, worden de bedoelingen des meesters hem niet bekend gemaakt; hij ontvangt niet dan bijzondere geboden, die hem zeggen, wat hij doen moet, zonder hem te leeren, waartoe dat strekken zal. Maar vrienden deelen elkander hunne inzigten en bedoelingen mede, en handelen dan ook zonder voorschrift, elk op zijne wijze, om elkanders bedoelingen te helpen bereiken. Zoo is het in het godsdienstige ook. Daarom zijn de Apostelen, als zij JEZUS geboden betrachten, zijne vrienden; want zij weten wat JEZUS, de Godsgezant, de CHRISTUS, wil en bedoelt. Zij kennen dus ook de bedoelingen van den Vader zelven. Op dien grond zegt JEZUS hun dan ook later, dat zij zijne

Digitized by Google

voorspraak bij den Vader niet noodig hebben, maar zelve met hunne gebeden tot den Vader mogen gaan.

Een weinig verder, Joh. XV: 18, 20, heet het: »Indien gij van de wereld waart, zou de wereld het hare liefhebben; maar omdat gij van de wereld niet zijt, maar ik u uit de wereld weggekozen heb, daarom haat u de wereld." Den Apostelen wordt verklaard, welk lot zij in de wereld te wachten hebben bij de betrekking, waarin zij tot God en zijnen Zoon staan. De ervaring leert, dat verwantschap van geest en gelijksoortige rigting des levens vriendschap doen ontstaan, tegenovergestelde levensrigting en beginselen haat. Zoo kon dan de wereld hen niet anders dan haten.

Maatschappelijke bedrijven komen er ook onderscheidene voor, waarin JEZUS de waarheid van het Godsrijk ziet en aanwijst: landbouw, handel, vischvangst, 't geneeskundig bedrijf, 't rentmeesterschap.

Aan den landbouw ontleent Hij de gelijkenis van het onkruid onder de tarwe. Op den akker, Matth XIII: 24—30, 37—43, waarop goed zaad gezaaid is, ontspruit ook onkruid, heimelijk door een vijand gezaaid. Voorbarige knechten willen dat uitroeijen; de bezadigde landbouwer verhindert dit en verwijst naar de zuivering van 't koren bij den oogst. De overbrenging van de gelijkenis hebben wij van den Heer zelven. Ook op den akker van het Godsrijk groeit onkruid, booze menschen; menigeen wil die voorbarig uit het Godsrijk werpen, maar dat kan zonder groot gevaar voor de kinderen van het Godsrijk niet geschieden. Goeden en slechten moeten vermengd blijven tot aan de voleinding; dan heeft de zuivering plaats.

Nog bij eene andere gelegenheid leverde de landbouw JEZUS de stof tot zijn onderwijs aangaande de dingen van

Digitized by Google

het koningrijk der hemelen, Luc. IX: 61, 62. Er kwam iemand, die zich als discipel aan zijne dienst wilde verbinden, maar die eerst orde op zijne huiselijke zaken wilde stellen. Jezus kon alleen dezulken als discipelen gebruiken, die zich met hunne geheele ziel, onverdeeld, zonder nevenbemoeijingen, aan het Godsrijk wilden toewijden. Eenvoudig en duidelijk drukt Hij zijnen eisch uit in eene spreuk, die onder landbouwers wel bekend moest zijn. »Wie de hand aan den ploeg slaat en achter omziet, is onbruikbaar voor het koningrijk der hemelen." Wie eene regte vore ploegen wil, moet vooruit zien; wie omkijkt en zijne aandacht heeft bij 't geen zich achter zijnen rug bevindt, kan de regte rigting niet bewaren. Zóó is het in 't koningrijk der hemelen ook.

De koophandel levert den Heer twee beelden.

»Het koningrijk der hemelen is gelijk aan eenen schat, in den akker verborgen. Een mensch ontdekte dien, verbergde hem en ging vol vreugde heen, verkocht al wat hij had en kocht dien akker." In den handel is het wijze berekening, wanneer men alles ten koste legt, om zich het bezit te verwerven van eenen schat, die dat alles meer dan weer vergoedt. Zoo is 't wijsheid, voor 't bezit van het Godsrijk alles ten koste te leggen. Zie Matth. XIII: 44.

»Het koningrijk der hemelen is gelijk eenen koopman, die schoone parelen zoekt; en eene parel gevonden hebbende van groote waarde, verkocht hij al wat hij had en kocht dezelve," Matth. XIII: 45, 46. De toepassing is dezelfde als bij den in den akker verborgen schat, met dit onderscheid, dat de schat als bij toeval gevonden, de parel met opzet gezocht werd.

Digitized by Google

Ook den geneesmeester vergeet JEZUS niet. Men beschuldigde Hem, omdat Hij met tollenaars en zondaars at, en Hij antwoordde: »De gezonden hebben den geneesmeester niet noodig, maar de kranken." Zoo is bij de kranken naar geest en leven de eigenlijke plaats van den leermeester en Godsgezant.

Van den rentmeester, den onregtvaardige, is de moeijelijke gelijkenis bekend, Luc. XVI: 1—12. De man verkwist zijns meesters goed, dat aan zijn beheer is toevertrouwd, wordt daarover bij den heer verklikt en van zijnen post ontzet. Verlegen, hoe zich voortaan te redden, daar hij geen handenarbeid geleerd heeft en zich voor bedelen schaamt, bedenkt hij eenen schelmschen, maar schranderen uitweg. Hij geeft aan de schuldenaars zijns heeren verlof, om hem nieuwe schuldbrieven te schrijven, waarin eene veel kleinere som wordt uitgedrukt, dan zij werkelijk schuldig zijn. Zoo wint hij hunne gunst en verzekert zich hunne ondersteuning. De heer verneemt later zijne handelwijze, en, schoon hij den trouwelooze uit zijne dienst heeft moeten ontslaan, kan hij toch niet nalaten zijne schranderheid te prijzen. Aan het einde van deze gelijkenis volgt nu de spreuk: »De kinderen dezer wereld zijn wijzer dan de kinderen des lichts in hun geslacht," — eene opmerking, die veelvuldig wordt bevestigd. De booze mensch spreidt bij 't doen van zijne booze daden dikwijls veel meer schrander overleg ten toon ter behartiging van zijne belangen, dan de brave en vrome; verstandelijke scherpte is doorgaans meer het bijkomend kenmerk van aardschgezindheid dan van den hoogeren, hemelschen zin, die zoo ligt bij de vroomheid de wijsheid vergeet. En na die spreuke der ervaring laat nu de Heer de leering volgen, waar 't Hem om te doen

Digitized by Google

was. »Ook ik zeg u: Maakt u vrienden uit den onregtvaardigen mammon, door middel van den aardschen rijkdom, die u in tijd van nood kunnen opnemen." Zorgt ook met wijsheid voor uwe belangen, en gebruikt daartoe gunst en liefdebetoon, door middel van het aardsche goed. Maar onmiddellijk volgt er op: »Wie in 't minste trouw is, zal 't ook in 't meerdere wezen, wie in 't kleine ontrouw is, is 't in 't groote ook." De laatste volzinnen schijnen bij LUCAS eenigzins bekort, zoodat de geleidelijke gang van 's Heeren toepassing daaronder geleden heeft; maar zoo als 't er staat, is de bedoeling toch niet te miskennen. Wacht u voor de trouweloosheid van dien man en gedoogt ze zelfs in 't geringste niet; maar volgt zijne wijsheid na. Gelijk de kinderen dezer wereld wijs zijn in hun geslacht, namelijk als wereldlingen, met eene trouwelooze, booze wijsheid, weest gij alzoo wijs in uw geslacht, als kinderen des lichts, bij wie de helderheid des lichts met de reinheid des lichts moet vereenigd zijn. Laat u door die boozen in geene ontwikkeling, in geene goede eigenschap overtreffen; leert ook van de boozen het goede, dat nog in hen is.

Eer wij dit veld des maatschappelijken levens verlaten, moeten wij nog op een paar redenen des Heeren opmerkzaam maken, die niet zoo zeer tot een bijzonder deel van 't maatschappelijke leven kunnen gebragt worden, maar meer in 't algemeen daaruit genomen zijn.

Wij bedoelen vooreerst JEZUS woorden, Matth. XII: 29. »Hoe kan iemand in het huis van eenen sterke gaan en zijn huisraad rooven, indien hij niet eerst den sterke heeft gebonden? Dan eerst kan hij zijn

Digitized by Google

huis plunderen." Waar geweld tegen iemand met goed gevolg zal worden ten uitvoer gebragt, daar moet zulks door overmagt worden gepleegd. Dat ligt in den aard der zake. De zwakke moge door list den sterkere kunnen misleiden, bij openbaar geweld komt het regt van den sterkste in toepassing. Van deze opmerking, die geene tegenspraak lijdt, omdat zij naar eene natuurwet verwijst, maakt JEZUS gebruik, om te doen gevoelen, dat, als Hij aan den Duivel zijne bezittingen ontrooft en bezetenen van hem verlost, zulks ten bewijze moet strekken, dat Hem eene sterkere magt dan die des Duivels te dienste staat; dat de overwinning op den Duivel alleen van Gods kracht in Hem uit kan gaan.

Wij wijzen ten slotte nog op Matth. VII. 24—27. »Elk, die deze mijne woorden hoort en doet, zal ik bij een verstandig man vergelijken, die zijn huis op een rots bouwde. En de slagregen kwam neer, en de rivieren kwamen, en de winden bliezen, en vielen tegen dat huis, en het viel niet, want het was gegrondvest in de rots. En al wie deze mijne woorden hoort, maar niet doet, zal vergeleken worden bij een dwaas man, die zijn huis op het zand bouwde. En de slagregen kwam neer, en de rivieren kwamen, en de winden bliezen, en vielen tegen dat huis, en het viel, en zijn val was groot." In de maatschappij is het van belang, de noodige wijsheid in het oog te houden ter voorkoming van groote schade. Men weet, dat een huis aan allerlei vijandige invloeden bij tijd en wijle bloot staat. Zware slagregens teisteren soms het dak; stormen slaan tegen de wanden, nu eens van deze, dan van gene zijde; waterstroomen, uit de slagregens geboren, spoelen om de fundamenten. Wie dat weet, dient er bij 't bouwen van een huis aan te den-

Digitized by Google

ken, en het niet op 't mulle stuifzand te zetten, waar het bij den eersten den besten storm aan den grond ligt. Hij moet het op eenen rotsbodem plaatsen, waar hij de fundamenten in den harden steen vastleggen kan. Dan doen slagregens, vlbeden en stormen zijn huis geen kwaad. Maar diezelfde wijsheid moet dan ook in het zedelijke en godsdienstige leven worden betracht. Ook de hope wordt door menigen zwaren storm geteisterd. Heeft zij geen vasten grond in hart en leven, dan bezwijkt zij. Daarom moet men zijne hoop niet bouwen op het vlugtig welgevallen in het woord der waarheid, dat men hoorde; dan vervliegt zij bij de eerste zware proef, die zij heeft door te staan. Maar men moet haar vastmaken door naar de waarheid te doen — dan houdt zij stand.

En, nu gaan wij tot het staatkundige leven over.

c.

Wat wijst JEZUS aangaande God en godsdienst uit het *staatkundige* leven aan?

Wij beginnen hier met eenen trek te vermelden, waarvan het twijfelachtig zou kunnen zijn, of hij in het gewone maatschappelijke of in het staatkundige leven behoort, de gelijkenis van den onregtvaardigen regter, Luc. XVIII: 1—8. JEZUS wilde tot volharding in het gebed vermanen. Hij verhaalde daarom aldus: »Er was in eene zekere stad een regter, die God niet vreesde en zich aan geen mensch keerde. Nu was er in die stad eene weduwe, en zij ging naar hem toe en zeide: Doe mij regt tegenover mijne tegenpartij; en gedurende langen tijd wilde hij niet. Maar later zeide hij tot zich zelven: Hoewel ik God ook

Digitized by Google

niet vrees en mij aan geen mensch keer, zal ik hare zaak afdoen, omdat die weduwe mij last veroorzaakt, opdat zij mij niet zonder einde kome kwellen." Vervolgens zeide de Heer: »Hoort, wat de onregtvaardige regter zegt. Zal God dan de regtszaak niet afdoen van zijne uitverkorenen, die nacht en dag tot Hem roepen, zal Hij met hen talmen? Ik zeg u, dat Hij hunne regtszaak haastig af zal doen." Zoo vertalen wij volgens TISCHENDORF; de gewone lezing heeft *talmende*, als deelwoord, waarvan de verklaring zou zijn: Zal God dan den zijnen geen regt doen, als zij onophoudelijk tot Hem bidden? De aardsche regter doet het reeds uit een minder edel beginsel, om maar van de vrouw af te wezen: zou God het ten laatste niet doen, daar Hij geduldig naar der menschen beden hoort? Bij de eerste lezing is het hoofddenkbeeld dit: Een onregtvaardig mensch doet ten laatste toch regt, als men 't hem onophoudelijk vraagt, om den last der onophoudelijke aanvragen te ontkomen. God doet het terstond, uit reine beginselen van regtvaardigheid.

Tot het staatkundige leven behooren verder de schatpenning met zijn opschrift, de koning, die oorlog voeren wil, en het rijk, dat tegen zich zelf verdeeld is.

De Joden willen JEZUS verstrikken en komen Hem vragen, of men den keizer wel schatting betalen mag, Matth. XXII: 16—22; Marc. XII: 13—17; Luc. XX: 20—25. JEZUS laat zich eenen schatpenning toonen, en op het daarop gestempelde borstbeeld wijzende, vraagt Hij, wiens beeld dat is. Op 't antwoord, dat het 's keizers beeldtenis is, volgt het wederantwoord: Zoo geeft dan den keizer wat des keizers, en Gode wat Godes is. De gang der denkbeelden, die wel niet geheel is uitgesproken, maar toch ten grondslag ligt,

Digitized by Google

moet deze wezen. Gelijk die munt door 't beeld, dat er op staat, toont, dat zij van den keizer uitgegaan is, en te zijner beschikking behoort te staan, zoo draagt de mensch Gods beeld, en behoort Gode. Geeft dus den aardschen vorst de aardsche munt, en Gode uwe zielen.

Luc. XIV: 31—33 vermaant JEZUS de schare, die Hem volgt, tot zelfverloochening. Zij moet wel bedenken, als zij Hem wil nawandelen, wat daarmede verbonden is. »Wat koning," zoo zegt Hij, »die zich met een ander koning in oorlog gaat begeven, zet zich niet eerst neer om te beraadslagen, of hij met tienduizend man dengene kan ontmoeten, die hem met twintigduizend tegentrekt; en zoo niet, dan zendt hij, terwijl het nog aan hem staat, een gezantschap om den vrede te vragen. Zoo kan ook niemand mijn discipel zijn, die geen afstand doet van al wat hij heeft." 't Is hier het wijze overleg van eenen vorst in zijne aangelegenheden, dat hem voor dwaze ondernemingen bewaart, en den Christus-jongeren wordt aanbevolen. — Wij vermelden hier tevens de vergelijking van den man, die een toren bouwen wil, en eer hij begint, behoorlijk berekent, of hij ook voleindigen kan, ten einde niet door 't laten steken van zijne onderneming zich zelven belagchelijk te maken, Luc. XIV: 28—30. Zij behoort eigenlijk tot het huiselijke leven; maar daar zij geen ander denkbeeld ontwikkelt dan de vergelijking van den koning, zij zij hier even herinnerd.

Eindelijk maakt de Heer nog gebruik van een beroep op aardsche staten, die met inwendige verdeeldheid niet bestaan kunnen. Hij zeide, toen men Hem beschuldigd had, dat Hij duivelen uitdreef door Beëlzebul, Matth. XII: 25, 26: »Ieder koningrijk, tegen

Digitized by Google

zich zelf verdeeld, wordt verwoest, en elke stad of woning, tegen zich zelve verdeeld, kan niet bestaan. En indien de Satan den Satan uitdrijft, hoe zal zijn rijk dan staan?" Dwaasheid was naar 't Joodsche volksgeloof geene eigenschap van den Satan, veel meer sluwe schranderheid. Maar dan is 't ook waar, dat niet hij, maar een sterkere dan hij, de genezingen der bezetenen doet. Te wanen, dat hetgeen den booze afbreuk doet van den booze zou komen, is onzin.

d.

Op het staatkundige leven laten wij de *geschiedenis* volgen. De Heer heeft zich niet alleen meermalen daarop beroepen, maar ook duidelijk aangewezen, dat Hij verlangt, dat de menschen er op letten zullen, ten einde er uit te leeren, welke daden Gods aanstaande zijn.

't Is eene opmerking, welke de geschiedenis des Joodschen volks overvloedig gelegenheid geeft te maken, dat de edelste Godsmannen steeds zijn gehaat, gelasterd, vervolgd. Ook de Heer wijst dit aan en beroept er zich op als op eene algemeen bekende zaak, maar leidt er dan ook uit af, dat door allen geprezen te worden op 't gebied des godsdienstigen en zedelijken levens geene verdienste is, Matth. V: 10—12. »Zalig de vervolgden om de geregtigheid, want hunner is het koningrijk der hemelen. Zalig zijt gij, wanneer zij u schimpen en vervolgen en alle kwaad van u spreken om mij. Verheugt u en juicht, want uw loon is groot in de hemelen; want zoo hebben ze de Profeten vóór u vervolgd." Veeleer geeft het deelgenootschap in der Profeten lot eens Profeten loon, wanneer men om dezelfde redenen als zij in hunne vervolgingen deelt.

Digitized by Google

Eveneens is het uit de geschiedenis des joodschen volks overvloedig gebleken, dat valsche Profeten bestendig veel toejuiching gevonden hebben. Door allen geprezen te worden is dus in 't zedelijk godsdienstige leven een teeken van kwade beduidenis. »Wee u, indien alle menschen wel van u spreken; want op dezelfde wijze hebben hunne vaderen den valschen Profeten gedaan," Luc. VI: 26.

Jezus wijst ook met een beroep op de geschiedenis aan, wat in 't godsdienstige en zedelijke leven geoorloofd of ongeoorloofd is. Het huwelijk, eens gesloten, te ontbinden is ongeoorloofd. De Pharizeën vroegen Hem eens, of 't geoorloofd was, zijne vrouw om alle redenen weg te zenden, Matth. XIX: 3—9, Marc. X: 2—9. Jezus antwoordde: »Hebt gij niet gelezen, dat Hij, die alles in den beginne schiep, één en één vrouw schiep, en zeide: Daarom zal de mensch zijnen vader en zijne moeder verlaten en zijne vrouw aanhangen; en die twee zullen één vleesch zijn? Wat God vereenigd heeft, zal de mensch niet scheiden." De geschiedenis, zoo als de Joden die hadden, leerde, dat God het huwelijk heeft gewild; daarom is zijn wil te volgen. Maar God heeft één paar menschen geschapen; dat paar behoort dus onafscheidelijk zamen; dus is 't huwelijk onontbindbaar, en wie 't ontbindt, weerstreeft Gods wil, in de geschiedenis geopenbaard, en zondigt. Uit dit oogpunt verder redenerende, wijst de Heer aan, dat de toelating van den scheidbrief door mozes een noodzakelijk kwaad was, om de zinnelijke ruwheid des volks; dat wie van die vergunning gebruik maakt, zondigt, en dat alleen overspel tot wegzending der vrouw vrijheid geeft; maar dan is die wegzending ook geene ontbinding van het huwelijk meer, maar de openlijke erkenning door den eenen echtgenoot van de huwelijksont-

Digitized by Google

binding, op zondige wijze door de andere reeds bewerkstelligd.

Daarentegen is het aren-plukken op den sabbat geoorloofd, met andere woorden het verbreken van eene vormenwet om den wille van eenig dringend belang, Matth. XII: 1—6. David, zoo leert de geschiedenis, heeft, toen hij voor saul moest vlugten, wel van 't brood gegeten, dat anders alleen den Priesteren toegewezen is, en niemand rekende 't hem ooit tot zonde. De geschiedenis van elken dag leert, dat de Priesters op sabbat kinderen besnijden, en niemand valt hen er hard om.

De geschiedenis levert ook voorbeelden op, waaruit men leeren kan, wat ijver en belangstelling is voor de zake Gods. Ninevé's mannen hebben zich op jona's prediking bekeerd. Jezus tijdgenooten gaan Hem, die meer dan jona is, onverschillig voorbij en letten niet op zijne prediking; daarom zullen Ninevé's mannen tegen dat geslacht van jezus tijdgenooten opstaan in het oordeel en het veroordeelen — omdat hun ijver voor 't mindere der anderen gebrek aan ijver voor 't meerdere zoo diep beschamen zal, Matth. XII: 41. De koninginne van 't zuiden is gekomen en heeft zich eene verre reis getroost, om salomo's wijsheid te hooren, en jezus tijdgenooten gaan Hem, wiens wijsheid zoo veel meer dan die van salomo is, onverschillig voorbij. Tegen hen zal dus ook die koninginne van 't zuiden opstaan in het oordeel en hen veroordeelen, Matth. XII: 42.

Zoo wees de Heer zelf uit de geschiedenis de godsdienstige waarheid aan. Maar Hij verlangde ook van zijne Apostelen en tijdgenooten, dat zij op den loop der gebeurtenissen letten zouden, en bestrafte hen als zij dat verzuimden. Toen Hij in de laatste dagen zijns aardschen levens over zijne toekomst had gespro-

Digitized by Google

ken, voegde Hij er uitdrukkelijk bij: »Leert van den vijgeboom: als zijne takken teer worden, dan is de lente niet ver meer; zoo moet gij aan al die gebeurtenissen, die ik u aangewezen heb, kunnen weten, dat de vervulling des koningrijks niet ver meer is," Matth. XXIV: 32, 33. Zoo sprak Hij op bestraffenden toon tot de Pharizeën en Sadduceën, die een teeken van Hem gevraagd hadden: »Als het avond is, zegt gij: schoon weder, want de hemel is rood, en als 't morgen is: heden onweder, want de hemel is droevig rood. Het gelaat des hemels kunt gij onderscheiden, maar de teekenen der tijden niet." Duidelijk spreekt de Heer hier de overtuiging uit, dat in Gods wereldbestuur even goed ten opzigte der hoogere menschelijke aangelegenheden het volgende uit de verschijnselen van het voorgaande kan worden opgemaakt, als in de stoffelijke natuur, en dat de mensch, die de gave van opmerken, onderscheiden en gevolgtrekken bezit, verkeerd doet, wanneer hij die gave op het zinnelijke gebied toepast, maar willekeurig op het hoogere gebied des godsdienstigen en zedelijken levens verwaarloost.

Geheel in denzelfden geest wordt het gevaar der zorgeloosheid door een dubbel beroep op de geschiedenis aangetoond, Matth. XXIV: 38, 39, Luc. XVII: 26, 27. »Gelijk men in de dagen van den zondvloed aan 't eten en drinken, trouwen en uithuwelijken was, tot den dag, waarop NOACH in de arke ging, en niet tot inzigt kwam, totdat de vloed genaakte en allen wegrukte, zóó zal de komst van den Zoon des menschen zijn." De geschiedenis van den zondvloed leert het, hoe verregaand zorgeloos en ligtzinnig de menschen kunnen zijn, niettegenstaande de ernstigste waarschuwingen en de duidelijkste voorteekenen van dreigend onheil. Menschen blijven menschen; dus zal zich ook in 't Godsrijk

Digitized by Google

dezelfde ligtzinnigheid openbaren in dezelfde vormen en met dezelfde noodlottige gevolgen.

't Zal ook gaan, zoo als 't ging in de dagen van LOT. Luc. XVII: 28—30. »Men at, dronk, kocht, verkocht, plantte, bouwde. Maar ten dage, toen LOT Sodom verliet, regende er vuur en zwavel van den hemel en verdelgde allen. Op dezelfde wijze zal het gaan ten dage, wanneer de Zoon des menschen geopenbaard wordt." Men zal zijne wereldsche zaken blijven doen, zich om God en zijnen wil weinig bekommeren, op geene waarschuwingen letten, totdat de nood aan den man komt en het tot redding te laat is.

Eindelijk wordt nog de vrouw van LOT tot een waarschuwend voorbeeld gesteld, Luc. XVII: 31—33. Zij wilde hare aardsche bezittingen redden, keerde terug en verloor bij hare pogingen het leven. Zoo zou 't ook in de toekomst van den Zoon des menschen wezen. Ten dage van den nood en de ellende, die door Hem over de boozen zouden komen, moest elk, die geloofde, zich redden, en niet naar zijne tijdelijke goederen omzien. »Gedenkt aan de vrouw van LOT! Wie zijn (tijdelijk) leven zal zoeken te redden, zal het (eeuwige) verliezen, en wie het (tijdelijke) verliest, zal het (eeuwige) redden."

e.

Was onze oogst in de beide laatste afdeelingen betrekkelijk kleiner, zij wordt weer belangrijker op het gebied, dat wij nu betreden. Wanneer wij vragen, wat JEZUS van God en godsdienst heeft aangewezen *met beroep op de algemeen menschelijke ervaring en de uitspraak der menschelijke natuur*, dan moeten wij deze vraag beantwoorden door de vermelding van een groot aantal van 's Heeren gezegden. De ervaring ga voorop.

Digitized by Google

Matth. V: 29, 30. »Indien uw regteroog u te schande maakt, ruk het uit en werp het van u; want het is uw belang, dat een uwer leden worde opgeofferd en niet uw geheele ligchaam in het graf geworpen. En indien uwe regterhand u te schande maakt, houw die af en werp haar van u; want het is uw belang, dat één uwer leden worde opgeofferd en niet uw geheele ligchaam ten grave ga." Even te voren had JEZUS van het wetsgebod tegen overspel gewaagd en de verbodene begeerte als zonde gebrandmerkt. Daarop volgt nu dit beroep. Het is eene ervaring uit het dagelijksche menschelijke leven, dat men liever een lid opoffert, om zijn leven te redden, dan zijn leven, om een lid des ligchaams te behouden. Is nu het behoud van het ligchamelijke leven wel de opoffering van een ligchaamsdeel, hoe lief en kostelijk anders ook, waard: dan volgt het van zelf, dat het behoud van het zieleleven wel de opoffering van een geliefkoosden lust waard moet zijn. 't Is in beide gevallen de toepassing van denzelfden regel, dien 't gezond menschenverstand beaamt, zoodra het hem hoort uitspreken.

Joh. XVI: 21. »Eene vrouw, wanneer zij baart, heeft smart, omdat hare ure gekomen is; maar als zij het kind gebaard heeft, gedenkt zij die smart niet meer om de vreugde, dat een mensch ter wereld geboren is." Ook dat is ervaring en regel in het ligchamelijke en zieleleven der vrouw. »Zoo," zegt de Heer tot zijne Apostelen — en Hij sprak tot hen op den laatsten weemoedigen avond — »zoo hebt ook gij nu smart; maar ik zal u wederzien, en uw hart zal zich verblijden, en niemand zal de vreugde van u nemen." In de zielen der Apostelen moest een hooger hemelsch leven worden ter wereld gebragt. De smart der wording ging vooraf en boog hen neder; maar als 't geboren was, zou de

Digitized by Google

vreugde daarover blijvend zijn. Hier wordt met een bekend voorbeeld de stelling toegelicht, die door den Heer zoo dikwijls als een grondregel in het Godsrijk aangewezen wordt: door arbeid tot genot, door smart tot blijdschap, door lijden tot heerlijkheid.

Joh. XII: 35. »Nog eenen korten tijd is het licht in uw midden; wandelt zoo lang gij het licht hebt, opdat de duisternis u niet bevange; en wie in de duisternis wandelt, weet niet waarheen hij zich rigt. Daar gij dan het licht hebt, gelooft in het licht, opdat gij kinderen des lichts wordt." Voor het besturen van de bewegingen des ligchaams heeft de mensch licht noodig: ontbreekt hem dit, dan zijn al zijne bewegingen onzeker. Hij moet dus zijne wegen gaan, zoo lang het licht schijnt, in den nacht gelukt dat niet. Maar aan diezelfde wet is ook het geestelijke leven onderworpen; ook dáár moet licht de bewegingen des levens besturen en hare rigting helpen bepalen. Waarheid is daar onmisbaar. Daarom moet de mensch zich dat licht ten nutte maken en zoo lang 't hem gegeven wordt, het gebruiken om er bij te leven, eer hij 't weer missen moet.

Matth. VI: 22, 23. »De kandelaar des ligchaams is het oog: indien dan uw oog gezond is, dan is uw geheele ligchaam verlicht; maar als uw oog slecht is, zal uw geheele ligchaam duister zijn. Indien dan het licht in u duisternis is, hoe groote duisternis!" Het geheele ligchaam wordt van 't noodige licht voorzien en voldoende geholpen, als 't oog, het orgaan, voor 't opvangen van het licht geschapen, gezond en voor zijne taak berekend is; maar doet dat orgaan zijnen arbeid niet, het kan door geen ander worden vervangen, en 't geheele ligchaam doolt in den nacht. Diezelfde wet geldt voor 't geestelijke leven ook. Er is in den mensch een

Digitized by Google

orgaan, voor 't zien van het licht, voor het zien der waarheid geschapen, het verstand. Is dat gezond en werkzaam, dan gaat vandaar het licht ter besturing van 't gansche zieleleven uit. Maar doet het verstand zijn werk niet, dan kan het ook door geen ander vermogen worden vervangen, dan is 't geheele inwendige leven der menschen duister, onvast en dwalende.

Matth. VI: 21. »Waar uw schat is, zal uw harte zijn." Het is eene algemeene ervaring, dat 's menschen hart hangt aan datgene, wat hij als zijn besten schat beschouwt, en dat hem met het verlies van zijnen schat de vreugde van zijn hart ontvalt. Op die ervaring grondt zich dan de les: Kies en vergader u geen schat, die bederven kan of u ontstolen worden; bouw de rust van uw hart niet op zulk eenen wankelen grond; kies en vergader eenen schat, die boven gevaar van bederf en diefstal verheven is.

Matth. XII: 34—37. »Uit den overvloed des harten spreekt de mond; de goede mensch brengt goede dingen voort, uit den goeden schat zijns harten, maar de boose mensch brengt booze dingen voort, uit den boozen schat des harten." Dat is wederom eene algemeene ervaring, die niet dan aangewezen behoeft te worden, om te worden toegestemd. — Maar daaruit volgt dan ook, wat JEZUS er uit afleidt: »Ik zeg u, dat de menschen van elk ijdel woord, dat zij spreken, rekenschap zullen geven in den dag des oordeels; want uit uwe woorden zult gij geregtvaardigd worden, en uit uwe woorden zult gij veroordeeld worden." Is toch het woord des monds eene natuurlijke openbaring van den zin des harten, dan kan 't niet anders, of dat woord moet tot maatstaf kunnen strekken, om over den zin des harten te oordeelen, en wat iemand spreekt, is op verre na geene onbeduidende zaak.

Digitized by Google

Joh. VII: 18. »Wie van zich zelven spreekt, zoekt zijne eigene eere; maar die de eere zijns zenders zoekt, is waarachtig, en onregt is in hem niet." Deze woorden zijn een beroep op de ondervinding, welke den menschenkenner niet vreemd is. Wie geen ander doel heeft, dan de eer te bevorderen van dengene, door wien hij gezonden is, spreekt ook eenvoudig het woord, dat zijn zender hem op de lippen legt, zonder daar bij of af te doen. Hij is naauwgezet, om zich aan zijnen last en aan het oordeel zijns zenders te houden. Maar wanneer hij willekeurig verzonnen woorden spreekt, en er niet op uit is, om zijnen last weer te geven, dan moeten er nevenbedoelingen bij hem wezen, dan zoekt hij naast of boven de eer zijns zenders iets voor zich zelven te bejagen. — Zoo is het in de maatschappij. En op 't godsdienstige gaat de toepassing door, omdat daar dezelfde mensch werkzaam is, hoewel op een ander levensgebied. Wie alleen, zonder bijoogmerken Gods eere zoekt, is ook naauwgezet om niet af te wijken van de woorden Gods, d. i. van de waarheid, die hij vindt, niet maakt. Doch bespeurt men, dat iemand niet naauwgezet op waarheid uit is, maar zonder waarheidsliefde spreekt wat hij zelf verzon, dan is 't besluit ook juist, dat zoo iemand bijbedoelingen heeft bij de eere Gods, dat hij daarnaast of daarboven ook eene eere of een voordeel voor zich zelven bejagen wil.

De Heer wees ook op de stem van 's menschen natuur. Matth. V: 46—48 beroept JEZUS zich op de den mensch aangeboren eerzucht, op de bewustheid, die in den mensch leeft, dat hij niet volstaan kan met aan den geringste gelijk te wezen; maar dat Godegelijkvormigheid zijn doel moet zijn. »Want indien gij liefhebt, die u lief hebben, wat loon hebt gij? Doen

niet ook de tollenaars zoo?" En met een tollenaar gelijk te staan, dat mogt toch wel geen Jood bevredigen, die zich op zoo veel meer voorregten, licht, deugd en vroomheid beroemde. »En indien gij alleen uwe broeders liefhebt, wat uitstekends doet gij? Doen niet ook de heidenen hetzelfde?" En de Jood, de burger van Gods volk, wilde immers meer, gevoelde, dat hij meer moest willen, dan een Heiden. »Weest gij dan volmaakt, gelijk uw Vader in de hemelen volmaakt is." Dat woord lag in de bewustheid der Joodsche natie, ten gevolge van hare vroegere opleiding; 't ligt in elks menschen bewustheid ook, en wordt erkend, zoodra het uitgesproken wordt.

Luc. XII: 29—31 komt nog een beroep op 's menschen eergevoel en op zijne behoefte aan groote dingen voor. »En gij, zoekt niet, wat gij zult eten en wat drinken, en weest niet brandend van begeerte; want al die dingen zoeken de volken der wereld, maar uw Vader weet, dat gij deze dingen noodig hebt. Zoekt liever het koningrijk Gods en die dingen zullen u daarenboven geschonken worden." De Heiden vergenoegt zich met bejag van tijdelijk voedsel en genot, en vliegt niet hooger. De meer ontwikkelde, tot hooger besef van pligt gekomen mensch kan daar niet genoeg aan hebben. Hij laat dat aardsche aan Gods zorge over en zoekt het Godsrijk, waarmede hij al 't andere van zelf vindt. Deze vermaning vindt haar aanknoopingspunt in de Joodsche bewustheid, waaruit zij gegrepen is; die bewustheid zelve dient haar voor bewijs.

Luc. XI: 39—41 voegt de Heer den Pharizeën toe: »Nu reinigt gij Phariseën het buitenste van den drinkbeker en van den schotel, maar uw binnenste gaapt van roof en slechtheid. Dwazen! die het buitenste gemaakt heeft, heeft Hij ook niet het binnenste gemaakt? Geeft

Digitized by Google

dan het binnenste ten aalmoes, en nu, dan is alles aan u rein." De belangrijke waarheid, dat God schepper is van gemoed en harte, wordt eenvoudig uitgesproken als eene zaak, die bij de erkentenis van eenen Schepper zóó van zelve spreekt, dat alleen een dwaas die kan voorbijzien. Maar allerbelangrijkst is, wat uit die erkende waarheid dan weer wordt afgeleid: dat God het gemoed des menschen ten offer verlangt, en dat rein, terwijl bij reiniging des harten 't uitwendige als van zelf rein wordt, maar zonder de reiniging des harten die uitwendige niets beduidt.

Joh. V: 17 luidt het: »Mijn Vader werkt altijd, ik ook." De verzekering staat er los weg, zonder eenig bewijs. Zij had dit niet noodig; 't menschelijk gevoel beaamt het; een God, die ledig is, is onzin. Ook zag het oog in Gods werken, die dagelijks voortgaan, de waarheid van dat gevoel. De Joden spreken er dus niet tegen. Maar belangrijk is weer, wat er uit wordt afgeleid: dat JEZUS dan ook mag werken en werkt, op sabbat en altijd, en wel omdat God zijn Vader is, eene toepassing, die juist daarom voor elk Godskind geldt.

Luc. XX: 38 staat: »God is geen God van dooden, maar van levenden, want zij leven Hem alle." De voorbeelden van ABRAHAM, ISAÄK en JAKOB zijn uit de Joodsche schriften, zoo men wil, uit de meer bijzondere openbaring genomen; maar 't gezegde, waar hier alles op aankomt, en dat aan die drie namen eerst de volle beteekenis geeft, is daar niet uit, maar staat er los weg, als eene uitspraak van 's menschen diep gevoel, welke geene tegenspraak lijdt, en als zoodanig wordt zij gebruikt, om de aanhaling der drie namen van aartsvaderen te maken tot een bewijs voor de opstanding der dooden.

Zoo is het ook, Joh. IV: 24, met de uitspraak:

Digitized by Google

»God is geest, en die Hem aanbidden, moeten Hem aanbidden in geest en waarheid." Dat God geest is, wordt eenvoudig gesteld, en ook beaamd. Hoe vroeg is 't niet beaamd, toen de menschen eenigzins begonnen te gevoelen, dat er een geest in hun eigen wezen leefde? En stond dat nu eenmaal vast, dan moest het andere wel volgen: 't wezen der godsdienst moet aan 't wezen Gods beantwoorden. 't Moet niet aan plaats of vorm gebonden zijn, niet in toewijding van berg of tempel, maar in toewijding des geestes bestaan; niet in onkunde, als men aanbidt, terwijl men niet weet, waarom en waartoe, maar in waarheid, met heldere bewustheid, waarom, waartoe, en waarom zóó en niet anders.

Marc. III: 4 vraagt JEZUS in de synagoge op eenen sabbat: »Is het geoorloofd op sabbat goed te doen of kwaad te doen, een leven te redden of te dooden?" En allen zwegen. Daarop zag JEZUS rond met toorn, maar meteen bedroefd zijnde over de hardheid hunner harten. Hij beschouwde het dus deels als moedwil, deels als groote onvatbaarheid, dat zulk eene vraag door menschen niet beantwoord werd. Hij zelf beschouwde dus die vraag als een beroep op de uitspraak van het onbedorven menschelijk gevoel; en als Hij straks den man geneest, geeft Hij door die daad het antwoord, dat in elk niet opzettelijk verhard menschelijk gemoed ligt.

Marc. II: 27 vinden wij nog een gezegde over den sabbat. »De sabbat is om den mensch geworden, en niet de mensch om den sabbat." JEZUS bewijst dat niet, maar stelt het als eene waarheid, die van zelve spreekt. En zij doet dat ook. De mensch moge geschapen zijn om God, de vormen en gebruiken zijn om den mensch, moeten tot zijne vorming en heiliging dienen. Is dat nu zoo, dan mogen zij ook naar de veranderde behoef-

Digitized by Google

ten gewijzigd worden en dan is de Zoon des Menschen, de Messias, die het volmaakte aanbrengen moet, in zijn regt, om ook daarin de noodige verandering te brengen.

Joh. IX: 41 eindelijk vinden wij nog eene uitspraak des Heeren, die als een beroep op 's menschen natuurlijk verstand mag gelden. Nadat JEZUS gezegd had, dat Hij tot een oordeel in de wereld was gekomen, opdat blinden mogten zien en zienden blind worden, vroegen Hem sommige Pharizeën: Zijn wij dan ook blind? JEZUS antwoordde: »Indien gij blind waart, zoudt gij geene zonde hebben, maar nu zegt gij, wij zien, dus blijft uwe zonde." 't Gezond verstand zegt ook zoo. Waar geen vermogen is om te zien, kan het niet zien geenszins als zonde toegerekend worden. De beschuldiging van dwaling vooronderstelt het vermogen, om de waarheid te kunnen kennen. Waar dat vermogen is, doch niet of verkeerd gebruikt wordt, daar is zonde. Maar waar de dwalende zelf erkent, dat hij niet ziet, daar is redding mogelijk; waant hij echter goed te zien, terwijl hij het toch niet doet, dan is de mogelijkheid van teregtbrenging afgesneden — dan blijft de dwaling voortbestaan.

Menigmaal derhalve, wij zien het, beroept JEZUS zich of op de uitspraak van het algemeen menschelijk gevoel, of op de algemeene ervaring door dat gevoel toegelicht, ten einde daaruit vele dingen rakende God en 's menschen godsdienstig leven aan te wijzen. En dat Hij zulks opzettelijk doet en er hooge waarde aan hecht, blijkt uit een paar woorden uit zijnen mond: »Wie Gods wil wenscht te doen, zal van mijne leer bekennen, of zij uit God is," lezen wij Joh. VII: 17. »Wie uit God is, hoort de woorden Gods," Joh. VIII: 47. JEZUS duidt het opzettelijk aan, dat er een trap van ontwik-

Digitized by Google

keling des inwendigen levens voor den mensch is, waarop hij de godsdienstige waarheid als bij instinct erkent. Eenmaal zoo ver gekomen, spreekt zijn hart der waarheid de getuigenis, en zoodra hij die hoort, beaamt hij haar. Daarom beloofde Hij dan ook zijnen jongeren, dat er een tijd zou komen, wanneer Hij niet meer in gelijkenissen tot hen zou spreken, maar hun vrij uit in eigenlijke woorden de waarheid Gods verkondigen, Joh. XVI: 25. Het beroep op 's menschen ontwikkeld en geheiligd waarheidsgevoel is derhalve in JEZUS oog het hoogste, maar juist daarom ook niet voor een iegelijk. Voor dengene, die nog zoo hoog niet staat, zijn beelden en gelijkenissen, d. i. aanwijzingen der godsdienstige waarheid in meer zigtbare en tastbare vormen volstrekt onmisbaar. Daarom bezigt de Heer deze dan ook doorgaans voor de schare. Maar daar dit meer tot de methode, leerwijze en leerwijsheid behoort, komen wij er nader op terug. Wij maken eerst onze verzameling volledig, door nu nog aan te wijzen,

f.

wat er door den Heer van God en godsdienst geleerd wordt met ***beroep op de stoffelijke natuur.***

Wij verzamelden tot dusverre den grootsten rijkdom van wenken op het veld van het huiselijke leven der menschen; hier, op 't gebied der natuur, der huishouding Gods, keert dezelfde rijkdom terug. Wij zullen ook hier trachten eene zekere orde te volgen, aan de deelen der natuur ontleend.

Marc. IV: 26—29 vergelijkt JEZUS het koningrijk der hemelen bij een bouwland. »Een man werpt het zaad in de aarde en slaapt en ontwaakt, nacht en dag, en

Digitized by Google

het zaad ontspruit en wordt lang, zoo als hij zelf niet weet. Want de aarde draagt van zelve vrucht, eerst halmen, dan de aar, voorts vol koren in de aar. Maar als de vrucht zich vertoont, zendt hij terstond de sikkel er in, omdat de oogst op handen is." Bij den landbouw zijn drie tijdperken, zaaitijd, tijd van groei en tijd van oogst. De eerste en laatste vorderen 's landmans arbeid, maar de groei hangt van hem niet af; die is het gevolg van de door God in de aarde gelegde kracht. Daarbij kan de landman alleen toezien en afwachten. Zoo is het ook met al wat in het koningrijk der hemelen in de harten en zielen der menschen gedijen moet. De arbeider in het Godsrijk kan en moet zaaijen, het woord des levens verbreiden en in de harten brengen; hij moet ook wat tot rijp leven is ontwikkeld, vergaderen, reinigen en ten nutte maken voor het Godsrijk; maar het gedijen van het woord des levens in de harten hangt van hem niet af, maar moet van de door God in de harten gelegde levenskracht komen. Daarbij kan de arbeider ook alleen toezien en afwachten, wat er groeijen zal. Het leven in het Godsrijk moet wezen de vrije vrucht van de ingeschapen kracht des harten, niet eene door eene vreemde hand van buiten op het hart gelegde zaak.

Vandaar komt het dan ook, dat niet elk hart even veel vrucht opbrengt, met dezelfde zorgvuldige behandeling en dezelfde kostelijke voeding niet een even krachtig leven vertoont. Want niet alle gronden, en even min alle harten, zijn even ontvankelijk en vruchtbaar. Dit wordt breed door den Heer ontwikkeld in de gelijkenis van den zaadzaaijer, Matth. XIII: 3—23. Al zaait dezelfde landman 't zelfde goede zaad, dan valt een deel langs den weg, en de vogelen komen en pikken 't weg. Zoo valt het woord des levens soms in harten,

Digitized by Google

zoo hard en onontvankelijk als een vast betreden pad, dringt er niet in en gaat spoorloos verloren. Een ander deel zaads valt op steenachtigen bodem van weinige diepte, schiet er welig op, maar sterft ook even spoedig weer weg, omdat de wortelen door den ondoordringbaren ondergrond weldra gestuit worden. Zoo valt het woord des levens in sommige harten, die 't wel opnemen en aanvankelijk heerlijk voeden, maar die geene diepte hebben. Bij beproeving of vervolging houden zij niet vol, laten 't woord des levens varen, sterven, en dragen verder geene vrucht. Een derde deel zaads valt tusschen doornen, die mede opgroeijen en 't koren verstikken. Zoo valt het woord des levens in menig hart, dat anders levenskracht genoeg zou hebben, maar dat te zeer vervuld is met allerlei bedenkingen en zorgen, en deze onttrekken aan het woord des levens de noodige kracht. Ook daar komt niet van op den duur. Eindelijk valt een deel zaads in goeden, reinen grond en draagt vrucht, 't zij dan honderdvoud, of zestig of dertig; want zelfs niet alle gezuiverde en vruchtbare akkers dragen even veel, er is nog groot verschil tusschen grond en grond. Zoo valt ook het woord des levens in menig rein en vruchtbaar harte, en dan wordt het tot leven; maar ook dan zelfs nog niet altijd even rijk. — Wie miskent wel in deze gelijkenis de treffende gedachte, dat dezelfde God, die hart en akker schiep, beide, waar het de vorming en ontwikkeling van leven geldt, aan dezelfde wetten onderwierp?

Is nu die vormende en voedende kracht in het aardrijk eene geheimzinnige kracht, waarvan de landman niet weet, hoe zij werkt, veel meer blijkt die levenskracht in 't harte dit nog te wezen; maar ook zij wordt desgelijks in de natuur gezien. 't Is met den

Digitized by Google

levensadem Gods in 's menschen binnenste even gelijk met Gods adem, den wind, in de zigtbare schepping. De Heer verwijst daarheen in zijn gesprek met NICODEMUS, Joh. III: 8. »De wind blaast waarheen hij wil, en gij hoort zijn geluid, maar weet niet, vanwaar hij komt en waar hij heen gaat." Wel heeft de luchtstroom een aanvang en een einde; maar het uitgangs- en eindpunt en de oorzaken der verschillende veranderingen in zijne rigting zijn geheimzinnige zaken. Zoo heeft ook 't leven uit God in het hart wel zeker een bepaald uitgangspunt, een bepaald eindpunt, en er bestaan voldoende redenen, waarom het zich zóó of anders beweegt; maar dat alles blijft den mensch verborgen, hij bespeurt de werking van dat leven, als 't er is, en verneemt de rigting, als zij eenmaal bestaat; maar dat is 't al. Zoo min hij kan door dringen tot in de geheime werkplaatsen der stoffelijke schepping, om de scheppende almagt te bespieden, zoo min vermag hij 't ook in de geheime werkplaats der schepping van geestelijken aard.

Op den wind moge de regen en de zonnestraal volgen, waar in JEZUS oog zoo heerlijke dingen ziet. Matth. V: 44, 45 luidt het: »Ik zeg u, hebt uwe vijanden lief en bidt voor degenen, die u vervolgen, opdat gij kinderen moogt zijn van uwen Vader in de hemelen, omdat Hij zijne zon laat opgaan over slechten en goeden, en regent over regtvaardigen en onregtvaardigen." — God is genadig, ook voor de Hem vijandige menschen goed en weldadig; want de heerlijkste gaven zijner stoffelijke schepping ontheudt Hij ook aan de slechtsten niet.

Nog eene korte vergelijking komt er voor Matth. V: 14. »Eene stad op eenen berg gelegen, kan niet verborgen blijven." Heeft het beroep op 't licht doen gevoe-

Digitized by Google

len, dat pligt en wijsheid dengene, die als licht moet werken, de openbaarheid gebieden: dit beroep op de hooge bergstad doet gevoelen, hoe natuurlijk het is, dat zij, die hoog staan in de waarheid en het leven, in het oog vallen en openbaar worden. Het ligt in den aard der zaak, dat zij niet onopgemerkt kunnen blijven. Immers, gelijk eene hoog gelegene stad zich door hare ligging onderscheidt, daardoor het oog van den beschouwer tot zich trekt, maar ook gemakkelijk in het oog gevat kan worden, doordien geene andere voorwerpen dat oog verhinderen tot haar door te dringen: zoo onderscheidt zich ook de in inzigt en leven hoog boven anderen geplaatste mensch, en trekt door dat onderscheidende de aandacht. Maar die aandacht kan zich ook gemakkelijk met hem bezig houden, omdat geene menigte van met hem gelijkstaande personen haar belemmeren en aftrekken. En zoo is openbaarheid voor den zoodanige eene natuurlijke noodzakelijkheid, bijaldien hij zich niet opzettelijk verbergen gaat. Elk licht valt in het oog in zijnen kring, de kaars in het woonvertrek, de huismoeder in haar huis, de stad in eene geheele landstreek, een Wijze, een Profeet, de Christenheid, in een geheel land, in de wereld.

Gaan wij nu van de elementen en krachten der natuur tot enkele schepselen of voortbrengselen over, dan komen wij tot het gevogelte, waarvan JEZUS een en andermaal spreekt. De eerste maal geschiedt dit, om Gods zorgende Voorzienigheid te verkondigen en tot vertrouwen op haar te vermanen, Matth. VI: 26. »Ziet op de vogelen des hemels! Zij zaaijen of maaijen niet, en vergaderen niet in schuren, en uw hemelsche Vader voedt die. Gaat gij die niet ver te boven?" De vogelen hebben geene redelijke vermogens, om zelve

Digitized by Google

hun onderhoud te bereiden en te bewaren; zij zijn lijdelijk aan de zorg der Voorzienigheid overgegeven, en vinden toch het noodige voedsel, dat God hun beschikt. Als nu door Gods zorg het redelooze dier zonder eigen arbeid geen gebrek lijdt: hoe veel te vaster staat dan niet de waarheid, dat God den redelijken mensch, wien Hij nog daarenboven het vermogen tot arbeiden schonk, van het noodige zal verzorgen? Deze zal dan bij overleg en arbeid althans gespijzigd worden.

Een ander beroep op de vogelen dient om op te wekken tot vertrouwen op Gods bewarende en behoedende zorg. Matth. X: 28—31. »Vreest niet voor degenen, die het ligchaam dooden, maar de ziel niet kunnen dooden; vreest veel meer dengene, die ziel en ligchaam kan verderven in de hel. Worden niet twee muschjes voor een penningsken verkocht, en niet één van deze zal op de aarde vallen zonder den wil uwes Vaders. Maar van u zijn zelfs alle hoofdharen geteld. Vreest dan niet, gij gaat vele muschjes te boven." Gods voorzienige zorg blijkt, of liever wordt als bekend en aangenomen vooronderstelt, in de vogelen des hemels, die in 's menschen oog zoo weinig waarde hebben, dat zij voor eenen spotprijs verkocht worden. Kan nu aan zulk een gering schepsel zonder Gods wil het leven niet ontnomen worden; dan moet wel volgen, dat er eene nog veel naauwlettender zorge Gods waakt over den mensch, die zoo veel edeler schepsel is. Hem kan zonder Gods wil ook het geringste leed niet worden toegevoegd.

Wij vinden nog eens van vogelen melding gemaakt, Luc. XVII: 37, Matth. XXIV: 28. »Waar het aas is, daar vergaderen de arenden." Deze woorden staan naauw in verband met de voorstelling van de vreeselijke verdrukkingen, die de komst van den CHRISTUS in zijne

Digitized by Google

heerlijkheid zullen voorafgaan. Zij maken dat natuurlijk en begrijpelijk. Het roofgevogelte verzamelt zich daar, waar aas is, dat het verscheuren en verslinden kan. Zoo verschijnen de verdelgers onder de menschen daar, waar een volk rijp is ten verderve.

Rijker is het beroep op de plantenwereld. Wij hebben een vijftal plaatsen, die hier vermeld moeten worden. De lelieën des velds verkondigen in 's Heeren mond eene heerlijke waarheid, Matth. VI: 28—30. »Wat zijt gij bekommerd over uwe kleeding? Geeft acht op de lelieën des velds, hoe zij groeijen. Zij arbeiden niet en spinnen niet; maar ik zeg u, dat zelfs SALOMO in al zijne heerlijkheid niet bekleed is geweest, gelijk één van deze. Indien dan God het gras des velds, dat heden bloeit, maar morgen in den oven geworpen wordt, zoo kleedt, zal Hij het niet veel meer u, kleingeloovigen?" Dat God de lelieën prachtig versiert, is voor ieder zigtbaar; dat zij een zeer kortstondig bestaan hebben, en zelve niets tot hare versiering kunnen bijbrengen, eveneens. Maar als het dan eene bewezene waarheid is, dat God zoo veel versierende zorg ten koste legt aan eene nietige plant, om haar voor weinige uren sierlijk te doen prijken: dan mag billijker wijze worden aangenomen, dat dezelfde God aan den mensch, een edeler schepsel, met eigene zielskracht tot medewerking door Hem toegerust en langer van levensduur, althans de noodige kleeding verschaffen zal.

Matth. XIII: 31, 32 vinden wij de gelijkenis van het mostaardzaad. »Het koningrijk der hemelen is gelijk een mostaardzaad, dat een man nam en in zijn land zaaide. 't Is het kleinste van alle zaden, maar als 't opgegroeid is, is 't het grootste der kruiden, en wordt een boom, in welks takken de vogelen des

Digitized by Google

hemels komen nestelen." 't Is in de natuur te zien, dat de kleinste zaden wel eens de grootste planten geven. Als maar in de zaadkorrel de voldoende levenskiem ligt, dan gaat het niet door, dat van 't kleine zaad niets dan iets kleins kan ten voorschijn komen. In de zedelijke, geestelijke schepping is 't even zoo. Daar is een klein begin niet noodzakelijk het teeken van een gering einde. Ook daar worden uit kleine zaden groote planten, en het koningrijk der hemelen bevindt zich in dit geval.

Joh. XII: 24 beroept de Heer zich op het tarwegraan, ten einde op eene treffende wijze eene wet in de zigtbare schepping aan te wijzen, die ook in de zedelijke geldt. »Voorwaar zeg ik u, wanneer het tarwegraan niet in de aarde valt en sterft, dan blijft het alleen; maar als het sterft, draagt het veel vrucht." Deze woorden volgen onmiddellijk op de aankondiging, dat de ure der verheerlijking voor den Zoon des menschen komt. De toepassing is deze: de Zoon des menschen moet sterven, om niet alleen te blijven, maar eene Gemeente, een Godsrijk te worden. Die uitdrukking *sterven* is uitstekend juist; niet in de beteekenis van *vergaan*, *vernietigd worden*, maar gelijk het sterven inderdaad is, verbreking, ontbinding van het uitwendig omkleedsel, ten einde aan de kiem ruimte te geven, om zich te ontwikkelen. 't Is eene wet in de natuur, dat het zaad schijnbaar eerst moet verderven, om vrucht te geven. Wie dat beletten wilde, zou den geheelen groei onmogelijk maken. Zoo is 't in de zedelijke wereld ook. De mensch, die hooger leven in zich heeft, moet den dood doorgaan, eer dat leven tot volle ontwikkeling komen kan, en hij, die als een zaad des levens alleen staat, en dat leven in de wereld verbreiden wil, moet daaraan zijn zinnelijk leven ten offer brengen.

Digitized by Google

Dat dit inderdaad zoo is, heeft de geschiedenis van alle eeuwen geleerd. Men heeft er zich menigvuldig over verbaasd, nog meer er over geklaagd, als over eene onregelmatigheid in de zedelijke wereld. JEZUS wijst het hier eenvoudig als eene natuurwet in de zedelijke wereld aan, die evenzeer of evenmin bevreemdend of beklagelijk is, als dat ontbonden worden van de graankorel, eer zij eene plante geven kan.

Joh. XV: 1—6 staat de zoo bekende gelijkenis van den wijnstok en de ranken. Zij is hoogst eenvoudig en de zaak, die er hoofdzaak in is, kan wel niemand onbekend zijn. Een tak groeit op den boom, moet sap en voeding trekken uit wortel en stam. Onvruchtbare takken worden weggesnoeid, maar om vruchtbaar te kunnen wezen, moeten zij aan den boom blijven: dat is natuurwet. Waar geen onafhankelijk leven is, moet het van elders gevoed worden, en daar is een duurzaam verband met de bron des levens noodzakelijk. Blijvende gemeenschap met CHRISTUS is derhalve noodig voor elk, die zijn zielevoedsel van CHRISTUS hebben moet, blijvende gemeenschap met God voor al wie leven moet uit God.

Eindelijk vermelden wij nog een beroep op de plantenwereld in het algemeen, Matth. VII: 16—18. »Men leest geene druif van doornen, geene vijg van distelen; zoo draagt ieder goede boom goede vruchten, ieder slechte boom slechte vruchten; een goede boom kan geene slechte vruchten dragen en een slechte boom geene goede vruchten." Deze algemeene opmerking wordt gebezigd, om de stelling te staven, dat men ook de menschen aan hunne vruchten, woorden en werken, kennen kan. Het uitwendige werk, dat voor oogen komt, is ook in de zedelijke wereld, gelijk in de plantenwereld, het gevolg, het uitvloeisel van het in-

Digitized by Google

wendige, dat verborgen is. Wie 't eene kent, kent het andere ook.

Nu besluiten wij onze verzameling met nog te wijzen op een tweetal beroepen des Heeren op levenlooze stoffen in de natuur, het *zout* en den *zuurdesem*.

Matth. V: 13 heet het: »Indien het zout smakeloos wordt, waarmede zal men het zouten? Het deugt tot niets meer, dan om buitengeworpen en van de menschen vertreden te worden." De bederf werende en tegenhoudende kracht maakt de waarde van het zout uit. Verliest het die kracht, er is geene andere, om die te herstellen; dan heeft het alle waarde verloren. Is dat zoo, dan is dezelfde regel van toepassing op menschen, die met het zout in 't zelfde geval verkeeren, wier roeping en bestemming het is, van anderen bederf te weren, of het verder verbreiden van 't bestaand bederf tegen te gaan. Hebben zij daartoe de kracht, dan zijn zij kostelijk en onmisbaar; maar verliezen zij die, dan zijn zij niet meer te helpen, en juist zij de meest nietswaardigen.

Matth. XIII: 33 eindelijk lezen wij: »Het koningrijk der hemelen is gelijk een zuurdesem, welken eene vrouw nam en in drie maten meel verborg, totdat het geheel gezuurd was." Er zijn stoffen in de natuur, die eene kracht in zich dragen, welke zonder veel beweging in schijnbaar doode rust werken, en hare kracht verbreiden, mits zij maar in aanraking zijn met andere stoffen, die kracht ontvangen moeten. Zoo gaat het in de zedelijke wereld ook. Ook daar zijn krachten, die onmerkbaar en stil, langzaam maar zeker doordringen, indien maar dezulken, welke die krachten in zich dragen, met anderen, die er van doordrongen moeten worden, in aanraking komen. Door

Digitized by Google

't leven der kinderen Gods onder de kinderen der wereld breidt het Godsrijk zich onmerkbaar maar zeker uit, tot dat alles eenmaal Godsrijk is en van leven vervuld.

Dezelfde zuurdesem predikt ook wijze voorzigtigheid. Men kent de alles doordringende kracht van den zuurdesem. Is de zuurdesem slecht, men wacht er zich voor en legt hem niet in 't meel. Is nu de geest, het inwendige leven eens menschen in zijne werking op degenen, met wie die mensch omgaat, aan eenen zuurdesem gelijk: dan heeft men zich te wachten voor den vertrouwelijken omgang met dezulken, wier geest en zin niet deugen. Daarom zeide JEZUS tot zijne jongeren: »Wacht u voor den zuurdesem der Pharizeën, welke is de geveinsdheid," Matth. XVI: 6—12, Marc. VIII: 15, Luc. XII: 1.

Ziedaar, wat wij in de Evangelieën vinden van JEZUS beroep op de natuur ter ontwikkeling en aanwijzing der godsdienstige waarheid.

B. Wij gaan nu *zamenvatten* en beschouwen, ten einde te weten, *welke de leer aangaande God en godsdienst is, die Jezus uit de natuur afleidt.* Daarbij vereischen de *inhoud*, de *bronnen* en de *vorm* achtereenvolgens onze aandacht.

a.

Welke is *de inhoud* van JEZUS Theologia Naturalis, of *wat* leert JEZUS aangaande God en godsdienst met beroep op de natuur?

Digitized by Google

Wij willen hier eenvoudig als slotsommen naast elkander zetten, wat wij dusverre meer in bijzonderheden ontwikkelden.

Gods werk is *de schepping*, en wel de schepping van de zigtbare natuur en van de zedelijke, die binnen in den mensch is. Die zedelijke schepping is de meeste in waarde.

God blijft *de Heer* der schepping, die aan Hem haar bestaan te danken heeft. Hij is magtig, om stof en geest, ligchaam en ziel te verderven.

God *behoedt en verzorgt* de schepping, bovenal de zedelijke. Gelijk Hij over het leven der kleinste dieren de wacht houdt, den vogelen spijs geeft en der bloemen haar sieraad, zoo geeft Hij ook den mensch veiligheid, spijs, drank en kleed, ja, al wat noodig is.

God wil echter meer dan bewaarder en broodheer voor de menschen wezen, en is dat ook inderdaad. Hij is hun *Vader* en werkt voor hen als een Vader. Hij verhoort hunne gebeden en vervult hunne wenschen op de meest heilaanbrengende wijze. Hij beloont hunne trouw en hunne liefde, straft hun kwaad, geeft met wijsheid aan ieder zoo veel als hem dient, opdat hij daarmede voordeel doe. Hij stelt menschen in zijne dienst en neemt hen als medearbeiders aan. Hij werkt altijd, goeddoende en zegenende. Hij wil, dat allen zijne goede, ijverige kinderen zullen zijn, moedigt den trouwe aan, zet den weerspannige te regt, wekt dankbare liefde door schuldvergeving, geeft vermaning op vermaning, hulpmiddel op hulpmiddel, zoekt verdwaalden op, brengt verlorenen terug, herstelt berouwhebbenden in hun zalig kinderlot. Hij doet regt, en werkt heiligheid en zaligheid, daar Hij de zijnen laat ingaan in zijne vreugde, hen bestendig zijne goedkeuring en zijn vertrouwen latende ondervinden. Zoo is

Digitized by Google

en werkt Hij voor den mensch in leven en in dood, ja, na den dood; zij leven Hem alle.

Gods *gezindheden* jegens den mensch zijn: *langmoedigheid*, zoodat Hij met geduld naar de gebeden der zijnen luistert en bereidvaardig is om te verhooren, maar ook lang wacht, eer Hij den ondeugende met zijne gestrenge straffen bezoekt, ja, zelfs al het mogelijke ter verbetering beproeft, eer Hij tot gestrenge straffen overgaat; *trouwe en teedere belangstelling*, zoodat Hij ook den minste zijner kinderen niet wil verliezen, maar op allen het oog houdt en niet rust, eer Hij ook den minste, die afdwaalt, heeft wedergevonden; ja, Hij laat zelfs zonder zijn weten geenen mensch ook maar het minste leed toevoegen, maar ziet toe ook op het geringste; *welwillende goedheid*, die vaak boven verdienste beloont, niemand te kort doet, wel daarentegen den goeden wil, dien 't aan gelegenheid tot handelen ontbrak, zoo goed als de werkelijk volbragte daad, beloont; *vergevensgezindheid*, die den ondeugenden zoon weer aan wil nemen, als hij maar met berouw terugkomt; ja, *voorkomende genade*, die ondankbaren en boozen met zegeningen wil overladen en zelfs den verdwaalden op wil zoeken en weerbrengen, of, zoo hij zelf weerom komt, hem met opene armen tegemoetgaat; eindelijk *heilige*, *vergevende vaderliefde*, die den berouwhebbenden zondaar weer geheel als kind opneemt en over zijne redding juicht, terwijl Hij het duurzaam gehoorzame kind in al zijne schatten laat deelen, volop genieten en voor al zijne kinderen weet en behartigt, wat zij noodig hebben, goede gaven.

Aangaande Gods *wezen*, Gods *natuur* leert JEZUS, dat Hij *geest* is, niet stoffelijk, zonder zigtbare gedaante, niet gebonden aan eenige plaats. De uitdrukking *geest* zegt tevens, dat God niet maar eene ziel

Digitized by Google

is, waarin levende kracht woont, maar een levend en werkend beginsel, eene altijd werkzame levenskracht.

Het *wezen der godsdienst* bestaat niet in tempel en sabbat en vormendienst; maar daarin, dat de mensch God diene in toeheiliging des geestes, en naar den eisch der waarheid, met heldere kennis en bewustheid, met waarheidliefde. Zijn binnenste, zijnen geest, naar Gods beeld geschapen, moet hij Gode ten offer brengen, nederig, zonder waan van verdienstelijkheid zich ten doel stellen, in volmaaktheid Gode gelijkvorming te worden.

Om dat te kunnen, moet de mensch eene beslissende keuze doen tusschen God en de zinnelijkheid, en zijn hart niet tusschen God en de wereld willen verdeelen; den Vader, die hem veel vergeeft, moet hij innig liefhebben, den goeden Verzorger, die over hem waakt, blijmoedig en met een gerust hart vertrouwen, zijn ongenoegen bovenal vreezen en zijn koningrijk bovenal zoeken. Hij moet het niet bij beloften en voornemens laten, maar Gods wil inderdaad doen en ijverig woekeren met de hem toevertrouwde talenten. Daartoe moet hij zich ingespannen werkzaamheid getroosten, ten einde elken oogenblik in Gods dienst bezig te worden gevonden, en strenge zelfverloochening, om zich te ontdoen van al wat hem van Gods dienst af kan trekken, hoe zeer het hem ook aan het hart moge gaan. Aan God, als aan zijnen grootsten schat, moet zijn hart hangen, God moet zijn rijkdom wezen, waarvoor hij alle andere schatten, ook eer en lof van menschen, ook het aardsche leven, gewillig ten offer brengt. Zulk een leven is 's menschen pligt; want hij is Gods dienaar en kind, zijn binnenste is Godes. Maar 't is ook zijne zaligheid, want waar zijn schat is, is zijn hart, en alle andere schatten zijn vergankelijk, God alleen blijft.

Digitized by Google

Opdat hij in zulk een leven met God vast en met heldere bewustheid sta, wetende wat hij wil en wat hij doet, moet hij het oog des verstands oefenen, om een kind des lichts te wezen, en schrandere wijsheid, scherpzinnig overleg met gemoedelijke liefde en naauwgezette gehoorzaamheid paren. Dan leeft hij als kind zalig in zijns Vaders huis en al de schatten zijns Vaders zijn de zijne. Uit zulk een godsdienstig leven, zulk eene onverdeelde en bestendige toewijding aan God in geest en waarheid moet *het uitwendige godsdienstige leven* natuurlijk voortvloeijen, gelijk na de bezaaijing uit het goede land van zelf de vrucht ten voorschijn komt. Maar dat uitwendige moet dan ook geheel aan het inwendige beantwoorden, gelijk de vrucht goed of kwaad is naar den aard des booms. Al wat niet als vrucht uit den bodem van 't godsdienstig leven in het harte komt, is ijdelheid. Vasten zonder wezenlijke droefheid, sabbatvieren zonder op sabbat Gods werk te doen, spreken wat geene waarheid Gods is, is nutteloos; reinigingen zonder hartereinheid baten niets. Het ware uitwendige godsdienstige leven is de vrije, ijverige uitstorting van den schat des harten. Daartoe behoort *het spreken van de waarheid*, zoo naauwgezet, dat het daaruit blijke, dat de spreker zonder alle nevenbedoelingen de eere Gods beoogt, het *naauwkeurig onderscheiden* tusschen noodzakelijke toelating van op zich zelf zondige dingen door menschen en den wil en de voorschriften der waarheid Gods, en het ijverig *laten schijnen van zijn licht*, opdat de menschen de goede werken zien en er God om verheerlijken. Daartoe behoort ook het *altijd*, ook op sabbat, *werken in navolging Gods*, om te redden, verkwikken, helpen; het *betoonen van barmhartigheid*, door vergeving van ontvangene beleedigingen en kwijtschelden van schuld,

Digitized by Google

het bewijzen van weldadigheid aan vijanden en tegenstanders, gelijk God dat doet. Maar ook worden tot het uitwendig godsdienstig leven geteld de *nederige bescheidenheid*, die zich zelve niet voorop stelt, de *onpartijdige zelfbeoordeeling*, die niet waant te zien wat men niet ziet, de *bestendige oplettendheid* op de teekenen des tijds, ten einde Gods werken te zien naderen en zich in tijds bereid te houden, het *wijs bezadigd overleg*, dat verzint eer het begint, ten einde met *volharding* tot het einde te kunnen komen, het *tijdig gebruik* maken van alle middelen en gelegenheden, het *vlijtig* besteden van elk talent.

Dat zijn de eigenlijke uitwendige betooningen van het godsdienstige leven. Wat de vormen des godsdienstigen levens betreft, zij moeten eenvoudig wezen, geen zamenraapsel van dingen, die niet bij elkander passen; maar zij moeten ook geschikt wezen, om uit te drukken, wat er in den geest leeft, geen knellend vormenkleed van vasten, gebeden of wat het zij, mag den geest onderdrukken of dooden; de vormen mogen niet stereotyp worden; zij zijn om den mensch, en moeten wisselen en veranderen, al naar gelang van de behoeften van den geest.

Zulk een godsdienstig leven, in het hart zetelende en naar alle rigtingen uitwendig zigtbaar wordende, wordt door God in den mensch gewekt en gekweekt, gelijk het koren door den landman. Maar het moet door het hart, het ontvankelijk, gereinigd en vruchtbaar hart worden opgevangen en gevoed, zal het tot rijpheid komen; maar in de wereld komt het eerst tot rijpheid door de opoffering van het aardsche leven desgenen, die het er brengt.

Van zulke godsdienstig levende menschen nu vergadert God eene maatschappij, een *koningrijk der he-*

Digitized by Google

melen, waarin Hij die allen verkwikt en zalig maakt. Hij zendt zijne boden uit, om de menschen daartoe te noodigen. Hij noodigt lang te voren; doch wie ten tijde als Hij roept, niet werkelijk komt, maar zich door aardsche bedenkingen weerhouden laat, dien gaat Hij voorbij, om anderen te roepen. Hij zendt zijne gezanten, die als licht, als zout, als zuurdesem moeten werken, en geneesmeesters van zielekranken zijn. Zij moeten verlichten, voor bederf bewaren, het verder dringen van 't ingeslopen bederf tegengaan en de levenskracht doen doordringen. Hij geeft zijnen gezanten van zijne kracht, om door haar de minder sterke kracht des boozen te verbreken en hem zijne prooi te ontweldigen. Met die gezanten in aanraking te komen en te blijven, is noodig voor elk, in wien de in hen wonende kracht dringen zal. Van een klein begin vangt dat Godsrijk aan, maar wordt allengs grooter, eindelijk zeer groot. Als een net gaat het over de aarde, en neemt aanvankelijk goeden en boozen op. De boozen worden lang geduld, gelijk 't onkruid op den akker. Hun tijdelijk blijven is in 't belang der goeden zelve. Maar eindelijk wordt dat rijk gereinigd, en alleen daarin gelaten, wie behoorlijk toegerust gevonden wordt.

Dat is de stof, de leer des Heeren aangaande God, godsdienst en godsdienstig leven, die wij bij enkele deelen verspreid in onze eerste afdeeling hebben gevonden. Dit is dus de leer aangaande God en godsdienst, die JEZUS uit de natuur afleidt, voor zoo ver den inhoud, het gehalte betreft. Wij maken daarbij twee opmerkingen, *Vooreerst*, het is hier alles practisch, geene bespiegeling, *ten tweede*, JEZUS putte uit de natuur en wees uit de natuur aan, wat Hem voor 't volk, waarvoor Hij sprak diende, ten tijde toen Hij sprak.

Digitized by Google

Bespiegeling vinden wij hier niet. Gij zoudt menige vraag kunnen opperen, waarop de godsdienstleer van JEZUS CHRISTUS u geen antwoord geeft. Wilt gij weten, welke de verhouding Gods is tot de natuur, of Hij in of buiten of boven de natuur is? Zij zwijgt; zij zegt u wel, dat God overal in de natuur, op de natuur en door de natuur werkt, maar meer niet. Vraagt gij naar het *hoe* van Gods werken op de natuur, geen enkel woord wordt u ten antwoord gegeven. Zoo is 't eveneens als gij wenscht te weten, hoe Gods bestuur staat tot de zedelijke vrijheid des menschen, waar Gods werking op den mensch ophoudt en zijne eigene begint, of wanneer gij navorscht, hoe zich de zonde in den mensch heeft gevormd, of hoe het hooger geestelijke leven wordt wakker gemaakt en ontwikkeld. Evenmin vindt gij wijsgeerige omschrijvingen van Gods wezen, deugden, volmaaktheden en werken; evenmin van 's menschen aanleg en krachten en van 't verband tusschen zijn godsdienstig leven en zijne zaligheid. Heeft JEZUS die dingen te onbeduidend geacht, om er op te antwoorden? Wij zullen het ja of neen op die vraag moeten terughouden, omdat de Heer er zich niet over verklaart. Maar zoo veel weten wij, dit alles, de hooge bespiegeling, is in zijne godsdienstleer uit de natuur niet. Zij is dus geene bespiegelende, geene geleerde Godsleer. Het zedelijk godsdienstige, voor den mensch in het leven bruikbare, heerscht in JEZUS godsdienstleer van het begin tot het einde boven het bespiegelende. Wat Hij van God leert, is geene bespiegelende begripsbepaling, maar eene aanwijzing van Gods leven en werken voor den mensch. En zelfs dit wordt altijd aangewezen met het doel, om den mensch tot een zedelijk godsdienstig leven op te leiden. Practisch is alles. Gods gezindheden jegens menschen worden vooral

Digitized by Google

ontwikkeld en dat uit Gods daden in de natuur en der menschen daden en gezindheden in hun leven. Gods werken voor menschen worden besproken en duidelijk gemaakt uit dat andere, wat God in de natuur doet en wat de menschen zelve doen. Maar 't is altijd, om er terstond bij te voegen: wees gij zóó of zóó gestemd, zóó of zóó gezind, en doe dát of dát. Daaruit blijkt voorzeker, dat JEZUS de vragen der practijk hooger dan die der bloote bespiegeling acht, en dat, wat ons hier vooral aangaat, zijne Theologia Naturalis eene theologia practica, eene leer *voor 't leven* is, geene *Godsleer*, maar eene *godsdienst*leer.

Ten tweede, JEZUS put uit de natuur en wijst er uit aan, *al wat Hem dient voor het volk, waarvoor Hij sprak.*

Er zijn zaken, die JEZUS eenvoudig aanneemt zonder die aan te wijzen, b. v. dat God schepper is. Hij laat de aanwijzing daarvan niet achterwege, omdat Hij dat denkbeeld voor de practijk onvruchtbaar acht. Integendeel, wij hoorden Hem opmerkzaam maken op de eene helft der waarheid, welke bij de Joden op den achtergrond werd geschoven, dat God ook het binnenste gemaakt heeft, en daaruit de les trekken: heiligt Hem dan het binnenste. Voor deze nalating moet derhalve eene andere reden zijn. Wij vinden die daarin, dat JEZUS, eene godsdienstleer voor het leven gevende, dan ook dat leven eenvoudig opneemt, zoo als Hij het reeds bij zijn volk ontwikkeld vindt en niet nog opbouwt, wat reeds opgebouwd is. De Joden kenden God als schepper. Een leeraar der wetenschap zou zeker hunne reeds bestaande overtuiging hebben moeten ontleden, en hun aanwijzen, welke gronden daarvoor en daartegen streden, en hoe zij te verdedigen en te bewijzen was. Maar JEZUS was geen leeraar der

Digitized by Google

wetenschap, maar des levens. Daarom neemt Hij wat Hij vindt als goeden grond om op te bouwen, en bouwt er op wat nog ontbreekt, de regte waardering en toepassing der erkende waarheid op de practijk des levens.

Dezelfde opmerking kunnen wij ook maken ten opzigte van de Voorzienigheid Gods, zoo ver die de zigtbare wereld betreft, van de heiligheid en de regtvaardigheid Gods. Zij worden ook als bekend aangenomen en dienen, in bijzonderheden aangewezen, tot gelijkenissen, waarin getoond wordt, — 't geen er uit volgen moet, maar door de Joden veelal werd vergeten — wat vaderlijke zin er in God is, en welke zin en wandel bij den mensch aan zulk eene zorge Gods moeten beantwoorden.

Zoo is JEZUS godsdienstleer uit de natuur dus met wijsheid naar het standpunt en de behoefte zijns volks berekend. Zij haalt niet alle godsdienstige waarheid uit den diepsten bodem op, maar maakt van de reeds blootgelegde waarheid gebruik, om de nog verborgene bloot te leggen en te leeren, hoe beide te gebruiken zijn.

JEZUS neemt ook op al wat er ten tijde, toen Hij sprak, bij zijn volk bestond. Bij de zamenvatting der stoffe, spraken wij ten laatste over het koningrijk der hemelen. Men zou kunnen zeggen: dat behoort niet tot de godsdienstleer uit de natuur, gij steunt daar op Christelijken grond. Dat ontken ik evenwel. Ieder, die eene godsdienstleer uit de natuur opmaakt, omvat al wat er van de godsdienstige waarheid onder zijne bewustheid valt, en wijst dat zoo veel doenlijk in de natuur aan. Iedereen neemt de menschheid en hare geschiedenis op tot den tijd, waarin hij zelf leeft. Al wat binnen die grenzen valt, behoort

Digitized by Google

tot de natuurlijke godgeleerdheid, inzoover het kan worden aangewezen uit de natuur, zonder eene meer bijzondere openbaring of CHRISTUS zelven daarbij ter bron te nemen. Voor zoo verre dus JEZUS het stichten van een Godsrijk als een werk Gods ziet en reeds in de Joodsche ervaring als bestaande daadzaak voorhanden vindt, en voor zoo verre Hij uit de natuur aanwijst, hoe het in dat Godsrijk gaat, en hoe de burgers er behooren te wezen en te leven, — in zoo verre blijft Hij binnen de grenzen der natuurlijke godgeleerdheid. Maar wanneer Hij met een beroep op w en Profeten de dingen van het Godsrijk uiteenzette, zou Hij op den bodem eener Joodsch-theocratische godgeleerdheid komen. En datzelfde geldt ook van Hem zelven. Hij was er en predikte. In zoo ver Hij nu uit zijne bewustheid, uit zijn werk en lot God en godsdienst verklaart, is zijne leer geene godsdienstleer uit de natuur; maar in zoo ver Hij uit de natuur aanwijst, dat zijne werken, die den booze afbreuk doen, door de kracht Gods moeten geschieden, of dat ook met Hem de zijnen als ranken met den wijnstok moeten verbonden blijven, of dat ook Hij als medicijnmeester bij de kranken van geest en leven zijne eigenlijke plaats vindt, of dat ook Hij als een tarwegraan in de aarde moet vallen: dan staat Hij, ja, wel op de uiterste grenzen der natuurlijke godgeleerdheid, maar toch niet buiten die grenzen. Het is dan natuurlijke godgeleerdheid voor Hem, tot zijne leering, tot zijne besturing, maar die, ofschoon zij aanvankelijk hoog boven de vatbaarheid der anderen moge staan, toch ook voor hen noodig is en bij hoogere levensontwikkeling ook voor hen van dadelijke toepassing zal zijn.

Hierin nu vinden wij eene eigenaardigheid van de

Digitized by Google

godsdienstleer van JEZUS CHRISTUS, die uit de natuur aanwijst, wat God is en doet voor menschen, zelfs tot aan en in de stichting van zijn koningrijk in zijnen Zoon.

b.

Laat ons nu ook *de bronnen* van JEZUS godsdienstleer uit de natuur beschouwen.

Ik herinner nog eens, dat ik hier geene bronnen bedoel, waaruit JEZUS *voor zich zelven* zijne kennis van God en godsdienst het eerst heeft geput. Zonder het denkbeeld daarom af te wijzen, dat JEZUS ook voor zich zelven kennis van God en godsdienst geput heeft uit dezelfde bronnen, waaruit Hij de menschen leerde putten, spreek ik hier alleen van *bronnen, waaruit Jezus aanwees.*

Wij hoorden Hem verwijzen naar der menschen handelwijze met levenlooze have, met de plantenwereld, met levende have, met dienstboden en met kinderen in het huiselijke leven; opmerkzaam maken op de betrekking tusschen heeren en loondienaars, schuldeischers en schuldenaars, gastheeren en gasten, vrienden en vrienden, en op onderscheidene bedrijven, dat van den landman, koopman, visscher, geneesmeester, rentmeester, op de wet van den sterkste in het maatschappelijke leven; spreken van regter, koning en staat in 't politieke leven; gewagen van 't gedrag der oude Israëlieten jegens ware en valsche Profeten, de handelwijze van DAVID, de mannen van Ninevé en de koninginne van het zuiden uit de geschiedenis. Wij hoorden Hem een menigvuldig beroep doen op de algemeen menschelijke ervaring en op de menschelijke natuur, die menige waar-

Digitized by Google

heid terstond toestemt, wanneer zij die uitspreken hoort, en niet minder op de stoffelijke natuur, die vruchtbare kracht in de aarde en gronden van allerlei deugd en gehalte vertoont, waarin winden waaijen, regen neerdruppelt en lichtstralen schijnen, die steden op bergen bezit, vogelen, lelieën, mostaardzaad, tarwegraan, wijnstokken en allerlei boomen draagt, en ook zout en zuurdesem oplevert. Uit al die bronnen put JEZUS, uit al die bronnen wijst JEZUS de godsdienstige waarheid aan. Hij doet dat wel het meest in het oogloopend in die redenen, welke MATTHEUS, MARCUS en LUCAS ons bewaard hebben; maar toch ook, ofschoon minder menigvuldig, in de gesprekken, die wij bij JOHANNES opgeteekend vinden. Dit laatste is te merkwaardiger, daar JOHANNES zelf bijna in 't geheel niet naar de natuur verwijst. JEZUS leerwijze blijkt dus bij alle Evangelisten dezelfde te wezen, wat de bronnen betreft. Wat leert ons het overzigt van deze bronnen nopens zijne godsdienstleer uit de natuur?

Hier zijn vier opmerkingen te maken. 1°. Wij vinden hier de stoffelijke natuur niet zóó, als de wetenschappelijke mensch haar kent, als bron gebezigd. 2°. Wij vinden uit de geschiedenis slechts weinige trekken, alle tot de Joodsche geschiedenis behoorende. 3°. Wij vinden de stoffelijke en de zedelijke schepping gelijkelijk als bronnen gebezigd. 4°. Wij vinden den rijksten oogst van aanwijzingen uit de stoffelijke natuur en de huiselijke betrekkingen der menschen. — Uit elk van deze vier bijzonderheden leeren wij eenen kenmerkenden trek van JEZUS godsdienstleer uit de natuur kennen.

1°. *Jezus bezigt de stoffelijke natuur niet zóó, als de wetenschappelijke mensch haar kent.* Wel hoorden wij Hem allerlei deelen der stoffelijke natuur vermelden, maar 't was telkens om te doen opmer-

Digitized by Google

ken, wat er voor elken mensch in zigtbaar en tastbaar is. Wij vernamen niets van geologie noch mineralogie, geene ontwikkeling van de wording der aarde, of van de regelen en wetten der stofvorming en stofverandering, geene natuurkundige aardrijksbeschrijving, geene astronomie of meteorologie, geene physica, chemie, botanie noch zoölogie, geene biologie, pathologie of anatomie. En wie weet niet, hoe veel licht al die wetenschappen verspreiden tot kennis der stoffelijke natuur, en hoezeer zij den wetenschappelijken Godgeleerde helpen, om de wondere werking Gods op en in de natuur te doen kennen en aan te wijzen, en te verstaan en te verklaren, hoezeer de hemelen Gods eer vertellen en de aarde vol is van zijne heerlijkheid? — Van dat alles is echter bij JEZUS niets te vinden. Hij geeft dus geene natuurlijke godgeleerdheid voor geleerden, geene wetenschappelijke, maar eene voor alle menschen, geleerd of ongeleerd, eene *populaire*. Zijne taal is voor de bevatting van een iegelijk, die gezonde oogen heeft om te zien en te hooren, en deze te gebruiken weet. Naauw hangt dit zamen met het geen wij vroeger opmerkten: dat JEZUS geene bespiegelende godgeleerdheid geeft. De wetenschappen, die dieper indringen in de geheimen der natuur, leveren ons vooral de stoffe tot bewijzen voor Gods bestaan en tot de beschrijving van zijn wezen en van de wijze zijner werking op de natuur. Maar juist dat is het, wat door JEZUS ter naauwernood of in 't geheel niet wordt aangeroerd.

2°. *Uit de geschiedenis vonden wij maar weinige wenken, en die alle uit de geschiedenis van het Joodsche volk zelf.* Ook in dit opzigt mist het gebruik der bronnen de wetenschappelijke volledigheid. Immers, willen wij uit de menschelijke natuur wetenschappelijk redeneren, dan moet onze blik het geheele

Digitized by Google

menschdom omvatten, zoo ver wij het kennen, en wij moeten de meest scherp geteekende karakters aangrijpen, om uit de beschouwing van deze den menschelijken aanleg en 's menschen behoefte in al haren omvang en in alle rigtingen te kennen. JEZUS doet dat niet, op verre na niet zoo veel, als PAULUS in zijnen brief aan de Romeinen. Maar het lag in den aard der zake, dat Hij dat ook niet willen kon. De Joden kenden geene geschiedenis, dan hunne eigene; hunne godsdienstige afsluiting in het leven had ook een besluiten van hun verstand binnen de grenzen van hun eigen volk en volksletterkunde bewerkt. Wie verstaanbaar tot hen spreken wilde, moest alleen op Joodsche voorbeelden wijzen, uit de Heilige Schrift of uit de ervaring van 't levende geslacht genomen. Ook in dit opzigt dus is JEZUS natuurlijke godgeleerdheid echt *Joodsch populair*, zich plaatsende op het standpunt van zijn volk.

3°. *Wij vinden bij Jezus de stoffelijke en de zedelijke wereld gelijkelijk gebezigd*, als bron, om er de godsdienstige waarheid uit te putten. En dat is een allermerkwaardigste trek. God heeft het buitenste en het binnenste geschapen, zoo sprak Hij; in dien geest beschouwde Hij dan ook de geheele schepping en wees de sporen van den Maker aan, zoo wel op de oppervlakte van de aarde en in de gestalte harer schepselen, als in het verborgenst binnenste der harten. Hoe vaak wordt dat niet en is dat niet verwaarloosd! De pantheist verwaarloost het en verliest zijnen persoonlijken God; de materialist verwaarloost het en verliest God geheel; de bespiegelende wijsgeer verwaarloost het ten deele en verliest het gemoedelijk leven en de teedere liefdezorge eens persoonlijk werkenden Gods. Daar hij van de zedelijke wereld niet dan het logische denken met zijne wetten onder zijne bronnen opneemt en het

Digitized by Google

gemoedsleven verwaarloost, wordt zijn God eene logische formule; of zoo hij nog wel 't gemoedsleven, maar niet het krachtig handelende wilsleven gaat aanschouwen, schept hij zich eenen God, die rustig en zalig toeziet, hoe de wereld als een uurwerk zonder zijn toedoen draait. Jezus let op het bewegelijke, verstandelijke, gemoedelijke, handelende leven der menschen, dat het voortreffelijkste van Gods gewrochten is. Daarom wijst Hij ook den volke eenen levenden, overal en altijd werkenden, alles bezielenden, alles doordringenden, overal zegenenden God, wiens erkentenis eene heiligende en zaligende levenskracht wordt. In dit opzigt is zijne natuurlijke godgeleerdheid *hoog menschelijk populair.*

4°. Met deze laatstgenoemde bijzonderheid hangt ten naauwste onze vierde opmerking zamen, *dat wij bij Jezus den rijksten schat van aanwijzingen vinden uit de stoffelijke natuur en het huiselijke leven der menschen.* Wij merkten 't reeds vroeger op, dat Jezus uit der menschen huishouding en uit de natuur als Gods huishouding grijpt.

Dien toon vernemen wij van het begin tot het einde. 't Is overal, waar Hij van de natuur spreekt, in dien kinderlijk reinen, edelen oosterschen trant, die in alles den werkzamen Vader te midden van zijn huis, van zijne kinderen en bezittingen ziet leven. Daar ligt iets onbeschrijfelijk liefelijks, iets aangrijpends, iets de overtuiging overweldigends in; het menschelijk gemoed vindt er zich oogenblikkelijk in te huis, toeft er gaarne bij en zegt er zonder bedenken ja! en amen! op.

In het burgerlijke leven is wel ieder mensch betrokken, maar 't gaat meer buiten hem om, 't komt zoo niet aan de binnenste vezelen zijns gemoeds. Het staatkundige leven blijft den mensch zoo vaak geheel

Digitized by Google

vreemd, en was vooral voor den Oosterling eene zaak, die hij vond en voor lief moest nemen, maar die hij niet werkdadig vormen hielp. Daarom kon een beroep op dat burgerlijke en staatkundige leven hem, ja, veel leeren, maar hem vormen? niet evenzeer. Met de geschiedenis is dat nog veel minder het geval. Zij staat, als in 't verledene en in de verte, te ver van 't leven van dezen oogenblik af. Hare lessen zijn kostelijk, maar zij moeten eerst in 't leven van heden worden overgebragt en daar beleefd, eer zij regt levenservaring en levenskracht kunnen worden. Maar de natuur, de zigtbare schepping is altijd nabij, altijd jong, altijd innig met 's menschen ligchamelijk en geestelijk leven zaamgeweven; en in het huiselijke leven komt heel de rijkdom van het menschelijk hart in werking, daar is eigenlijk des menschen leven in zijn volheid. Dat leven komt tot in zijn binnenst gevoel. Wat daar spreekt, spreekt luide en krachtig. Zou 't bij toeval wezen, dat JEZUS daar zoo bij voorkeur op verwijst, dat Hij daar de kostelijkste schatten der waarheid Gods opdelft en blootlegt? Zeker niet. Alleen wie dáár groef en aanwees, kon eenen God laten zien, die Vader is, en in alles vaderlijk werkt. De Vader immers toont zich in 't Vaderhuis en in 't vaderlijke huis onder menschen. Vandaar dan die hooge edelaardigheid van JEZUS natuurlijke godgeleerdheid en hare onweerstaanbaar *overtuigende kracht.*

c.

Wij letten ten slotte nog *op den vorm.*

Heeft de beschouwing van inhoud en bronnen ons reeds doen zien, dat JEZUS natuurlijke godgeleerdheid

Digitized by Google

voor het volk geschikt en voor de practijk van het leven bruikbaar is; ook de nadere overweging van haren vorm, van JEZUS leerwijze, toont zulks ten overvloede.

Hier moeten wij opmerken, 1° dat JEZUS leerwijze is de *populaire*, die naar tijd en gelegenheid aanwijst, niet naar stelselmatige orde; 2° dat er evenwel het echt wetenschappelijke element in ligt, daar Hij in de natuur ziet, wat in zijne hoogere bewustheid ligt en het aan anderen in den voor hen begrijpelijken vorm aanwijst; 3° dat Hij daardoor tot eigene opmerking en kennis leiden wil; 4° dat Hij door kennis tot leven wil voeren; 5° dat zijn hoogste doel is een leven, zóó hoog en edel, dat de godsdienstige waarheid bij wijze van onmiddellijke aanschouwing spreekt en ook zóó begrepen wordt.

1°. JEZUS behandelt de godsdienstige waarheid, die Hij in de natuur aanwijst, *geenszins naar eene stelselmatige orde.* Deze stelling zelve behoeft geen bewijs; hare waarheid viel ons telkens in het oog. Wij moesten van alle zijden bijeenzamelen en schikken, om of in de bronnen, of in de stoffe eenen zekeren geleidelijken gang, eene logische of wetenschappelijke orde te brengen. JEZUS geeft geene beschouwing van de stoffelijke natuur of van de zedelijke wereld, als openbarende Gods gezindheid en der menschen betrekking tot God; ook geene beschouwing van Gods wezen, gezindheden en werken, en van het wezen der godsdienst, in zoo ver die uit natuur en menschenwereld kunnen gekend worden; maar al naar dat het Hem in den loop zijner redenen te pas komt, stelt Hij nu eens dit, dan dat denkbeeld in het licht; zijne lessen zijn meer verspreide wenken; niet dan zelden deelsgewijze tot een grooter, meer zamenhangend geheel verbonden. Wil men nu onder natuurlijke god-

Digitized by Google

geleerdheid, gelijk men dat gewoonlijk noemt, eene aaneengeschakelde, geleidelijke voordragt der godsdienstige waarheid uit de natuur verstaan, dan heeft JEZUS geene zoodanige godgeleerdheid gegeven; maar wil men ook aan populair onderwijs aangaande God en godsdienst dien naam toekennen, dan vinden wij bij den Heer eene, en wel eene *echt populaire.* Want er zijn twee vormen van populariteit; de eene, die het naast aan den wetenschappelijken vorm grenst, plaatst de onderwerpen eenvoudig naast elkander, hoogst geleidelijk, zonder in de oorzaken van hun onderling verband dieper in te dringen, en handelt de zaken zoo achter elkander af bij wijze van overzigt. Dit is de populaire boekvorm. Maar de andere, die gemakkelijker in de harten ingang vindt en bij mondelinge voordragt verkieselijker geacht moet worden, is deze, dat bij voorkomende gelegenheid, naar gelang van omstandigheden, nu eens dit, dan dat denkbeeld in de ziel van den hoorder wordt geworpen, om daar wortel te schieten en op het leven te werken. Wie als leermeester werken wil, verkiest ligt meer den eersten, maar wie opvoeden wil, den laatsten vorm. Noemen wij dus JEZUS leer aangaande God en godsdienst uit de natuur eene natuurlijke godgeleerdheid, dan is zij in haren vorm eene *opvoedend populaire.*

2°. Hoe populair evenwel JEZUS leerwijze moge wezen, het echte wetenschappelijke beginsel, laat mij zeggen, de wetenschappelijke grondslag ontbreekt er niet in.

Tegen de meeste der door ons in de eerste afdeeling bijeengebragte plaatsen zou men het als een bezwaar kunnen inbrengen, dat JEZUS de waarheid niet in de stoffelijke natuur of in de menschenwereld ontdekt en die zoo in zijne bewustheid ontvangt, maar dat Hij

Digitized by Google

hetgeen reeds in zijne bewustheid ligt, in de stoffelijke natuur en de menschenwereld wedervindt en aanwijst. Zoo heeft dan ook menigeen beweerd, dat de overbrenging van de verschijnselen en regelen der stoffelijke wereld op de zedelijke willekeurig is en hoegenaamd geenen grond heeft, terwijl anderen oordeelden, dat de gelijkenissen eenvoudig als beelden en inkleedingen moeten worden aangemerkt. Wanneer het nu mogelijk is, dat de mensch de godsdienstige waarheid, die niet in zijne bewustheid ligt, uit de natuur, de stoffelijke of zedelijke, kan scheppen, en dat JEZUS dit niet heeft gedaan, dan kunnen wij van eene natuurlijke godgeleerdheid van JEZUS, zelfs in den meest populairen zin, in het geheel niet spreken, maar hoogstens van eene levendige, bevallige inkleeding der waarheden, die de Joden reeds wisten of die JEZUS reeds wist.

Wij hebben reeds gezegd, dat wij nu de vraag niet behandelen, of JEZUS ook voor zich zelven de erkentenis der waarheid uit de stoffelijke en zedelijke natuur verkreeg; wij willen daarom stellen, dat wat JEZUS aangaande God en godsdienst uit de stoffelijke en zedelijke natuur aanwees, reeds van elders door Hem was erkend. Met dat al meenen wij te mogen beweren, dat godsdienstige waarheid, die in den mensch niet ligt, hem niet door de beschouwing der natuur kan worden bijgebragt; dat de beschouwing der natuur alleen kan verhelderen, tot erkentenis brengen, wat buitendien reeds in den mensch ligt; dat wie meer van de beschouwing der natuur vraagt, eenen eisch doet, die niet vervuld kan worden, en dat daarom de eenige weg, dien men in de natuurlijke godgeleerdheid veilig kan bewandelen, die is, welken JEZUS bewandeld heeft. Dat JEZUS uit de natuur niet zoekt te scheppen van elders geheel onbekende waarheden, maar dat Hij door eenen

Digitized by Google

blik op de natuur tot duidelijkheid brengt, tot helder erkende waarheid maakt, wat anders reeds duister in 's menschen bewustheid aanwezig is; dat is in zijne leerwijze juist het echt wetenschappelijke. Wij meenen dit te kunnen bewijzen.

De godsdienstige waarheid kan en moet niet uit de natuur worden geschept. Het leven en werken Gods eenmaal erkend en aangenomen zijnde, kunnen Gods werken en de regelen van Gods werkzaamheid in de natuur als met den vinger worden aangewezen. Gods bestaan en invloed op de natuur eenmaal gesteld zijnde, kan de natuurlijke godgeleerdheid verder den weg van betoog bewandelen. Maar zoo min als de ontleedkundige, met het scalpel in de hand, in het geanatomiseerde ligchaam het zieleleven betogen kan, zoo min ook de natuurbeschouwer Gods leven in de schepping.

Het zieleleven gevoelt en kent de mensch in zijn eigen binnenste, het ligt in zijne eigene bewustheid; en het beeld van die eigene bewustheid straalt hem tegen uit de aanschouwing van het levend geheel zijner medemenschen. Hij vindt in hen, zoo als zij daar leven en werken, zich zelven als weder, en zoo gevoelt en erkent Hij hun menschelijk zieleleven. Maar wat in zijne eigene bewustheid niet eerst ligt, dat betoogt Hij ook uit hunne vormen, geluiden en bewegingen niet. Langs dienzelfden weg komt ook de mensch tot de kennis van Gods leven. Het levend geheel der schepping, die Hem omringt, kaatst hem van alle zijden het beeld van zijn eigen zieleleven te gemoet. Hij ziet er orde, zamenhang, gang en doel. Hij vindt er alles in verwezenlijkt, waar hij zelf, eerst onbewust en bij meerdere ontwikkeling met bewustheid, naar streeft.

Daarom wordt ook de ontwikkelde mensch door de

Digitized by Google

aanschouwing der levende natuur te allen tijde diep getroffen, en zoo lang hij eenvoudig natuurbeschouwer is, aanbidt hij ook. Hij gevoelt het leven Gods eerst zonder te weten, vanwaar hem de indruk komt, maar later ook met de bewustheid, dat het de geest der natuur is, die tot hem sprak. En als hij nu verder wil gaan en natuuronderzoeker wordt, wat doet hij dan anders, dan zijne eigene Godsbewustheid ten grondslag leggen, zijn geloof aan zijne Godegelijkvormigheid tot uitgangspunt kiezen, en dan zoeken en toezien, hoezeer hij alle deelen der natuur niet beantwoorden aan de eischen van zijn inwendig wezen, hoezeer die natuur de wetten vertoont, die flaauwer en minder grootsch ook in zijne ziel wetten zijn? Waar zóó onderzocht wordt, leidt de natuurbeschouwing alleen tot eene natuurlijke godgeleerdheid; waar men van dat geloof aan Gods leven en werken niet uitgaat, de natuur in deelen versnippert en de aanschouwing van 't levend geheel verwaarloost, daar volgen twijfeling, Godsontkenning, materialisme.

Die sterrekundigen en natuurkundigen, welke bloot natuurontleders waren, vonden er, wat zij vinden konden, een onmetelijk lijk, gekristalliseerd of lillend, maar altijd een lijk — geen levenden God. En waar men niet uitging van de eigene bewustheid des levens, en die wederzocht in heel de schepping, om daar in alle volheid en kracht te aanschouwen, wat in beginsel en zwak in 't eigen hart ligt; waar men in plaats van in de natuur den God, die verborgen in het hart schuilt, te willen zien en aanwijzen, uit de natuur eenen God te betogen zocht: dáár heeft men een begrip, eene verstandelijke wet, een bewegend en drijvend beginsel gevonden, maar geenen persoonlijken, levenden, tegenwoordigen God.

Digitized by Google

De weg om uit de natuur te betogen, zonder de Godsbewustheid in het harte ten grondslag te leggen, bleek dus te allen tijde in zaken van godsdienstige waarheid de onwetenschappelijke weg te zijn en op ijdele bespiegeling of goddeloosheid uit te loopen. De ware wetenschappelijke grondslag der wetenschap van God en godsdienst is de bewustheid in den mensch, die zich in de natuur moet spiegelen, en, door zich daar te spiegelen, bevestigd, verhelderd en uitgebreid worden. Op dien grondslag heeft JEZUS gebouwd, en hoe los, hoe ligt aanschouwelijk zijne voordragt moge wezen, de diepte der wetenschap ontbreekt aan zijne leerwijze niet.

3°. *Jezus wil door zijne leerwijze zijne hoorders tot eigene opmerking en kennis leiden.* Wij zeiden 't reeds, JEZUS leerwijze is de opvoedend populaire. Maar aan die opvoedende strekking is het juist eigen, dat zij den mensch uit eigene oogen wil leeren zien. Een en andermaal hoorden wij den Heer uitdrukkelijk zeggen: »Let dan op de teekenen der tijden; leert van den vijgeboom het verband der verschijnselen in het oog vatten; geeft acht op de vogelen des hemels en op de lelieën des velds." Maar als 't JEZUS daarom te doen was, wat was dan doelmatiger, dan, menigmaal met de vraag: wat dunkt u? daar bij, de waarheid, die in zijne bewustheid lag, uit te spreken, met heenwijzing op de allergemakkelijkste, het meest in 't oog vallende vormen, waarin zij zich op de aarde vertoont? Daardoor wordt immers het zieleoog geopend; zoo leert immers ook de schilder zijnen kweekeling de oogen te gebruiken, doordien hij hem van de ingewikkeldste vormen van tijd tot tijd de eenvoudigste grondvormen voor oogen stelt. Die eenmaal goed en scherp opgevat hebbende, vindt hij die naderhand

Digitized by Google

ligt onder de moeijelijkste verwikkelingen weder, en weet die eerlang zelf op allerlei wijze te verbinden. Jezus leerwijze is bij strenge wetenschappelijke waarheid de echt ontwikkelende, zij is opleiding van den mensch tot zelfstandige kennis van God in zijne schepping.

4°. *Door de kennis wil Jezus den mensch brengen tot een leven in God.* Zijn doel is, den mensch door gemakkelijke en doelmatige aanwijzingen van Gods leven in zijne werken te leeren God te kennen en met Hem te leven. Door Godskennis tot godsdienst loopt zijn weg. Wij moeten het opmerken, maar opzettelijk bewijs achten wij overbodig. Bespiegeling vinden wij nergens, overal dadelijke toepassing op 't leven. Wij zeiden 't reeds, en 't bleek ons uit den inhoud van Jezus natuurlijke godgeleerdheid, zij is geheel eene populair *practische*. Zoo waar dat is, zoo belangrijk is 't ook. Het leert ons, welken rang Jezus aan het weten toekent. Het staat hoog in zijne schatting, wordt onmisbaar gerekend; maar als *middel*, niet als doel. Jezus is groot in zijne godgeleerdheid, maar boven godgeleerdheid staat bij Hem het vervuld zijn met Gods geest.

5°. Eindelijk nog: *Jezus hoogste doel is een leven, zoo hoog en edel, dat de mensch, geheel levende in God, de godsdienstige waarheid onmiddellijk aanschouwt, en die, waar ze uitgesproken wordt, onmiddellijk uit zijne eigene bewustheid beaamt.* Tot de schare sprak Hij in gelijkenissen en toonde haar de waarheid in den meest gemakkelijken, zinnelijken vorm. En toch werd Hij op verre na niet altijd begrepen. Zoo diep af te dalen, dat zij die waarheid verstonden, in wier boezem geen leven in God gevonden werd, was wel onmogelijk. Zij hadden in zich dat leven niet, en konden 't daarom in geenerlei

Digitized by Google

vorm buiten zich erkennen. Maar zijnen jongeren was 't gegeven Hem te verstaan. Hun zou 't ook eenmaal gebeuren, dat Hij, de gelijkenissen daar latende, eenvoudig uitsprak, wat in zijn harte lag, wat Hij zag en hoorde, wist en ondervond van den Vader; en dan zouden zij Hem verstaan. Dan zou de hooge waarheid, van zijnen geest als een reinen spiegel in den reinen spiegel van hun harte gekaatst, daar zuiver en onverdeeld worden opgevangen en onverdoofd teruggeworpen. Wie den wil zijns Vaders doen wilde, zou van zijne leer erkennen, dat zij uit God was. Zóó ver zouden zijne jongeren komen. En toonde de Vader aan JEZUS al wat Hij deed, omdat Hij Hem lief had, en zag en luisterde JEZUS altijd naar den Vader, omdat Hij de Zoon was; kon Hij God verklaren, omdat Hij in den schoot des Vaders was: ook de zijnen, als zij kinderen Gods waren geworden, en aan 's Vaders harte lagen, zouden in de aanschouwing huns Vaders leven, en Hem zien zoo als Hij is. In de dagen der onvolmaaktheid, in de kinderjaren des geestelijken levens doet de wetenschap hare dienst, verduidelijkende en aanwijzende, wat nog niet duidelijk en nog niet tot volle bewustheid kwam, en zoo de lichtstralen vereenigende om 't zieleoog te prikkelen, opdat het zich opene en zie. Maar als de dagen komen, die CHRISTUS brengen wil, de dagen der volmaaktheid in God, dan heeft de wetenschap uitgediend, en is alleen nog als opvoedingsmiddel noodig voor de aankomenden; maar de in God volwassenen grijpen uit de volheid der ziele de aanschouwde en ervarene waarheid met volle grepen en strooijen ze om zich met milde hand. Dan is de mensch Gods langs de ladder der wetenschap, die wijst, gekomen tot het rijke leven, dat ook zonder aanwijzing onmiddellijk gevoelt en ziet.

Digitized by Google

DEEL II.

Welke is de waarde van Jezus natuurlijke godgeleerdheid?

Op de beschouwing van de natuurlijke godgeleerdheid zelve, die wij van JEZUS hebben ontvangen, volgen nu eenige opmerkingen over hare belangrijkheid. Zij laat zich tweezijdig in het licht stellen. Zij is namelijk van hooge waarde voor ons als *godgeleerdheid*, en dat zoo wel om 't geen zij aangaande God en godsdienst leert, als om de bronnen, waaruit, en den vorm, waarin zij dat doet. Maar wij moeten haar ook op prijs stellen als godgeleerdheid *van Jezus*, daar zij voor ons te meer waarde heeft, omdat zij van Hem is. Eindelijk heeft zij echter niet zoo groote waarde, dat wij *Hem zelven verder zouden kunnen missen.*

A. Waarde van de natuurlijke godgeleerdheid van JEZUS *als godgeleerdheid.*

a.

Wat JEZUS aangaande God en godsdienst leert, *staat veel hooger, dan 't geen daaromtrent bij de oude wijzen wordt gevonden.* Om dit regt te doen uitkomen, staat ons maar één weg open. Wij moeten van het keurigste, dat de oudheid aangaande God en godsdienst oplevert, eene korte bloemlezing leveren, en dan daar tegenover wijzen op hetgeen wij als den inhoud van JEZUS godsdienstleer uit de natuur leerden kennen. Daarbij zouden wij van het Oosten moeten beginnen, maar mogen daar veilig alles laten rusten, behalve *Israël* en *Zoroaster*. Egypte, Phenicië, Indië en China toch,

Digitized by Google

hoeveel goeds er ook voor dien alleroudsten tijd worde gevonden, staan nog te laag om in aanmerking te komen, waar het er op aankomt, door vergelijking het edelste en beste te doen kennen. Maar ook over Israël en ZOROASTER zullen wij kort zijn.

Dat wij den inhoud van JEZUS godsdienstleer uit de natuur plaatsen boven 't geen bij *Israël* van God en godsdienst bekend was, kan op het eerste hooren dezulken bevreemden, die, uitgaande van de leer des Bijbels als de leer der zaligheid, gewoon zijn den Bijbel te gebruiken als één gelijksoortig geheel, zonder tusschen Oud en Nieuw Testament te onderscheiden, zonder te vragen, wat van MOZES, van de Profeten, van CHRISTUS of van de Apostelen is. Doch het getal derzulken is nog maar klein en wordt gaande weg minder. En al wie boven het standpunt van zulk eene onoordeelkundige verwarring staat, kan het niet vreemd vinden, ja, moet het verwachten, dat CHRISTUS betere dingen aangaande God en godsvereering zal hebben verkondigd dan vóór Hem aan Israël verkondigd waren. Dit is het niet alleen, wat wij hebben aan te wijzen; wij durven nog meer verzekeren. Niet maar staat in het algemeen JEZUS leer aangaande God en godsdienst boven de Oud-testamentische; ook zelfs wat JEZUS aangaande God en godsdienst predikte, met beroep op de natuur, is edeler en hooger, dan wat Israël uit al zijne, ook meer bijzondere openbaringen wist. Dat kan misschien meer bevreemden en toch is het zoo. JEZUS zelf zegt het, dat niemand zonder Hem tot den Vader komt. Hij duidt door dat gezegde aan, dat de Joden door het Oude Testament niet tot den Vader gekomen waren, dat hun zonder Hem de regte kennis en erkentenis van God als Vader ontbrak. En dat leert ons de naauwkeurigste beschouwing van het Oude Verbond

Digitized by Google

hoe langer zoo meer. De Vadernaam komt er zeker nu en dan in voor, maar niet dan in den zin van schepper, verzorger of leidsman, van een Vader, zoo als die gekend wordt door en handelt met zijne nog kleine kinderen; niet in den Christelijken zin van eene door alles tot zaligheid opvoedende liefde, van een Vader, zoo als hij met zijne volwassene kinderen leeft. Daarom was dan ook volgens PAULUS, die het Oude Verbond door en door kende, de geest der Israëlieten onder dat verbond een geest der dienstbaarheid tot vreeze, dat is een geest van slaafsche onderdanigheid, waaruit vrees en angstigheid, als heerschende gemoedsstemming, voortvloeiden. Ja, zelfs daar, waar PAULUS het geloof van eenen ABRAHAM verheft, en het als beginsel, als geloof, gelijkstelt met het beginsel der Christenen, dat ook geloof is, onderscheidt hij toch zeer in het oog loopend dat geloof, als geloof in den almagtigen God, die dooden kan levendmaken en wat niet bestaat in 't aanzijn roepen, van het geloof der Christenen, 't welk een geloof is in God, die JEZUS CHRISTUS heeft overgegeven om onze zonden en opgewekt om onze heiligmaking. (Rom. IV, vooral vs. 25).

Maar staat dan de verkondiging van God als Vader, en van godsdienst als geloovigen kinderzin, als toewijding in geest en waarheid, boven hetgeen dien aangaande in het Oude Testament wordt gevonden; geeft het Oude Verbond den vorm der Godskennis en der Godsvereering, die naar den toestand van kleine kinderen is berekend, terwijl het Nieuwe Verbond in de behoeften van volwassene zonen en dochteren voorziet: dan is onze stelling bewezen. Want wij hebben aangetoond, dat JEZUS God als Vader, en het wezen der godsdienst als kinderzin, als toewijding aan God in geest en waarheid heeft gepredikt, met verwijzing op

Digitized by Google

de natuur, en dat dus die prediking een bestanddeel mede is van JEZUS natuurlijke godgeleerdheid.

ZOROASTER staat, wat zijne voorstelling van het wezen der Godsdienst betreft, zeker hoog, hooger dan alle overige Oosterlingen. Want er is bij hem een streven, om alles door de godsdienst te heiligen; de Ormuzdvereering bestaat bij hem in gedachten, woorden en werken, en dat grijpt bij hem in alle rigtingen en vertakkingen des levens. Maar zijn Godsbegrip is daarentegen weer minder hoog dan bij Israël. In de plaats van eenen *Vader* heeft Hij een rein en heilig Wezen, dat meer een voorwerp van bespiegeling is, meer een begrip dan een levende God, en in plaats van *één God* heeft hij vooreerst *twee Goden*, die eigenlijk maar ondergoden zijn, en dan nog een heerleger van dienende geesten, alle werkzaam ten goede of ten kwade, zoodat het menschelijk gemoed, geroepen om veel tot deze te bidden — want dat verlangt de Zend-Avesta, — onder al die menigte te verdwaald raakt en er zijn rust- en steunpunt onder verliest.

Wij komen dus tot de Westerlingen, *Grieken* en *Romeinen*. Laat mij hier het beste, dat zij geven, eerst kort bij elkander voegen.

Van de *Jonische* en *Eleatische* wijsgeeren mag ik zwijgen; want de stelling van THALES, dat God dat verstand is, 't welk alles uit water vormt, kan hier naauwelijks in aanmerking komen, en anders vinden wij bij hen weinig of niet.

Hooger staat PYTHAGORAS, die eene hoogste Godheid van de Goden onderscheidde, en van haar verzekerde, dat zij wijs en goed was, en aan de rampen der menschen geen schuld had; dat zij op aarde en in de onderwereld de ondeugd straft en de vroomheid beloont.

STHENIDAS, de Pythagorist, verklaarde, dat God daar-

Digitized by Google

om de eerste Vader der Goden en der menschen genoemd wordt, omdat Hij zich aan al zijne onderdanen goedertieren betoont, en nooit ophoudt te verzorgen, en te besturen; dat God zich zelven den menschen als een navolgenswaardig voorbeeld stellende, in allen het verlangen heeft geplant en den wedijver, om zijne voortreffelijke natuur na te volgen.

Epicharmus, de Pythagorist, wees vooral op Gods alwetendheid. Niets, zoo leerde hij, is voor God verborgen. Hij is onze opziener, en geen ding is bij Hem onmogelijk. Indien gij vroom van geest geweest zijt, zult gij na den dood geen kwaad ondervinden.

Socrates stelde God voor als verheven boven alle behoeften, als alomtegenwoordig, alwetend, zoodat Hij niet alleen der menschen woorden en daden, maar ook hunne geheimste gedachten kent. Hij leerde ook, dat Gods voorzienig bestuur tot den mensch in de naauwste betrekking staat, want dat Hij den menschen aanwijzingen doet toekomen aangaande hetgeen voor hen belangrijk is.

Het wezen der godsdienst was bij hem gelegen in de navolging Gods, met het doel om aan Hem gelijkvormig te worden. Daarom drong hij er op aan, dat men zoo weinig mogelijk behoeften zou kennen, omdat dit de grootst mogelijke Gode-gelijkvormigheid zou wezen. Hij zeide ook, dat niemand de Goden beter en heiliger kan vereeren, dan door hunnen wil te doen, dat zij het best leven, die het ijverigst er op uit zijn om beter te worden. Wij moeten evenwel opmerken, dat die gelijkvormigheid der menschen met God wel duidelijk uitkomt bij socrates, zoo als hij in de geschriften van plato wordt voorgesteld, maar dat zij bij den werkelijken socrates, zoo als de geschiedenis hem doet kennen, niet zoo helder op den voorgrond staat.

Digitized by Google

Plato noemde God goed, dat wil volgens hem zeggen: volmaakt in magt, wijsheid en deugd, en leerde, dat Hij daarom het goede en volmaakte bemint en het altijd, overal en in alles zoekt te bewerken. Hij werkt in de wereld overal harmonie en orde, Hij plaatst elke ziel dáár, waar zij het best de deugd kan betrachten en zich tot de ware volmaaktheid en zaligheid oefenen.

De mensch moet aan God zoo veel mogelijk gelijkvormig worden, het schoone, ware en goede najagen, regtvaardig, heilig en ingetogen leven. Doet hij dat, dan wordt hij nooit van God verlaten; maar wie tegen God strijdt, wordt van God verlaten en helpt zich zelven en de zijnen ten gronde. Want niemand kan de regtvaardigheid Gods ontvlugten. »Gij wordt nooit door haar voorbijgegaan; al waart gij zoo klein, dat gij u onder de aarde verbergen, of zoo groot, dat gij u in den hemel verheffen kondt, gij zult straf boeten, 't zij gij hier blijft, of naar de onderwereld vertrekt, of naar een woest en verwijderd oord gaat."

Hier op aarde kan het haast niet anders, of maar weinigen zijn gelukkig; doch er is hoop, dat wij na den dood alles zullen krijgen, d. i. goederen, om welke ieder, zoo lang hij leeft, goed zou willen leven, en als hij sterft, moedig het leven verlaten.

Intusschen is God niet onverschillig omtrent het lot der goeden en slechten. Hij wordt verontwaardigd, zoo vaak iemand eenen berispt, die aan God gelijkvormig is, of eenen prijst, die het niet is.

Bij zijne voorstelling van den volmaakten staat zweefde Plato van verre een beeld voor den geest, dat naar het beeld van een Godsrijk zweemt.

Aristoteles beschrijft God theoretiesch als eene kracht, die de eerste beweger van alles is, onsterfelijk en on-

Digitized by Google

veranderlijk, zonder grootte en zonder stof. Hij stelt evenwel zijnen God weinig in verband met het menschelijke leven. God staat te ver boven den mensch, om betrekking op hem te gevoelen, de mensch te diep beneden God, om eene ander gevoel voor Hem te koesteren dan eerbied. Gods Voorzienigheid is bij ARISTOTELES dan ook weinig meer dan 't geven van den stoot aan de natuur, 't in beweging brengen van alles.

DIOGENES, de Cyniker, heeft den geest van zijne Godgeleerdheid in deze spreuk neergelegd: den Goden behoort alles; de wijzen zijn vrienden van de Goden; onder vrienden zijn alle dingen gemeen: dus behoort alles den wijzen.

De *Stoicijnen* verwarden vaak God, natuur en wereld. Goden en menschen hebben ééne en dezelfde natuur; voor beiden geldt dezelfde rede, waarheid, wet, zedelijke bewustheid, deugd. De Goden zijn zonder aandoeningen en de menschen moeten 't ook zoo ver brengen.

De wereld is een gemeenebest van Goden en menschen, door hen gezamenlijk bestuurd.

CICERO wil, dat de mensch zelfs der Goden eeuwigheid zal navolgen. Lang geprezen te worden na zijnen dood was voor den Romein zoo veel als lang leven, *roem* eensbeteekenend met *leven*.

SENECA stelt goedertierenheid in zijn Godsbegrip op den voorgrond. *Redden*, zegt hij, is der volmaakte natuur eigen. Daarom voedt God den mensch als een strenge vader op, en niets is voor Hem verborgen. De mensch moet dus altijd leven, als of God hem ziet en hoort. Aan God te gehoorzamen is de ware vrijheid.

In zijne hoogste ontwikkeling staat dan evenwel de wijze boven God. Want God kan geen kwaad doen, maar de wijze laat het vrijwillig.

Digitized by Google

Van de *Cyrenaikers* en *Epicuristen*, met hun zingenot en hunne niets doende, in bespiegeling zalige Goden, mogen wij weer zwijgen. — Waar het edelste uit de oudheid verzameld wordt, behoeven zij niet genoemd te worden.

En als wij nu gaan vergelijken, slaat dan de balans niet kennelijk ten gunste van JEZUS natuurlijke godgeleerdheid over? Ik wijs u eerst op het zuivere *één-Godendom*, *dat bij alle ouden wordt gemist*. De Grieksche wijzen mogen van de Goden ééne hoogste Godheid onderscheiden: zij hebben met dien éénen God alleen in de bespiegeling te doen. *De Godheid* is hun óf een begrip, beteekenende zoo veel als het Goddelijke, dat, wat Goden tot Goden maakt en hen van menschen onderscheidt, gelijksoortig met ons begrip *menschheid*, óf een geslachtsnaam, een naam, die al wat God is gelijktijdig uitdrukt, zoo als ons *menschdom*; óf, wanneer de ouden werkelijk aan één persoonlijk Opperwezen denken, dan is het een wezen, dat ééns op den voorgrond stond, later voor mindere Goden op den achtergrond is getreden, en eens in de verre toekomst weer op den voorgrond treden zal. Hunne bespiegeling, hunne hoop mogen zich op het Goddelijke, op de Godheid rigten: hun leven heeft met *Goden* te doen. Dat alleen zou reeds voldoende wezen, om aan de voorstelling, door den Heiland met beroep op de natuur gegeven, verre de voorkeur te verzekeren.

Gods Voorzienigheid komt bij de ouden niet dan gebrekkig voor. Ik zeg met opzet *Voorzienigheid*; want *eenen Schepper* kent de westersche oudheid in 't geheel niet, alleen *eenen formeerder*, versierder der wereld. De Voorzienigheid dan wordt bij PYTHAGORAS buiten verband geplaatst tot de rampen en wederwaar-

Digitized by Google

digheden des levens, bij ARISTOTELES geheel buiten verband tot 's menschen lot en leven. SOCRATES ziet in God den kenner der harten, en erkent, dat Hij den mensch in belangrijke omstandigheden wenken geeft. PLATO laat elken mensch door God zijne plaats aanwijzen, en plaatst de goeden tot Hem in eene onverbreekbare betrekking. Hij zegt, dat God overal en door alles en altijd het goede werkt. SENECA spreekt van eene opvoeding, die God den mensch geeft. Maar bij SOCRATES is het niet de God, die den mensch in alles zoekt en te gemoet komt, bij PLATO niet de God, die ook de kleine omstandigheden des levens voor den mensch tot zijne vorming dienstbaar maakt, niet de God, die ook den zondaar nooit verlaat, bij SENECA is dat, wat hij eene vaderlijke opvoeding noemt, eigenlijk weinig meer dan eene strenge tucht.

Hoe zeer ook PYTHAGORAS van Gods wijsheid en goedheid, STHENIDAS en EPICHARMUS van Gods onophoudelijke zorg en alwetendheid, SOCRATES van zijn lezen in 't harte, PLATO van Gods volmaaktheid, SENECA van Gods goedertierenheid spreekt: geen van allen spreekt van Hem zóó, dat wij door hunne voorstelling zouden komen tot het denkbeeld: God is *liefde*, God is *Vader*. De oudheid kent geenen God, zoo als JEZUS CHRISTUS Hem in de natuur heeft aangewezen, die zijne volmaakte wijsheid, kennis en magt dienstbaar maakt aan de liefde, die voorkomt en zoekt, en in alles altijd voor allen werkt tot zaligheid.

Wat het wezen der godsdienst betreft, 't is ontegenzeggelijk, dat het een heerlijk woord is, wanneer PYTHAGORAS spreekt van den drang om Gods voortreffelijke natuur na te volgen, door God in den mensch gelegd; of SOCRATES het wezen der godsdienst stelt in de navolging Gods met het doel om Gode gelijkvormig te

Digitized by Google

worden; wanneer PLATO dat nog breeder ontwikkelt, DIOGENES den wijze eenen vriend Gods wil hebben; de *Stoicijnen* tusschen volmaaktheid en deugd bij Goden en menschen geen soortelijk onderscheid willen kennen; en SENECA uitroept: God gehoorzamen is de ware vrijheid. Maar wij merken op, dat het erkennen van den aanleg der natuur van den mensch nog iets anders is dan het ontwikkelen van het regte volle leven, dat hem krachtens dien aanleg behoort eigen te zijn. Dat heeft STHENIDAS ons niet gegeven. Verder mogen wij niet vergeten, dat de navolging Gods, ja, wel in woorden en in beginsel hetzelfde is bij de oude Grieken als bij JEZUS CHRISTUS, maar dat er met der daad tusschen die navolging bij PYTHAGORAS, SOCRATES, PLATO, *Stoicijnen* en SENECA een even groot onderscheid is als tusschen hunne voorstelling van dien God, die ter navolging wordt aangeboden; dat er daarom tusschen de Godsnavolging en de Godegelijkvormigheid, waarin de oude wijzen de godsvrucht stelden, en tusschen die, welke JEZUS aanbeveelt, eene even groote klove wordt opgemerkt als tusschen den Vader van CHRISTUS en de Goden of de Godheid der oude wijsgeeren. Als beginsel moge PLATO's voorstelling in de bespiegeling dezelfde wezen als die van onzen Heer, even gelijk als beginsel in de bespiegeling het geloof van ABRAHAM, hetzelfde is als het geloof van den Christen. In de werkelijkheid, voor het leven, is er een hemelsbreed onderscheid. Bij SOCRATES is het veelal nuchtere practijk, bij PLATO dichterlijke bespiegeling, bij de *Cynikers*, *Stoicijnen* en bij SENECA trotsche, hardvochtige zelfverheffing. Het godsdienstige leven komt bij niemand der ouden voor als eene levenskracht, van binnen uit alles doordringende, in alles sprekende, in alles werkende, en daarom ook alles ontwikkelende envolmakende.

Digitized by Google

Eindelijk wijs ik nog op het zoo verhevene, ik zou willen zeggen, het verhevenste in JEZUS voorstelling, namelijk het Godsrijk, het koningrijk der hemelen. Dat ontbreekt aan de westersche oudheid geheel, behoudens eenig besef daarvan bij PLATO. *Israël* had het, maar 't was een Godsrijk op aarde en voor de aarde. ZOROASTER had het, maar 't was een Godsrijk, eigenlijk slechts bestaande in de verbeelding. De *Stoicijnen* gevoelden er van verre iets van, maar hun gemeenschappelijke staat, door Goden en menschen geregeerd, is geheel iets anders, iets veel lagers dan dat huisgezin, dat hemelrijk van JEZUS, door eenen Vader gesticht, gebouwd, bewaard, ontwikkeld en gezaligd.

Wat derhalve den inhoud van JEZUS natuurlijke godgeleerdheid betreft, aarzelen wij niet haar hoog te stellen boven al wat de vóórchristelijke oudheid van dien aard opleveren kan.

b.

Maar wij doen dat ook met het oog op *de bronnen*, waaruit die rijke en verhevene leer aangaande God en godsdienst van JEZUS CHRISTUS wordt aangewezen, en op *den vorm*, waarin zij wordt voorgesteld. De bronnen zijn rijker, de vorm is bevattelijker.

Zoo als JEZUS de natuur bezigt, om in haar als bron de godsdienstige waarheid aan te wijzen, is die natuur eene oneindig rijkere bron, dan zoo als zij door de oude wijzen werd gebruikt.

»Niemand," zegt HESS, »dan die er zich met eigene oogen van overtuigd heeft, kan zich een denkbeeld er van maken, hoe rijk JEZUS prediking van die zijde is. Een onuitputtelijke voorraad van toespelingen op huiselijke, burgerlijke, landhuishoudkundige verrigtingen

Digitized by Google

en betrekkingen." Wat wij in ons eerste deel verzameld hebben, heeft ons overtuigend doen zien, dat dit niet te veel gezegd is. Waar gij ook bij de ouden zoeken moogt, gij vindt ten deele een geheel ander, ten deele een veel kariger gebruik van de natuur gemaakt.

Op de meest breede schaal wordt de natuur gebezigd door de *Stoicijnen*, die gelijk wij b. v. uit het tweede boek van CICERO's *Natura Deorum* zien, de natuur in haar geheel, aarde en hemel, planten en dierenwereld en menschen zamenvatten. Maar zij doen dat op eene wetenschappelijke wijze, zoodat zij tot de slotsom komen: God is de God, de bouwmeester, versierder en bestuurder der natuur in 't groot, de wereldziel, de God van 't menschelijk geslacht in 't algemeen. Maar zij wijzen u Gods leven niet aan in kleine trekken, brengen Hem niet tot het hart en het leven van elken enkelen mensch. Zij beschouwen Gods groote volmaaktheden, in breede trekken aanschouwelijk, niet zoo zeer Gods gezindheid, liefde en teedere zorg, die meer in kleine trekken, in minder opzienbarende bijzonderheden op te merken is. In bijzonderheden is daarentegen SOCRATES de rijkste, zoo als hij ons door XENOPHON en door PLATO wordt geschetst; hij maakt van allerlei bedrijven en werkzaamheden gebruik, grijpt voorbeelden uit allerlei standen van het maatschappelijke leven; maar, en dat is bij hem weer opmerkelijk, hij doet dat doorgaans niet zoo zeer, om God te doen kennen, maar om aan te wijzen, wat de mensch behoort te doen. Wat bij JEZUS door ons bevonden werd het meest op den voorgrond te zijn gezet, de natuur als huishouding Gods en het huiselijke leven der menschen, daaruit vindt gij zelfs bij SOCRATES schaars eenig voorbeeld genomen. De ouden zochten eenen God, uit

Digitized by Google

wien zij den oorsprong van de regelmaat der dingen konden verklaren, daarom viel hun oog steeds op 't geheel der schepping of op hare groote deelen; zij zochten meer den God der wereld dan den Vader der menschen; 't was meer verstandelijke dan gemoedelijke behoefte, die hen tot den Allerhoogste dreef. Daarom gingen zij meer uit den zamenhang en de orde van het vele en groote besluiten, dan in het wenige en kleine Gods tegenwoordigheid gevoelen.

Beter was dit bij de Hebreën, bij wie ook het gemoedelijke godsdienstige leven krachtiger werkte. Men zie bijv. den zoo schoonen CIV Psalm.

De vorm, waarin JEZUS leerde, is bevattelijker, dan die der oude wijzen.

Dat dit doorgaat, wanneer wij JEZUS met de Rabbijnen der Joden uit die dagen vergelijken, blijkt uit 's volks getuigenis. Hij leerde hen als magt hebbende; en 't volk stond versteld over zijne taal. Nooit heeft iemand gesproken zoo als deze, dat was de uitspraak van 't geen zijne hoorders onder zijn gehoor ondervonden hadden; en wij zullen wel niet ver van de waarheid afdwalen, wanneer wij het er voor houden, dat die magt van JEZUS woord niet met gezag is gelijk te stellen, maar dat de bevattelijke helderheid, de wegslepend overtuigende kracht van zijne gelijkenissen hier den meesten invloed oefenden. Hij stortte den volke de heldere, warm gevoelde waarheid uit het hart in het hart. Dat deden de Rabbijnen niet; zij bouwden juist geheel op gezag, predikten minder de waarheid, dan wel de leer van hunne school, wezen wel op 't gezag der vaderen, maar niet op de natuur als spiegel van Gods leven.

En zien wij op Griekenlands wijzen, dan mogen wij

Digitized by Google

weer aan JEZUS leerwijze gerustelijk de voorkeur geven. Immers, om de *Stoicijnen* te kunnen volgen moet men in zekere mate een natuurkundige of sterrekundige wezen, om met PLATO mede te komen, moet men in de kunst van afgetrokkene redenering vrij groote vorderingen hebben gemaakt. Beider betoogtrant is goed voor wijzen en geleerden.

Eenvoudiger is zeker SOCRATES, vooral zoo als XENOPHON in zijne *Memorabilia* hem spreken laat; en toch ook bij hem is 't redeneren. JEZUS daarentegen wijst aan, laat gevoelen, laat oordeelen. Ook wie niet geleerd, niet wijsgeerig is, wie niet redeneren kan, gaat gemakkelijk met Hem mede. Hij verlangt van zijne hoorders naauwelijks iets anders den gezonde oogen, opene ooren, en wat misschien voor de leerlingen der Grieksche wijzen minder onmisbaar noodig was, zin voor de waarheid, zin voor de gemeenschap Gods. Wie mensch is, zelfs een kind, kan JEZUS volgen.

JEZUS leerwijze is van dien aard, dat zij tot eigene kennis, tot eigene opmerking, tot eigene overtuiging, tot nadenken leidt. Dat hebben de *Stoicijnen*, dat heeft PYTHAGORAS niet beoogd. Zij waren, even als Israëls Rabbijnen, wel tevreden, wanneer hunne leerlingen het stelsel der school zoo goed leerden kennen, dat zij 't weer aan anderen konden overleveren. SOCRATES en PLATO alleen gingen met hunne discipelen vormend te werk, en bij den laatstgenoemde is dat zelfs nog meer schijn dan wezen, want eigenlijk schetst hij ons maar, hoe SOCRATES in zamensprekingen anderen te onderrigten plagt. Wij zullen dus alleen op SOCRATES kunnen wijzen, als op den eenigen man uit de oudheid, die, zoo ver wij weten, in zijne leerwijze hetzelfde beginsel volgde, als JEZUS. Hij volgde dat even wel op verre na niet even goed. Wij missen bij hem,

Digitized by Google

zoo als wij reeds opmerkten, den warmen, alles bezielenden godsdienstigen toon. Tegenover den warmen levensadem van JEZUS geest kunt gij bij SOCRATES vaak de koude beredenering der alledaagsche practijk plaatsen; tegenover de eenvoudige helderheid van JEZUS liefelijke beelden de nuchterheid van SOCRATES, die somwijlen aan platheid grenst; en tegenover den toon van heilige, strenge verontwaardiging den grimlach der ironie, die zeer doet en verbittert.

JEZUS leerwijze is eindelijk van dien aard, dat Hij steeds door de kennis tot leven wil leiden. JEZUS geeft eigenlijk geene Godsleer, maar eene Godsdienstleer; bijna geene bespiegeling, of althans volstrekt nooit bespiegeling, die niet onmiddellijk tot de practijk des levens wordt teruggebragt. Zoo vaak Hij van God spreekt, is 't om menschen Gode te heiligen, om hen te leeren in God hun licht, hun troost, hunne kracht, hun leven, hunne zaligheid te vinden. — Was dat ook de toeleg der ouden? Neen; 't is blijkbaar, want godsdienstigheid is de ziel, het alles beheerschend en doordringend beginsel huns levens niet. De gloed der liefde Gods dringt u niet door al hunne woorden en handelingen te gemoet. De *Stoicijn* en *Cyniker* plaatsen zich veel te trotsch naast God, om in Hem te leven en geheel van Hem doordrongen te wezen. Wie door hunne leer gevormd werd, plaatste zich naast God op den troon der wereldheerschappij, maar lag niet als kind aan Gods harte. Bij PLATO kon de leer aangaande God niet onmiddellijk leven in God werken. Want vooreerst PLATO's geheele voorstelling moge bij hare hooge ideale vlugt alleszins eene practicale rigting hebben: hij zette die practijk op het papier, in boeken, werkte ze niet in den kring des maatschappelijken levens in de harten der menschen. Maar al hadde hij dat gedaan, zijne

Digitized by Google

Godsleer had geen leven in God kunnen werken, dewijl zedelijkheid, dewijl dat leven, 't welk Hij als het hoogste voor den mensch beschreef, bij hem, ja, wel heette navolging Gods, gelijkvormigheid aan God, maar het eigenlijk niet was. Eigenlijk was 't bij hem navolging van datzelfde, wat God ook navolgt, een streven naar iets, waar ook God naar streeft. Het schoone, ware, goede, de deugd gaat volgens PLATO niet van God uit, maar bestaat buiten Hem. Ook zonder God zou schoonheid schoonheid blijven, waarheid waarheid en deugd deugd. Ook als er geen God was, zou 's menschen bestemming dezelfde blijven. Maar waar 's menschen bestemming, pligt en zaligheid niet met God staan of vallen, daar kan onmogelijk de behoefte aan God zoo diep gevoeld worden, dat alles tot God wordt teruggebragt en aan Hem dank geweten. Daarom, dat de ouden hun begrip van 't hoogste goed uit de beschouwing van den mensch afleidden, zonder eerst tot God op te klimmen, en de waarheid, de deugd, de zaligheid, uit God af te leiden — daaraan schrijven wij het toe, dat het Godsbegrip over 't algemeen bij hen zoo weinig plagt in te grijpen in de hoogere en fijnere bewegingen van hun inwendig leven.

SOCRATES staat hier weer het hoogst, vooral wanneer wij ons hem zóó voorstellen, als PLATO hem in zijne verdediging geschetst heeft. Daar is onmiskenbaar innige, diepe godsdienstigheid het roersel van zijn leven. Maar 't is eene andere vraag of godsdienstig leven in SOCRATES hart leefde en daar heerschte, dan of in de godgeleerdheid van SOCRATES, zoo als hij die mededeelde, zulk een geest werkte, dat godsdienstig leven daaruit noodwendig bij zijne leerlingen moest geboren worden. Wij beantwoorden deze vraag uit de ervaring, waar-

Digitized by Google

op de geschiedenis ons wijst, en met het oog op PLATO, ARISTIPPUS, DIOGENES, ARISTOTELES zeggen wij naar onze innige overtuiging, neen. — SOCRATES bedoelde vooral ontwikkeling, nadenken, zedelijke kracht; godsdienstigheid, ware vroomheid, een leven in Gods gemeenschap kweekte hij minder. Ware dat het geval geweest, dan was hij met zijnen geest, met zijne kracht in plaats van de vader van vele wijsgeerige scholen, de vader van een geheel nieuw godsdienstig leven geworden.

B. Deze natuurlijke godgeleerdheid, zóó rijk en voortreffelijk, en daarom op zich zelve reeds zoo belangrijk, klimt nog voor ons in waarde, wanneer wij bedenken, dat zij eene natuurlijke godgeleerdheid *van Jezus* is.

Wij meenen hier een zestal punten ter sprake te moeten brengen. 1°, Door in 't algemeen eene godgeleerdheid uit de natuur te geven, toonde JEZUS, dat Hij, in 't bezit van nog hoogere en rijkere bronnen, toch ook de natuur niet veracht; 2°, door zulk eene natuurlijke godgeleerdheid te geven openbaart Hij den rijkdom van zijnen geest; 3°, zijne natuurlijke godgeleerdheid leert ons de innigheid van zijne gemeenschap met den Vader kennen; 4°, zij toont ons zijne bedoeling met de menschen; 5°, het eigenlijke karakter en de waarde zijner leer; en 6°, den regten aard en den volken rijkdom der Evangelieprediking.

a.

Door eene natuurlijke godgeleerdheid te geven toonde JEZUS, dat Hij, in 't bezit van hoogere en rijkere

bronnen, toch ook de natuur niet veracht. Dat JEZUS werkelijk nog rijkere bronnen had, om den menschen de waarheid Gods te toonen, behoef ik niet opzettelijk te bewijzen. Het zal ons van zelf blijken, wanneer wij later de vragen beantwoorden: welke is JEZUS theologia Judaico-theocratica? d. i. met andere woorden, wat heeft JEZUS den menschen aangaande God en het wezen der Godsdienst aangetoond in de Joodsche Godsregering met hare beloften, instellingen, wet, Profeten en geschiedenis? en: welke is de theologia-christiana van JEZUS? d. i. wat heeft JEZUS den menschen aangaande God en godsdienst aangewezen als geopenbaard en zigtbaar in zijn eigen persoon. Die andere bronnen zijn er dus, en dat zij rijker en hooger zijn, mag ik wel stilzwijgend aannemen, zonder voor tegenspraak te vreezen. Althans zal dit wel bij allen, die Hem kennen en erkennen, vaststaan, dat in Hem meer van God en 't wezen der godsdienst geopenbaard is dan in de natuur. Ééne opmerking evenwel mag hier niet vergeten worden. Wanneer ik de Godsregering van Israël en JEZUS eigen persoon noem als bronnen, die JEZUS te zijner beschikking had, dan wil ik er ook hier, even als boven, niet mede zeggen, dat JEZUS daaruit voor zich zelven de kennis van God en godsdienst putte, die Hij van elders niet had. Welke voor JEZUS zelven de bronnen waren om uit te putten, is eene vraag, die in deze geheele verhandeling nog niet ter sprake kwam, en die ook eerst ter sprake komen kan, wanneer wij het geheele veld van JEZUS godsdienstleer zullen hebben overzien. Eerst moeten wij weten, wat Hij aan anderen in allerlei bronnen heeft aangewezen, eer wij onderzoeken kunnen, van waar Hij dat alles voor zich zelven had opgedaan. Ik noem de natuur, de Godsregering des Joodschen volks en JEZUS eigen persoon hier bronnen

Digitized by Google

in dezen zin, dat JEZUS de waarheid Gods, als daarin zigtbaar, aan de menschen aangewezen heeft. Nu had Hij in zijnen persoon daarvoor de kostelijkste en rijkste bron, en toch heeft Hij het niet versmaad ook gebruik te maken van de natuur. Dat doet ons zijn karakter van eene belangrijke zijde kennen. Men merkt immers onder menschen zoo vaak het tegendeel op. Wie zich van het grootste en beste bedienen kan, acht zoo ligt het kleinere en mindere beneden zich. Wie de diepten der wetenschap den volke verkondigen kan, dien kost het dikwijls eene ongeloofelijke zelfverloochening, tot de beginselen af te dalen en meer te vragen, wat zijn kweekeling kan zien en vatten, dan wat Hij al wijsheids zou kunnen voor den dag brengen. Zelf tot de diepste bronnen der waarheid doorgedrongen, kan zoo menig een niet besluiten, om lang en bij herhaling te toeven bij hetgeen voor de hand ligt, en zonder inspanning door den eersten den besten beschouwer op eene bloote aanwijzing helder en duidelijk kan worden gezien. Eene zekere soort van hoogmoed benevelt vaak den mensch en doet Hem gelooven, dat hij alleen dan der diepte zijner wetenschap waardig spreekt, wanneer hij zich zóó in de diepte houdt, dat gewone menschen reeds duizelen, als zij tot Hem neder zien. Uit dien hoogmoed wordt dan eenzijdigheid geboren; men ziet, bewondert en toont de waarheid dan alleen dáár, waar men zelf alleen of waar althans maar weinigen, niet allen in staat zijn ze waar te nemen. JEZUS is van dien hoogmoed, van die eenzijdigheid vrij. Al kan Hij in de diepte zien en daar helder alles onderscheiden en aanwijzen, al toont Hij menigmaal aan de meer ontwikkelden zijne verwonderlijke gave in dat opzigt: Hij wil toch ook de waarheid overal opmerken en aanwijzen. 't Is er Hem

Digitized by Google

niet om te doen, dat men bij zijne prediking Hem bewondere, maar boven al, dat men de waarheid kenne en haar hulde doe. Niets is Hem te gering, zoo men er maar zijnen Vader in leert zien en tot zijne gemeenschap en verheerlijking komt.

b.

Door zulk eene natuurlijke godgeleerdheid te geven, als JEZUS gegeven heeft, openbaart Hij *den rijkdom van zijnen geest.*

Is het reeds groot in den Heer, wanneer Hij, bij zoo veel, dat zijnen onvermoeiden geest schier elken oogenblik bezig hield, nog opmerkzaamheid, lust en tijd kon vinden, om ook op de natuur rondom Hem te wijzen: hoe veel grooter wordt Hij niet in onze schatting, wanneer wij eenmaal hebben opgemerkt, hoe ongeloofelijk rijk de voorraad van aanwijzingen en wenken is, die op de natuur betrekking hebben? Wij hebben gezien, dat Hij in dien rijkdom verre de Stoïcijnen, de meesters der westersche oudheid, te boven streeft. En inderdaad, dat zegt iets. Zij toch maakten juist van de beschouwing der natuur hun werk, hunne leer bestond voor 't grootste deel uit bewijsvoering voor 't wezen en werken der Goden uit de natuur. Zij hadden de natuur bestudeerd, en gaven toch, tegenover JEZUS rijkdom, zoo weinig. En JEZUS maakt de natuurbeschouwing en de aanwijzing der godsdienstige waarheid uit de natuur geenszins tot hoofdzaak, geenszins tot een studie-werk. Hij heeft een plan van wereldhervorming, dat altijd helder voor zijne aandacht staat, dat onder alles wordt op het oog gehouden; Hij leeft eigenlijk op aarde voor de vorming

Digitized by Google

van zijne Twaalve, opdat zij de kern zijner Gemeente worden, de zuurdesem, dien Hij op de aarde nederlegt, om zijne kracht in alle rigtingen te doen heentrekken. Al wat Hij meer doet, is bij dat hoofddoel vergeleken alleen middel, alleen bijzaak. Maar ziet dan, van hetgeen in zijn geheel eigenlijk een ondergeschikt middel, eene bijzaak voor den Heer is, maken aanwijzingen uit de natuur weder maar een betrekkelijk klein gedeelte uit. — En toch, zelfs daarin is Hij zóó rijk, dat Hij de meesters in de wetenschap, die er hun hoofdwerk van maakten, verre achter zich laat. Doch wat geest moet dat dan geweest zijn, uit wiens volheid niet alleen bestendig de kostbaarste schatten vloeijen, maar ook, tusschen die grootere gaven in, onophoudelijk keurige kleinere parelen in ontelbare menigte werden uitgestrooid, met volle grepen, als ter loops, naar alle rigtingen heengeworpen! De waarde van een kunstglas wordt berekend naar de meerdere of mindere mate van scherpheid, die het aan de omtrekken der voorwerpen geeft, naar de meerder of mindere mate van helderheid, waarmede naast het grootere ook het kleinste zich vertoont. Zal dan een geest, die heldere spiegel in 's menschen binnenste, niet ook hooger in waarde, van gedegener gehalte en van zuiverder glans moeten worden geacht, wanneer hij het kleine opneemt en weder geeft in rijken overvloed, maar tevens scherp getee kend, duidelijk en klaar? — Wij meenen, dat voor de erkentenis van JEZUS persoon en waarde uit zijne natuurlijke godgeleerdheid eene krachtige bijdrage kan worden getrokken, waarop, zoo ver wij weten, nog niet opzettelijk gewezen werd. Men heeft 's Heeren fijn en diep gevoel voor natuurschoon en zedelijk schoon in zijne gelijkenissen opgemerkt, en daarop opmerkzaam gemaakt, ten einde Hem van de aesthetische zijde

te meer te doen waarderen; men heeft ook zijne leerwijsheid in het licht gesteld, opdat JEZUS als opvoeder regt mogt worden gehuldigd; men heeft eindelijk de eenvoudige helderheid zijner voordragt in zijne gelijkenissen bewonderd, om Hem als volksleeraar te doen kennen. Maar men vergete dan ook *den rijkdom* van zijnen geest niet.

c.

JEZUS natuurlijke godgeleerdheid leert ons *de innigheid van zijne gemeenschap met den Vader* kennen.

Om dit regt in het licht te stellen, moeten wij beginnen met op te merken, dat JEZUS uit de natuur allerlei kleine trekken neemt, en dat Hij die niet angstig zoekt. Doorgaans grijpt Hij ze voetstoots uit den kring, die Hem het naast omringt. Waar zijn oog ook op valle, Hij bezigt alles. Of Hij zich bij de zee bevindt, of op den bergtop, op 't vlakke veld, in huis of in synagoge of tempel, 't is al om het even, nergens ontbreekt het Hem aan trekken, waarin Hij Gods werken en wil als met den vinger aan kan wijzen. Maar als Hij dit zoo doen kan, dan volgt daaruit wel het besluit, dat zijn oog te allen tijde open is voor het leven en de nabijheid zijns Vaders, dat zijn Vader nooit uit zijne oogen, nooit uit zijne gedachten is, dat Hij altijd met zijnen Vader leeft. En wel zóó naauw en innig is Hij met Hem verbonden, dat zijn Vader in geen zijner werken voor Hem verborgen blijft, maar Hij den Vader onmiddellijk aanschouwt, zoodra zijn oog op 't werk des Vaders valt. Zijn Vader toont Hem in den volsten zin des woords, dat zien wij in JEZUS na-

Digitized by Google

tuurlijke godgeleerdheid, al wat Hij doet, en voor JEZUS gaat geen enkele wenk verloren. Wat van MOZES als een hoog verheven trek geroemd wordt, dat hij zich vasthield als ziende den Onzienlijke, dat geldt van JEZUS in nog veel ruimere mate. — Ook dit mag niet worden voorbij gezien, wil men JEZUS in zijne vroomheid, en daarin het wezen der echte godsdienstigheid, regt leeren kennen.

d.

JEZUS natuurlijke godgeleerdheid leert ons *zijne bedoeling met de menschen* kennen.

JEZUS heeft veel over God en het wezen der godsdienst gesproken, terwijl Hij daarbij naar de natuur verwees, en Hij heeft dat zóó gedaan, dat Hij zijne hoorders leerde zelve op te merken, te begrijpen, tot overtuiging te komen, zoodat hij hen minder in de ziel overstortte wat Hij zag, dan wel hun zielsoog opende, opdat zij zelve mogten zien en met den Vader wandelen. Dit is eene alleropmerkelijkste bijzonderheid. JEZUS was onder de Joden opgetreden op de wijze der Rabbijnen. Hij was de grootste der Godsgezanten, die meer dan iemand op zich toe kon passen, wat MOZES van de Profeten in 't algemeen had gezegd, dat zij aan MOZES gelijk zouden zijn. MOZES nu had menigmaal gesproken: »Zoo zegt de Heer!" en dan in 's Heeren naam op hoog gezag, wetten en instellingen gegeven, die het huiselijke, burgerlijke en godsdienstige leven betroffen en dit tot in kleinigheden regelden. De Profeten hadden menigmaal geprofeteerd: »Zoo spreekt de Heer!" en dan zonder verdere verklaring en bewijs den volke verkondigd, wat de Heer hun

Digitized by Google

had doen kennen. Dat regt, om op Gods gezag te spreken en in 's Heeren naam geloof te eischen, was algemeen erkend. De Rabbijnen waren nog verder gegaan. Zij hielden zich aan de leer der vaderen. Elke school, zoo wel die van HILLEL als die van GAMALIËL, bleef bij de leer der vaderen, zoo als zij door de school werd opgevat en ontwikkeld. Bij de Rabbijnen trad niemand als leeraar op, dan na eerst den eed te hebben afgelegd, dat hij den volke niets verkondigen zou dan wat hij zelf van zijnen leermeester geleerd had. Maar dat gezag van den leermeester of van de school werd dan ook als het alles afdoend bewijs beschouwd. Na de verklaring: »Zoo zegt de meester!" was geen verder vragen geoorloofd. Zóó moesten de Joden dan ook verwachten, dat de CHRISTUS optreden en leeren zou; ja, toen Hij anders deed, stonden zij over zijne prediking versteld, omdat Hij leerde zoo als geen Schriftgeleerde of Phariseër gewoon was te doen.

Tot zulk eene prediking op gezag kon JEZUS nog te eerder geleid worden, wanneer Hij voor zijne prediking eenen gereeden en algemeenen ingang wenschte. Immers, de ondervinding leert het nog, wanneer gij u met gezag omkleedt, en u beroept op orakelen, bevindingen of uitspraken van kerkgenootschappen, synoden of scholen, dan kunt gij de goede menigte veel, dikwijls het ongerijmdste doen gelooven. Rome's kerk en de drijvers van regtzinnigheid onder de Hervormden mogen daarvoor ten bewijze strekken. De groote menigte neemt gaarne veel aan, en 't duisterste en schijnbaar ongerijmde 't liefst, als er een gezag van naam tot steunsel achterstaat. 't Is als of zij dan in 't pijnlijke geweld, dat zij haar gezond verstand moet aandoen, om zulke dingen waarheid te noemen, eene zekere godsdienstige zelfverloochening, eene verdienstelijkheid vindt.

Digitized by Google

Wijst gij haar daarentegen op de bewijzen der waarheid, laat gij haar zelve zien en begrijpen, dan is 't of met het onbegrijpelijke en geheimzinnige voor velen de waarde der waarheid mede verdwijnt. Dan neemt de menigte al ligt de vrijheid om te gelooven, dat wat zij begrijpen kan, voor haar onverschillig is, en dat zij 't mag aannemen of verwerpen, al naardat zij 't goed vindt. En gij, die zoo spreekt, ontvangt er te minder eere om — daar gij niet meer schijnt te weten, dan wat elk vatten kan en dus ook te weten meent. Wie den grooten hoop wil winnen, die pleite op gezag. 't Is waar, de nadenkenden in den lande drijven er dan den spot mede en verwijderen zich van eene prediking, die hun onredelijk voorkomt; maar zulke nadenkenden vond JEZUS schaars onder Israël, waar het juist als een bewijs van wetenschap werd aangezien, onbepaald op het gezag der vaderen en Rabbijnen te steunen.

Alles scheen dus den Heer te nopen en te dringen, om van zijne hoogte zijne leeringen daarheen te werpen als zoo vele orakelen, en zonder bewijs of aanwijzing van de waarheid voor zijn woord geloof te eischen krachtens zijne zending van God, door zoo vele treffende teekenen ten overvloede bewezen. — En toch, Hij deed het niet, Hij gaf eene natuurlijke godgeleerdheid, om het volk zelf te laten zien, begrijpen en oordeelen. Er kan voor dat verschijnsel wel geene andere reden bestaan, dan dat Hij op geen gezag wilde pleiten, dan dat Hij het beter oordeelde, dat de waarheid werd gezien en begrepen, dan onbegrepen als een doode schat in 't geheugen geprent. In weerwil van al wat voor het tegendeel pleitte, wilde JEZUS *opvoeder* wezen voor het volk tot de kennis Gods, tot de kennis van het

Digitized by Google

wezen der Godsverheerlijking. 't Is onophoudelijk: »Ziet! oordeelt zelve! wat dunkt u?" en dat uit den mond van Hem, die anders in 't geheel niet geacht had kunnen worden onredelijke eischen te doen, wanneer Hij gezegd had: »Ik ben uit den hemel gekomen en heb daar den Vader leeren kennen, ik verkondig u geheimenissen des hemels, die op aarde voor geen bewijs vatbaar zijn."

Dat Hij inderdaad zulke verborgene dingen had te verkondigen, heeft Hij zelf gezegd, en wij hooren ze Hem ook prediken, zoo vaak Hij wijst op 't geen de toekomst openbaren zal. Maar dat is verreweg het geringste deel zijner openbare prediking. Meestal spreekt Hij nog van die dingen tot zijne jongeren, niet om van 't al of niet aannemen van die dingen op zijn gezag eene heilsvoorwaarde te maken, maar opdat de discipel, als 't later gebeurt, weten moge, dat zulks niet buiten JEZUS berekening of tegen zijne verwachting geschiedt, maar zich dan herinneren, dat Hij 't gezegd heeft, en het weten, dat het alles in de orde is en Hij er niet om behoeft te wankelen in zijn geloof. Wat JEZUS als kracht en middel tot leven en zaligheid aanprijst, dat laat Hij zien, bewijst Hij, wijst Hij aan.

JEZUS natuurlijke godgeleerdheid leert ons dan overtuigend: het was JEZUS doel met de menschen in de verte niet, hun waarheden in de ziel te leggen, die met hunne ziel niet vereenigd zijn, die in hun verstand en hart geene aanknoopingspunten vinden. Waar Hij dat had kunnen doen, heeft Hij het niet gewild. Zijn doel was, langs den redelijken weg van onderrigt en opvoeding hen zelve te laten zien, begrijpen, weten, wat God voor hen is, en wat zij voor God moeten zijn.

Digitized by Google

e.

En zoo leert JEZUS natuurlijke godgeleerdheid ons dan met een *het eigenlijke karakter en de waarde van Jezus leer* kennen.

't Is vaak gezegd en honderdemalen is het en wordt het herhaald, dat JEZUS ons de *leer der zaligheid* heeft gebragt, dat Hij de grootste der Godsgezanten is, omdat Hij de regte leer aangaande God heeft gepredikt. En zoo waar als die verzekering bij eene gezonde opvatting wezen mag: — wanneer zij zóó gemeend is, dat wij nu eene leer hebben over God en godsdienst, die wij maar voor waarheid hebben aan te nemen, van buiten te leeren en toe te passen, dan behelst zij stellig zeker eene onwaarheid. JEZUS heeft het niet bedoeld, al wat wij van God en godsdienst moeten weten, in eene leer bijeen te brengen, en dan die leer als zijne eenige en kostbaarste gave den menschen over te geven, opdat zij er van mogten zeggen: »zoo heeft Hij gesproken!" en dan daarin berusten.

Neen, zulk eene leer bestaat er van JEZUS niet. Maar wel een onderwijs, eene prediking, rijk en veelzijdig, kostelijk, helder en diep, aanwijzing doende van Gods gezindheden en werken en wil, zoo als die zigtbaar zijn in Gods werken, in de natuur, de Joodsche Godsregering, in JEZUS CHRISTUS zelven. Neen, geen meestersgezag, ook niet voor 't geen CHRISTUS heeft geleerd, om er ons bij neer te leggen; dan zouden wij JEZUS bedoeling verijdelen en de beste vrucht van zijn onderwijs missen. Hooge waarde heeft JEZUS onderwijs voor ons, niet om ons te leeren ons verstand te verkrachten of te laten rusten en zoo de zedelijke natuur te verloochenen, die God ons gegeven heeft, maar om met hare hulp

Digitized by Google

van Gods openbaringen te begrijpen, wat ons anders duister blijven zou, om zoo door dat *onderwijs* op den weg te worden geholpen, om met opene oogen op Gods openbaringen te staren, ze regt te vatten, regt te gebruiken, en den weg te vinden in die rijke wereld, zoo vol wonderen van 's Vaders magt, wijsheid en liefde, opdat wij zóó leeren, zelve uit de bronnen de schatten des lichts en des levens te vergaderen, en ook in de innigste gemeenschap met den Vader, die rondom ons en in ons leeft, zalig te wezen.

f.

Eindelijk leert JEZUS natuurlijke godgeleerdheid ons nog *den regten aard en den vollen rijkdom der Evangelieprediking* kennen.

Hebben wij den aard en den rijkdom van JEZUS eigene Evangelieprediking leeren kennen, dan volgt daaruit van zelf, hoe ook onder ons de Evangelieprediking behoort te wezen. Immers in zoo verre zij alleen CHRISTUS voor oogen schildert, en dus eene getrouwe afteekening in woorden is van den Heer, zoo als Hij op aarde geleefd en gewerkt heeft, behoort zij dan ook CHRISTUS te teekenen in *al* zijne volheid, in *al* zijne wijsheid. Zij behoort der Gemeente ook voor te stellen, hoe de Heer niet sprak op hoog gezag, hoe Hij geen geloof eischte, zonder ook aan zijne hoorders te hebben aangewezen, hoe redelijk en waar alles was, wat Hij hun van God en godsdienst verkondigde, hoe Hij geenszins bedoelde door zijne geloovigen eene door Hem voorgedragene leer aangenomen en beleden te zien zonder eigen inzigt en erkentenis; maar hoe Hij veelmeer allen tot eigen inzigt, tot ei-

Digitized by Google

gene overtuiging, tot eigene opmerking der waarheid Gods wilde opleiden. Wordt dat door de Evangelieprediking, wanneer zij CHRISTUS aan de Gemeente voorstelt, verzuimd, dan is zij geene alzijdige, geene volledige Evangelieprediking, dan gaat zij dingen met stilzwijgen voorbij, die van groot belang voor de Gemeente zijn te rekenen. Maar de Evangelieprediking doet ook meer, dan alleen de geschiedkundige feiten verkondigen, zoo als zij die vindt. Zij ontwikkelt ook de waarheid, die in en door CHRISTUS is, zij redeneert daar ook over en past die ook toe, haar vruchtbaar makende voor het leven. Welnu, voor zoo ver zij dat doet, behoort zij dan ook de prediking van CHRISTUS zelven ten voorbeeld te nemen, behoort zij dan ook, gelijk Hij, de natuur niet te verachten, maar moet zij in de natuur Gods leven, wil en bedoelingen aanwijzen. Dat dit dikwijls wordt verzuimd, dat menig Christen eene aanwijzing van godsdienstige waarheid in de natuur door den Evangeliedienaar in zijne prediking voor iets onchristelijk, voor iets, dat niet tot zijn ambt behoort, plagt te beschouwen, heeft menig prediker zeker dikwijls ondervonden, en 't is te bekend, om het opzettelijk aan te wijzen. En toch, hoe veler oordeel daar ook tegen aandruische, wie zulk eene aanprijzing van godsdienstige waarheid uit de natuur niet als mede behoorende tot de Christelijke Evangelieprediking erkennen wil, toont daardoor niet te weten, hoe CHRISTUS zelf gepredikt heeft. De Evangeliedienaar *mag* de natuur niet versmaden, zal hij in den geest zijns Heeren handelen. Hij moet in 's Heeren geest den Vader in al zijne werken aan de Gemeente toonen, en de Gemeente opleiden, om Hem in alles te zien. — Maar hij moet het zóó doen, als CHRISTUS het deed, 's Heeren eigenaardigen trant daarbij navolgende, zoo veel in hem

is. En daartoe behoort vooral, dat hij dan ook de Gemeente zelve leere zien, opmerken en verstaan, dat hij zich onthoude van uit de hoogte der Gemeente eene leer ter beaming voor te stellen, die bloot op grond van gezag beaamd wil worden. Hij moet overtuigen, ontwikkelen, onderwijzen. Zijne leer, de echte Evangeliepredikiug, met één woord, moet onderwijzing wezen, opdat daardoor de Gemeente leere, zich eerlang ook zonder onderwijs, van de bronnen der waarheid en des levens, die God geeft, te bedienen. Het inprenten eener reeds geijkte kerkleer, die ook zonder begrepen te worden toestemming verlangt, is geene regt Christelijke Evangeliepredikiug. Tot de bronnen, tot alle bronnen te leiden, op die bronnen te wijzen, met die bronnen te regt te helpen, op het regte spoor van onderzoek en opmerking te leiden — dat is des Evangeliedienaars echt Christelijke taak.

Zal ik er ééne opmerking bijvoegen? Wij vonden het beroep op de natuur vooral in de drie eerste Evangelieën, minder bij JOHANNES. Gaan wij de prediking der Apostelen na, dan zien wij, dat zij zich bij hun spreken tot de Heidenen op de natuur beroepen, maar het weinig of niet doen in hunne brieven. Daaruit wordt het ons duidelijk, dat én JEZUS én zijne discipelen het verwijzen op de (stoffelijke) natuur vooral dan deden, wanneer zij tot minder ontwikkelden spraken, die nog moesten worden geleerd de waarheid in CHRISTUS zelven en op het minder gemakkelijk toegankelijk gebied van het Godsbestuur in de zedelijke wereld te zien. Zóó moet dan ook de Evangelieprediker doen, wil hij regt Christelijk, in den geest van CHRISTUS prediken. Hij moet op de natuur wijzen, waar de waarheid bij opene oogen en een ontvankelijk gemoed ook voor den minder ontwikkelde zigtbaar is; ten einde de oo-

Digitized by Google

gen der minder ontwikkelden te leeren zien en hunnen geest aan de godsdienstige waarheid te gewennen. Maar dan moet hij ook verder gaan, en wijzen op CHRISTUS persoon en op de openbaring Gods in de leidingen met zijn koningrijk.

C. De waarde van JEZUS natuurlijke godgeleerdheid is minder groot dan die van zijn persoon zelven.

Wij hebben de hooge belangrijkheid van JEZUS natuurlijke godgeleerdheid van onderscheidene zijden pogen te doen kennen. Maar is er van den éénen kant gevaar, dat men die natuurlijke godgeleerdheid te laag schatte, van den anderen kant zou men haar te hoog kunnen verheffen. Men zou dat doen, wanneer men oordeelde, dat wij, eenmaal in 't bezit van JEZUS natuurlijke godgeleerdheid zijnde, nu Hem zelven verder niet noodig hadden, maar uit die natuurlijk godgeleerdheid God en 't wezen der godsdienst genoegzaam konden kennen, en zoo voldoende geholpen worden tot het regte godsdienstige leven. Daarom laten wij ten slotte nog twee opmerkingen volgen: 1°, voor de volle kennis van God en godsdienst is de natuurlijke godgeleerdheid van JEZUS niet voldoende; 2°, voor een echt godsdienstig leven is zij niet genoeg.

a.

Voor de volle kennis van God en godsdienst is Jezus natuurlijke godgeleerdheid niet genoeg.

Voor deze stelling laat zich het bewijs op meer dan éene wijze leveren. Langs den geschiedkundigen weg voortgaande, vinden wij, dat er in de godsdienstleer des

Digitized by Google

Heeren uit de Joodsche Godsregering gepast, zoo wel als in zijne godsdienstleer uit zijnen persoon afgeleid, inderdaad belangrijke bestanddeelen zijn, die in zijne natuurlijke godgeleerdheid niet worden gevonden. 't Is hier de plaats nog niet, om daar in bijzonderheden over te spreken; maar wanneer wij ons onderzoek naar JEZUS leer aangaande God en godsdienst geheel ten einde gebragt zullen hebben, dan zal het ons ongezocht moeten blijken. Wij behoeven hier maar de daadzaak aan te stippen, dat JEZUS zelf bij zijn onderwijs op nog andere openbaringen dan de natuur heeft gewezen, en nog iets anders bij de natuurlijke godgeleerdheid heeft noodig geacht.

Maar zoo wij ook van JEZUS eigene handelwijze wilden afzien, het blijkt ons uit nog een ander verschijnsel, dat de natuurlijke godgeleerdheid van den Heer niet voldoende geweest zou zijn, om de menschen tot genoegzame kennis van God en godsdienst te brengen. Is 't niet opmerkelijk, dat behalve op de tijdgenooten, die den Heer hoorden, en op enkele lateren, juist 's Heeren natuurlijke godgeleerdheid zoo weinig, ja bijna geenen indruk schijnt gemaakt te hebben? Waar de Evangelisten den Heer schetsen, zoo als Hij leefde werkte en leed, daar doen zij dat zeker getrouw, Hem teekenende naar het leven. En daarom konden wij dan ook uit de door hen vermelde redenen des Heeren zulk eene rijke natuurlijke godgeleerdheid opmaken. Maar 't valt toch in het oog, dat reeds JOHANNES, wiens zieleoog vooral op de verhevenste zijde van 's Heeren persoon gericht was, betrekkelijk oneindig mindere aanwijzingen der godsdienstige waarheid uit de natuur in 's Heilands redenen vermeldt. Wel heeft Hij er genoeg van, om ons regt te geven tot de stelling, dat de leerwijze van JEZUS bij JOHANNES dezelfde is als van JEZUS bij de

Digitized by Google

drie eerste Evangelisten; maar zoo wij geene andere bron dan JOHANNES hadden, hoe schraas zou onze oogst hebben moeten blijven! En dan, wanneer de Apostelen zelve spreken, hebben zij JEZUS wijsheid bij 't aantoonen der waarheid in de natuur begrepen? Brengen zij ze ook zelve in practijk? In tegendeel, én JOHANNES, én PAULUS, én ook de anderen, van wie wij geschriften hebben, theologiseren uit CHRISTUS JEZUS zelven. Zij zien op 's Heeren verschijning, op zijnen persoon, wijzen op zijn leven, lijden, sterven, werken, op zijne Gemeente, en toonen den volke, wat in dat alles is geopenbaard van de genade en de waarheid Gods. Het is uit der Apostelen voorbeeld klaar en duidelijk, dat JEZUS natuurlijke godgeleerdheid voor hen niet is geweest het eene en afdoende middel, om hen tot de aanschouwing van God en van 't regte wezen der godsdienst te brengen, maar dat voor hen tot dat doel de Heer zelf oneindig meer is geweest.

Wat zoo geschiedkundig blijkt, laat zich wijsgeerig als natuurlijk, als noodwendig bewijzen. Zonder JEZUS zelven kan er geene volledige godgeleerdheid bestaan, zelfs de natuurlijke godgeleerdheid is zonder Hem geen gesloten geheel. De natuur toch bestaat uit stof en geest, de menschenwereld is de redelijke en zedelijke natuur, en is als zoodanig eene veel rijkere bron voor de kennis van Gods geestelijk wezen, dan de geheele zigtbare, stoffelijke schepping. Bij de stoffelijke natuur, zoo als zij voor onze oogen ligt, behoort, indien wij haar als bron voor de kennis Gods willen bezigen, ook hare beweging en ontwikkeling in den loop der eeuwen. Wat het stoffelijke heelal is, dat toont zich eerst, wanneer de mensch eeuwen lang de bewegingen des hemels heeft gadegeslagen, zoodat zich de regelen en wetten dier bewegingen door de allengs zigtbaar wordende verande-

Digitized by Google

ringen aan zijn oog vertoonen. Maar zoo behoort bij de menschenwereld, als bron voor de kennis van God en godsdienst, ook de geschiedenis van die menschenwereld, hare ontwikkeling, hare opvoeding. In de geschiedenis eerst laten zich de aanleg, behoeften en vatbaarheid des menschelijken geestes kennen en wordt het wezen van den mensch openbaar. Maar in die geschiedenis zien wij het ook, dat er in den menschelijken geest wel eene behoefte aan, een denkbeeld van en een streven naar reinheid en volmaaktheid worden opgemerkt, maar dat de volmaaktheid en reinheid zelve in geen enkelen mensch gevonden worden. Zoo doende wijst ons de geschiedenis der redelijke en zedelijke natuur zelve op hare onvolledigheid als openbaring Gods. Zal die bron volledig zijn, dan moet die volmaaktheid, welke aan elk individu ontbreekt, en welke toch alle individuën zamen krachtens de behoefte van hun wezen najagen, althans in één individu zigtbaar wezen, en van dat individu tot heel het geslacht uitgaan. Eerst met zulk eenen persoon aan het hoofd wordt de menschenwereld, als bron voor de kennis Gods, een afgerond en gesloten geheel. Zóó komen wij tot het besluit, dat eene natuurlijke godgeleerdheid altijd iets onvolledigs blijven moet, tenzij wij den CHRISTUS als den volmaakten mensch, den Zoon Gods, aan het hoofd plaatsen, en tegelijk op Hem zien, om uit Hem het wezen der gezindheden, bedoelingen en werken Gods te kennen. God spiegelt zich in elke van zijne scheppingen op eene eigendommelijke wijze, en iedere zijner besturingen doet Hem van eene eigenaardige zijde kennen. Derhalve zal onze godgeleerdheid zóó volledig zijn, als zij voor menschen wezen kan, dan mag zij niet alleen eene natuurlijke godgeleerdheid in den gewonen zin des woords wezen.

Digitized by Google

b.

En nu ten slotte nog éénè opmerking. Zelfs wanneer JEZUS natuurlijke godgeleerdheid kon bewezen worden genoeg te zijn, om tot eene voldoende kennis van God en godsdienst op te leiden, zoude zij ons niet kunnen bevredigen. 't Weten is 's menschen eenige behoefte niet. Mede door middel van het weten tot het leven te komen, is de eisch zijner natuur. Hij moet niet alleen eene heldere kennis bezitten van God en godsdienst, maar hij moet en wil met dien God, dien hij kent, op 't innigst verbonden worden, en Hem op de regte wijze in geest en waarheid verheerlijken. Maar om tot dat leven te komen, is geene natuurlijke godgeleerdheid van JEZUS, geene godgeleerdheid in 't algemeen voldoende, daartoe hebben wij behoefte aan CHRISTUS, die leefde, een voorbeeld gaf, uit liefde stierf en in zijne Kerk bestendig leven blijft. De leer geeft licht, maar 't gemoed in dat licht heiligen, den wil naar Gods wil buigen, het leven geheel van dat licht doordringen, en het tot in de geringste kleinigheden gewennen aan den vorm, die met Gods wil overeenkomt, dat kan geene leer, dat moet de levende omgang doen, daartoe is de werkende kracht van eenen geheiligden geest noodig. Voor JEZUS tijdgenooten lag die kracht in JEZUS zigtbaar levenden persoon, in zijnen omgang, in zijn spreken, doen en lijden. Van Hem ging er in dien omgang licht en kracht en leven tot hen uit. Dat leven wordt voor ons ten deele vervangen door de Evangelieprediking, maar vooral wordt het leven met en voor en in God aangekweekt in en door de Kerk van CHRISTUS, wier steeds levend hoofd, wier levensbron CHRISTUS zelf is. Die Kerk, met CHRISTUS als hoofd onafscheidelijk verbonden, door

Digitized by Google

zijnen geest bezield, is de levensschool voor de wereld. In en door haar worden de oogen der menschen geopend en naar het licht gekeerd, worden de harten tot God gewend, worden zinnelijke lust en booze aardschgezindheid bedwongen, de gewoonte der zonde verbroken, de kracht tot zelfbeheersching ontwikkeld. In en door de Gemeente bekeert, herschept en heiligt JEZUS de geesten der menschenkinderen, en brengt Hij de wereld tot God. Maar dit eerst is vervulling der menschelijke behoefte. En wij mogen dus met volle verzekerdheid besluiten, dat, hoe belangrijk en heerlijk ook JEZUS natuurlijke godgeleerdheid voor ons wezen moge, wij haar toch ook zouden kunnen overschatten, en dat wij daartoe zouden vervallen, wanneer wij haar gingen aanmerken als de volledige, eenige bron der waarheid Gods voor ons, of als de eenige afdoende bevrediging van onze menschelijke behoefte; wanneer wij, met één woord, JEZUS natuurlijke godgeleerdheid in de plaats schoven van zijn geheele onderwijs of dat geheele onderwijs in plaats van den geheelen levenden CHRISTUS. De natuurlijke godgeleerdheid des Heeren, was voor zijne tijdgenooten, als onderwijs van Hem een bestanddeel van zijn leven in hun midden. Voor ons zou zij dat niet meer wezen. Voor ons is zij eene leer. Wel is zij ook als zoodanig voor ons een kostbare schat, maar zij is toch ook niet meer dan één straal van 't volle zevenkleurige licht des Heeren, van dat licht, dat in den Heer nog daarenboven is verbonden met koesterende warmte en met levenwekkende en levenvoedende kracht.

Digitized by Google

BEOORDEELINGEN

EN

BERIGTEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

OVERZIGT VAN DE GODGELEERDE LETTERKUNDE IN NEDERLAND IN HET JAAR 1852.

Tweede Gedeelte.

IV.

Christelijke Zede- en Beoefeningsleer.

Op het gebied der Christelijke Zedeleer hebben wij over het jaar 1852 geene werken van eenigen omvang ontvangen, ook geene, die het geheel of een belangrijk gedeelte der Zedeleer opzettelijk behandelen. Wij kunnen derhalve onze beschouwing beginnen met een werkje van Dr. P. H. TIJDEMAN, Rector en Schoolopziener te Tiel, bevattende: *Stellingen over het onderscheid en de wederkeerige betrekking tusschen Christelijke en wijsgeerige zedeleer, uitgegeven door het Protestantsch Landbouwkundig gesticht te Montfoort, ten voordeele van die stichting*, 68 blz., gr. 8°, *f* 0,85. Na eene inleiding, die ons zegt, wat wijsgeerige en wat Christelijke zedeleer is, wordt in de eerste afdeeling gesproken over het onderscheid tusschen de wijsgeerige en de Christelijke zedeleer, in de tweede over den invloed van de Chris-

Digitized by Google

telijke zedeleer op de wijsgeerige, en in de derde over de waarde, welke de wijsgeerige zedeleer bezit, nu de Christelijke in de maatschappij is aangenomen. De wijsgeerige zedeleer, zegt de schrijver, is die, welke alleen uit de rede put, de Christelijke die, welke in de boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds begrepen is. Er bestaat tusschen die beide een groot onderscheid, en wel vooreerst ten opzigte van de bron, waaruit zij putten. Der Christelijke ligt *een boek* ten grondslag, de wijsgeerige vraagt alleen naar redebeginselen. Op zich zelve is de bron der Christelijke zedeleer beter dan die der wijsgeerige; want openbaring geeft, wat de rede alleen niet geven kan. Maar de waarde van beide bronnen is afhankelijk van de geschiktheid der personen, welke er zich van bedienen. Zij staan ook tot elkander in zekere betrekking, zoodat zij elkander aanvullen, en de eene zonder de andere gebrekkig en onvolmaakt is. Een ander onderscheid ziet men tusschen het gezag en de drangredenen, door beide gebezigd. Het gezag der wijsgeerige zedeleer is de *menschelijke*, dat der Christelijke de *goddelijke* rede; de drijfveer der wijsgeerige is doorgaans *eigenbelang*, dat der Christelijke *liefde*, terwijl de Christelijke door het voorbeeld van CHRISTUS wordt aanbevolen. Ook ten opzigte van haar beginsel verschillen de wijsgeerige en de Christelijke zedeleer. De beginselen der eerste waren dikwijls onzuiver en niet zedelijk, omdat men ze niet zocht, waar zij te zoeken zijn, namelijk in de betrekking tusschen het zedelijk onvolmaakt en het zedelijk volmaakt wezen, dikwijls ook afgetrokken en duister. Daar tegenover staat het beginsel der Christelijke zedeleer, rein en bevattelijk: heb God lief boven alles en uw naasten als u zelven! een beginsel reeds in

Digitized by Google

MOZES boeken vervat. De inhoud der Christelijke zedeleer is zuiver practisch, geheel licht en leven; zij heeft ook in den Zoon van God het verwezenlijkt ideaal van den volmaakten zedelijken mensch. De wijsgeerige daarentegen is ook veelal bespiegelend, mist menige practische les, die de Christelijke geeft, en geeft soms lessen, die door de Christelijke worden afgekeurd. In hare vormen is zij minder verstaanbaar. Eindelijk heeft de Christelijke zedeleer het ware, eenige *doel* getroffen, door het schepsel aan zich zelf bekend te maken, door het wezen der Godheid te openbaren en door de betrekking tusschen den Schepper en zijn maaksel, in zuivere omtrekken, duidelijk en bepaald voor te stellen. De wijsgeerige zedeleer tracht wel hetzelfde doel te bereiken; maar zóó volkomen en zóó verheven zijn hare begrippen niet.

Dat de wijsgeerige en de Christelijke zedeleer invloed op elkander oefenen, ligt in den aard der zake, want zij zijn gelijksoortige wetenschappen. En dat de invloed overwegend van den kant der Christelijke komt, is natuurlijk, want het meerdere beheerscht altijd het mindere, en de Christelijke zedeleer is zich harer meerderheid bewust. De invloed blijkt dan ook uit ervaring en geschiedenis; de zedeleer der vóórchristelijke volken stond verre achter bij de wijsgeerige zedeleer der Christelijke. Die der tegenwoordige nietchristelijke volken staat er ook verre beneden. De ontwikkeling, bij de Christelijke volken zigtbaar, heeft dus niet zonder den invloed der Christelijke zedeleer plaats gegrepen. Dat erkennen thans ook de wijsgeeren, voor wie het zelfs een roem wordt geacht, dat hunne zedeleer de Christelijke nabij komt. De Christelijke zedeleer heeft de wijsgeerige uitgebreid, ruimeren omvang gegeven aan

Digitized by Google

het denkbeeld van het hoogste wezen, en de liefde doen kennen als beginsel; maar zij heeft haar ook meer zekerheid gegeven: de onvastheid en heerschende twijfelzucht der Ouden is bij de Christelijke wijsgeeren verdwenen: en meer gereinigd, vooral door de aanschouwing van het verhevene ideaal van de menschelijke zedelijkheid. De invloed zal ook blijven: er is geene grootere kracht dan die des heiligen geestes en der liefde.

Het is er echter ver vandaan, dat de wijsgeerige zedeleer, nu de Christelijke eenmaal in de maatschappij is aangenomen, hare waarde zou hebben verloren. Neen, zij zal blijven, en wel vooreerst, omdat de Christelijke haar bestaan vooronderstelt. Menige belangrijke zedelijke waarheid wordt in den Bijbel niet zoo zeer geleerd, als voorondersteld en gebruikt om er op voort te bouwen, en het bestaan van een ziele-oog met het gebruik daarvan wordt aangenomen, blijkens den toon, waarop de eerste Christenpredikers spreken. Duurzaam is ook de waarde der wijsgeerige zedeleer, omdat zij den weg bereidt tot de Christelijke. Zij geeft den onmondigen melk, en verzet zich tegen ongeloof, onverschilligheid, onkunde en overdrijving, en, bij hare gebrekkigheid, doet zij vooral verlangen naar hooger licht. Eindelijk nog ontwikkelt en bevestigt de wijsgeerige zedeleer de Christelijke. Zij moet de openbaring toelichten, verklaren, ontwikkelen; zij ordent en verbindt de gevondene waarheden, toont het redelijke en voortreffelijke van de voorschriften der openbaring aan.

Zoowel de Christelijke als de wijsgeerige zedeleer bekleeden dus met eere hare plaats, en zullen het blijven doen, tot dat zij zich eenmaal oplossen in eene *Christelijk-wijsgeerige zedeleer.*

Digitized by Google

Uit deze korte, maar zooveel wij konden volledige schets van het hoofdbetoog des schrijvers ziet men, dat hij zijn belangrijk onderwerp van meer dan ééne zijde ter sprake brengt. Hij levert ons dan ook inderdaad veel goeds. Wij wijzen op de verklaring, dat de beginselen der zedeleer nergens anders behooren gezocht te worden, dan in de betrekking van het onvolmaakte redelijke en zedelijke schepsel tot den volmaakten Schepper. Dat is een kostelijk woord, waarvan de onbekendheid menigen zedeleeraar duur is te staan gekomen. Verder op de onbewimpelde hulde aan het Christendom op elke bladzijde gebragt en krachtig uitgesproken in de woorden: er is geene sterkere kracht, dan die des heiligen geestes en der liefde. Dat woord van den Schoolopziener willen wij in herinnering brengen bij de zoo dikwijls op nieuw aangeheven klagten over de vermeende onchristelijkheid van ons lager onderwijs. Eindelijk juichen wij toe de verwachting en deelen wij in haar, dat wijsgeerige en Christelijke zedeleer zich moeten, maar ook eenmaal zullen oplossen in eene Christelijk-wijsgeerige.

Er is echter in dit boekje minder kracht en helderheid, dan er bij des schrijvers ernstigen en edelen geest in had kunnen zijn, bijaldien de begrippen van *Christelijke* en *wijsgeerige zedeleer*, *rede* en *openbaring*, van den beginne af duidelijker en scherper waren bepaald. Wij zijn er echter verre vandaan, den niet godgeleerden schrijver een gebrek aan helderheid te wijten, dat bij tal van Godgeleerden desgelijks wordt aangetroffen. Aanwijzen moeten wij het evenwel. Dat de Christelijke zedeleer die zoude zijn, welke in de boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds te vinden is, is hoogst onnaauwkeurig en ten deele onwaar. Onwaar, in zooverre de zedeleer des Ouden Verbonds

Digitized by Google

tot de Christelijke in 't geheel niet kan gerekend worden; onnaauwkeurig, in zooverre in het Nieuwe Verbond behoort te worden onderscheiden, wat van CHRISTUS zelven afkomstig is, en wat door zijne discipelen of levenbeschrijvers werd gepredikt. Bij de opvatting des schrijvers, had de titel moeten luiden: »Stellingen over het onderscheid en de wederkeerige betrekking tusschen de zedeleer des Bijbels, vooral die des Nieuwen Testaments, en de wijsgeerige." Christelijke zedeleer is òf die, welke door JEZUS CHRISTUS werd gepredikt, òf die welke uit de beschouwing van JEZUS geheele verschijning (woord, daad, lot, leven, sterven en karakter) kan worden opgemaakt. Deze laatste omschrijving houden wij voor de beschouwing, die de schrijver eigenlijk bedoelde, voor de ware.

Het is dan natuurlijk ook niet juist gesproken, dat de Christelijke zedeleer alleen zou putten uit een boek. Neen, zij put integendeel uit dat verwerkelijkte ideaal van volmaakte menschelijke zedelijkheid, dat de schrijver met zooveel eerbied bewondert. Dat verwerkelijkte ideaal is de openbaring, zijne rede de goddelijke rede in al die reinheid en ontwikkeling, welke den mensch nog grootendeels ontbreken. Op die openbaring staart de Christen met het oog des geestes d. i. de rede, en leert zóó de behoeften en krachten van zijne eigene zedelijke natuur, en zijne betrekkingen tot zijnen volmaakten Hemelvader kennen, om dan daaruit af te leiden, welk beginsel hem betaamt, welk een leven hij behoort te leiden, wat hem te doen of te laten staat, om zich te vormen naar 't hem voorgestelde ideaal. Zoo wordt dan ook het verband tusschen rede en openbaring duidelijk, en derhalve tevens het verband tusschen wijsgeerige en Christelijke zedeleer. *Alle* zedeleer wordt uit openbaring geput, maar die,

Digitized by Google

welke men doorgaans de wijsgeerige noemt, sluit van de rij van openbaringen, die zij bezigt, den persoon van CHRISTUS uit, beschouwt wel de onvolmaakte menschen, maar den volmaakten mensch niet, terwijl de Christelijke vooral op CHRISTUS ziet. Alle zedeleer is derhalve eene geopenbaarde, indien overigens de uitdrukking, *eene geopenbaarde leer*, geen onzin ware. Maar *alle* zedeleer is ook eene wijsgeerige, zoodra zij ten minste meer is dan eene eenvoudige reeks van losse onzamenhangende, ordelooze, onbewezene voorschriften. Want alle openbaring moet met het ziele-oog aanschouwd worden, dat is, de wijsbegeerte moet als arbeider de openbaring, die de mijn is, ontginnen en bewerken, om het erts, de leer, op te delven en er bruikbaar metaal, zedelijk leven van te vervaardigen. Eene zedeleer dan, die niet Christelijk wilde zijn, zou niet ongelijk wezen aan de beoordeeling van een drama, maar waarvan de beoordeelaar het laatste bedrijf niet had gelezen, en eene Christelijke zedeleer, die weigerde eene wijsgeerige te wezen, zou veel hebben van de beoordeeling eener schilderij door iemand, die zijne oogen sloot.

Dat de schrijver het zóó in zijnen geest gevoeld heeft, meenen wij uit méer dan éene uitdrukking, vooral tegen het einde van zijn geschrift, te mogen opmaken. Dat hem het een en ander niet regt duidelijk werd, wijten wij aan de schriften der Godgeleerden, door hem geraadpleegd, die de zaak veelal plegen voor te stellen, zoo als de schrijver doet. Daarvan komt het, naar wij meenen, ook, dat als beginsel des Christendoms wordt opgegeven: Hebt God lief boven alles en uw naasten als u zelven! Dat leert en hoort men in leerredenen en onderwijsboeken zonder tal, en 't is toch eene volslagene onwaarheid.

Digitized by Google

Dit is het beginsel des Jodendoms; maar CHRISTUS gaf een *nieuw* gebod. Stel u een zinnelijk mensch voor, die zich zelven lief heeft, met eene zinnelijke liefde, en daarom zijner zinnelijkheid toegeeft en zich als dronkaard of wellusteling ten gronde rigt: hij zou het straks genoemde beginsel volledig volgen, als hij eenen zijner naasten ook een dronkaard of wellusteling helpt worden, en zoo mede te gronde rigt. Dan had hij inderdaad zijnen naaste *zóó* lief gehad als *zich zelven*; maar zoudt gij zeggen, dat dit Christelijke zedelijkheid was? Het Christelijke beginsel is: heb den naaste lief, *zoo als Christus* u heeft liefgehad. In plaats van de gebrekkige eigenliefde der menschen, wordt weer het verwerkelijkte ideaal van zedelijkheid ter navolging voorgesteld. Dat wordt overal gedaan. En daarop berust de hooge kracht der Christelijke zedeleer. Omdat zij het uitvloeisel is der volmaakte menschelijke persoonlijkheid, daarom dringt zij zich met onweerstaanbare magt aan elk menschelijk hoofd en hart op. En dat leven van CHRISTUS wordt in de gemeenschap der Kerke op aarde gekweekt. Het leeft allengs meer in de Christenheid, daarom wordt de wijsgeerige zedeleer der Christenen, ook waar zij haren stof niet opzettelijk aan CHRISTUS ontleent, allengs meer rein en Christelijk. En dat leven is de alles, zelfs het menschdom en de wereld, beheerschende kracht, die kracht des heiligen geestes en der liefde, waarvoor alle mindere wijken moet.

Wij danken den schrijver voor zijn geschrift. Wij wenschen, dat het menigen nadenkenden lezer, en, ook in 't belang van het doel der uitgave, een ruim debiet moge vinden. Maar vooral wenschen wij voor het lager onderwijs in Nederland vele zulke Christelijke mannen als de schrijver.

Digitized by Google

Tot het gebied der Christelijke zedekunde en der beoefening van het Christendom behooren een drietal werkjes van den eerwaardigen s. CROMMELIN, rustend leeraar te Leeuwarden, uitgekomen bij H. C. SCHETSBERG aldaar. Zij zijn: *Waarschuwing tegen het misbruiken van den naam van God*, zesde druk, *Hartelijke opwekking tot het ijverig streven naar reinheid van hart en wandel*, naar ZOLLIKOFFER uit het Hoogduitsch vrij vertaald, vierde druk, en *Welmeenende raadgevingen aan studerende jongelingen, maar ook aan anderen van den beschaafden stand*, tweede druk. Het eerste is in 12°, bevat 32 blz. en kost 15 cts.; het tweede in 12°, 64 blz. 25 cts., het derde klein 8°, 66 blz., *f* 0,60. Dat deze werkjes tot het doel, waartoe zij geschreven werden, bruikbaar zijn, bewijst de herhaalde uitgave. Zij zijn populair en behelzen een schat van nuttige wenken. Het tweede heeft, gelijk alle werkjes over dat onderwerp, geleden onder de onoverkomelijke moeijelijkheid, dat men het kwaad, 't welk men bestrijden wil, niet bij zijnen naam noemen en zóó duidelijk omschrijven durft, dat de jeugdige lezer weet, waartegen men hem eigenlijk waarschuwt. Zal dit doel treffen, dan behoort het aan jongelieden, die het noodig hebben, in handen gegeven te worden door vader, voogd of onderwijzer, nadat deze eerst met hen gesproken heeft.

Voor eenen bepaalden kring zijn ook geschreven de *Gebeden voor zeelieden*, door D^r. E. H. SWALUE, *Pred. te Amsterdam, aldaar bij de wed. G. Hulst van Keulen, ten voordeele van het Collegie Zeemanshoop*, kl. 8°, 24 blz. *f* 0,30. Vooraf gaat Matth. VI: 6—15 en Matth. VII: 7—11, dan volgen gebeden voor alle meest belangrijke omstandigheden in het zeemans leven, en op de laatste blz. nog eenige belangrijke uitspraken

Digitized by Google

omtrent het bidden. De gebeden zijn in eenen eenvoudigen Evangelischen trant geschreven, en zoo men iemand geschrevene gebeden in handen meent te moeten geven, zijn ze zeer bruikbaar. Ons komt evenwel bij het lezen van zulke gebeden doorgaans een kind voor den geest, dat van tijd tot tijd zijn vader wil toespreken, en nu een toespraakje gaat opstellen en van buiten leeren, om dat dagelijks te herhalen, of wel zich door een ouder broertje of zusje eene aanspraak laat voorzeggen en in 't geheugen prenten. Het wil er niet bij ons in, dat dit natuurlijk is, en bij 't gebed vooral moet alles natuurlijk wezen. Intusschen, wij weten geen beteren vorm, om het bidden te bevorderen bij degene, die het welligt anders in het geheel niet zouden doen, en willen gaarne toestemmen, dat men zich met den gebrekkigen vorm behoort te vreden te stellen, totdat men eenen beteren gevonden heeft.

D^{s}. C. S. ADAMA VAN SCHELTEMA gaf een boekske: *Zijt getrouw, geschenk aan weezen bij hunne intrede in het maatschappelijk leven, Amst. bij Joh. v. d. Hey en Zoon*, kl. 8°, 64 blz. 50 cts., bij 25 tallen 40 en bij 100 tallen 30 cts. Het bevat eerst eene leerrede, gehouden als een woord van opwekking aan de kinderen, die het Weeshuis der Hervormde Diakonie zouden verlaten, over Openb. II: 8^{b}, 10^{b}. Eerst wordt aangewezen, hoe JEZUS zich hier aan de weezen voorstelt bij de opwekking tot getrouwheid; dan, hoeveel de getrouwheid, die Hij van hen begeert, in zich sluit; eindelijk, hoe het hun mogelijk zal zijn, haar in waarheid te betoonen. Menig behartigingwaardig woord wordt daarin tot de jeugdige kweekelingen van de liefdadigheid der Gemeente gesproken. Een lied in de scheidensure, bij wijze van beurtzang, besluit de

Digitized by Google

leerrede, en dan volgen er een tiental morgen en even zoo vele avondzangen van den schrijver, van welke wij den achtsten avondzang het best gelukt achten.

Onder de stichtelijke geschriften willen wij niet geheel onvermeld laten *Norderney, brieven bij een badbezoek geschreven in* 1851 *door* M. A. AMSHOFF, *Pred. te Groningen.* Om de naauwkeurige berigten, die men er vindt, zal het den badbezoekers zeker hoogst welkom wezen. Een stichtelijke toon laat zich ook hier en daar hooren. Het werd uitgegeven bij J. OOMKENS, J. ZOON, post formaat, 104 blz., en kost ingenaaid *f* 1,00, ingebonden *f* 1,30.

Bepaald van stichtelijken aard is *Het Jaarfeest van den dood van Jezus, stichtelijke lectuur op den goeden vrijdag door* J. BRAVE, *Pred. te Amsterdam, 4e vermeerderde druk, Amsterdam bij C. J. Borleffs,* kl. 8°, 58 blz., *f* 0,50, gebonden, *f* 0,70. Een lief en voor het doel volledig boekje, juist geschikt, om op den goeden vrijdag geheel te worden gelezen, daar het den hoofdinhoud van hetgeen op dien dag door Christenen herdacht moet worden, voor de aandacht der lezers plaatst. Voorop gaat een stukje over de woorden: »Verkondigt den dood des Heeren," dan een over: »Hij is met de misdadigers gerekend;" een derde over den uitroep van den Romeinschen hoofdman: »Waarlijk, deze mensch was regtvaardig, was Gods Zoon!" Verder ontvangen wij eenen brief aan ARETA over het onderwerp: »In welken wij de verlossing hebben door zijn bloed, namelijk de vergeving der zonden." Daarop volgt weer een stukje met het opschrift: »Opdat wij, der zonden afgestorven zijnde, der geregtigheid leven zouden," terwijl een vertoogje over: »Uitermate verhoogd," de feestviering in den huiselijken kring, en een ander over: »Totdat Hij komt," die van den huis-

Digitized by Google

vader besluit. Bij de steeds gevoelde behoefte aan dergelijke lectuur, zal dit boekje zeker een blijvend debiet vinden.

Ook het gebed, dat JEZUS op hun verzoek aan zijne discipelen gaf, werd voor de Gemeente behandeld: *Onze Vader, die in de hemelen zijt! Het gebed des Heeren, bewerkt voor de Gemeente door* H. HERMSKERK, *Theol. Doct., Haarlem, A. C. Kruseman*, gr. 8°, 158 blz., *f* 1,90. Na eene inleiding wordt eerst de aanhef behandeld, voorts achtereenvolgens de zes beden, en dan volgt een slot. Het geheel laat zich aangenaam en geleidelijk lezen, en is in verhouding tot de voedende bestanddeelen geenszins overmatig kort. Vooral komt het ons voor, dat de behandeling van de bede om dagelijksch brood zeer goed is gelukt. Hier en daar zouden wij nog wel eene en andere belangrijke aanwijzing verwacht hebben, bijv. in de inleiding de opmerking, dat het *onze Vader* wel is een gebed van JEZUS, in dien zin, dat het door Hem gegeven is, maar niet in dien zin, dat het door Hem gebezigd zou zijn; en dat het daarom allervoortreffelijkst is als bede in den mond van zondige en gebrekkige Christenen, maar oneindig minder schoon en rijk, dan 's Heeren eigene bede Joh. XVII. Meer bijzonder zou dit onderscheid hebben moeten worden aangewezen, waar de bede: Uw wil geschiede! ter sprake komt. Hier toch laat de Heer den bidder nog niet spreken als medearbeider Gods, zoo als JEZUS het Joh. XVII bestendig doet; ook nog niet als dienaar van CHRISTUS, in zijnen naam, zoo als later de Apostelen moesten doen. Bij de beschouwing van de bede om verlossing van den booze zouden wij gewenscht hebben te lezen, dat die bede vooral de verdelging van het rijk des boozen vraagt, en bij die van het slot des gebeds

Digitized by Google

de opmerking, dat dit slot eene breedsprakige herhaling is, die weinig strookt met de puntige kortheid des gebeds, zoodat ook daaruit reeds blijkt, 't geen de critiek leert, dat het niet echt is. Op den vorm hebben wij, behoudens de erkenning van veel goeds en schoons, een paar aanmerkingen. Bij de behandeling der bede: »Uw naam worde geheiligd," is ons de verdeeling niet helder, en schijnt ze ook niet overeen te komen met hetgeen werkelijk behandeld is. Zou zij niet moeten zijn: *a*, de beteekenis der bede, *b*, hare gepastheid in den mond des Christens, *c*, de verpligting, die zij den bidder oplegt? Bij de bede: »Uw koningrijk kome," wordt in het tweede deel gesproken van eene drievoudige zending, bij ons zelve, in onzen naasten kring en de wereld. Is dat niet meer vernuftig dan waar? Kan 't geen wij aan ons zelve en ons gezin te doen hebben, eene zending heeten? Een enkel maal stuitten wij op Germanismen en een onzuiver beeld. Het woord *malen* wordt een en ander maal in de beteekenis van *schilderen* gebruikt. Het beteekent in onze taal zoo veel als *verbrijzelen* of *meel maken*. Zoo ook blz. 58: »in voortdurende ontwikkeling begrepen," in plaats van: »in eenen staat van bestendige ontwikkeling verkeerende." Onzuiver is het beeld blz. 23: »een van hooge begenadiging kloppend kinderhart." Het hart klopt *van* iets, dat in het hart is, maar *ten gevolge van* iets, dat van buiten aan den mensch gegeven wordt. De schrijver houde ons deze aanmerkingen ten goede, die wij niet gemaakt zouden hebben, indien wij het niet der moeite waardig hadden geacht, zijn boek naauwkeurig na te gaan. Het vinde voortdurend zijnen weg, en voede in menig hart den geest des gebeds.

Een schrijver, die zich niet noemt, gaf te *Kampen bij K. van Hulst*, een *Godsdienstig leesboek voor*

Digitized by Google

het algemeen uit, over 2 Kon. V: 1—3, als eene proeve, waarop hij, indien zijn werk gunstig ontvangen wordt, eene bewerking van het geheele hoofdstuk wil laten volgen. Het is in kl. 8° gedrukt, telt 109 blz., heeft eene curieuse opdragt, en 35 hoofdstukken. *f* 1,00. Wij verwachten, dat het vervolg wel achter wege blijven zal. Niet, dat er in het boekske niets goeds te vinden zoude zijn; er zijn enkele belangrijke bijzonderheden in te lezen, maar het geheel is een zonderling allerlei, waarbij het geschiedverhaal eenvoudig tot kapstok dient, waar op en om in bonte mengeling allerlei snippers worden gehangen. De gedichten munten niet uit, noch in inhoud noch in vorm. Dat de stijl niet onberispelijk is, getuigen de *moederaarde*, blz. 5, de onvolmaakt verleden tijd *lijdde*, blz. 16, »de doorn, die aangrijpt," blz. 31, en de gevangene maagd uit Israël, die *eene heidensche jonkvrouw* heet, blz. 52.

Van een Lid van het Nederlandsche Bijbelgenootschap, afdeeling Amsterdam, ontvingen wij een boekske, kl. 8°; 28 blz., *bij C. J. Borleffs*, getiteld: *Licht en leven in Ierland door den Bijbel, een Roomsch meisje op haar sterfbed*, *f* 0,20. Het bevat een verhaal, hoe eene jeugdige lijderes op haar sterfbed door haren broeder, die den Bijbel heeft leeren kennen, wordt onderwezen en getroost. De vinding is niet onaardig, en het boekje kan met nut en stichting worden ter hand genomen door de vrienden des Bijbels, voor wie het bestemd is. Voor Roomsch-Catholieken zou *die* bijbeltaal, welke er doorgaans in gesproken wordt, zeker wel te hoog zijn.

Eer wij de ons toegezondene tijdschriften vermelden, hebben wij nog te spreken van een werk,

Digitized by Google

dat eigenlijk op Amerikaanschen bodem te huis behoort, maar dat wij met vreugde welkom heeten binnen Nederland. Het zijn de *Christelijke redevoeringen van* D^r^. W. E. CHANNING, *uit het Engelsch door* J. J. SWIERS, *Pred. te Havelte, tweede stuk. Gron. bij J. B. Wolters*, *f* 1,60. Wij vermelden dat werk hier. Het zou even goed bij menige andere rubriek van ons verslag eene plaats kunnen vinden; maar de schrijver ziet in het Christendom eene van Gods wege werkende zedelijke kracht; alles wordt door hem tot het leven teruggebragt, en daarom kan zijn werk doorgaans geacht worden tot het gebied der zedekunde te behooren, terwijl de vorm en het doel der uitgaven van dezen vertaalden bundel aanspraak maakt op eene plaats onder de stichtelijke geschriften. Wij willen er een oogenblik langer bij toeven. Vooreerst dan vinden wij hier een klein stukje over het hoog belang der godsdienst voor de menschelijke zamenleving, waarin de schrijver betoogt, dat er zonder godsdienst geen hooger leven wordt gevonden, maar zelfzucht en zinnelijkheid; dat de Christelijke godsdienst vooral voor vrije staten belangrijk is, en dat zij de noodzakelijkheid van openbare beperkingen vermindert. Dan wordt er gehandeld over onsterfelijkheid. De natuur van den geest, zoo redeneert CHANNING, geeft ons redenen, om hem te beschouwen als eene uitzondering op de wet der vergankelijkheid. Terwijl toch alles in de natuur eenen vasten tijd vereischt, om tot rijpheid te geraken, komt de geest nooit zoo ver, dat hij niet nog vol kiemen en knoppen zit. Verder draagt ieder boom ééne bepaalde vrucht; maar de geest heeft zijne volkomenheid in onbegrensde, eindelooze vermogens; een boom draagt altijd dezelfde, een geest altijd nieuwe vruchten. Éene plant, einde-

Digitized by Google

loos voortgroeijende, zou alle ander planten-leven vernietigen; een geest, eindeloos voortlevende, ontwikkelt en schept nieuwe geesten. Voor het stoffelijke is vernietiging geen verlies, maar voor den geest wel, en eindelijk, in de stoffelijke wereld is geen vergaan, alleen een ontbonden worden van stofverbindingen, terwijl de stof zelve blijft. In dien geest gaat het verder, en aan het slot maakt de schrijver de opmerking, dat vrijwillige, eigene ontwikkeling de eenige weg is tot het ware onsterfelijke leven; want dat die gave wel aangeboden, maar niet opgedrongen wordt. Dit denkbeeld komt bij CHANNING bij elke gepaste gelegenheid terug, en wordt door hem nu van deze, dan van die zijde met kracht en warmte uitgesproken. Zoo doet hij het, bij voorbeeld, in het derde stukje over de rampzaligheid der zonde, waar hij verklaart, dat de gevolgen der zonde zich in het toekomende leven uitstrekken; want dat de kranke ziel niet gezond wordt, wanneer zij haren rok uittrekt, dat zij ook niet kan worden opgewonden als een uurwerk, noch opgestemd als een muziekinstrument. Eigene vrije ontwikkeling is 't eenige, wat haar redden kan.

Rijk en veelzijdig is ook CHANNINGS beschouwing van het toekomende leven, en van de gelijkheid aan God. Over deze laatste spreekt hij in eene bevestigingsrede, en eindigt zijn betoog op deze wijze: »Ik besluit met de aanbeveling: de Evangelie-dienaar beminne en achte zijne eigene natuur. Hij verwerpe haar nimmer, zelfs niet in hare diepste ontaarding. Hij verheuge zich in de gebeurtenissen en daden, die haren adel en hare verhevenheid aan den dag brengen. Hij houde, als aan een der gewigtige eischen van zijne roeping, vast aan het geloof in de grootheid van den menschelijken geest, dat geloof, 't welk heen ziet

Digitized by Google

door het vergankelijke ligchaam, door het zweet en de inspanning van den werkman, door de lompen en de onwetendheid van den arme, door de ondeugden van den zinnelijken zelfzuchtige, en op den bodem der ziel een goddelijk beginsel ontdekt, een straal van oneindig licht, die eenmaal zal doorbreken en lichten als de zon in het koningrijk Gods. Hij streve er naar, om in de menschen een bewustzijn te doen ontwaken van den hemelschen schat in hun binnenste, een bewustzijn, dat zij iets bezitten, dat meer waardig is, dan de geheele stoffelijke wereld. De hoop beziele al zijne werkzaamheden. Hij spreke tot de menschen als tot wezens, die ruim bedeeld zijn en geschapen voor God! Hij zie altijd zijne vergadering over met het bemoedigende vertrouwen, dat hij hoorders rondom zich heeft, die vatbaar zijn voor de eenvoudige, onopgesmukte voorstelling van groote waarheden, vatbaar voor de edelste gewrochten van zijn eigen gemoed. Hij gevoele een diep en innig medelijden met dezulken, in welke de goddelijke natuur onderdrukt wordt door onedele hartstogten. Hij betoone eene teedere genegenheid aan dezulken, in welke zij begint te strijden, te treuren over de zonden, te dorsten naar nieuwigheid des levens. Hij leide en beziele tot hoogere goddelijke deugd diegenen, in welke zij reeds kracht verkregen heeft. Hij beijvere zich om den menschen moed, lust, ootmoedig vertrouwen en een vasten wil in te storten bij het werk hunner eigene volmaking. In één woord: hij kweeke bij zich zelven en anderen een onwrikbaar en steeds toenemend geloof in God als den Vader en Opvoeder van den menschelijken geest, en in CHRISTUS als den zegevierenden en ontsterfelijken vriend van dien geest. Ik wil niet beweren, dat hij door zulk eene prediking

Digitized by Google

wonderen zal doen; ik verwacht niet, en wensch ook niet, dat hij in plotselinge en uitwendige uitwerkselen zal wedijveren met de predikers van eene lage en schrikverwekkende godsdienst. Ook ben ik verre van te gelooven, dat hij allen zal verbeteren. Zijne roeping is op vrije wezens te werken, die ten slotte zich zelve moeten bepalen; die het vermogen bezitten, om elke werking van buiten weerstand te bieden; die niet behouden kunnen worden door de prediking alleen, maar door hun eigen bidden en werken. Niettemin geloof ik, dat zulk een prediker een boven allen lof verheven weldoener zal zijn voor den menschelijken geest. Ik geloof en weet, dat hij op diegenen, die zijnen invloed zullen toelaten, diep, krachtig, heerlijk zal werken. Zijn beroep is het verhevenste onder den hemel; en zijne belooning zal zijn eene steeds toenemende magt van de waarheid, de deugd, de zedelijke kracht, de liefde, het geluk, dat hij verspreidt, zonder grens of einde."

Hoe gaarne zouden wij uit dit rijk en heerlijk boekske tal van plaatsen aanhalen; maar wij mogen het niet, om niet te breedvoerig te worden, en bepalen ons daarom tot enkele. Waar hij over geestelijke vrijheid spreekt, verklaart de schrijver: »De ware godsdienst is eene kalme, diepe overtuiging van Gods vaderlijke belangstelling in de volmaking, het geluk en de eer van zijne schepselen; eene werkzame verzekerdheid, dat Hij een welgevallen heeft in de deugd en niet in ledige vormen of vleijerij, dat Hij bovenal belang stelt in onze eigene pogingen om ons te gedragen overeenkomstig de belanglooze liefde en geregtigheid, die zijnen eigenen roem uitmaken." Zulk eene godsdienst wil hij in eenen vrijen geest opgevat hebben: »De godsdienst moet beschouwd worden niet als een monopolie van priesters,

Digitized by Google

predikanten of secten, niet als een regt, dat aan sommigen toekomt, om hunnen medemenschen geboden voor te schrijven, niet als middel, waarmede een klein getal den grooten hoop vrees inboezemt, niet als eene zaak, die aan sommigen voorregten geeft, waarin niet allen deelen; maar als het eigendom van ieder menschelijk wezen en als de groote taak van elken menschelijken geest. Zij moet beschouwd worden als de openbaring van eenen gemeenschappelijken Vader, tot welken allen denzelfden toegang hebben, die allen uitnoodigt tot dezelfde onmiddellijke gemeenschap, die geene gunstelingen heeft, die geene onfeilbare uitleggers van zijnen wil heeft aangesteld, die zijne werken en zijn woord bloot legt voor ieders oog, en die allen noodigt om er voor zich zelve in te lezen en om onbevreesd de beste overtuiging van hun eigen verstand te volgen." Aan het slot van deze rede, uitgesproken bij gelegenheid der jaarlijksche verkiezing, den 28 Mei 1830, komen nog de navolgende krachtige en schoone woorden voor: »Spreekt mij niet van de uitgebreidheid van ons grondgebied! Wat baat die uitgebreidheid gronds, indien ze slechts het aantal ontaarde menschen doet toenemen? Spreekt mij niet van onzen voorspoed! Het is beter te behooren tot een arm volk, eenvoudig van zeden, vol eerbied voor God en achting voor zich zelf, dan te behooren tot een rijk land, dat geene hoogere goederen kent dan rijkdommen."

Over de navolgbaarheid van CHRISTUS voorbeeld sprekende, doet CHANNING het krachtig uitkomen, dat CHRISTUS ons zegenen wil, door zich aan ons mede te deelen, zijnen geest ons in te blazen, terwijl hij als het krachtigste, maar vaak verwaarloosde middel ter bevordering van het Christendom, het leven der Chris-

Digitized by Google

tenen aanbeveelt. Van geloofsformulieren is onze schrijver geen vriend. Zij plaatsen zich, zegt hij, tusschen den mensch en CHRISTUS, en tegenover het Evangelie, welks plaats zij innemen, en waarvan zij toch slechts geraamten of koude afgietsels zijn; zij staan de eenvoudige opregtheid van den Evangeliedienaar in den weg, en werken het ongeloof in de hand.

Over het Catholicisme zegt hij veel waars en schoons. »De Roomsche godsdienst," zoo lezen wij onder anderen, »noemt zich ééne, maar zij heeft eene verwonderlijke verscheidenheid van vormen en gezigtspunten. Voor den vriend van uitwendige vormen en ceremoniën heeft zij een prachtig ritual. Aan den mensch van de wereld vertoont zij eenen Paus op den troon, Bisschoppen in paleizen en al den luister van aardsche heerschappij. Ten zelfden tijde heeft zij voor den zelfverloochenaar, den asceticus, den geestdrijver, al de vormen van het kloosterleven. Dengenen, die zich door ligchaams kastijdingen het goddelijke wil verwerven, biedt zij geesel en roede aan. Die door hongerlijden geestelijk wil worden verschaft zij de bedelorde van ST. FRANCISCUS. Voor den kluizenaar bereidt zij de doodelijke stilte van LA TRAPPE. Aan hartstogtelijke jonge vrouwen biedt ze de zinsverrukkingen der heilige THERESIA en het huwelijk van ST. CATHARINA met haren Heiland aan. Den rusteloozen pelgrim, wiens vroomheid grooter afwisseling behoeft dan een monnikscel, houdt ze kasten met heilige overblijfselen, grafplaatsen, reliquiën en gewijde plaatsen voor in andere Christenlanden, en vooral het heilige graf bij den Calvarienberg. Den edelmoedigen, liefderijken enthusiast opent zij eenige broeder- of zusterschap van barmhartigheid. Dengenen, die genegen is den hemel

Digitized by Google

met geweld te veroveren, geeft zij zoo veel boetedoenigen, als hij maar verlangen kan; en die groote menigte van menschen, die liefst beide werelden verbinden wil, belooft zij een vagevuur, zoo zeer verzacht en verkoeld door de missen der priesters en de gebeden der geloovigen, dat men de pijnen daarvan kan verwachten zonder te grooten angst. Deze vereeniging van krachten in de Roomsche Kerk schijnt mij een gedenkteeken van bewonderenswaardige schranderheid."

Het boekske besluit met eene redevoering over de prediking van het Evangelie aan de armen. Daar geeft CHANNING den jeugdigen predikers, die hij bevestigt, belangrijke lessen: »Predikt de waarheid in uwen eigenen stijl. Geeft haar in den vorm, waarin uw gemoed tot u spreekt. Weest geene navolgers. Tracht niet te strijden met de wapenen van anderen. Meent niet, dat de predikwijze, die bij eenen ander eene goede uitwerking doet, deswege ook bij u gelukken zal. Gij wilt toch ook gewis den klank zijner stem niet nabootsen, dewijl die bij zijne hoorders ingang vindt. Beschouwt de onderwerpen met uwe eigene oogen; spreekt ze uit in uwe eigene woorden. Weest u zelve, weest natuurlijk. Er is geen andere weg tot het menschelijke hart." — »De welsprekendheid bestaat niet in kunstjes met woorden. Zij bestaat in het uitspreken van groote waarheden, die men zoo helder verstaat, zoo diep, zoo klaar, zoo warm gevoelt, dat men ze niet in het gemoed kan besloten houden, dat ze zelve eene voordragt scheppen, die haar diep in de harten en zielen der hoorders voeren. En deze welsprekendheid heeft slechts ééne bron: inwendig levende kracht van denkbeelden en van gevoel." — »De prediker moet niet op

Digitized by Google

zijne geschrevene leerrede zien, maar in de oogen zijner hoorders."

Van dergelijke, en schoonere plaatsen is het geheele boek vol, het tintelt alles van geest en leven, en is eene in hooge mate boeijende lectuur. 't Is ook gezonde spijs voor het Christelijke leven. Alles ademt den geest van den vrijen, vromen Amerikaan. Wij kunnen niets anders dan vertaler en uitgever danken, en ons aanbevelen, indien zij van dien schrijver nog meer tot ons te brengen hebben.

Van tijdschriften, die tot het gebied der stichtelijke lectuur behooren, werd ons een zestal toegezonden. Den *Christelijken Volksvriend, Zuidbroek, bij Borgesius*, *f* 1,20, ontmoeten wij niet voor het eerst, doch, naar wij vreezen, nu voor het laatst, daar, indien wij wel onderrigt zijn, de verdere uitgave zal worden gestaakt. Het zou toch jammer wezen, indien de uitgave niet elders wierd hervat. Want het boekje bevat, in 300 blz. 12°, eene verzameling van belangrijke stukken uit de kerkelijke geschiedenis, het zendelingleven en de boeken des Nieuwen Verbonds; onder anderen de geschiedenis van den Afrikaanschen negerkoning ZEMBA, en een beknopt overzigt van het leven des Heeren volgens de vier Evangelieën.

Van *den Christelijken Waarheidsvriend*, *f* 1,25, ontvingen wij den tweeden jaargang, in vorm en strekking gelijk aan den eersten. Het boek beantwoordt aan zijnen titel, en het is den uitgever, den heer D. H. VAN DER SCHEER, te Koevorden, gelukt, ook dezen jaargang met belangrijke bijdragen te vullen. De lezer vindt hier iets over Gods raadsbesluit en menschelijke vrijheid; over de zaligsprekingen; tegen onverdraagzaam-

Digitized by Google

heid; over 1 Cor. III: 4; over de leer der onmagt; over JEZUS doop en dood, en de vervulling van wet en Profeten door Hem; over den Heidelbergschen catechismus, de hervorming en het bijbellezen. Dergelijke lectuur kan nut stichten.

Even degelijk, en in den vorm rijker van verscheidenheid is *Maria en Martha*, waarvan de jaargang 1852 (*f* 4,80) het zestiende en zeventiende deel bevat. Het houdt zich met eere staande, gelijk trouwens bij zoo vele ijverige en bekwame medearbeiders niet anders te verwachten is. Ook het bijblad *Moedersschoot* heeft dit jaar voor kinderen hoogst gepaste stukjes.

De eerwaarde B. RIENSTRA gaf ook weer te Dordrecht, bij LAGERWEIJ, zijne *Stichtelijke overdenkingen voor elken dag des jaars* (*f* 3,00), naar aanleiding der dagteksten in den bijbelschen almanak. De kortheid en eenvoudigheid van de enkele stukjes voor elken dag maakt deze Overdenkingen bijzonder geschikt voor dagelijksche lectuur, vooral in zulke gesinnen, waar men niet dan weinige oogenblikken in den huiselijken kring tot gemeenschappelijk lezen vereenigd wezen kan.

Insgelijks bij LAGERWEIJ verscheen *Vrede en hoop* (*f* 5,20), dat zich in gelijken trant bezig houdt met het gemoedelijke Christelijke leven, en doorgaans, behalve eenige geschiedkundige, stukken levert, daarmede in regtstreeksch verband staande. Ook poëtische bijdragen vindt men hier, waaronder er zijn, die de lezing alleszins verdienen. Het plaatwerk munt echter niet uit. Die inhoud heeft den tooi van slechte platen niet noodig, en de werken der kunst zijn dan alleen sieraden, als zij sierlijk zijn.

Als een nieuw Week- of Maandwerk (want het wordt onder beide vormen uitgegeven) begroeten wij

Digitized by Google

de *Morgenster*, welker verschijning, *te Arnhem bij G. W. van der Wiel* (*f* 8,00) onder redactie van D°. J. P. DE KEIJSER het verblijdend bewijs oplevert, dat er tusschen de Christenen in Nederland, die de Evangelische vrijheid liefhebben, met ter zijde stelling van alle verschil in denkwijze en vormen, meer en meer een geest van zamenwerking komt. Reeds alleen daarom zouden wij aan de Morgenster eenen weligen wasdom wenschen. Maar wij doen het ook gaarne om zijnen inhoud, die onder de rubrieken geloofslicht, geloofstoets en geloofsleven helder en krachtig, naar de eischen des tijds, menig belangrijk onderwerp ter sprake brengt. De eerste Jaargang doet dit wel eens in stukken, die voor een weekblad te lang zijn; maar de redactie heeft reeds gezorgd, dat voortaan de kortheid meer zal worden in het oog gehouden. Bij de snippers, die met het opschrift: »opgevangen" worden medegedeeld, vindt men menig hoogstbelangrijk denkbeeld, zoo als ter loops neer geworpen. Wij wenschen den krachtigen redacteur tot het voortzetten zijner onderneming lust en ondersteuning. Het is eene schoone vrucht van veel verdeeldheid en strijd, dat zoo velen Evangelie en vrijheid als een hooger vereenigingspunt leeren beschouwen, waarom zij zich scharen en waarbij zij één zijn; terwijl de leus van het begrip of het leerstelsel hen niet tot elkander vermogt te brengen.

V.

Practische Godgeleerdheid.

Een wetenschappelijk, alomvattend werk over de Practische Godgeleerdheid hebben wij niet, gelijk in

Digitized by Google

't vorige jaar, aan te kondigen. Dit is ook niet te verwonderen; in ons kleine land kunnen er niet telken jare weder zulke geschriften verschijnen. Wij hebben evenwel eene kleine gave van waarde: *Feestgave den — Heere Abm. des Amorie van der Hoeven — ter gedachtenis zijner vijfentwintigjarige ambtsbediening — aangeboden door —* F. J. DOMELA NIEUWENHUIS, *Amst. bij Metzler en Basting.* Deze Feestgave toch behelst een *Geschiedkundig overzigt der vroegere zorg van de Nederlandsche Lutherse Kerk voor de opleiding tot het Herder- en Leeraarsambt.* Aangenaam is het, dat een Hoogleeraar aan het Luthersche Godgeleerde Seminarium als leerling en vriend eene feestgave brengt aan den jubelenden Remonstrantschen Professor, en dat hij zijne gave aanvangt met woorden van een Doopsgezinden Ambtgenoot; terwijl de weinige bladen daarom ook vooral belangrijk zijn, dewijl zij meestal zijn getrokken uit onuitgegevene aanteekeningen der Luthersche Gemeente te Amsterdam. Het blijkt er uit, dat de jongelieden, die hier te lande het predikambt zouden bedienen, meest in Duitschland werden opgeleid, en wel vooral te Tubingen, en ook te Rostock, Jena en Helmstadt en elders, doch zelden te Wittenberg, van wege de strenge en koude kerkelijke orthodoxie, welke dáár, na MELANTHONS dood, spoedig begon te heerschen. Met deze rigting toch konden zich de Lutherschen hier te lande kwalijk vereenigen, gelijk treffend blijkt uit een rapport van het examen, van drie kweekelingen bij hun heengaan naar de Universiteit den 8 Dec. 1660 te Amsterdam afgenomen door D^{s}. C. HOPPE, den onderwijzer, in het bijzijn van drie gedeputeerden. Immers dit verslag begint: »Dewijl het eenige principium, nor-

Digitized by Google

ma en scopus van alle hunne studien is Gods woord in den Bijbel des Ouden en Nieuwen Testaments begrepen, zijn zij daarin dagelijks geëxerceerd en daarover verhoord," en wel taal- en geschiedkundig, alsook zóó dat zij zelve er eene Bijbelsche Theologie uit leerden trekken. Zie bl. 24—26. Voorts studeerden vele jongelingen ook aan de Nederlandsche Hoogescholen, vooral te Leiden, terwijl zij dan leerstellig onderrigt van hun Predikant ontvingen. De Amsterdamsche Gemeente, die door hare talrijkheid, welvaart en fondsen eene soort van beheer over de geheele Luthersche Kerk in Nederland oefende, zorgde evenwel altijd tevens, dat er jongelingen in Duitschland studeerden, om den band met de groote moederkerk niet te verbreken; als ook, dat deze jongelingen niet daarheen gingen, dan na vooraf hier behoorlijk te zijn opgeleid, om de Duitsche Hoogescholen met vrucht te kunnen bezoeken. Deze voorbereidende opleiding had veelal plaats bij Amsterdamsche Predikanten, en later ook bij Hoogleeraren van het Athenaeum aldaar. Drie examina werden ingevoerd tot waarborg van goede studie; één vóór het verkomst naar de Hoogeschool, een tweede na de terugtrek vandaar, een derde bij het beroep als Predikant. Treffende blijken, dat zelfs in dit kleine Kerkgenootschap geleerdheid altijd als een onmisbaar vereischte werd beschouwd voor de opleiding van goddienstleeraren, dewijl men van het beginsel uitging, dat vroomheid zonder wetenschap niet in staat is, waarachtig en duurzaam geestelijk leven te wekken en te onderhouden. — Het boekje eindigt met een verhaal van de oprigting der tegenwoordige Kweekschool en met wenken, hoe de verhouding daarvan tot Staat en Kerk te regelen.

Digitized by Google

VI.

Catechetisch onderwijs.

Overrijk is de oogst op dezen akker onzer Letterkunde; 't geen wij voor een zeer gunstig teeken van den bloei der Evangelische Kerken aanzien.

Wij beginnen hier met een geschrift, 't welk desgelijks aan de feestviering van den Hoogleeraar VAN DER HOEVEN zijn ontstaan heeft te danken, *Historisch Overzigt van de Catechetische Literatuur der Remonstranten. Den Hoogleeraar Abr. des Amorie van der Hoeven als feestgave aangeboden*, *Rott. bij v. d. Meer en Verbruggen*, waarvan de heer J. TIDEMAN onder de opdragt zich als schrijver doet kennen. Als eerste vrucht dezer Literatuur wordt hier vermeld de beroemde Goudsche Catechismus van 1607, beoordeeld en afgedrukt in ons *Tijdschrift*, 1850, II. Met reden wordt aan de beschouwing hiervan eene geheele afdeeling gewijd; eene tweede aan de overige geschriften der 17e eeuw, na de vestiging der Broederschap (1632) uitgekomen; een derde aan die der 18e; en eene vierde aan die der 19e eeuw. Zóó hebben wij hier weder min of meer de eeuwverdeeling, sedert de Maagdeburgsche Centurieën in de Kerkgeschiedenis lang in gebruik; en hier niet ongepast. Er wordt hier eene reeks van zeventien leerboekjes en twee geschriften over de wijze, hoe te catechiseren, vermeld en gekenmerkt. In zeer aangenamen en leerzamen toon stelt ons de schrijver elk daarvan voor oogen, en leert ons ieder steller en zijn werk in het licht van zijnen tijd aanschouwen. Twee opmerkingen troffen ons bij het lezen meest; vooreerst deze, dat er welligt geen geschikter middel is, om ons den in-

Digitized by Google

nerlijken gang en staat van de ontwikkeling der *Gemeente* te doen kennen dan zulk eene beschouwing der leerboekjes, welke haar grootendeels vormen en welker groote of kleine opgang ons toont, hoe de Gemeente werd geleid en gevormd; en vervolgens deze, dat de Remonstrantsche geest behoefte had, reeds in 1607, om zich uit te spreken in een opzettelijk uitgegeven Bijbelsch leerboekje, dewijl er geen ander, dat Bijbelsche Godgeleerden kon voldoen, bestond, terwijl die geest zich nu zoo rijkelijk kan voorzien bij andere Kerkgenootschappen, dat er sedert 1825 geen leerboekje in de Broederschap is uitgekomen en hare Predikanten zich schier ook niet bedienen van geschriften uit haren boezem voortgekomen. Zóó heeft de Bijbelsche geest der in 1618 en 1619 vervolgden overwonnen!

Dikwijls maakten wij reeds gewag van een voortreffelijk werk, welks *zestiende stuk* wij nu ontvingen: *Bijbel voor de Israëlitische Jeugd door* S. J. MULDER, ook onder den titel: *Bijbelsche Tafereelen uit de geschiedenis der rijken van Israël en Juda*, vierde gedeelte, groote uitgave *f* 0,70, kleine *f* 0,35. In dit stuk vinden wij de ballingschap verhaald, met 't geen onmiddellijk voorafging, van JOÄHAZ en JOJAKIM af, en 't geen er op volgde, tot het slot van NEHEMIA's verrigtingen. Den lof, telkens aan dit geschrift gegeven, behoeven wij niet te herhalen. In dit gedeelte springt het in 't oog, hoe doelmatig de schrijver gebruik maakt van de verhalen in de Apocryphen, JOSEPHUS en den Talmud te vinden, ter aanvulling van de fragmentarische berigten in de Kanonieke boeken. Ook de nieuwste nasporingen zijn hem niet vreemd, ofschoon 't ons verwonderde, wel OTTEMA's boek over CYRUS en niet dat van RUTGERS te zien aangehaald.

Digitized by Google

Van zijnen helderen blik en edelen zin getuige, wat hij schrijft over het besluit der teruggekeerde Joden, om den Samaritanen niet te doen deelnemen in den tempelbouw. »Dit besluit," schrijft hij, »was noch uit een zedelijk noch uit een staatkundig oogpunt onredelijk te noemen, vooral wanneer men in aanmerking neemt, wat JOSEPHUS nog op dit antwoord laat volgen: »dat men vreesde daardoor den koning van Perzië te beleedigen, als men zich zonder zijne toestemming met vreemde volken in verbindtenissen inliet, en dat men hun niet de gemeenschap van Godsdienst, maar alleenlijk de gemeenschap van den tempelbouw weigerde." Of echter geen doeltreffender maatregel had kunnen worden genomen, en of de Samaritanen wel ooit tot die verbittering zouden gebragt zijn, waarmede wij hen naderhand onze voorvaderen zien behandelen, is eene vraag, die wij niet zullen wagen beslissend te beantwoorden. Zooveel weten wij, dat verdraagzaamheid het beste middel is, verdoolde broederen tot betere gezindheid te brengen. De terugstooting daarentegen brengt de onregtzinnigen vaak tot stappen, die zij zelven vroeger niet hebben beoogd. Zij worden onze bitterste vijanden, zonder dat de gelegenheid weder geboren wordt, hen van hunne onregtzinnigheid in de goddelijke leer te doen terugkeeren. Dit was trouwens met de Samaritanen het geval, gelijk wij uit het volgende zullen zien."

Eene nieuwe onderneming is *De Bijbel ten gebruike van kinderen bewerkt door* S. VAN DISSEL, *Leijden bij Couveé*, 1e Aflev. 64 bl. *f* 0,50. Zij is een uittreksel uit onze Bijbelvertaling, voor kinderen geschikt, waaruit dus het voor hen onverstaanbare en onnoodige is weggelaten of een weinig veranderd;

Digitized by Google

maar b. v. het boek Genesis bijna in zijn geheel wordt weder gegeven, met zeer enkele aanteekeningen aan den voet der bladzijden. Deze aflevering eindigt met de roeping van MOZES. — Wij wenschen deze nuttige onderneming veel bijval.

Wij laten volgen: *Geschiedenis van het Godsrijk naar den Bijbel ten dienste van het opkomend geslacht door* D^r. E. J. DIEST LORGION, A. T. REITSMA *en* D^r. L. S. P. MEIJBOOM, *Pred. te Groningen. Gron. bij Wolters*, 1^e en 2^e Afl., elk van 96 zeer digt gedrukte bladz. *f* 0,57½. Wij hebben in deze twee stukken eene geschiedenis van het Godsrijk van de schepping tot aan de invoering van het koningschap in Israël. Het is niet eene Bijbelsche Geschiedenis; maar naar den Bijbel eene Geschiedenis der Goddelijke zorg voor het menschdom, ten einde het te verlichten, te heiligen en op te leiden tot gelijkvormigheid aan God, en deze geschiedenis wordt hier aan de jeugd verhaald, naar het licht der wetenschap onzer dagen. Meer er van zeggen kunnen wij bezwaarlijk; want een werk van onze medearbeiders aan dit Tijdschrift hier te beoordeelen, voegt ons niet.

Een ander medewerker gaf een *Bijbelsch Catechisatieboek, voor huisselijk gebruik; eene handleiding voor ouders en anderen, die zelve aan hunne huisgenooten en kinderen onderrigt in de godsdienst wenschen te geven door* A. RUTGERS V. D. LOEFF, *Theol. Doct. en Pred. te Leiden, Leiden bij Noothoven v. Goor*, 474 bl. *f* 3,50, of met 21 staalgravures, *f* 5,60. Dit werkje heeft veel eigenaardigs. In 131 afdeelingen wordt geheel de Bijbelsche Geschiedenis behandeld, en wel op leerzame en stichtelijke wijze. Eerst wordt een tafereel, veelal met de eigene woorden des Bijbels, kort en zinrijk voor oogen gesteld. Dan eene

Digitized by Google

reeks vragen er over gedaan; maar hier niet beantwoord. Voorts een klein aantal uitgewerkte Lessen en Vermaningen er bij gevoegd, welke met een gepast vers uit de Psalmen of Gezangen eindigen. — Men bemerkt, dat dit boek meest overeenkomt met ZAHN's *Bijbelsche Geschiedenissen;* maar terwijl ZAHN meer alleen Bijbelverhalen geeft, door Bijbelplaatsen opgehelderd, gaat VAN DER LOEFF dieper in den zin en de beteekenis der Bijbelverhalen in, zoodat die ZAHN heeft gebruikt, later VAN DER LOEFF met vrucht zal kunnen bestuderen. Van eigenlijk oordeel moeten wij ons ook hier onthouden.

Wij eindigen deze leerboekjes over den Bijbel met de vermelding van een werkje, 't welk in waarde en belang wel voor geen der reeds genoemden zal behoeven te zwichten: *Catechismus des Bijbels, of beknopt en duidelijk onderwijs omtrent den inhoud der Heilige Schrift door* F. A. KRUMMACHER. *Vroeger in Nederduitsche vertaling en met eene voorrede van* J. L. WOLTERBEEK, *Pred. te Amsterdam uitgegeven; op nieuws bewerkt door* H. J. SPIJKER, *Theol. Doct. en Pred. te Amsterdam, ald. bij van Heteren,* ƒ 0,35. Met reden zegt de eerwaarde SPIJKER in de voorrede: »Het velerlei misverstand van onze dagen, met eene Babelsche spraakverwarring te vergelijken, ware gewis niet mogelijk geweest, indien de Kerk zich steeds met helderheid bewust geweest en gebleven ware, wat zij, naar oorsprong en doel, is en wezen moet. De tegenwoordige ongelukkige en gevaarvolle toestand zal niet wijken, indien niet de kennis gezuiverd, het geloof verhelderd en het hooge gezag des Evangelies door allen geëerbiedigd wordt! Daartoe is het noodig, de kennis te verlevendigen van het oude

Digitized by Google

en niet verouderde, het oorspronkelijke en altijd geldende *Evangelie.* De eenheid des geloofs is gewis met verscheidenheid en zelfs verschil der geloofsbegrippen, maar zij is niet met slaafsche letterdienst, eenzijdige waardering van eigene inzigten en het allerminst met onverdraagzaamheid en liefdeloos twisten bestaanbaar. Het Evangelie, niet zoo als het vroeger of later door de Kerk, of door sommige, zij het ook uitstekende en godvruchtige Leeraars, geleerd is geworden, maar zoo als allen het kunnen verstaan uit en door de Schrift, zal verzoening en vrede aanbrengen, gelijk het daartoe geschikt en bestemd is geweest van den beginne af."

Tot dit doel is het uitstekend geschrift van den beroemden KRUMMACHER nu reeds vele jaren in Duitschland en Nederland duizenden een voortreffelijk hulpmiddel geweest. En welk een vloed van leerboekjes er zij verschenen, wij kennen nog geen, 't welk dit in zijnen kring en naar zijn doel heeft overtroffen of ook maar op zijde is gekomen. Al de Bijbelboeken worden er in gekenschetst, op populaire, maar diepzinnige wijze, door vragen en antwoorden, en voorts door achter elke § geplaatste wenken. Doch niet als *boeken* worden zij gekenmerkt, neen, naar hun *inhoud*, en niet naar hun inhoud in 't algemeen, maar naar hun belang, om er *Gods openbaring*, om er Gods *hoogste* openbaring, die in JEZUS CHRISTUS, uit te leeren kennen.

Deze uitgave is op nieuws bewerkt door Dr. H. J. SPIJKER. In hoeverre hij daarin heeft veranderd is ons niet geheel duidelijk, daar wij alleen de elfde Hoogduitsche en derde Nederduitsche uitgave bezitten, terwijl er van beide nog ééne latere is. Mogen wij echter naar die oordeelen, dan zijn de bijvoegselen vele,

Digitized by Google

de veranderingen verbeteringen en beide in KRUMMACHERS geest, zoo als hij nu nog levende misschien zelf die zou aangebragt hebben; althans in die wenken en spreuken ook, onder elke § geplaatst, welke van SPIJKERS hand zijn, is de stijl en geest van KRUMMACHER gelukkig gevolgd. Hartelijk wenschen wij, dat het voortreffelijk boekje, ook voor meer beschaafden en ontwikkelden leerzaam, veel aftrek zal vinden, en een nieuwen druk spoedig noodig worden. Dan zouden wij evenwel ook nog wel eenige meerdere bepaaldheid van uitdrukking hier en daar wenschen. B. v. het gezegde bl. 70: »JEZUS werd geboren te Bethlehem, eenvoudig en stil, maar verblijdend voor het vroom gemoed, dat alles aanschouwde in hemelsch licht. Zoo eenvoudig en verblijdend is ook het verhaal van die gebeurtenis." Wij twijfelen niet, of SPIJKER gelooft, dat er hemelsch licht is geweest niet alleen voor 't vroom gemoed en in het verhaal van JEZUS geboorte, maar ook in de werkelijkheid. De wenken toonen dit ook; maar waarom dan zulk eene onbepaalde uitdrukking? Bl. 71: »JOHANNES eischte *bekeering*, dat is verandering van zin en leven, om alzoo vernieuwd en geheiligd te zijn in het geloof in den CHRISTUS, die komen zou." Dat tweemaal *in* is hier niet duidelijk. Bl. 74: »De vereeniging van JEZUS met zijne Apostelen en andere leerlingen was het voorbeeld der latere Christelijke Kerk en van de gemeenschap der geloovigen." Zij was nog iets meer dan het voorbeeld, ook de kiem daarvan.

Ten jare 1849 vermeldden wij (IV, bl. 824) de uitgave in 1848 van het *Kort begrip van hetgeen de Christen tot zaligheid te weten noodig heeft, door* D^r. J. MEIJER, *Pred. te Wolvega, Meppel bij ten Brink, f* 0,20. Daarvan verscheen in 1849 een twee-

Digitized by Google

de, nu in 1852 een derde druk. Doch meer dan een nieuwe druk schijnt het niet te zijn; het wordt ook geen verbeterde genoemd. Wij kunnen dus naar de eerste aankondiging verwijzen.

Dezelfde schrijver heeft echter in 1852 ook een ander boekje uitgegeven, 't welk dient voor kinderen en, ofschoon het niet op den titel staat, alleen over Bijbel- en Kerkgeschiedenis loopt: *Leiddraad bij het godsdienstig onderwijs van kinderen*, *door* Dr. J. MEIJER, *Meppel bij ten Brink*, *f* 0,20. Zinrijk is dit ééne boekje ingerigt voor minstgevorderden, meergevorderden, als ook voor catechisaties in den winter voor alle en in den zomer voor de meest getrouwe leerlingen. Het boekje schijnt zeer te bevallen, daar in hetzelfde jaar reeds een tweede druk noodig werd. Het is ook rijk, kort en regelmatig.

De *Kleine Catechismus over de Bijbelsche en Kerkelijke geschiedenis door* J. J. SWIERS, *Gron. bij Smit*, *f* 0,10, verscheen is 1852 ten vijfde male. En nu vooreerst van dezelfde hand: *School- en Leesboek over de geschiedenissen der Christelijke Kerk*, *Gron. bij Smit*, *f* 0,30. Wij behoeven naauwelijks op te merken, dat dit boek niet bestemd kan zijn voor gemengde scholen, maar alleen voor zulke, waar niet dan kinderen van Protestanten komen, gelijk er met name in Drenthe, waar de schrijver woont, niet weinige zijn. In die scholen, gelijk ook in de bijzondere scholen van Protestantsche Godshuizen en Gemeenten gelooven wij, dat dit boekje met veel vrucht zal gebruikt worden. Het talent van den schrijver, om voor kinderen bevattelijk en aangenaam te verhalen, verloochent zich ook hier niet. Inzonderheid kan het dienen, waar het volgende werkje te groot of te kostbaar is.

Digitized by Google

Geschiedenis der Christelijke Kerk; voor catechisatieën en huisgezinnen. Vrij naar het Hoogduisch van W. LEIPOLDT *door* G. W. SANNES, *met een voorberigt van* P. HOFSTEDE DE GROOT, *vijfde, op nieuw verbeterde en vermeerderde druk, Gron. bij Smit* *f* 1,25. Uiterlijk heeft deze druk gewonnen door eene tijdtafel, welke er nu is bijgevoegd; innerlijk door vele verbeteringen in de voortzetting der geschiedenis van 1847, toen de vierde uitkwam, tot op het einde van 1851.

Reeds vóór twee jaren hadden wij melding moeten maken van eene hoogstnuttige onderneming van den heer E. J. DIEST LORGION, die voor drie jaar begon uit te geven eene *Geschiedenis der Christelijke Kerk in Nederland in Levensschetsen.* De eerste Afdeeling bevat *Apostelen van Nederland* in vijf verschillende stukjes, elk voor 5 ct. Uitgegeven in 1850 en 1851 te *Groningen bij Roelfsema.* Het zijn de levens van ELIGIUS, die in Zuid-Nederland, WILLEBRORD, BONIFACIUS, LEBUINUS, die in Overijssel, en van LUDGER, die in Groningen de Kerk grondvesten. Daarop volgden in 1851 en 1852 vijf *Voorhereiders der Kerkhervorming*, en wel GODEBALD, die in het begin der 12e eeuw een voortreffelijk Bisschop van Utrecht was, GERARD GROOT, de stichter der Broederschap des gemeenen levens, THOMAS à KEMPIS, GANSFORT en ERASMUS. Eindelijk verschenen in 1852 en 1853 *Nederlandsche Kerkhervormers*, te weten HENDRIK VAN ZUTPHEN, JOHANNES PISTORIUS of JAN DE BAKKER, ANGELUS MERULA, onlangs door Prof. MOLL regt bekend gemaakt en JAN ARENTSZOON, een mandemaker uit Alkmaar, die als vurig en bekwaam Evangelieprediker te Amsterdam veel toebragt tot de Hervorming dezer stad.

Digitized by Google

Deze levensbeschrijvingen hebben buiten twijfel groote waarde. Zij schilderen die mannen en hunnen tijd, zoodat ze met elkander eene geschiedenis der Christelijke Kerk in Nederland uitmaken, voor het volk aangenaam en voldoende. Wij hopen en verwachten er veel nut van.

Hebben wij ten vorigen jare (IV, bl. 791) de uitgave aangekondigd van verschillende vraagboekjes van den heer W. C. VAN DER ZWAAG, *Pred. te Dronrijp*, nu liggen voor ons *Handboek voor Evangelisch Onderwijs*, *Gron.* 1852, *f* 1,50, en *Handboek voor Bijbelsche en Kerkelijke Geschiedenis*, *door denzelfden*, *Gron.* 1853, *f* 1,50, beide *bij Folkers*. Het eerste boekje is een zeer geleidelijk geschrift, regt geschikt, om vóór en na de catechisatie gelezen en bestudeerd te worden, ten einde uit het mondeling onderwijs al het nut te trekken, dat er uit kan voortkomen. De orde is de sedert Johannes Damascenus gewone, over God, den mensch, de verlossing en het godsdienstig leven. De vorm heeft dit eigenaardige dat de min zuivere denkbeelden, welke nu nog veelal heerschen, worden genoemd, besproken en teregt gewezen, en wel naar het Evangelie, en ook met eene groote bescheidenheid, doch die wel eens naar weifeling zweemt. Ook buiten den kring van catechisanten wenschen wij aan dit boekje vele lezers, die, een eenvoudig, duidelijk, gemoedelijk en stichtelijk leesboek begeerende, in dit werk rijke bevrediging zullen vinden.

Het tweede handboek voegen wij dadelijk hierbij, ofschoon het eigenlijk eerst in dit jaar (1853) uitkwam. Het behandelt in drie afdeelingen, het oude Testament, het nieuwe Testament, de Kerkgeschiedenis; terwijl deze laatste afdeeling ook afzonderlijk onder den

Digitized by Google

naam, *Schets der kerkelijke geschiedenis* *f* 0,60 is verkrijgbaar gesteld. Wij verblijden ons ook in deze poging, om Bijbel- en Kerkgeschiedenis meer bekend te doen worden. Met genoegen lazen wij dit werkje. De geest is zacht en mild, en 't geheel is er op aangelegd, om het hoofd te verhelderen en 't hart te verwarmen, en, ongemerkt, beide voor Evangelisch licht meer te openen.

VII.

Predikkunde.

Wij hebben hier dit jaar een der beste geschriften over de Homiletiek te vermelden, welke wij ooit lazen; doch 't is een herdruk van een zeer bekend en beroemd werkje. De heer ABM. DES AMORIE VAN DER HOEVEN had de gelukkige gedachte, om bij zijn vijfentwintigjarig feest als Hoogleeraar, aan zijne voormalige en tegenwoordige leerlingen ten geschenke aan te bieden eene herziene en vermeerderde uitgave van zijn in 1825 uitgekomen *Joannes Chrysostomus, voornamelijk beschouwd als een voorbeeld van ware kanselwelsprekendheid*, *Leeuw. bij Suringar* *f* 1,80. Een boekje even leerzaam als aangenaam, even rijk als beknopt, even veelzijdig en omvattend, als puntig en juist! Het kome nu nog in veel meer handen, en leere CHRYSOSTOMUS achten en volgen, en zijnen lofredenaar, en bovenal beider Heer en Meester! Niet alleen echter in handen van Predikanten kome het: is het vooral voor hen geschreven, om de moeijelijke kunst der welsprekendheid in een voortreffelijk voorbeeld levendig en aanschouwelijk voor te stellen: ook elk Gemeentelid zal niet dan gesticht en geleerd deze heerlijke schildering van een

Digitized by Google

heerlijk Christen ter zijde leggen. Want CHRYSOSTOMUS is ook in vroomheid, zachtzinnigheid, vrijmoedigheid, ernst en liefde aller voorbeeld, ja, eene uitnemende proeve, wat de geest van CHRISTUS van een mensch kan maken. — Het onderscheid tusschen de eerste en tweede uitgave is, wat de verhandeling zelve aangaat, gering; groot, wat de aanteekeningen betreft, die veel vermeerderd zijn; er ontbreekt echter hier ook iets, dat in de eerste was, een portret van CHRYSOSTOMUS. Overigens bestaan de vermeerderingen niet alleen in aanhalingen van en uit na 1825 uitgekomen geschriften: er is ook menig blijk in, dat de schrijver nog dieper dan vóór 27 jaar is ingedrongen zoo in de kennis van CHRYSOSTOMUS eigenaardigheid, als van die der kanselwelsprekendheid.

Op het gebied der Predikkunde zag ook het licht eene nieuwe uitgave van het werkje: *Beknopte Handleiding bij de prediking over de Lijdensgeschiedenis van den Heer Jezus Christus; gevolgd naar het Hoogduitsch van* L. CHR. GOTHL. SCHMID, *door* W. GOEDE, *in leven Christen Leeraar te Rotterdam. Derde druk. Nagezien door* J. A. ANSPACH, *Theol. Doct. en Pred. te Deventer. Te Deventer, bij A. ter Gunne*, *f* 1,75. Wat dit werkje behelst zal zeker aan de meeste onzer ambtsbroeders niet onbekend zijn. Het biedt ons, na eenige algemeene voorafgaande aanmerkingen, eene korte schets van de Lijdensgeschiedenis onzes Heeren in vijfentwintig afdeelingen. Deze afdeelingen behelzen aanmerkingen over het gedeelte der Lijdensgeschiedenis, hetwelk behandeld wordt. Op die aanmerkingen volgen eerst korte karakterschetsen der handelende personen en dan opgave van verschillende stellingen, waarheden en zedelessen, die in dat gedeelte der Lijdensgeschiedenis,

Digitized by Google

waarvan de afdeeling handelt, zijn vervat en daaruit zijn af te leiden. Daarenboven treft men hier nog twee Leerredenen aan over de beste en nuttigste wijze, waarop men de Lijdensgeschiedenis, tot vermeerdering van Christelijke wijsheid, geloof, deugd, troost en gelukzaligheid, heeft te beschouwen. — Dit werkje, waarvan nu reeds eene derde uitgave verscheen, is vooral aanbevelenswaardig aan den jeugdigen Evangeliedienaar, wien het bij de behandeling der lijdensgeschiedenis te hulp komt, zonder de traagheid te voeden. Rijk is het in vele karakterkundige opmerkingen en practische strekking. Ook de vooruitgang op het gebied van uitlegkunde en Christelijke waarheid heeft, na eene halve eeuw, dit werkje nog niet overbodig gemaakt, al moesten we ook wel eens eene opmerking maken als b. v. die, dat we hier de klagende uitboezeming van JEZUS aan het kruis nog niet vertaald vinden door: Mijn God, mijn God! waarom *laat gij mij nog hierin?* bl. 100. Wij eindigen met den wensch, dat het boekje bij de behandeling der lijdensgeschiedenis aan velen, die er behoefte aan hebben, zijne goede diensten bewijze en medewerke aan eene vruchtbare prediking van CHRISTUS en dien gekruist.

Wij hebben hier de voortzetting te vermelden van de uitgave der *Nagelatene Leerredenen van* Dr. G. H. VAN SENDEN, *Zwolle, bij de Erven J. J. Tijl*, per afl. *f* 0,75.

In 't geen we hier aankondigen, zien wij de volgende onderwerpen behandeld. XIII. Vermeerder ons geloof, Luc. XVII: 5. XIV. De Evangeliespiegel, 2 Cor. III: 18. XV. Des Christens bestemming, Openb. I: 6a. XVI. Des Christens verwachting, Joh. XVII: 24. XVII. Bidt en dankt, Coloss. IV: 2. XVIII. Tempelverwoesting, Matth. XXIV: 1, 2. XIX. Het zuchtend schepsel, Rom. VIII: 19—23. XX. De Vader der lich-

Digitized by Google

ten, Jac. I: 17. XXI. AARONS uiteinde, Num. XX: 21—29. XXII. Alzoo stierf RACHEL, Gen. XXXV: 19a. XXIII. Onze Afgod, Richt. XVIII: 24. XXIV. Begrafenis van SAUL en zijne zonen, 1 Sam. XXXI: 11—13. XXV. ACHABS gemelijkheid, 1 Kon. XXI: 4b. XXVI. Plannen Gods en der menschen, Jes. LV: 8, 9. XXVII. Eene loting, Ezech. XXI: 22a. XXVIII. God verandert tijden en stonden, Dan. II: 21a.

Uit deze inhouds-opgave wordt het aan de Lezers van dit Tijdschrift eenigzins kennelijk, wat zij hier ontvangen uit de belangrijke nalatenschap van den rijkbegaafden ontslapene. Zijn prediktrant en rigting op het gebied van godsdienst en Christendom zijn algemeen bekend. Ook deze Leerredenen vertegenwoordigen ons weder den man van veel vernuft, helderen geest, levendig gevoel en vasten wil, om de gaven, die zoo veelzijdig in hem waren, tot stichting en volmaking der gemeente aan te wenden. Wel willen wij niet ontveinzen, dat, had de keus uit den rijken voorraad aan ons gestaan, CHRISTUS waarschijnlijk ook in deze bundels Leerredenen nog meer op den voorgrond zou zijn getreden, doch de nu gegevene zijn ons door vorm en inhoud beide, eene aangename gedachtenis van den man met vele talenten.

Wenscht de Lezer het leven van dien man meer van nabij te kennen of zich althans eene schets van dat leven te zien aangeboden, ook die wensch vindt hier bevrediging, daar wij thans ook aan bovengenoemde afleveringen zien toegevoegd een *Levensberigt van Dr. G. H. van Senden.* Dit levensberigt wordt ons medegedeeld door Mr. E. G. VAN SENDEN, oudsten zoon des overledene. Hij heeft daardoor aan velen eene belangrijke dienst en aan de nagedachtenis zijns vaders eene gepaste hulde bewezen. Ligt evenwel was de taak, die de regtsge-

Digitized by Google

leerde zoon hier op zich nam niet, te minder omdat het levensberigt van VAN SENDEN onwillekeurig moest te zamenvloeijen met de beoordeeling van zijnen letterkundigen en vooral ook godgeleerden arbeid. De bekwame zoon deed daarom wel zich in die beoordeeling doorgaans op bevoegde autoriteiten te beroepen, al mogen wij het ook daarvoor houden, dat het oordeel van VAN SENDEN zelf over een werk, door hem begonnen maar niet voltooid, welligt met den tijd en door voortgezette studie wel eenige wijziging zal hebben ondergaan. Intusschen danken wij den schrijver voor dit keurige levensberigt van zijnen verdienstelijken vader, en wenschen van harte, dat ook deze Leerredenen den ontslapene nog lang met vrucht doen spreken, nadat hij gestorven is.

Onze homiletische literatuur werd verrijkt door eene belangrijke bijdrage van den heer VAN STAVEREN, onder den titel: *Jezus Christus vooral in eenige trekken van zijn inwendig leven geschetst. Twaalf Leerredenen door* M. VAN STAVEREN, *Theol. Doct. en Pred. te Leeuwarden. Te Zutphen bij A. E. C. van Someren*, *f* 2,60. Het hoofddoel van den steller dezer Leerredenen wordt aan de hand gegeven. Hij had zich voorgesteld JEZUS CHRISTUS in eenige trekken van zijn inwendig leven te schetsen. Maar daardoor wilde hij vooral ook dat leven van CHRISTUS wekken en bevorderen in de Gemeente. Wij achten daartoe deze leerredenen bij uitnemendheid geschikt. De onderwerpen hier behandeld zijn met de teksten, die daarvoor ten grondslag zijn gelegd, de volgende: I. *Jezus naam: Immanuel*, God met ons (Matth. I: 23b). II. *De stichting van het volmaakte Godsrijk, de hoofdwerkzaamheid van Christus op aarde* (Luc. VI: 13).

Digitized by Google

III. *Jezus eerste openbare werkzaamheid, eene profetie van hetgeen Hij ten allen tijde is en doet* (Joh. I: 37—46). IV. *Jezus het beeld van den waren godsdienstijver* (Joh. II: 17b). V. *Waarom Jezus, in de meest gewone verschijnselen der natuur, het eerst God als den Vader zag en deed kennen* (Matth. V: 45b). VI. *Jezus de deelnemer in onze aardsche vreugde* (Joh. II: 1—11). VII. *Jezus de deelnemer in onze smarten* (Luc. VII: 11—17). VIII. *De heilige vreugde van Jezus* (Luc. X: 21a). IX. *Jezus heilige droefheid* (Luc. XIX: 41—44). X. *Jezus tot aanhoudenden arbeid in het Godsrijk geroepen, des Christens voorbeeld* (Joh. IX: 4). XI. *Het oordeel der wereld over Christus en zijne zaak* (Joh. VI: 60). XII. *Christus ons leven* (Coloss. III: 4b).

Uit deze inhouds-opgave moge het blijken, dat hier hoogstbelangrijke onderwerpen worden behandeld. Wij durven er met vrijmoedigheid bijvoegen, dat dit op eene waardige wijze in eenen echt Evangelischen geest geschiedt. De stijl is eenvoudig, vreemd van de zucht, om, gelijk men het noemt, effect te maken, maar waardig en geheel met den aard van het eenvoudig Evangelie overeenkomende. En de inhoud kan wel niet missen in onbevangene geesten en harten Christelijk licht en leven te wekken. CHRISTUS wordt hier nadrukkelijk gepredikt, CHRISTUS in zijne inwendige heerlijkheid voorgesteld en alles, wat de Christen moet zijn en worden, geheel uit CHRISTUS afgeleid. CHRISTUS geest van heilige en zachtmoedige liefde ademt ons in deze Leerredenen allerwege tegen en het gevoel van zijne geheel eenige grootheid wordt er onwillekeurig door gewekt en gesterkt. Wij danken den heer VAN STAVEREN voor deze waardige gave aan de Gemeente. Ze moge

Digitized by Google

aan hare volmaking dienstbaar zijn en daaraan medewerken, dat CHRISTUS bij toeneming aller geesten verlichte en in aller harten leve.

Nog werd ons voor het overzigt toegezonden: *Vijftal Leerredenen. Eene gave der liefde en een werk van pligt. Ten voordeele van de Evangelisch-Lutherse Gemeente te Doetinchem*, *door* A. RUTGERS VAN DER LOEFF, *Theol. Doct. en Hervormd Predikant te Leijden*, H. N. VAN TEUTEM, *Theol. Doct. en Remonstrantsch Predikant te Rotterdam*, B. T. LUBLINK WEDDIK, *Evang. Luth. Predikant te Amsterdam*, J. G. DE HOOP SCHEFFER, *Predikant bij de Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam*, J. C. KINDERMAN, *Evang. Luth. Predikant te Doetinchem. Utrecht*, *W. H. van Heyningen*, 1852 *f* 1,50. Wij achten het een verblijdend verschijnsel van onzen tijd, dat wij hier onderscheidene Evangelie-dienaren, met lof bekende voorgangers in verschillende Kerkgenootschappen, zich zien vereenigen om aan de Gemeente van Doetinchem eene gave der liefde te wijden, een werk van pligt te volbrengen. De vereeniging van hun vijftal leerredenen in éénen bundel tot een weldadig doel, is ons een symbool van het streven der Protestantsche Kerkgenootschappen naar eenigheid des geestes, verheven boven partij-leus of sectengeest. Maar ook ten opzigte van den inhoud dezer leerredenen zijn ze eene welkome gave en dragen ze hare aanbeveling met zich om; want hoezeer ook het onderscheid van ieders persoonlijkheid in deze leerredenen moge te voorschijn treden, zij ademen nogtans éénen geest, den geest des Evangelies.

De onderwerpen, die we hier behandeld zien, zijn de volgende: *Christelijke volharding*, *de weg tot hooger zelfbehoud* (Luc. XXI: 19), door VAN DER

Digitized by Google

LOEFF. *De eerste zamenkomst der Christenen op den zondag, het beeld van elk Christelijk zamenzijn, op den eersten dag der week* (Joh. XX: 19—23), door VAN TEUTEM. *Over den goddelijken, eenigen, onverstoorbaren, verbindenden grondslag der Kerk* (1 Cor. III: 11), door LUBLINK WEDDIK. *De zucht naar verlenging van het leven* (Ps. CII: 25ª), door DE HOOP SCHEFFER. *Eenige blikken op de groote en gewigtige verandering, welke wij voor de toekomst moeten ondergaan* (Philipp. III: 21), door KINDERMAN.

Moge deze poging der liefde in verschillende opzigten aan haar doel beantwoorden!

Als gelegenheids-leerredenen zag het licht een *Drietal Leerredenen bij plegtige gelegenheden. Uitgesproken door* J. C. HENTZEPETER, *Predikant te Katwijk aan zee* 1850—1851. *Te Leijden, bij P. Engels*, 1851, *f* 0,50. De eerste is eene Afscheidsrede, gehouden te Berkel bij Rotterdam, den 21ste April 1850. Tekst 2 Cor. VI: 1: *En wij (als) medearbeidende bidden (u) ook, dat gij de genade Gods niet te vergeefs moogt ontvangen hebben.* De tweede is eene Bevestigingsrede, uitgesproken te Berkel, den 13sten Februarij 1851, ter inzegening van den heer J. A. TEN BOKKEL HUININK, tot herder en leeraar in die gemeente, naar 1 Timoth. IV: 6ª: *Een goed dienaar van Jezus Christus.* De derde is eene predikatie, den 19den October 1851, gehouden voor zijne gemeente te Katwijk aan zee, toen de schrijver haar bekend maakte, dat hij vrijheid had gevonden, om voor eene beroeping naar Harderwijk te bedanken. Zij stelt voor het mededoogen van CHRISTUS met een ellendig en verwaarloosd volk. Tekst Marc. VI: 34: *En Jezus uitgaande zag eene groote schare en werd*

Digitized by Google

innerlijk met ontferming bewogen over haar; want zij waren als schapen, die geenen herder hebben; en Hij begon hun vele dingen te leeren Wij stellen ons voor, dat dit drietal, vooral voor de daarbij betrokkene gemeenten en personen, eene aangename en weldadige gave zal zijn. Maar ook in uitgebreideren kring, ook onder Evangeliedienaars is het der lezing wel waard. Er spreekt uit deze leerredenen eene ernstige ingenomenheid met de Evangeliebediening en een diep gevoel van haar gewigt, en van harte wenschen wij, dat zij aan de volmaking der Gemeente en der Evangeliebediening onder haar mogen dienstbaar zijn.

Onder de bundels Leerredenen behoort ook die ten titel draagt: *Leerredenen tot bevordering van het beoefenend Christendom, door* G. H. VAN HERWERDEN, G.H.Z., *Gron. bij v. Boekeren f* 2,60. Dat deze leerredenen aan haren titel beantwoorden, toont de inhoud. De eerste behandelt naar 2 Cor. IV: 2b, het voorregt des Evangeliedienaars, dat hij, door openbaring der waarheid, zich zelven aangenaam maakt bij de gewetens der menschen. Zij is eene dankrede, bij vervulde 25jarige Evangeliedienst uitgesproken, en opent dezen bundel, daar de gelegenheid, waarbij zij is gedaan, aanleiding gaf, om dit geheele twaalftal in het licht te zenden. De tweede beantwoordt naar 2 Sam. XXVIII: 15b de vraag: *Wanneer is God van den mensch geweken?* Daarop volgt III, welke, naar Marc. VI: 17—28 uiteen zet, *waartoe de zinnelijkheid den mensch vervoeren kan.* IV stelt volgens Ps. XXV: 18 *de gepastheid* in het licht *van het vereenigd gebed, om uitredding uit anderen nood en uit dien der zonde.* V behelst eene schildering, naar aanleiding van Joh. VI: 12b, welke heet: *Daar moet niets verloren gaan; eene hoofd-*

Digitized by Google

wet in Gods rijk. VI zet naar Joh. XV: 5^b uiteen *de leer der Christelijke onmagt*, welke door CHRISTUS in magt wordt veranderd. VII behelst *de verschillende uitwerking der prediking van den gekruisten Christus*, naar 1 Cor. I: 18—24. VIII behandelt, volgens Luc. XI: 1^b *des Christens behoefte, om te leeren bidden.* IX naar Joh. V: 6_a eene *opwekking tot onderling schuld belijden en bidden voor elkander.* X naar Rom. V: 3—5 *het roemen onder de verdrukkingen.* XI naar Hand. VIII: 26—39 *het regte Bijbellezen;* en XII naar Hebr. X: 25^a *de waarde onzer gemeenschappelijke godsdienstoefening.* Daar deze bundel het werk is van eenen medearbeider aan dit Tijdschrift, voegt ons geene beoordeeling. Aan onze lezers is de schrijver dan ook bekend; zij kunnen dus gissen, in welken geest deze stoffen behandeld zijn. Alleen mogen wij opmerken, dat zij welligt niet zoo veel populariteit, eenvoudigheid, diep indringen in het leven en omwending van verkeerde voorstellingen tot ware en Evangelische zouden verwacht hebben. Maar — wij mogen niet meer zeggen: men leze en oordeele.

Op dezen bundel volge nog een ander: *Woorden van troost en besturing in dagen van droefheid en rouw. Leerredenen door* BERNARD TER HAAR, *Amsterdam bij Gebroeders Kraaij* 1853, *f* 2,90. Ofschoon deze *woorden van troost en besturing* het jaartal 1853 dragen, willen wij ze nogtans nu reeds aankondigen, omdat zij vroeg in 't jaar verschenen en wij zulke woorden hoe eer zoo liever onder veler oogen gebragt zien. Het zijn woorden regt uit het hart gevloeid, en waarbij over het geheel, geen rijkdom van zaken, geene diepte van ontwikkeling, geen ingrijpen in menig hoogst belangrijk Christelijk idee ontbreekt. Het is be-

Digitized by Google

zielde Evangelietaal, echt Christelijke vertroosting en besturing, zonder valschen tooi, zonder gezochte phrasen en wendingen, zonder dat schitterend allooi van overgekunsteldheid, 't welk alles behalve ware kunst is. Tot verstand, verbeelding en gemoed wordt hier, den Christelijken kanselredenaar waardig, gesproken. Men erkent in den prediker den rijkbegaafden dichter, maar de prediker is toch nooit dichter geworden; hij heeft de juiste perken van dichtkunst en welsprekendheid weten te onderscheiden; men moet zich zelfs verwonderen, hoe de dichter zoo geheel heeft weten terug te treden; en men erkent ook juist hieraan in den prediker den man van groot talent, den man van genie.

Maar wij hebben de pen niet opgevat, om eene lofrede op den schrijver te houden. Hij zelf zou, daar hij uit een hart vol Christelijke droefheid, en tot vertroosting sprak, alleen opdat hij ook andere bedroefden vertroosten mogt, zulks het allerminst begeeren. Wij gaan, zoo veel onze ruimte toelaat, nog een enkel woord zeggen, om den lezer eenigzins nader met dezen bundel bekend te maken.

Hij bevat een tiental leerredenen. De naaste aanleiding tot de uitgave is het smartelijk verlies van eene dierbare gade, door den heer TER HAAR verleden jaar geleden. Daarop hebben de beide laatste leerredenen betrekking, de allerlaatste, gehouden, toen de schrijver voor het eerst na haren dood den kansel betrad; de voorlaatste, uitgesproken in het kerkgebouw, waar het stoffelijk hulsel zijner ontslapene rustte. Het is deze laatste, die ons boven alle anderen heeft aangetrokken, en die wij als een model van kanselrede over een onderwerp, hoedanig de spreker hier behandelt, zouden willen roemen. JEZUS woorden, Joh. XIV: 3c, *Ik zal u tot mij nemen, opdat gij ook zijn moogt*,

Digitized by Google

waar ik ben, zijn tot tekst gekozen, en de toezegging des Heilands aan zijne jongeren van eene toekomstige hereeniging met Hem, wordt als de zekerste grond onzer hope voorgesteld, op eene toekomstige hereeniging met onze in CHRISTUS ontslapenen. Wij weten niet, dat wij dit teeder, altijd zoo hoogst aantrekkelijk, maar ook moeijelijk vraagpunt ooit juister en vollediger in het ware, Evangelische licht hebben zien geplaatst en opgelost. Wij onthouden ons van ontleding of mededeeling, om geen dor scelet van een bezield geheel te geven, maar zeggen alleen, dat wij, in onze hoop krachtig versterkt en weldadig bestuurd, deze rede hebben uit de hand gelegd.

Dat deze bundel rijk is aan velerlei woorden van troost en besturing, zal uit de inhoudsopgave, die wij nu nog laten volgen, blijken.

I. *Aan de treurenden vertroosting toegezegd*, Matth. V: 4. II. *De opgevoerde korenschoof, of het sterven des godvruchtigen in zijnen ouderdom*, Job V: 26. III. *De bede om niet te worden weggerukt in het midden onzer dagen*, Psalm CII: 25_a. IV. *Zij leven Hem allen*, Luc. XX: 38^b. V. *Davids godvruchtige onderwerping bij den dood van zijn kind*, 2 Sam. XII: 15—23. VI. *Davids droefheid over den dood van Absalom*, 2 Sam. XVIII: 33. VII. *Jezus zijne hulpe ter redding van den kranken Lazarus uitstellende*, Joh. XI: 6. VIII. *De slaap, het bekoorlijke en welgelijkende beeld des doods, voor den vriend van Christus*, Joh. XI: 11^b. *De hoop eener toekomstige hereeniging*, Joh. XIV: 3^c. X. *Eene vraag voor treurenden*, Job. XI: 1.

Wij onthouden ons van alle nadere homiletische critiek dezer leerredenen. De schrijver zelf verklaart in de voorrede uitdrukkelijk, ze niet te willen beschouwd

Digitized by Google

hebben als eene proeve van zijnen kanselarbeid. Niet, dat de hier geleverde stukken niet den toets ook als zoodanig zouden kunnen doorstaan. Wat wij er boven van zeiden, bewijst dit genoeg. Maar zou men hier of daar op deze of gene dispositie aanmerking willen maken, dezen of genen gedachtengang minder juist en helder ontwikkeld achten, het zou onbescheiden zijn, hier nu over uit te weiden en het in bijzonderheden aan te wijzen. Wij willen echter niet geacht zijn, door deze voorbijgaande opmerking de waarde van dezen preekbundel te verkleinen. Integendeel houden wij het daarvoor, dat hij naast menige voortreffelijke verzameling eene eervolle plaats inneemt. — Moge de waardige spreker en schrijver gesterkt worden, om nog menig goed woord tot de Amsterdamsche Gemeente te spreken, en door een ruim debiet van dezen arbeid worden aangespoord, om ook met andere vruchten van zijn kanselwerk onze godsdienstige letterkunde te verrijken.

Weder verscheen een jaargang, en wel de *zevende*, van de *Preken, uitgegeven om Evangelisch licht te verspreiden en Christelijk leven aan te kweeken, Koevorden, bij v. d. Scheer* ƒ 1,20, gelijk ook van de *Leerredenen uitgegeven tot bevordering van Evangelische kennis en Christelijk leven, te Arnhem, bij v. d. Wiel*, ƒ 1,20. De degelijke geest dezer stukken, waarvan de eersten doorgaans meer voor de volksklasse, de tweeden meer voor eenigzins verder ontwikkelden geschikt zijn, doch die overigens in rigting niet verschillen, is te zeer bekend, dan dat wij er langer bij zouden verwijlen.

Een aantal gelegenheidsleerredenen kwam ons weder ter hand. De aandoenlijkste er van is de *Leerrede na het afsterven van J. A. Coenen, Pred. te Hoorn*,

Digitized by Google

door P. A. VAN DER SCHEER, *Hoorn, bij Vermande f* 0,50. Naar het ontslapen van STEPHANUS wordt dat van den nog krachtvollen en werkzamen, zoo plotseling weggerukten COENEN geschetst. Wij danken den schrijver voor zijn treffend en vertroostend woord, 't welk wij met diep gevoel lazen en dat voor alle vrienden van den ontslapene buiten twijfel een hoogst aangenaam gedenkstuk blijft.

De *Leerrede ter bevestiging van Dr. W. B. J. van Eijk, in de heilige bediening te Hindeloopen, door* A. J. V. REIJS, *Pred. te Molkwerum, Amst. bij Portielje f* 0,30, is een voorbeeld van eene toespraak tot de Gemeente, bijna schreven wij van een gesprek met de Gemeente. Levendig, vertrouwelijk, vol vragen, waarop de Gemeente wel moest antwoorden, al hoorde men luide geene woorden uitspreken, vol beelden, die zij moest verstaan en gevoelen, is zij eene proeve van gepaste, eenvoudige en waardige prediking, jongen Ambtsbroeders ter ernstige navolging aan te bevelen. Wij moeten iets ten bewijze mededeelen; doch de keus is moeijelijk. De tekst is Col. IV: 10: »Wanneer hij (MARCUS) tot u komt, ontvangt hem," d. i. »ontvangt hem wel." Het is alles toespraak. Reeds in het eerste deel, 't welk den inhoud van PAULUS vermaning voorstelt, wordt de Gemeente en de nieuwe Leeraar onderscheidenlijk aangesproken; de laatste ook op deze wijze: »Ook tot U heb ik een woord, Medebroeder in de heilige bediening, die wenscht hier wel te worden ontvangen! Daartoe is het vereischte *bij U:* maak U de liefde en de achting en het vertrouwen der Gemeente waardig. Geloof mij: Gij bezit die nog niet; zij moeten eerst worden verworven. Wat Gij nu reeds ziet en ondervindt is slechts morgen-schemering, en Gij hebt te verwachten hoedanig de dag zijn zal. Wat dan te

Digitized by Google

doen? Als ik U zeg: volbreng uwe taak met ijver en trouw, heb ik veel en toch ook weinig gezegd. Versmaad het niet, wanneer ik dat weinige aanvul en het nog altijd weinig blijft. — Broeder! daar is geen akker met meerder wijsheid te bearbeiden, dan die van het menschelijk hart. Altijd wordt daartoe de geoefendheid der ervaring vereischt. Hier nogtans in niet geringe mate. Gij inzonderheid komt tot eenen akker, waarvan Gij den grond wel moet kennen, om dien met vrucht te bearbeiden. Er is hier zeer veel eigenaardigs, niet het minst zeden van vroegeren tijd met haar goed en kwaad. Daarbij gehechtheid aan gewoonten en vormen, — verjaarde gewoonten en vormen zoo in het gewone leven als in het kerkelijke. En daarin is zonder twijfel veel, dat niet strookt met uwe zeden en inzigten. Betoont Gij te deze geene toenadering, Gij verwerft opspraak en geen vertrouwen. Om de Gemeente voeg ik er bij: maar nooit toenadering, wanneer het geldt uwe heilige overtuiging aangaande de Christelijke waarheid. Dan liever de smaadheid van CHRISTUS gedragen, dan eere bij de menschen gevonden. Neen: in de Evangelie-prediking geen schikken naar menschen-meening, al zou ook de gansche wereld zeggen: die rede is hard, wie kan ze hooren? al gingen ook allen heen, en wij stonden ten laatste alleen. Daarom schikken en tegemoetkomen in het onverschillige, onschuldige en geoorloofde. Maar daartoe worden bedachtzaam overleg gevorderd en een wikkend oordeel. Met behoedzame wijsheid is U de weg gebaand: verliest Gij haar uit het oog, de harten zijn U versperd. Door haar zult Gij eene verwaarloosde schaar opbeuren uit hare diepte; zonder haar is zij voor U verloren; door haar zult Gij een aanzienlijk getal braven, — mannen in CHRISTUS, — leiden tot hooger kracht; zon-

Digitized by Google

der haar laten zij U alleen staan. — Meen intusschen niet, dat ik U raden zou uwe eigene zelfstandigheid prijs te geven, of hetgeen U eigendommelijk is aan den wil der Gemeeente op te offeren. Bij onze toch altijd eenzijdige ontwikkeling is onze eigendommelijkheid dikwijls een talent, waarmede ieder op zijne wijze winste moet doen voor het Godsrijk. Allerminst zou ik U aanbevelen, U tot den ondergeschikte des Kerkeraads of der Gemeenteleden te verlagen. Zoo waar het is, dat vertrouwen verworven wordt door toenadering, even waar is het ook, dat het verloren wordt door bukken en kruipen. Als men, wat niet zelden gebeurt en ook U zal overkomen, — als men onze roeping verguist; ons tot gehoorzame dienaren gebruiken wil; en ons, die het Evangelie dienen, het verwijt toeduwt, dat wij van het Evangelie leven, dan is het pligt ons zelven te handhaven, of liever nog de waardigheid onzer bediening en het Woord, dat wij verkondigen. Ik zeg niet om te ontmoedigen, maar om U op klippen te wijzen, ten einde ze te vermijden. Daarom raad ik U ook, sluit U in den beginne aan niemand bijzonder aan: de tijd en de ondervinding zullen U ware vrienden leveren. Eene spoedige vereeniging veroorzaakt doorgaans eene spoedige breuk."

Ook sta hier nog iets uit een woord tot de Gemeente. » Waar is uw lastbrief van den Heer der Gemeente? vraagt men den prediker, wanneer hij onverschrokken den zondaar in het hart grijpt, zijn slapend geweten wakker schudt, en hem tot bekeering dwingt. » Waar uw lastbrief?" Ik meen, hij heeft dien in zijne roeping door de Gemeente, vereenigd met zijne jaren lange opleiding en veelzijdig gebleken geschiktheid. Ik meen ook, als de schipper het roer, de smid den moker, de pottebakker het wiel en de daglooner de

Digitized by Google

spade vaarwel zegt, om CHRISTUS te prediken; dat uit hunne ongeschiktheid hunne onbevoegdheid blijkt, en uit beide hun gemis der zending van CHRISTUS. Zelfs de Apostelen werden eerst na driejarige oefening, voorbereiding en vorming uitgezonden, om genade en vergeving te prediken. En zoo is het nog onder ons. Als de Kerk, met inachtneming van regel en orde, eenen weltoegerusten broeder roept tot hare dienst, dan heeft zij een getuigenis, dat de Heer voortgaat sommigen te stellen tot herders en leeraars. En mag dan de Gemeente die zending tegenspreken, en afwijzen wie tot haar wordt gezonden? Broeders en Zusters! wilt Gij misschien die groote verantwoordelijkheid op U laden, en den CHRISTUS Gods weêrstaan?..... Vermanen, bidden kan ik slechts: die tot U komt, ontvangt hem als een dienaar van CHRISTUS!"

Korter staan wij stil bij *Paulus afscheid van Efeze. Leerrede over Hand. XX:* 36, *door* C. W. PAPE, *Pred. te Heusden, bij het neerleggen zijner Evangeliebediening, te Heusden, bij Veerman, f* 0,30. Kort zijn wij hier, dewijl de ernstige, heldere en krachtige Evangelieprediking van den waardigen man, die nu zijn ambt neerlegde, bekend is. Ook hier verloochent hij zich niet. Heil hem, die zóó aan 't einde eener veertigjarige bediening kan spreken, zonder tegenspraak te behoeven te vreezen! Ook in zijne ruste zij hij nog der Kerk ten zegen!

Nog twee afzonderlijke Leerredenen resten ons. De eene is van onzen medearbeider L. G. PAREAU, *Leerrede over Matth. IX:* 16, 17, *'s Gravenhage, bij Verhoeven, f* 0,40. De aanleiding tot de uitgave was deze, dat de steller haar den 1 Aug. 1852 te 's Hage,

Digitized by Google

waar hij als Lid der Synode was, uitsprak en daarna werd verzocht haar ook in druk te geven. Zij loopt over de beelden, betreffende het nieuwe Godsrijk, door JEZUS in den tekst gebruikt, en wijst volgens dezelve aan, dat JEZUS wijsheid dit nieuwe Godsrijk wil geheel en onverdeeld; maar der menschen dwaasheid alleen ten halve en voor een gedeelte; terwijl wij JEZUS wijsheid boven der menschen dwaasheid moeten kiezen en volgen.

De tweede leerrede is van den Hoogleeraar P. J. BOMELA NIEUWENHUIS, *De oorsprong en de beloening van het geloof in den Christus, den Zoon des levenden Gods, volgens Matth. XVI:* 17—19, *Amst. bij Gebhard f* 0,25. Uitgesproken is zij 28 Nov. 1852, uitgegeven in het begin van dit jaar, en beide is geschied, ten voordeele der Evangelische Gemeente te Lize-Seraing. Is ook deze leerrede eene proeve van de duidelijke, eenvoudige, Evangelische, hartelijke predikwijze des sprekers, hare uitwerking is één teeken onder velen, hoe diep de begaafde man de Gemeente weet te treffen. Dadelijk ontving hij rijke giften, zoodat hij meer dan iemand hier te lande de kerk te Lize-Seraing heeft mogen opbouwen.

Nog een hoogstmerkwaardigen bundel hebben wij te vermelden. *Mozes (in Leerredenen) door* J. STEENMEIJER, *Pred. te Arnhem, Arnh., bij Nijhoff, f* 0,80. In tien tafereelen wordt ons MOZES in zijnen tijd geschilderd, en wel doorgaans op die wijze, dat een Christen blijkt te spreken, die van MOZES, den voortreffelijken voorganger, van zelf tot den eenigen Heer opklimt. Deze stukken zijn proeven van 't geen HERDER zeer aanprijst en waarvoor hij in STERNE een model vindt,

Digitized by Google

dat elke leerrede eene situatie geeft, gelijk hij het uitdrukt, en daardoor karakter en vastheid bezit. Ze zijn voorts proeven van groote wereld- en menschenkennis; ze brengen de deugd en godsvrucht in het leven, en gaan gemakkelijk van mozes tot ons, uit Egypte en Arabië in Nederland over. Voorts hebben zij veel eigenaardigs. Reeds de vorm van den druk is bijzonder, klein 8°; ook zijn de preken bijzonder klein van lengte, niet van inhoud. Geen woord kan gemist worden; 't is alles ziel, geest, leven, vernuft; alles oorspronkelijk, en dus ook eenvoudig en natuurlijk — bij dezen spreker.

Jeugdige ambtsbroeders kunnen hier leeren te *spreken* tot de Gemeente, niet te *preken*. In de voorrede vinden studenten bovendien twee wenken, om zich eene vaste gezondheid te bezorgen en om in de classieke oudheid een zuiveren smaak te leeren.

Nog eene afzonderlijke rede van dezen schrijver is der vermelding overwaardig: *Leerrede bij de eerste prediking in de herbouwde St. Eusebius Kerk te Arnhem, Arnh., bij Nijhoff f* 0,25. Naar den tekst 1 Cor. III: 9: »Gods gebouw zijt Gij," stelt zij het kerkgebouw voor als een afbeelding der kerkgemeente, waartoe de redenaar als van zelve komt met de opmerking, dat *Kerk* in beide beteekenissen, stoffelijk en geestelijk, wordt gebruikt. Eerst wijst hij de overeenkomst van de Kerk in dien dubbelen zin daarin aan, dat gebouw en gemeente beide algemeen toegankelijk zijn, van tijd tot tijd hervormingen eischen en ondergaan, orde en regelmaat tot hoogste sieraad hebben. Doch de gemeente is meerder dan het gebouw in oorsprong, waardij en duurzaamheid. Geestvol en meesterlijk is dit alles uitgewerkt, terwijl de toespraken — eerst tot le armen en dan tot de overheden en bestuurders van

Digitized by Google

kerkgebouw en gemeente gerigt — niet minder nuttig als vernuftig zijn.

Bij deze Arnhemsche preek voege zich eene andere, dáár gehouden, en wel voor de Doopsgezinde Gemeente bij hare eerste openlijke godsdienstoefening: *Het betrachten der waarheid in liefde, als bevestigende in de gemeenschap met Christus, naar Eph. IV: 15 geschetst en aangedrongen door* J. BOEKE, *Leeraar bij de Doopsgez. Gem. te Amsterdam, Arnhem*, *f* 0,25. De vroeger te Arnhem bestaande Doopsgezinde Gemeente werd in 1852 hersteld en mogt zich nu voor 't eerst door dit liefdevolle en waardige woord hooren toespreken, waarbij zij bepaald werd bij het betrachten der waarheid, en wel in liefde, ten einde in gemeenschap met CHRISTUS toe te nemen. De rede toont, hoe men, ingenomen met den geest *zijns* kerkgenootschaps, hetzelve evenwel niet als het eenige ware en goede behoeft te verheffen, maar als deel van de geheele Kerk kan hoogachten en aanprijzen.

Leerrede over Ps. L: 14, 15, *gehouden door* R. VAN BEUNINGEN VAN HELSDINGEN, *Pred. te Ommeren, na zijne herstelling uit eene gevaarlijke ziekte, Tiel, bij van Wermerkerken*, *f* 0,30. De tekst: »Offert Gode dank en betaalt den Allerhoogsten uwe geloften en roept mij aan in den dag der benaauwdheid; ik zal er u uit helpen, en gij zult mij eeren," wordt geleidelijk gebruikt als opwekking, belofte en verpligting behelzende. Het is alles hartelijk, stichtelijk, helder en opwekkelijk ontwikkeld.

Onder de preken vermelden wij hier ook: *Mijne twee merkwaardigste Leerredenen. Uitgegeven ten behoeve van den wederopbouw der Kerk van de Remonstrantsch-Gereformeerde Gemeente te Frederikstad aan den Eider door haren leeraar* J. A. M.

Digitized by Google

MENSINGA, *Amst.*, *f* 0,80. Behalve die twee preken hebben wij in eene uitvoerige voorrede een verhaal van het bombardement der woonplaats des schrijvers, waardoor in Oct. 1850 school en kerk zijner Gemeente was verwoest. Dit verhaal is eene zeer gelukkig uitgevallen schilderij van de vreeselijkheden des oorlogs, uit één bepaald oogpunt, als in eene lijst gevat. Het is voorwaar niet het minst belangrijke deel van geheel het boekje. De eerste preek is evenwel geene te Frederikstad uitgesprokene; 't is de afscheidsrede te Sijbecarspel gehouden over Joh. XIV: 27, een stichtelijk en warm woord. Daarop volgt eene rede over Ps. XLII: 12, in de bovenzaal van zijne pastorie, waar het dak was afgeschoten, onder het bombardement, dat evenwel in die ure maar met enkele ligte schoten werd voortgezet, voor eene kleine schare gedaan. Een woord is het uit het volle bewogene hart gevloeid, 't welk wel diepen indruk moest maken.

VIII.

Kerkregt en Kerkelijk leven.

Een der merkwaardigste verschijnselen op het gebied van het Protestantsche Kerkregt is de zaak van R. DULON, die in den storm der revolutie, den 15 Junij 1848, Predikant bij de Hervormde Gemeente der Lieve Vrouwekerk te Bremen was geworden. Hij bleek weldra een zoon der revolutie te zijn, die, niet alleen het eigenaardige der Hervormde of der Evangelische Kerk, maar ook der Christelijke godsdienst, ja aller godsdienst miskende, en goddeloosheid en ongeloof openlijk in de hand werkte. De Senaat van Bremen was verlegen, of hij dezen man op de aanklagte en naar den wensch

Digitized by Google

van velen meest ontslaan, dan naar veler anderen wensch handhaven. Verlegen bragt deze hoogste Overheid van den Vrijstaat de zaak voor de Godgeleerde Faculteit te Heidelberg, die daarover een *Gutachten* gaf, in het Nederduitsch vertaald, onder den titel: *De strijd met Dulon. Een kerkelijk vraagstuk, beslist door de Theologische Faculteit van Heidelberg. Met eene voorrede van* D^r^. DANIEL SCHENKEL, *Rotterdam, bij van der Meer en Verbruggen*, *f* 1,00.

Meesterlijk is in dit geschrift de volkomene onbevoegdheid en ongeschiktheid van DULON, om Predikant te blijven, aangetoond, zoodat, na de lezing, geen onbevooroordeeld mensch kan twijfelen, of de Senaat deed regt en goed, toen hij, ingevolge deze uiteenzetting, DULON van zijnen post verwijderde. Ons intusschen boezemt de strijd met DULON vooral belang in, dewijl gewigtige beginselen van Kerkleer en Kerkregt door zulk eene autoriteit, als de Heidelbergsche Faculteit is, zijn ter sprake gekomen. Uit dit algemeene oogpunt is er zeer veel in haar advies, 't welk ons hoogst belangrijk voorkomt; b. v. dat de verhoogde eerbied voor het woord Gods in de Heilige Schrift voor een Christelijk geweten de noodzakelijkheid kan doen ontstaan, zich ten deele te verwijderen van de menschelijke belijdenissen. Immers, wat zij hier zegt, dat *kan* geschieden, gebeurt *werkelijk* in Nederland. Bij ons is strijd; maar niet daarover, *of* Gods woord waarheid is; alleen hierover, *wat* Gods woord zegt. De Faculteit erkent voorts ook, dat de oud-protestantsche leer der erfzonde en der regtvaardiging, vooral gelijk de laatste in den Heidelbergschen Catechismus voorkomt, eene reiniging naar den Bijbel behoeft; zoodat zij eene poging daartoe, met de noodige voorzigtigheid gedaan, zeker niet voor berispelijk zou houden. En

Digitized by Google

inderdaad motiveert zij haar advies, om DULON af te zetten, nog wel zoo veel op grond der in den Bijbel te vinden waarheid, dan op gezag der kerkelijke Belijdenis.

Maar wat ons in dit advies niet behaagt, is juist dit onbepaalde en zwevende over de zaak, wie dan ten slotte rigter moet zijn: Gods woord in den Bijbel of 's menschen woord in de Belijdenis. Het staat bij ons vast: niemand kan godsdienst-leeraar zijn, dan die in God gelooft; niemand Christelijk prediker, dan die ook gelooft in CHRISTUS; niemand predikant in de Evangelische Kerk, dan die het Evangelie zelf onderzoekt en zich daaraan houdt, en anderen er toe leidt, om het te onderzoeken en daarbij te blijven. Maar meer is ook niet noodig, wat de *leer* betreft: alle menschengezag kan weg blijven. Er moet echter bijkomen, wat de *prediking* of de predikwijze en het leven des predikers aangaat, of hij in deze voldoet aan de zedelijke eischen, welke JACOBUS (III: 17) stelt, dat hij is vredelievend, bescheiden, gezeggelijk, zachtmoedig, goede vruchten dragende, ongeveinsd en opregt. Haapert het hieraan en worden de werken des vleesches gezien (Gal. V: 19—21), openbare zonden, of ook twist, gekijf, tweedragt, scheuring, dan moet, des noods door gezag, de orde der Kerk en de welvaart der Gemeente worden beveiligd.

Ons dunkt: zóó alleen kan vrijheid en orde zamengaan in de Evangelische Kerk, vrijheid door alleen naar 't Evangelie in het wetenschappelijke te oordeelen, orde door streng te zijn op het zedelijk gebied. Maar in het Heidelbergsch advies is het concrete geval van DULON veel beter blootgelegd, dan een algemeene regel voor dergelijke zaken gesteld.

Het geschrift der Heidelbergsche Hoogleeraren gaf aan-

Digitized by Google

leiding tot een belangrijk boekske: *Mag men de Formulierquestie niet geeindigd achten? Een kerkelijk vraagstuk van onze dagen beantwoord door* Dr. C. BOON, *Pred. te Medenblik, 's Hertogenbosch, bij Muller*, 1853, *f* 0,60. Het gelukkigste vinden wij den titel zelven. Het is inderdaad waar: die questie is uitgeput! Er is niets nieuws over te zeggen. Het mag dus wel door zulk een titel worden te kennen gegeven, dat de zaak voor onbevooroordeelden afgedaan is. Naar aanleiding van het Heidelbergsch advies en ook van menig verschijnsel in Nederland wordt dit zonneklaar aangewezen. Vreemden en Nederlanders, voorstanders en tegenstanders van Formulieren, de Hervormde Synode en de Regering hebben beslist. De zaak heeft haren geheelen loop gehad, de uitspraak is geschied; de formulierquestie is getermineerd. En op welke wijze? Op deze: De oude Formulieren hebben geene verbindende kracht; eene herziening er van, om ze op nieuw verbindend te maken, is niet wenschelijk of zelfs mogelijk.

Om met den toestand der Hervormde Kerk het groote Publiek meer bekend te maken, kwam er in 1852 voor 't eerst uit van den werkzamen H. M. C. VAN OOSTERZEE, *De Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk in* 1851. *Algemeen verslag van hare werkzaamheden en besluiten. Met een voorberigt van* H. J. ROYAARDS, *Hoogl. te Utrecht, 's Hertogenbosch bij Muller*, *f* 1,50. Het is een gelukkig denkbeeld en gelukkig uitgevoerd. De Handelingen der Synode zijn te weinig verspreid, te kostbaar, te omslagtig en te droog voor allen, die er geen bijzonder werk van moeten maken, om er van kennis te nemen. Dit overzigt en uittreksel geeft op geschikte wijze, verhalende en redenerende, aan elk een beteren blik in het werk der Synode. Ja wel,

Digitized by Google

een *beteren!* Men kan er toch uit zien, dat die vergadering van wege hare vele, moeijelijke en teedere werkzaamheden en de naauwgezetheid en den ijver, waarmede zij die in korten tijd afdoet, achting en lof verdient, en niet den smaad, welken zeer bekende Hervormden steeds over haar blijven uitstorten.

Tot werken overgaande, die met de herderlijke zorg voor de Gemeente in verband staan, vermelden wij eerst de ons toegezonden *Grondtrekken der Staathuishoudkunde door* W. ELLIS. *Uit het Engelsch door* Mr. H. HOOFT GRAAFLAND, *Utrecht bij Dekema*, *f* 0,90. Wij durven de waarde er van niet beoordeelen; de zaak is ons te vreemd. De gissing, dat de Staathuishoudkunde hier met het Christendom in verband zoude gebragt zijn, bleek ons bij het doorlezen ongegrond te zijn. Och, dat men toch op den bodem van deugd en godsdienst die wetenschap bouwde, welke, op andere grondslagen opgetrokken, zal blijven in één storten! Want niets hindert de welvaart van gezinnen en volken meer, dan de zonde en goddeloosheid. Hoe dit boekje, vol afgetrokken redeneringen, op Engelsche scholen bijval kan vinden, begrijpen wij niet. In Nederland, vermoeden wij, zal dit niet het geval worden.

Aangenaam en bekoorlijk vertoont zich *Magdalena. Evangelisch Jaarboekje; uitgegeven ten behoeve van het Asyl Steenbeek, onder hoofdredactie van* Do. O. G. HELDRING, *Amst. bij Goossens*, in prachtband en met vignet en plaat, *f* 2,50. In proza en poëzij wordt hier veel goeds, bijzonder over Steenbeek en voorts in 't algemeen over middelen, om verlorenen te redden, en over Christelijk leven aangeboden. Steenbeek, het toevlugtsoord voor gevallene meisjes, leert men hier

Digitized by Google

naauwkeurig kennen, en zich in die noodige en regt Christelijke instelling verheugen.

Treffend was ons nog zeer veel anders, bijzonder ook het vers van J. P. HASEBROEK, *Zaaijen*, waarin de dichter aanmoedigt, om het zaad des levens maar uit te strooijen, in eenvoud en geloof, al ziet men geene vruchten. Juist hier trof het ons te meer, dewijl wij, Groninger Godgeleerden, hier weder zeer onaangenaam werden bejegend. Bl. 202 leest men, dat de Groninger werkzaamheid neerkomt op »werkheiligheid en materieële philanthropie." Bewijs wordt er niet voor gegeven; 't wordt maar in 't voorbijgaan gezegd, gelijk men van onbetwistbare en onbetwiste dingen spreekt, als dat het 's winters koud is en er een Steenbeek bestaat. En dit leest men in een boekje, waar bl. 77 is geschreven, dat er dan alleen redding mogelijk is, voor welk individu ook, »wanneer het beginsel der vrijheid in alle consequentie wordt toegepast;" en bl. 94 en 95, dat de uitgever, zoolang hij het karakter van een Christen zal behouden, partij hoopt te nemen »tegen elk vuil of boos woord, dat tegen de vroeger verlorenen (die nu te Steenbeek zijn) uitgesproken wordt." Vrijheid is er dus — mits men eerst diep gevallen zij; regt is er — mits men eerst verloren zij geweest. Wier leven uiterlijk onberispelijk is, ze zijn, zoo zij de vrijheid voor zich en voor allen voorstaan, werkheiligen! die alles doen, om de zonde, als de eenige algemeene bron van ellende, te doen kennen en uit te roeijen, ze zijn, zoo zij kerkelijk heterodox worden geacht, materieële philanthropen!

Wij zijn die oordeelvellingen gewoon, en ook gewoon er niet over te spreken. Het is ook naauwelijks de moeite waardig. Doch nu wij er eens van begonnen

Digitized by Google

zijn, sta hier ook nog een ander oordeel, onlangs geveld! Waar Dr. A. CAPPADOSE (*De Vereeniging*, *Aug.* 1853, bl. 103) over de redenen van de verdeeldheid der kinderen Gods spreekt, kent hij eene voorname plaats toe aan de dwaalleer, als eene oorzaak dier verdeeldheid, en noemt hij als vrucht dier dwaalleer: »die secte uit de Groninger Academie ontstaan, die als een kanker voortgegeten en het leven der gemeenten alom zou hebben uitgedoofd, had zij niet veel van haren invloed verloren."

Voor wederlegging zijn zulke losse uitspraken niet vatbaar. Ons wonden zij gelukkig niet. Wij denken, na zoo groote en veelzijdige miskenning, als wij ondervinden, sedert lang aan dat woord, dat de Discipel niet meer is dan de Meester, en gevoelen, dat, zoo Hij een kruis heeft gedragen, smaad en laster ons niet zwaar mag vallen. Maar het bedroeft ons, dat menschen, in wie wij veel goeds telkens gaarne prijzen, zich zoo grovelijk bezondigen door te oordeelen, wat zij niet verstaan noch kennen, en dat zij, door laster te zaaijen, in de Gemeente des Heeren zooveel wantrouwen tegen ons en daardoor zooveel belemmering van onze Evangeliepredikiug verwekken. Gods genade, bidden wij, vergeve hun, wat zij misdoen, en beware ons, om ooit kwaad met kwaad te vergelden, of om ooit, uit wrevel en toorn, het goede, dat zij overigens hebben, voorbij te zien. Gods genade, hopen wij, blijve ons sterken, om het Evangelie alleen en geheel voor te staan, en werkende en lijdende Hem te volgen, die door werken en lijden de wereld zalig maakte.

Tegenover zulke smaadredenen staan ook vele ondervindingen, die ons kunnen troosten en opbeuren. Ook nu hebben wij zoo iets te vermelden, 't welk wij nergens dan hier weten te plaatsen. *Het beginsel der Groninger*

Digitized by Google

School in strijd met de wereld, of welke zijn de beginselen der Groninger school? Door een lid der Hervormde Kerk, Leeuw. bij Hosbach, f 0,25. Het voegt ons niet, dit werkje te beoordeelen; wij zullen alleen de hoofdgedachten mededeelen. De (ons onbekende) schrijver zegt, dat het de zoo genoemde Orthodoxen, niet de stille en gemoedelijke Evangelie-belijders zijn, die de rigting van Groningen wederstreven; dat deze rigting reinheid van hart en wandel wil, en daarom op God ziet en de waarheid, die uit God in CHRISTUS is, terwijl de zonde zoo lang zal bestaan, als de orthodoxie, die vorm en leer in plaats van geest en leven stelt, aan het leven en den geest der Kerk knaagt. Eene diepere opwekking van het godsdienstig leven, uit CHRISTUS, die als middenpunt van het Christendom op den voorgrond wordt gesteld, te bevorderen is het streven der Groninger school; doch dat hierbij de menschelijke leerbepalingen niet veel gerekend worden en alles uit het Evangelie wordt afgeleid, dit is bij de Orthodoxen reden genoeg, om het »kruist hen" tegen deze Godgeleerden uit te roepen. Vooral door eene lange aanhaling uit dit *Tijdschrift*, 1843, bl. 233 en volgg. wordt dit nader in het licht gesteld.

Wij gaan voort met eenige stukken aan te kondigen in den strijd tegen Rome, in 1852 uitgekomen. Eerst vermelden wij: *The Protestant Alliance. Verslag eener, te Londen gehouden, openbare vergadering van Protestanten, behoorende tot verschillende Kerkgenootschappen, waarin het noodzakelijke is aangetoond eener aansluiting van alle Protestanten, met voorbehoud van ieders bijzondere rigting, tot handhaving en verdediging van de door Rome bedreigde staats-burgerlijke en gewetensvrijheid,*

Digitized by Google

's Hage bij Susan, *f* 0,25. Onze lezers zullen wel in 't oog gelieven te houden, dat hier niet gesproken wordt van het zoogenoemd *Evangelisch Verbond*, 't welk in Engeland ontstaan is, doch niet op 't reine Evangelie, maar op kerkelijke orthodoxie is gebouwd. Dit is een *Protestantsch Verbond*, 't welk geene dogmatische grondslagen schijnt te hebben; maar alleen zich op den ijver voor de vrijheid des Evangelies tegen Rome te hebben gevestigd. Den 28 Nov. 1851 hield het zijne eerste openbare vergadering, onder voorzitting van den edelen man, die vroeger Lord ASHLEY heette, nu Graaf van SHAFTESBURY. Hoogst belangrijk is het verslag er van. Men waant zich, bij 't groot aantal van sprekers en door al de teekenen van *toejuiching*, *hoort*, *gelach*, enz., hier mede afgedrukt, in eene Engelsche zamenkomst verplaatst. En aan de hand dier Engelschen gaat men de aarde rond, om te zien, wat Rome doet en durft, en hoe het zijne wijd strekkende plannen wil verwezenlijken. Die nog niet gelooft, dat Rome te vreezen is, leze dit boekske!

Maar hij kan ook in ons Vaderland teregt. Hij leze: *Waarom is de deelneming aan de poging der Genootschappen ter verdediging van het Protestantisme in Nederland niet grooter? Toespraak gehouden in de Najaarsvergadering van het Dep. 's Gravenhage der Maatschappij Unitas, op den 4 Dec.* 1851 *door* H. L. OORT, *Pred. te 's Gravenhage, ald. bij Susan*, *f* 0,30. In eenvoudigen, duidelijken, warmen, overtuigenden toon wordt hier als oorzaken dier te flaauwe deelneming gewezen op onbekendheid met het bestaan onzer vereenigingen, koelheid omtrent het doel, dat zij beoogen, onopmerkzaamheid op het noodzakelijke van hare werkzaamheid

Digitized by Google

en dwaling in de beoordeeling der middelen, die zij gebruiken. Zelden of welligt nooit kwam ons iets in de handen, zoo geschikt, om alle voorwendselen tegen onze Tuenda's weg te nemen.

Of wij hier, dan wel vroeger hadden moeten plaatsen, weten wij niet: *De Christen een krijgsman. Predikatie over Eph. VI:* 10—18 *naar tijdsbehoefte, inzonderheid van de Nederlandsche Hervormde Kerk, uitgesproken te Utrecht door* L. J. VAN RHIJN, *Pred. te Chaam, Utrecht bij van der Post*, *f* 0,25. In deze preek wordt eerst ontwikkeld, waartegen de Christen als een dapper held heeft krijg te voeren naar vs. 10—12, tegen den Duivel en zijn rijk; voorts met welke wapenen hij dit moet doen, naar vs. 13—17, met die des geestes; daarna, op wat wijze hij zich van die wapenen heeft te bedienen, naar vs. 18, in gedurig gebed voor alle heiligen. Eindelijk wordt met een toepasselijk woord naar onze tijden en behoeften besloten. Voortreffelijk wordt in dit laatste deel betoogd, dat ons geen lijdzaam afwachten past, dat wij als krijgslieden werken en strijden moeten. Maar de vaak ruwe toon en het dringen daarop, dat men juist Gereformeerd moet zijn, om goed Protestant te wezen, 't geen de spreker althans schijnt te doen, heeft met reden veel aanstoot gegeven.

De eisch der tijden aan den Protestant. Leerrede over Openb. III: 3, *uitgesproken op den 335sten verjaardag der Hervorming*, 31 *October* 1852, *door* P. BOELES, Jr. *Pred. te Pingjum en Zurich, Gron. bij Schierbeek*, *f* 0,25.

Naar den tekst wijst de spreker aan, dat die tijden, met allen aandrang, eene levendige belangstelling vorderen in de voorregten van het zuivere Christendom, door de Hervorming terug ontvangen. Welke die voor-

Digitized by Google

regten zijn, wordt kort en levendig herinnerd, en daarna aangewezen, dat een treffend verleden, een laauwgeestig heden en eene dreigende toekomst eene levendige belangstelling in die voorregten vorderen. Reeds deze indeeling doet vele scherpe tegenoverstellingen verwachten, en men vindt die dan ook. De stijl is kort, puntig, ook dikwijls vol verheffing, somtijds eenigzins geforceerd. Elken zondag zulke preken te hooren, zou vermoeijend zijn; maar wij verheugen ons, dat de ijverige man zulk een woord bij die gelegenheid sprak en dit uitgaf. Wij hebben, zegt hij teregt, geen overvloed aan Hervormingsleerredenen.

Om den Protestantschen geest aan te wakkeren, kunnen ook zeer goed dienen de *Protestantsche Stemmen*, *Eerste deeltje*, *Leeuw. bij de Vries*, 20 nummers (elk meest van 8, ook van 12 blz.) *f* 0,60. Veel algemeen bekends over kloosters, Rome's leerstellingen, Bijbelgebruik enz. komt hier voor, ook 't eene en andere minder bekends, als *Auck Peters-dochter*, de stichteres van het Old Burger Weeshuis te Leeuwarden, met hetgeen uit haar doen omtrent de Roomsche Geestelijkheid vóór de Hervorming aldaar is te leeren. In populairen, vaak stichtelijken trant wordt gesproken; ofschoon het hiervoor beter ware, de woorden uit het testament van Auck Peters-dochter naar onze spelling te geven; nu zal menig een die niet verstaan. Wij merken dit te eer op, dewijl wij wenschen, dat zulke plaatselijke en gewestelijke bijzonderheden in groot aantal mogen opgenomen worden. Dat ook deze Stemmen velen tot het Evangelie roepen!

Wij hebben hier ook nog te vermelden: *Wat is waarheid? Protestantsche beschouwingen en wen-*

Digitized by Google

schen bij den aanvang van het jaar 1853, *door* D^r^. DANIEL SCHENKEL, *Hoogl. te Heidelberg, Rott. bij van der Meer en Verbruggen* 1853, *f* 0,45. Hoewel in den aanvang dezes jaars uitgegeven, kunnen wij het hier naauwelijks voorbijgaan en tot een volgend jaar laten liggen. Maar wat zullen wij van den inhoud zeggen? Het zijn XCV stellingen, bijna allen echter veel grooter dan die van LUTHER, zoo dat er zelden of nooit drie op eene vrij digt gedrukte bladzijde staan. Ze behelzen altijd in krachtige, dikwijls in treffende woorden tegenspraak tegen Rationalisten, Orthodoxen en Jezuïten. Doorgaans konden wij ons met dezen moedigen man volkomen vereenigen, en dankten wij hem voor zijne heerlijke uitspraken. Doch ook niet zelden bedroefde ons hier, bij den voorvechter voor Evangelische en Protestantsche vrijheid, gebrek aan kennis des Evangelies en des Protestantismus. Wij geven eenige proeven. Heerlijk is de XI stelling: »Reeds de ouden hebben het erkend, dat het ware weten *bij den mensch* zelf een aanvang neemt. In den grond der zaak vreezen de menschen van onze dagen evenwel niets zóó zeer, dan *zich zelven te kennen.* Kenden zij zich zelven, dan zouden zij ook moeten bekennen, dat zij *zondaars* zijn voor God. Het behoort echter steeds meer tot den goeden smaak, om het woord zonde niet meer, of slechts zóó in den mond te nemen, dat men het duidelijk doet gevoelen, dat men dit kindersprookje met behulp der hedendaagsche fijne geestesbeschaving reeds lang heeft laten varen."

Maar moest een SCHENKEL nog schrijven, gelijk in XXVIII, *dat de Bijbel Gods woord is*, in plaats van, *dat de Bijbel Gods woord bevat?* Moest hij schrijven XXX: »Het woord van God bestaat niet uit *op zich zelf staande spreuken der Heilige Schrift*,

Digitized by Google

maar in de zamenvatting van Wet en Evangelie. In de Wet openbaart God zijne geregtigheid, in het Evangelie zijne genade. Maar het is een valsch begrip, dat de Wet door het Evangelie is opgeheven, daar de stichter des Evangelies zelf gezegd heeft, dat Hij niet gekomen is om de Wet te ontbinden, maar haar te vervullen. Het ware oogpunt is, dat JEZUS CHRISTUS als de tweede ADAM de Wet werkelijk vervuld heeft, niet opdat wij, zoo als een Theologisch misverstand dit wil, haar *om Zijnentwil* niet meer zouden behoeven te vervullen, maar omgekeerd, opdat wij haar nu werkelijk *door* en *in Hem* zouden kunnen volbrengen, nadat Hij haar *voor ons* vervuld heeft." SCHENKEL beroept zich op Matth. V: 17, maar vergeet Joh. XIII: 34, XVI: 12, en dan zoo veel woorden van PAULUS als Rom. X: 4. SCHENKEL vergeet, dat de Roomsche Kerk door haar hangen aan de Wet eene bedorvene is geworden, en de Hervormers altijd zeiden tegen de Wet en voor het Evangelie te strijden.

Voortreffelijk spreekt hij weder over een groot gebrek van vele opvoedkundigen XLV: »Onze opvoedingskunst grondt zich vooral op het beginsel, dat men de kinderen niets moet leeren, dan wat zij volkomen begrijpen. Daarom zijn dan ook bijna al onze kinderboeken zóó begrijpelijk geworden, dat men op deze de schuld niet kan werpen, wanneer er nog een verborgen overblijfsel van geest in onze jeugd aanwezig is. De hedendaagsche opvoeders schijnen geheel vergeten te hebben, dat alle waarlijk beroemde mannen niet geworden zijn, wat zij waren, door het veel en velerlei *weten*, maar door *te gelooven aan hunne hoogere bestemming.* Omdat het geloof opgehouden heeft eene opwekkende kracht in onzen tijd te zijn, worden er ook geene karakters meer gevonden, welke

Digitized by Google

toch alleen in staat zijn, om eenen tijd groot en een volk onsterfelijk te maken." *Karakters* mogt hier wel cursief staan; want aan niets ontbreekt het onzen ontzenuwden tijd meer dan aan vaste, moedige, beginselen volgende mannen, die alleen door een hoogeren geest, dan dien van 't weten, kunnen gevormd worden.

Voortreffelijk is ook weder XLVI: »Hadden die Godgeleerden, die zich thans boven anderen op hunne regtgeloovigheid beroemen, werkelijk het regte geloof, dan zouden zij niet meenen ons geslacht, hetwelk zóó groote behoefte aan den geest van boven heeft, te kunnen redden, door een onbepaald terugkeeren tot *de letter van vroegere tijden.* Onder alle dweepers zijn de letterdweepers over het algemeen de gevaarlijksten; want, terwijl het fanatisme bij anderen uit het *hart* ontspringt, komt het bij deze uit het *hoofd* voort. Het is te vreezen, dat dit fanatisme van Theologische stijfhoofden onzen tijd ook van de laatste geloofsvonken zal berooven, welke Gods genade ons nog behouden had." Maar hoe kan die man nu weder schrijven, LIV: »Eene Kerk zonder geloofsbelijdenis is voor mij een schip zonder anker." Het is blijkbaar, dat SCHENKEL nog niet weet, hoezeer JEZUS CHRISTUS zelf de grondslag, de ziel, de geest, het hoofd der Kerk is. In al deze stellingen wordt veel over 't Christendom, betrekkelijk weinig over CHRISTUS gesproken. Hoe voortreffelijk SCHENKELS zin zij, hoe edel zijn moed, hoe krachtig zijn optreden: wij zien zelfs in hem, dat men in velerlei dwalingen vervalt, als men niet vasthoudt aan het *hoofd* der Kerk. PAULUS zou ook op hem toepassen, wat hij schrijft Col. II: 8, 18, 19.

Omtrent een man als SCHENKEL, die met reden veel

Digitized by Google

achting ook bij ons te lande bezit, meenden wij dit te moeten opmerken.

Wij eindigen deze rubriek met nog even een blik te werpen op de werkzaamheid der Christenen voor de uitbreiding van 't Godsrijk.

Toespraak aan de 38ste *algemeene Vergadering der Rotterdamsche Afdeeling van het Nederl. Bijbelgenootschap, den* 21 *Oct.* 1852 *door* Dr. H. N. VAN TEUTEM, *Rott. bij van Baalen.* De hoofdinhoud dezer Toespraak is eene beschouwing van den Bijbel als dezelfde blijvend onder al zijne lotgevallen in de vijftien eeuwen, welke hij nu in zijnen tegenwoordigen omvang bestaat. Immers hij is onder verschillende gedaanten onveranderd; heftig bestreden, maar ongedeerd; tegenstrijdig verklaard, maar onbesmet; lang gebruikt, maar onverouderd; en dit alles moet ons aansporen, om hem te gebruiken en door verspreiding anderen ten gebruike te geven. Met rijke kennis der geschiedenis, vol vernuft en geest, in een stichtelijken toon is alles allernuttigst, alleraangenaamst.

Een wachtwoord in de dienst van het Godsrijk voor onzen tijd, uitgesproken in de jaarlijksche openbare Vergadering van het Nederl. Zendeling-Genootschap te Rotterdam den 21 *Julij* 1852 *door* J. MOLL, JZ., *Pred. te 's Gravenhage, Rott. bij Wijt, f* 0,30. Naar Jac. V : 7 spoort de spreker aan tot het Christelijk wachten op den Heer in de zaak van het Godsrijk, en dat Christelijk wachten is een verlangend, een geduldig, een werkzaam, een hopend wachten. Door vele bijzonderheden uit de jongste zendinggeschiedenis wordt deze rede telkens afgewisseld en aangedrongen, terwijl de spreker niet alleen ons zijne uit-

Digitized by Google

nemende toespraak geeft, maar ook in voor- en nawoord eenig berigt van 't geheel der heerlijke plegtigheid, bij welke hij sprak.

Eindelijk willen wij vermelden: *Zes zendings-preken. Opgedragen aan en uitgegeven ten voordeele van het Nederlandsch Zendelinggenootschap door* J. VAN WANING BOLT, *Pred. te Grootegast, Amst bij V. W. Bolt*, *f* 1,00. Indien men deze preken als leerredenen wil beoordeelen, valt het gemakkelijk, er zeer veel op aan te merken. Evenwel laten ze zich door de levendigheid en oorspronkelijkheid van stijl en inkleeding zeer aangenaam lezen. En 't geen het voornaamste is, de schrijver heeft er eene proeve in willen geven, hoe men de zendingzaak, waar zendingbidstonden geen opgang maken, in eene gewone leerrede op den eersten zondag in de maand, der Gemeente op het hart kan binden. De meesten zijn alleen zendingspreken, twee zijn zendings- en lijdenspreken. Hij hield ze in zijne Gemeente met gelukkig gevolg. En zijn voorbeeld vinde navolging! Doch hoe goed het zij, deze zaak ook aldus te bevorderen, achten wij het noodig, dat daarbij meer gebruik van de zendinggeschiedenis gemaakt worde, dan hier plaats vindt. Ons dunkt, men moest een voorval uit onzen tijd behandelen, gelijk men met een dergelijk uit de Handelingen der Apostelen zou doen. Nog leeft dezelfde Heer. Zijn geest werkt nog èn in de Gemeente èn onder de Heidenen, als in PETRUS en PAULUS dagen.

IX.

Dogmatiek en Apologetiek.

Zullen wij deze rubriek beginnen met de vermelding

Digitized by Google

van geschriften, die de bronnen der kennis behandelen, dan moeten wij in de eerste plaats noemen: *De Bijbel, door* A. THOLUCK, *Hoogleeraar te Halle, uit het Hoogduitsch door* S. A. J. DE REUVER GRONEMAN, *Th. Dr., Utrecht bij C. van der Post, Jr.*, 1852, gr. 8°, 71 blz., *f* 0,90. Dit werk van den bekenden Duitschen Hoogleeraar is eene bijdrage tot beantwoording van de vraag, die dezer dagen velen in onderscheidene landen van Europa bezig houdt: welk gezag wij aan den Bijbel hebben toe te schrijven. Hij beschouwt eerst den Bijbel als geloofsregel, en na vermeld te hebben, hoe men dit boek in verschillenden zin als zoodanig heeft beschouwd, komt hij tot de slotsom, dat »het buiten twijfel de geest der Heilige Schrift is, in welken wij den regel voor geloof en leven erkennen; maar wel te verstaan de geest, gelijk hij zich aan ons kenbaar maakt in het woord, waarvan de zin uit den zamenhang der Schrift is duidelijk geworden." Vervolgens geeft hij een ontwerp van den Bijbel in zijn geheel en opgave der bijzondere boeken. Hij oordeelt, dat men aan den Bijbel ten opschrift zou kunnen geven: »geschiedenis der Goddelijke opvoeding van het gevallen menschelijk geslacht." Ten derde wordt de religieuse inhoud van den Bijbel geschetst. Het is de verzoening met God uit vrije genade door het geloof aan den godmenschelijken Verlosser, welke, voorbereid in het Oude Testament, de grondwaarheid van het Nieuwe Testament uitmaakt, het feit, waarin het eigenaardig karakter der Christelijke godsdienst gegrond is. Over de formele gesteldheid der Bijbelsche schriften sprekende erkent THOLUCK, dat ofschoon aan den Bijbel niet ten eenen male de formele voortreffelijkheden ontbreken, wij toch herinnerd worden aan het woord van HAMANN: »Aan een met lompen omwonden koord worden wij men-

Digitized by Google

schen, gelijk JEREMIA, uit den kuil getrokken." In eene vijfde afdeeling wordt de gang der meeningen aangaande en der onderzoekingen naar de echtheid en oudheid der bijzondere Bijbelsche schriften en der geheele verzameling geschetst, de uitkomst der critische nasporingen tot op dezen tijd opgegeven, waarmit blijkt, dat »de critiek de hoofdgrondslagen van het Christelijk geloof onaangetast heeft moeten laten," en de geschiedenis van den Canon herinnerd. Daarop volgt dan de geschiedkundige geloofwaardigheid der Bijbelsche schriften, waaromtrent de schrijver opmerkt, dat er een groot onderscheid bestaat tusschen de geschiedkundige boeken des Ouden en die des Nieuwen Verbonds, en dat het standpunt der historische critiek van STRAUSS en de Tubingers zich gemakkelijk als onhoudbaar laat kennen, terwijl hij verder onderscheidene bijzonderheden, zoo uit het Oude als het Nieuwe Testament ter sprake brengt, die bijna tot vaste voorbeelden geworden zijn om aan te toonen, dat de Bijbel eenvoudig weg ongeloofelijke en daarom ongeschiedkundige dingen behelst. Ten slotte wordt nog gehandeld over de taal des Bijbels en de critiek van den tekst.

Het geheele werkje kenmerkt zich door eenen vrijzinnigen, milden geest, en het is geenszins in strijd met deszelfs geheele strekking, dat de vertaler aan het slot zegt: »Waar het nu bovenal in de Heilige Schrift voor den Christen op aankomt, wat ons het meeste, het hoogste gelden moet, is het Evangelie van JEZUS CHRISTUS, den Zoon van God en des menschen Zoon."

Een klein gedeelte van den inhoud des Ouden Testaments wordt ter sprake gebragt in het werk van eenen ongenoemde: *De oudste oorkonde en de jongste wetenschap, of theologie en geologie, eene poging tot beider verzoening, Amst. bij C. J. Borleffs*, 1852,

Digitized by Google

gr. 8°., 112 blz., *f* 1,10. De schrijver neemt zijnen aanloop van 2 Petr. III: 10: »De elementen zullen brandende ontbonden worden en de aarde en de werken, die daarin zijn, zullen verbranden." Hij voegt daarbij 1 Cor. XV: 51, 52: »Wij zullen wel niet allen ontslapen, maar wij zullen allen veranderd worden, in een ondeelbaar punt des tijds, in één oogenblik." In deze beide plaatsen leest de schrijver eene duidelijke, zeer bevattelijke beschrijving van het eindlot der aarde en een vervolg van de geschiedenis des menschdoms tot aan de grenzen der eeuwigheid. Dat hij zelf evenwel deze verbranding der aarde geenszins als haar eindlot wil hebben aangemerkt, blijkt straks, wanneer hij van blz. 5 tot 23 eene naauwkeurige beschrijving laat volgen van 't geen er na de verbranding met de aarde gebeuren zal om haar weer bewoonbaar te maken, eene geologische fantasie, waarbij het niet weinig belangrijk is, nieuwe dingen te lezen, waarvan zelfs een VAN HUMBOLDT niet weet, ja, die bij hem zeer verkeerd zijn voorgesteld. In dichterlijke vrijheid en stoutheid staat dit deel des werks bijna op één lijn met de wereldbeschrijving aan 't einde van PLATO's Phaedo. Deze fantasie, deze wereldschepping van den schrijver wordt nu verder gebezigd tot toetssteen, om er het wetenschappelijk allooi van de oudste Oorkonde van Genesis aan te beproeven, en — het is proefhoudend bevonden. 't Komt alles uit, op een hair. Want zie, het staat er duidelijk: de schepping, zoo als men die veelal noemt, was eenvoudig eene herschepping na eene reeds vroeger voorgevallene verbranding. En al staat er hier of daar iets, dat niet uitkomt, een knap uitlegger is niet verlegen, om zulke kleinigheden naar zijne hand te zetten. Een *dag* laat zich door een sterk man wel rekken tot »een tijdvak van wie weet hoe langen duur."

Digitized by Google

Dat de twee verhalen in Genesis niet geheel overeenkomen, dat zij bijv. van elkaar afwijken, doordien het eene de beide menschen aan 't einde der schepping laat optreden, het andere den man vóór, en de vrouw na de overige schepping, baart ook geen bezwaar. Waar van geologie, *aard*kunde sprake is, behoeft men zich om hetgeen *menschen* betreft niet te verontrusten.

Allerbelangrijkste en tot dusverre onbekende dingen leeren wij ook uit dit merkwaardig boek aangaande den zondvloed. De *sluizen des hemels*, waar het water uitkwam, waren »bronnen van den heeten aardgordel." De overstrooming begon in onbewoonde oorden, dreef de dieren voor zich uit, en kwam het laatst over NOACHS land, zoodat de beesten verschrikt hunne jongen aan NOACHS voeten kwamen nederleggen. — Want *deze jongen* alleen kon NOACH redden, omdat hij die in *nesten* bergen moest. — Ter loops berigt de schrijver ons nog, dat de tak, dien de duif medebragt naar de arke, door haar van een op het water drijvenden olijfboom was geplukt.

Als wij tijd en ruimte hadden, zouden wij nog veel kunnen mededeelen. Nu moeten wij onzen weg verder vervolgen en nemen afscheid van den ongenoemde met de verklaring, dat wij overtuigend uit zijn boek geleerd hebben, hoe men de oudste Oorkonde met de geologie *niet* moet zoeken overeen te brengen.

Het Nieuwe Testament wordt besproken door EDMOND SCHERER, in twee brieven, onder den titel: *De critiek en het geloof, uit het Fransch vertaald door* S. A. J. RUEVER GRONEMAN, *Th. Dr. te Leijden, Leijden bij P. Engels*, 1851, gr. 8°, 44 blz., *f* 0,50. EDMOND SCHERER was Hoogleeraar aan de theologische school te Genève, maar diende in 't begin van Junij 1849 zijn ontslag in, omdat er, gelijk hij zich uit-

Digitized by Google

drukt, » tusschen het beginsel van de Société Evangelique van Genève, en de denkbeelden, die ik medegedeeld heb, een te groot verschil is, om zich met elkander te verdragen." Zoo spreekt hij aan het slot van den eersten brief, gerigt tot MERLE D'AUBIGNÉ. Hij verklaart daarin, dat het leerstuk der ingeving der Heilige Schrift op geenerlei houdbare gronden rust, en daarom door hem verworpen wordt, en dat in zijn oog JEZUS CHRISTUS de openbaring zelve is. De Apostelen schreven als oor- en ooggetuigen. De waarde hunner schriften is tweeledig, deels historisch, in zoo verre zij gedenkstukken zijn van het authentieke Christendom, deels inwendig, in zoover zij bezield zijn van den geest, die de Apostelen bezielde. De inspiratie der Apostelen is zuiver religieus; zij bevrijdt hen niet van dwaling, dan in die mate, als de zonde de dwaling voortbrengt en de heiligheid het verstand. Om de denkwijze van den schrijver regt te kennen, en zijne gronden te waarderen, moet men den brief lezen, die dit dubbel verdient. Niet minder doet het de tweede, van April 1850, aan eenen vriend geschreven, ten einde met hem na te gaan, wat er van het Evangelie overblijft, of liever hoe het Evangelie zich aan ons voordoet, wanneer men het, de traditionele dogmatische vooroordeelen geheel en al ter zijde stellende, uit een strikt historisch oogpunt beschouwt. Wij zien hier, dat het den schrijver niet ontbreekt aan een ijverig geloof in den Zone Gods, den Verlosser van zonde, den Zaligmaker der wereld. — Wij danken den vertaler voor het overbrengen van dit werkje in onze taal. Het kan zijn nut hebben. Zoo veel althans werke het uit, dat wij met een dankbaar hart de voorregten erkennen, die wij in ons gezegend Vaderland genieten. Aan eene sectenschool, doch die veel naam heeft, moest de man zijn ontslag indienen, die niets

Digitized by Google

anders dacht en verkondigde, dan wat een overgroot deel onzer Godgeleerden beaamt. Nog is Nederland de bakermat der vrijheid van onderzoek en geweten, en wij gelooven en verwachten, dat elke stem, die om iets anders roept, bij ons eene stem in de woestijn blijven zal.

Nog een boekske over hetzelfde vraagstuk kwam ons ter hand: *De onfeilbaarheid der Apostelen, een onderzoek naar den laatsten en diepsten grond van het Christelijk geloof, door* D. KOORDERS, *Utr. bij van Heyningen en Post Uiterweer*, 1852, gr. 8°, 65 blz., *f* 0,70. Het behoort nog tot de strijdschriften, naar aanleiding van het prediken van Prof. DE GROOT te 's Hage, waarvan wij in ons vorig verslag reeds hebben gesproken, en behandelt, naar aanleiding van den eersten der drie brieven van Dr. DOEDES aan Dr. MEIJBOOM, de onfeilbaarheid der Apostelen. Met veel kennis, gevatheid en scherpzinnigheid is dit stukske geschreven; de schrijver wijst het onvoldoende van het betoog van Dr. DOEDES aan, betoogt vooreerst, dat men geen regt heeft, om de volstrekte feilloosheid der Apostelen te erkennen, dan, dat de onfeilbaarheid der Apostelen niet mag worden aangenomen. Zijne overtuiging is, dat de eigenlijke bron van het geloof *in* ons ligt, dat wij de godsdienstige waarheid, voorgelicht door den Bijbel, erkennen, *omdat zijne uitspraken weerklank vinden in ons gemoed.*

Terwijl veel goeds dit werk van den jeugdigen schrijver tot eere verstrekt, wordt het geschrift ontsierd door eenen te beslissenden toon. Met enkele korte spreuken wordt over gansche rigtingen geoordeeld, in drie woorden de waarde bepaald van 't geen Hoogleeraren en Leeraren in den loop van vele jaren vonden en gaven. In den mond van een Nestor der theologische wetenschappen, grijs geworden in de studie, zouden wij zulk eenen

Digitized by Google

toon niet kiesch vinden; wij kunnen 't nog veel minder in den mond van eenen jongeling, die, hoe rijk begaafd en geletterd ook, tot nog toe zijne leerjaren niet ten einde bragt. Golden zijne beweringen anderen dan ons en onze vrienden, wij zouden misschien de moeite nemen, die te toetsen; nu doen wij dit niet.

Daar wij nu toch strijdschriften vermelden, noemen wij hier ook het: *Ernstig woord aan de Heeren Dr. J. J. Doedes en D. Molenaar, Predikanten te Rotterdam en te 's Gravenhage, door* Dr. CONSTANT, *Gorinchem bij J. Noorduijn en Zoon*, 1852, gr. 8°, 30 blz., *f* 0,40. In eenen doorgaans ernstigen, maar hier en daar humoristischen toon wordt Dr. DOEDES schrijven tegen Prof. DE GROOT ter toets gebragt, van sommige beweringen het ongerijmde aanschouwelijk gemaakt door die consequent verder te ontwikkelen, van andere, door het tegendeel als waarheid aan te toonen. De taal, die de schrijver aan de schimmen van vader HINLOPEN en VAN ALPHEN in den mond legt, is naïef.

Ds. MOLENAAR wordt vermaand, de zaak van zijn »Adres aan alle mijne hervormde geloofsgenooten" nooit meer ter tafel te brengen, als zijnde daarmede sommige voor 's mans achting minder gunstige herinneringen verbonden. De artsenij van Dr. CONSTANT is wel wat bitter, maar, zegt men immers, 't bittere kan gezond zijn.

Van de bronnen, waaruit men de kennis der godsdienstige waarheid in het algemeen, en der Christelijke waarheid in het bijzonder put, komen wij tot beschouwingen van het Christendom en van zijne bijzondere leerstellingen of levensvormen. Voor ons ligt een boek, getiteld: *Het Christendom, zijn geest en aard, zijne verbastering en uitzigten op herstel. Een boek voor allen, die aan God, deugd en onsterfelijk-*

Digitized by Google

heid gelooven; door een voormalig Roomsch-Catholiek Pastoor, Amst. bij Joh. van der Heij en Zoon, 1852, gr. 8°, 273 blz., *f* 2,75. Na een korte inleiding gaat de schrijver *eerst* de verschillende begrippen en bronnen van kennis des Christendoms behandelen, *dan* den inhoud der leer, en *eindelijk*, wat wij zelve aan het herstel der Christendoms kunnen toebrengen. In het eerste hoofdstuk komen ter sprake de bronnen buiten den mensch, overlevering, geschiedenis, kerkelijk gezag, Pauselijke onfeilbaarheid, Heilige Schrift, wonderen enz.; maar ook de vermogens, met welke de mensch uit die bronnen put, rede en gemoed, en vervolgens de persoon en de geschiedenis van JEZUS CHRISTUS. Het is aan de behandeling dezer onderwerpen duidelijk zigtbaar, dat de schrijver de beschouwingswijze der Roomsch-Catholieke Kerk heeft vaarwel gezegd. De overlevering, zegt hij, die het volmaaktste middel moet zijn, om de kennis der waarheid zuiver te bewaren en voort te planten, wordt nu de hoofdbron van verbastering en miskenning; zij levert geen middel op, om daardoor tot zekere kennis van het wezen en den eigenlijken aard van het Christendom te geraken. Ook de geschiedenis is weinig geschikt, om ons van den waren aard des Christendoms te onderrigten. Deze laatste stelling, die wij niet gaarne zouden onderschrijven, is bij den schijver blijkbaar een gevolg van zijne levenservaring, die hem wantrouwend maakt jegens al wat overgeleverd is. De geschiedenis, zegt hij, is eeuwen lang in de magt der Priesters-overleveraars geketend geweest, en door hen als dienstmaagd gebruikt, om te verkondigen, wat de hierarchie dienstig oordeelde, en om te verzwijgen al wat haar afbreuk doen konde. Ook het kerkelijke gezag laat de schrijver niet toe, want de Roomsche Kerk is niet bij magte een bewijs,

Digitized by Google

dat de toets van het gezond verstand kan doorstaan, voor hare onfeilbaarheid te leveren, en evenmin de pauselijke onfeilbaarheid, waarover men het zelfs in den schoot der Kerk niet eens is. Ja, zelfs de Heilige Schrift, zoo vaak als openbaring, als ingeving Gods voorgesteld, mag geen *gezag* wezen, waarop wij onze kennis van het wezen des Christendoms aannemen. Die kennis is geene zaak van gezag, maar van wetenschap. En, wetenschappelijk gebruikt, zijn de Schriften de eenige bronnen, door welke men tot de eigenlijke kennis des Christendoms geraken kan.

Zijn er dan buiten den mensch geene bronnen, die onbedriegelijk zijn, dan moet de mensch in zijne rede, in zijn gemoed, zijn zedelijk gevoel een onbedriegelijken maatstaf hebben, waaraan hij alle zedeleer toetsen kan. Deze doet hem het Christendom kennen als eene instelling ter verzedelijking van den mensch, om hem tot de kennis zijner betrekking met God en zijne medemenschen, en tot den ouden pligt, hem van den beginne af door den Schepper in het eigen hart geschreven, terug te brengen, en zulks langs eenen hem niet onbekenden weg, waarop hij maar gewezen moest worden om hem te kennen. Men ziet, de schrijver staat reeds hoog boven het Roomsch-Catholieke standpunt van beschouwing; maar dat hij van het Christendom alleen herstelling, niet verdere ontwikkeling van het menschdom verwacht, is eene leemte in zijn boek. Waar de schrijver over den stichter des Christendoms handelt, wil hij JEZUS niet als aan God gelijk, ook niet in den volstrekten zin als de hoogste naast God, hebben voorgesteld, wel als een goddelijk mensch, d. i. als iemand, die gelijkvormigheid aan God heeft, volgens onze menschelijke begrippen van dat onbegrijpelijk wezen.

Digitized by Google

Jezus zending stelt hij voor als de overtuiging, uit het eigen geweten geput, dat die taak Hem door God was aangewezen. Tijdens zijn leven werkte Jezus zelf aan zijne taak, Hij zorgde vooral ook, dat zijne onderneming met zijnen dood niet kon uitsterven, en koos zich eenen kring van gemoedelijke, ijverige, leergierige jongeren, die Hij met zijn plan vertrouwd maakte, ten einde het na Hem verder te helpen uitvoeren. Jezus dood was niet meer eene verordening of een eisch Gods, dan eenige andere gebeurtenis, maar het natuurlijk gevolg der heerlijke stichting door Jezus ondernomen, een gevolg, door Hem duidelijk voorzien, 't welk Hij met onwankelbaren, godsdienstigen heldenmoed heeft getrotseerd. De nederdaling ter helle is geen geloofspunt, de opstanding, door sommige berigtgevers vermeld, maar aan vele twijfelingen onderhevig, is niet noodig om aan het Christendom te gelooven en zijne vrucht deelachtig te worden. Zoo denkt de schrijver ook over de hemelvaart. Jezus is de regter van levenden en dooden, ofschoon niet op die zinnelijke wijze, als Hij zelf daarvan *een beeld* in de Heilige Schrift ophangt. Hij is het, omdat Hij aan de wereld de wet Gods op nieuw heeft leeren kennen en haar met ernst en waardigheid hare pligten heeft herinnerd.

Wat wij van den inhoud der eerste afdeeling vermeldden, is reeds genoeg, om het boek, dat wij aankondigen, te kenmerken. Wij zien in den schrijver, wat zoo vaak in eerlijke en nadenkende proselieten uit de Roomsche Kerk wordt waargenomen. Hij gaat van blinde onderwerping aan de Kerk tot te groote onafhankelijkheid van de openbaring, van autoriteitsgeloof tot rationalisme over. In zijne blijdschap over de vrije beweging des geestes, die hem nu vergund is, maakt hij er een gebruik van, dat wel wat overdreven stout

Digitized by Google

is. Deze zelfde geest is ook zigtbaar in de beide volgende afdeelingen.

Onder *regtvaardigmaking* verstaat de schrijver de herstelling van den gevallen mensch in zijne oorspronkelijke regtvaardigheid, onder *geloof* niets anders dan eene vaste, onwankelbare overtuiging, dat zekere punten (geloofspunten genoemd) waar zijn. Het eigenlijke *Christendom* bestaat volgens hem in de gezindheid, en de *leer des Evangelies* is geene andere dan die, welke ieder mensch, wanneer hij niet door drift of hartstogt wordt verblind, in zijn hart vindt bij zijn eerlijk zoeken; *het Christendom* is geene nieuwe instelling. De inhoud *der wet* is liefde, en wel: bemin God boven al en uwen naaste als u zelven. De *godsdienst* bestaat in onkreukbare pligtsbetrachting, uit eerbied voor den ons kenbaar geworden wil van God, de *eeredienst* is een middel om godsdienstig en deugdzaam te worden. Het *avondmaal* is onder dezen of dien vorm niet verpligtend en behoort niet tot het Christendom, dat geheel geestelijk van aard is. Ook den *waterdoop* vooronderstelde het Christendom niet noodzakelijk, en deze is niet onmisbaar. Het *gebed* is eene uitdrukking van godsdienstigheid of een middel daartoe. De *liefde tot den naaste* — algemeene menschenliefde — is de eigenlijke zoo veel verwaarloosde vrucht des Christendoms. Om nu het verbasterde Christendom te herstellen, moeten wij, — zoo leert de derde afdeeling, — arbeiden in ons *huisgezin*, om er zelfzucht en eerzucht tegen te gaan en uit te roeijen, en ons daarvan door geene verkeerde teederheid laten terughouden, bij *onze onderhoorigen*, om hunne belangen te bevorderen, in *'t algemeen* moeten wij onbepaalde zelfverloochening voor allen aan den dag leggen. In den *Staat* moet de overheid, in de *Kerk* de openbare eeredienst medewerken.

Digitized by Google

Met de verkregene vrijheid wenschen wij den schrijver geluk. Hij dringe met de hulp van ernstige studie allengs dieper in den geest des Nieuwen Verbonds, leere CHRISTUS kennen in zijn persoon en werk, leere in Hem de nieuwe openbaring kennen, die God aan de menschen gaf, dan, wij twijfelen er niet aan, zal veel Hem waar en gewigtig worden, wat nu door hem als onwaar of onverschillig wordt ter zijde geschoven; dan zal zijn Christendom, in plaats van vooral eene zaak des verstands te wezen, een voedsel des gemoeds en des levens worden. Het zal hem duidelijk worden, dat het Christendom den menschen meer dan eenvoudig herstelling van den oorspronkelijken toestand komt aanbrengen — en hij zal er meer vrede en zaligheid in vinden voor zijne ziel.

Over den persoon des Heilands handelen de *Nieuwe beschouwingen van Jezus persoon en werkzaamheid door* S. HOEKSTRA, *tweede deel*, *Medemblik bij K. H. Idema*, gr. 8°, 160 blz., *f* 3,00. In geest en strekking is dit tweede deel gelijk aan het eerste, vroeger door ons aangekondigd, zoodat wij er niet opzettelijk bij behoeven stil te staan. Wij vinden ook hier een achttal beschouwingen. JEZUS voorziende in de behoeften en nooden, die soms aan het dienen van Hem verbonden zijn, naar Matth. XV: 29—38, waarin de wonderdadige spijziging wordt behandeld. De zelfstandigheid van JEZUS in zich niet te schikken naar het vooroordeel der menschen, naar Matth. XI: 16—19, de vergelijking van JEZUS tijdgenooten bij de kinderkens, die op de markten zitten. De zelfstandigheid van JEZUS bij de vijandige gezindheid van allen, die Hem omringden, naar Joh. VIII: 29. Hoe JEZUS misbruiken in de godsdienst trachtte te herstellen, naar Luc. VI: 1—11, waar gehandeld wordt over het aren-

Digitized by Google

plukken en het genezen van eene verdorde hand op sabbat. Verder vinden wij hier ter sprake gebragt: JEZUS hooge ingenomenheid met de eerbetooning dergenen, die door Hem beweldadigd zijn, naar Luc. VII: 36—50, behelzende het verhaal der zalving in SIMONS huis; JEZUS ongevoelig voor het eerbetoon van aanzienlijken, naar Marc. X: 17—25, de ontmoeting met den rijken jongeling. De opstanding van JEZUS als teeken zijner goddelijke waardigheid voor hardnekkige zondaars, naar Matth. XII: 38—40. Eindelijk, hoe JEZUS zich tegenwoordig nog met ons bemoeit, naar Openb. III: 20.

Zulke beschouwingen hebben ontegenzeggelijk haar groot nut. Zij helpen de Gemeente CHRISTUS kennen en in Hem de waarheid Gods. In deze beschouwingen ook vonden wij veel belangrijks. Evenwel twijfelden wij wel eens, of de eerwaarde schrijver zich wel alles had ten nutte gemaakt, wat critiek, tijdrekenkunde en uitlegkunde hem hadden kunnen aan de hand geven, terwijl het ons ook voorkwam, dat aan den vorm wel iets meer had kunnen worden ten koste gelegd.

Over den persoon des Verlossers handelt ook in zekeren zin *De heilige liefde of de volstrekte eenswezendheid des Zoons met den Vader, eene bijdrage tot kenmerking der moderne orthodoxie in de hervormde Kerk, door* S. H. KOORDERS *(uitgegeven door* D. KOORDERS, *met een voorberigt), te Utr. bij van Heijningen en Post Uiterweer*, gr. 8°, 32 blz., *f* 0,30. Het boekje is eene critiek van den schrijver op eene anti-critiek van den heer BARGER. Zij werd in 1850 in de Godgeleerde Bijdragen geplaatst, en wordt nu afzonderlijk uitgegeven. De heer BARGER, uitgaande van de grondstelling, dat Gods wezen

Digitized by Google

de liefde is, meende daaruit de volstrekte eenswezendheid des Zoons met den Vader te kunnen bewijzen. De heer KOORDERS toont aan, dat de liefde Gods wezen niet is. Gods wezen, zegt hij, kennen wij niet, en liefde is geen wezen, maar eene eigenschap er van. Op grond hiervan ontkent hij de grondstelling. Maar hij ontkent ook de tweede stelling, dat het voorwerp der liefde Gods, der heilige liefde, eenswezend met God moet zijn; want volgens het Evangelie is juist de onheilige wereld het voorwerp van Gods liefde. Eindelijk wijst de schrijver nog met een woord aan, dat, zoo ook de beide grondstellingen wierden toegestemd, er dan toch nog niets anders uit volgen zou, dan eene zedelijke eenswezendheid van den Zoon met den Vader, bestaande in heilige liefde. Dit antwoord houden wij voor alleszins afdoende, al is het ook, dat het ons een gevaarlijke weg schijnt, in zaken van Christelijke waarheid zoo bepaald speculatief van begripsbepalingen uit te gaan. De bepaling van het begrip moet de slotsom van het onderzoek zijn.

De uitgever spreekt in het voorberigt een hartig woord over den heer BARGER, en verklaart hem aan het slot voor dood. Wij zagen reeds, dat het zijne manier is, eenigzins overkrachtig en bovenmate cordaat te werk te gaan. Waarom laat hij den heer BARGER niet liever leven?

Over den kinderdoop ontvingen wij eene monographie van Dr. H. MARTENS, *De kinderdoop beschouwd met betrekking tot de Kerk, de praedestinatie en de wedergeboorte, een geschrift ter verdediging van den kinderdoop en ter bestrijding van den bejaarden doop, naar aanleiding van de tegenwoordige woelingen der baptisten in Denemarken, Duitschland en elders. Uit het Hoogduitsch vertaald, te Utr. bij W. F. Dannenfelser*, gr. 8°, 83 blz.,

Digitized by Google

f 1,00. Dit werkje werd door den schrijver in 1843 in zijn vaderland uitgegeven onder den titel: de Christelijke doop en het Baptistisch vraagstuk; eene aanprijzing er van door Dr. VAN OOSTERZEE schijnt tot de vertaling aanleiding te hebben gegeven. De eigenlijke vraag, waarover de schrijver handelt, wordt door hem aldus voorgesteld, of de doop der volwassenen de regte ordelijke doop is en de kinderdoop leerstellig niet te verdedigen, dan of de kinderdoop de regte ordelijke doop is, en de doop der volwassenen, met betrekking tot den vorm, alleen eene uitzondering op den regel. Hij beschouwt eerst den doop als een Kerk-stichtend sacrament. Het geloof, zegt hij, is uit de prediking, maar uit de prediking van dezulken, die vooraf in het organisme van CHRISTUS of de Kerk zijn ingelijfd. De Apostelen werden dat door 's Heeren persoonlijke roeping, en behoefden daarom niet gedoopt te worden. Maar wat de persoonlijke verkiezing door CHRISTUS voor den kring zijner eerste jongeren was, dat is de doop voor de latere Gemeente, de goddelijke daadzaak, door welke CHRISTUS zijne Kerk den eeuwigen, waren aanvang geeft in het individu. Men moet dus den doop niet gronden op het geloof, maar omgekeerd, het geloof moet op den doop gegrond en gebouwd worden. — Wij zouden bij deze afdeeling vragen, of JEZUS jongeren niet ook gedoopt zijn, namelijk door JOHANNES?

In eene tweede afdeeling betoogt de schrijver, dat in het Nieuwe Testament, zoo wel in 's Heeren woorden als in der Apostelen daden, een beschouwing van den doop als de boven vermelde wordt gevonden. Vóór den doop verlangen zij neiging en drang naar het Godsrijk, maar meer niet. Het geloofsleven begint eerst met den doop, die de physike inenting is in het ligchaam der Gemeente. De Christelijke doop is dus in

Digitized by Google

zijn wezen *kinderdoop;* en de doop der volwassenen kan alleen daar bestaan, waar het Christendom bij wijze van zending wordt uitgebreid, zonder dat er nog eene moedergemeente bestaat.

De doop, zoo beschouwd, — dat leert de derde afdeeling — is het *sacrament der praedestinatie.* De Calvinistische en Pelagiaansche praedestinatieleer vernietigen den kinderdoop, de eerste, omdat de mensch van nature voorbestemd *is*, de andere, omdat de mensch zich zelven van nature voorbestemmen *kan.* De Luthersche, sacramentale praedestinatie-leer daarentegen beschouwt den kinderdoop als het begin der oplossing van den strijd tusschen de goddelijke voorbestemming en de menschelijke zelfbestemming, als het punt, waar de genade en de vrijheid zich beginnen te vereenigen.

De vierde afdeeling schetst den doop als het *sacrament der wedergeboorte.* De steeds aanwezige en werkzame wil van CHRISTUS moet gedacht worden als het beginsel van de zigtbare handeling. Het kind komt dan door den doop werkelijk in betrekking tot den regtvaardigmakenden wil van CHRISTUS, en krijgt deel aan de geregtigheid van CHRISTUS als het zelfstandige, vruchtbaarmakende beginsel van een nieuw leven in zijne Gemeente, en staat daardoor in een solidair verband met het geheele organisme, in hetwelk de geest de volheid van CHRISTUS, den geheelen rijkdom van verlossende en heiligende krachten ontwikkelt; het wordt gesteld onder den invloed des geestes, onder de krachtige werking van het Godsrijk. De Kerk moet zich nu aan dat kind werkzaam betoonen in geheel haar moederlijk en opvoedend karakter.

Ten slotte wordt nog over geloofsbelijdenis en bevestiging gesproken. De bevestiging, zegt de schrijver,

Digitized by Google

is het eerst gewonnen resultaat van de werking des doops door de werkzaamheid van de Gemeente.

Zoo wordt in dit belangrijk geschrift eene veel besprokene zaak uit meer dan één nieuw oogpunt beschouwd. Het doet overtuigend zien, dat de kinderdoop een vorm is, die alleszins met het wezen des Christendoms is overeen te brengen, en met 's Christus roeping strookt. Maar het heeft ons daarom niet overtuigd, dat de kinderdoop meer Christelijk wezen zou dan de doop der bejaarden. De voorname kracht van 's schrijvers redenering komt neder op de stelling: dat de doop is de persoonlijke roeping des menschen door den Heer, dus eene daad van den Heer zelven, waardoor Hij den mensch met zich verbindt en met zijne Gemeente. Intusschen is het verre van bewezen, dat JEZUS discipelen niet zouden zijn gedoopt. Zijn zij 't wel, dan kan de doop niet de plaats der roeping bekleeden. Verder is 't niet bewezen, dat de geboorte uit Christen-ouders niet reeds de daad des Heeren zou zijn, waardoor Hij de kinderen der Gemeente met zich verbindt. Eindelijk ontbreekt ons het bewijs, dat de Apostelen in 't geheel de uit Christenen geborenen gedoopt hebben. Laat zich dat niet bewijzen, — en wij gelooven, dat het niet bewezen worden kan, — dan zouden wij tot het besluit komen, dat de doop bij de stichting der Kerk de vorm was, waardoor geboren Joden en Heidenen werden ingelijfd in het Godsrijk; dat die vorm dus nog te huis behoort, waar het Evangelie door Zendelingen onder niet-Christenen wordt verkondigd; dat in de Christelijke Gemeente evenwel die beteekenis des doops is weggevallen, en dat nu verder de Gemeente deze plegtigheid mag toepassen in zulken vorm, als zij het meest vruchtbaar acht voor het Christelijke leven. Doch dat wij intusschen ook uit dit oogpunt

Digitized by Google

de voorkeur verre geven aan den kinderdoop, door onderwijs, belijdenis en bevestiging achtervolgd, bekennen wij gaarne.

De Amsterdamsche Hoogleeraar R. J. DOMELA NIEUWENHUIS gaf ons *De leer van het heilige Avondmaal in de Nederlandsche Lutherscbe Kerk, eene bijdrage tot hare geschiedenis (met onuitgegeven stukken). Utr. W. H. van Heijningen*, gr. 8°, 176 blz., *f* 1,80. In de voorrede spreekt de Hooggeleerde schrijver zijnen milden Evangelischen geest krachtig uit; in de inleiding wijst hij aan, hoe de streng Ubiquistische avondmaalsleer der Lutherschen in Nederland was doorgedrongen, maar ook der Kerke ten gevolge eener taalkundige schriftuitlegging allengs weer ontvallen, en dan geeft hij ons eerst: de Luthersche avondmaalsleer in de Nederlandsche Lutherscbe Kerk beleden tegenover die der Hervormden, waarin wij, behalve andere mededeelingen uit onuitgegeven stukken, ook ontvangen het beloop van eene zamenspreking, den 27 September 1596 te Amsterdam gehouden, tusschen Lutherschen en Gereformeerden. De jongste belijdenis der Luthersche avondmaalsleer, tegenover die der Gereformeerden, welke hier vermeld wordt, is die van den Eerwaarden J. A. HELPER SESBRUGGER, leeraar bij de Herstelde Evangelische Lutherschen in 1848.

Ten tweede wordt besproken de verdediging en handhaving der Luthersche avondsmaalsleer in de Nederlandsche Luthersche Kerk, tegenover de leeraars, die haar openlijk ontkenden en bestreden. Dit stuk bevat een verzoekschrift aan den Lutherschen kerkeraad te 's Hage, ingediend in 1640, ten gevolge van de kerkelijke gestrengheid van D^s. CHRISTIAAN MATTHIAE, verder eene kerkelijke procedure tegen ABRAHAM BELLER, die in 't begin van 1687 te Amsterdam predikant was gewor-

Digitized by Google

den, en tegen den Groningschen leeraar ANTON GODFRIED DERAS, die in 1739 werd afgezet.

Het derde deel handelt over de oplossing der Lutherschc avondmaalsleer in de Nederlandsche Lutherschc Kerk bij de toenemende vrijheid van den dwang der symbolische of kerkelijk vastgestelde leer. Als den eersten leeraar, die eene vrijere opvatting der avondmaalsleer verkondigde en bij de Lutherschen in ons vaderland in zwang bragt, leeren wij hier kennen JOHAN DIDERICH DEIMAN, in 1783 als predikant te Amsterdam overleden. Uit zijne geschriften ontvangen wij onderscheidene mededeelingen, gelijk ook van menig waardig Evangeliedienaar bij de Lutherschen in den tegenwoordigen tijd. De schrijver vergeet ook niet aan te wijzen, welken invloed de meer vrije Evangelische opvatting der avondmaalsleer gehad heeft en nog heeft op het gebruik der formulieren en de wijze van avondmaal te bedienen.

Voor de geschiedenis der stellige Godgeleerdheid is dit geschrift eene gewigtige bijdrage. Mogt de beoefening van die geschiedenis maar doorgaans zulke vruchten dragen!

Na al het behandelde noemen wij nu het *Antwoord van den Hoogleeraar* J. H. SCHOLTEN *aan Mr. Is. da Costa, Leijden, bij P. Engels*, gr. 8°, 53 blz., *f* 0,70. Wij hadden het reeds vroeger bij andere strijdschriften kunnen ter sprake brengen, maar wijzen er eerst nu op, omdat het over onderscheidene onderwerpen handelt. Het boekje is een wederantwoord op een antwoord, dat Mr. DA COSTA in zijne beschouwing van het Evangelie van LUCAS gaf op de bedenkingen door den Hoogleeraar voor vier jaren ingebragt tegen hèt in zijne schatting onevangelische en ongereformeerde van sommige van diens dogmatische voorstellin-

Digitized by Google

gen. Hier komen ter sprake de drieëenheid, de Godheid des Zoons en de avondmaalsleer, Heilige Schrift en Gods woord, en de eindelijke herstelling aller dingen. De Hoogleeraar verloochent hier zijne veelomvattende wetenschap en bekende scherpzinnigheid niet. Vooral op het punt »Heilige Schrift en Gods woord" is zijn betoog hoogst belangrijk, en duldt, onzes inziens, geene verdere tegenspraak.

Onwillekeurig moesten wij glimlagchen, toen wij aan het slot de verdediging van ons, Groningers, tegen de beschuldiging van Pantheisme lazen. 't Is inderdaad eene zonderlinge theologie, die wij daar als de onze leerden kennen. Waren wij niet ten volle overtuigd, dat de Hoogleeraar geene andere dan welwillende bedoelingen had, wij zouden bijna twijfelen, of men ons tegen eene ernstige beschuldiging had willen verdedigen, door onze overhelling tot een ander uiterste tot in het belagchelijke aan te toonen, zoo als men wel eens iemand laat vrijspreken van misdrijf, door hem te verklaren voor innocent. Maar de Hoogleeraar SCHOLTEN is zeker de eerste, om ons toe te stemmen, dat een paar uit haar verband geligte uitdrukkingen, een weinig verwrikt, een weinig verder ontwikkeld, een weinig, zoo als de Duitschers zeggen, auf die Spitse getrieben, en dan nog daarenboven aan onderscheidene personen ontleend, niet kunnen gelden voor de godgeleerdheid van *eenen* Groninger, laat staan voor die van *de* Groningers. Welk eene curieuse Leidsche, Utrechtsche, Amsterdamsche theologie zou men zóó niet kunnen maken. Onder dankzegging voor zijne verdediging, houden wij hem gaarne dezen humor ten goede.

Tot de geschiedenis der leerstellige Godgeleerdheid leverde ook de heer F. P. J. SIBMACHER ZIJNEN eene niet onbelangrijke bijdrage, daar hij in zijne *akademische*

Digitized by Google

dissertatie de stellingen van ANSELMUS en van CALVIJN over de verlossing der menschen van de zonde door CHRISTUS vergeleek (*Specimen historico-dogmaticum, quo Anselmi et Calvini placita de hominum per Christum a peccato redemtione inter se conferuntur, Delphis ap. G. N. C. Roldanum*, 1852, gr. 8°,) 151 blz., *f* 1,50. De bronnen, waaruit de schrijver put, zijn hoofdzakelijk het boek van ANSELMUS: *waarom God mensch werd?* en CALVIJNS *Institutiones* of onderrigt aangaande de Christelijke Godsdienst. Hij handelt in het *eerste deel* over de zonde en hare ellende, die door God moeten worden weggenomen. Als ANSELMUS gevoelen wordt voorgesteld, dat door de zonde aan God zijne eere is ontnomen, en dat zij God belemmert in het uitvoeren van zijn voornemen, om uit de menschen het verminderde getal der engelen aan te vullen en den mensch zalig te maken, terwijl CALVIJN de ellenden der zonde ziet in den mensch, die oorspronkelijk naar Gods beeld geschapen, door de zonde van ADAM niet alleen des verderfs, maar ook der verdoemenis deelachtig is geworden. Het onderscheid wordt daaruit verklaard, dat ANSELMUS uitging van AUGUSTINUS of zijne eigene wijsgeerige begrippen, CALVIJN daarentegen van de Schrift.

Als reden, waarom God zich met de zonde bemoeit, wordt door ANSELMUS opgegeven het voor God noodzakelijke streven om zijne waardigheid en regtvaardigheid te handhaven, terwijl CALVIJN spreekt van Gods barmhartigheid, zonder daarom vrij te blijven van de tegenstrijdigheid, dat hij de verlossing toeschrijft aan barmhartigheid en te gelijk oordeelt, dat God, vertoornd en tot wraak gewapend, eerst door CHRISTUS is verzoend geworden. ANSELMUS is hier weer de bespiegelende wijsgeer, CALVIJN de practische Christen.

Digitized by Google

Wat de wijze betreft, waarop de zonde en hare ellenden moeten worden weggenomen, leert ons ANSELMUS, dat Gods waardigheid alleen kan gehandhaafd worden door eene voldoening aan Gods strafeischende gerechtigheid, en wel zoo, dat God ontvangt naar de mate der zonde, meer dan de mensch Hem heeft ontnomen, iets van oneindige waarde, en 't welk de mensch Hem niet verschuldigd zou zijn, zelfs indien hij niet gezondigd had. Volgens CALVIJN moet de mensch in Gods gunst hersteld worden en de voldoening aan Gods oordeel is daartoe het middel. Volgens ANSELMUS kan de vereischte voldoening niet gegeven worden door een mensch, noch door een engel, maar wordt daartoe vereischt God, die mensch is. Tot hetzelfde besluit komt ook CALVIJN; maar beide komen tot deze slotsom door verschillende bewijzen, die ANSELMUS ontleent aan de noodzakelijkheid der handhaving van Gods eere, CALVIJN aan de behoefte aan wegneming van den strijd tusschen God en den mensch.

In het *tweede deel* brengt de schrijver de gevoelens van beide mannen over het wegnemen der zonde en harer ellenden door CHRISTUS ter sprake. ANSELMUS volgt den betoogenden, CALVIJN den geschiedkundigen weg. Dat CHRISTUS werkelijk God is, bewijst CALVIJN ten deele uit gezegden der Heilige Schrift, ten deele uit CHRISTUS werken, waarbij het Oude Testament niet wordt vergeten. Dat Hij tevens werkelijk mensch was, wordt door hem uit getuigenissen der Schrift aangewezen. ANSELMUS heeft zulk eene geschiedkundige aanwijzing niet. De vereeniging der beide naturen in CHRISTUS stellen beiden voor onder het beeld van den mensch, die uit ligchaam en ziel bestaat, en toch maar één mensch is. CALVIJN echter voegt er bij, dat de eene natuur somwijlen hare eigenschappen aan de andere

Digitized by Google

mededeelt (de communicatio idiomatum, zoo als deze leerstelling heet). ANSELMUS betoogt nog, dat alleen de tweede persoon der drieëenheid mensch kon worden, omdat er anders twee zonen zouden gekomen zijn in het wezen Gods. Daarvan spreekt weer CALVIJN niet. Aangaande de zondeloosheid van CHRISTUS zijn beide het eens, maar de bespiegelende ANSELMUS betoogt, dat CHRISTUS niet heeft kunnen zondigen, dat Hij anders aan God geene voldoening had kunnen geven, terwijl de geschiedkundige CALVIJN aanwijst, dat CHRISTUS niet gezondigd heeft, en dat Hij juist zóó alleen den bedorven staat der menschen kon herstellen. Volgens ANSELMUS was CHRISTUS niet aan den dood onderworpen, maar *kon* toch sterven, gelijk Hij ook vrijwillig in onze ellenden, met uitzondering van de *onkunde*, gedeeld heeft. Volgens CALVIJN is CHRISTUS én profeet, én koning, met eene eeuwige en geestelijke heerschappij, én Hoogepriester.

Wat nu het werk van CHRISTUS ter voldoening voor de zonden aangaat, zoo betoogt ANSELMUS, dat CHRISTUS *dood* aan alle vereischten der voldoening beantwoordt, zoo als hij die voorstelt; volgens CALVIJN daarentegen voldeed CHRISTUS door zijne *gehoorzaamheid*, d. i. door hetgeen Hij *deed*, waarbij hij evenwel ook de *lijdelijke* voldoening voegt, sprekende van JEZUS vrijwillige onderwerping, van zijne veroordeeling voor den regter, aanhechting aan het kruis en bloedstorting, plaatsbekleedend lijden, nederdaling ter helle, doodssmarten en verhooring in de vreeze.

Overeenkomstig zijne geheele denkwijze spreekt CALVIJN ook over de herstelling van den mensch in Gods gunst door CHRISTUS, waarbij in aanmerking komen, zijne opstanding, hemelvaart, het zitten ter regterhand des Vaders en zijne wederkomst ten oordeel. De op-

Digitized by Google

standing is de hernieuwing der geregtigheid, de grondslag van ons geloof, bewerkster van een nieuw leven, en het onderpand der toekomstige verrijzenis van onze ligchamen.

De verlossing door CHRISTUS heeft volgens ANSELMUS en CALVIJN beide ook betrekking op de menschen, die vóór CHRISTUS leefden. ANSELMUS beweert, dat zulks noodig was, ten einde het groot getal afvallige engelen te vergoeden, en omdat het onbetamelijk zou zijn, dat God het menschdom ook maar een oogenblik te vergeefs had laten bestaan: CALVIJN put zijne bewijzen uit de Heilige Schrift, en poogt aan te toonen, dat CHRISTUS reeds de Middelaar des Ouden Verbond was.

Eindelijk vindt men nog bij ANSELMUS en CALVIJN beide het leerstuk over CHRISTUS verdiensten. De eerste betoogt, dat de Vader voor de vrijwillige voldoening van den Zoon Hem moet beloonen door de zaligheid der zijnen, maar spreekt daardoor geheel in strijd met zijne vroegere redeneringen. CALVIJN vat de verdiensten van CHRISTUS zoo op, dat Hij voor ons verdiend heeft, wat wij door Hem ontvangen, nademaal wij door zijn bloed zijn gereinigd, en zijn dood de verzoening was voor onze zonden. Helder is ook hij echter op dit punt niet.

Een zaakrijk beknopt overzigt besluit deze belangrijke academische Verhandeling, waarvoor wij den schrijver hartelijk danken. Hij zij een gezegend prediker voor de Gemeente des Heeren in ons Vaderland, die, zoo als hij het hier in zijn proefschrift reeds toont, niet staan blijft bij ANSELMUS, CALVIJN, of welken mensch dan ook, maar de kudde des Heeren naar haren Heer zelven wijst.

Bragt deze Verhandeling van den heer SIBMACHER ZIJNEN ons reeds op het gebied der menschkunde, ge-

Digitized by Google

heel worden wij daarop geleid door den heer A. HOEK, *Stads Heel- en Vroedmeester te 's Gravenhage*, in zijne *Aanteekeningen en opmerkingen betreffende het Levens-magnetismus, in het belang der menschheid en der wetenschap openbaar gemaakt, 's Grav. en Amst. bij de geb. van Cleeff*, 1851, gr. 8°, 79 blz., *f* 1,90. Wij reiken den gemoedelijk Christelijken en tevens wetenschappelijken man met blijdschap de broederhand, en volgen hem gaarne op het gebied, dat steeds ons hooge belangstelling heeft tot zich getrokken. Het is helaas! waar, dat wij, bij uitstekende vorderingen in kennis van al wat ons omringt, in menig opzigt geheel vreemdelingen zijn in ons eigen binnenste. Met regt zou een streng censor dit geslachte kunnen toeroepen: Gij, die u beroemt, zoo veel te kennen, ken dan eerst u zelven! En zou het waar zijn, dat wij dit *niet kunnen*, zoo als menigeen gemakshalve verzekert?

Er was een tijd, vóór IMMANUËL KANT, toen de verstandelijke werkzaamheid van 's menschen geest een onoplosbaar raadsel scheen: nu zegt u een schoolknaap, hoe de mensch opklimt van de zinnelijke aanschouwing der stoffelijke voorwerpen tot de idealen van het onzienlijke. Zou dat niet eveneens zoo kunnen worden op het gebied van het gemoeds- en wils-leven? Is het verband tusschen vleesch en geest een raadsel tot in eeuwigheid, of een geheim, dat ontsluijerd worden kan, voor hem die toezien en zoeken wil? Wij hebben behoefte, dringende behoefte aan eene physiologie van den mensch, niet zoo als velen die reeds gaven, van 's menschen zinnelijk deel, maar aan eene physiologie van den *geheelen* menschen, zoo als bijv. BURDACH die reeds poogde te behandelen, waarin lichaam en geest, beenderen, peezen, spieren, zenuwen,

Digitized by Google

aderen, vaten enz., maar ook kenvermogen, verbeelding, verstand, oordeel, rede, gemoed, wil, geweten, humeur, met één woord alles, waken, slapen, leven en dood is opgenomen. Tot zulk eene physiologie, die wij om den wille der menschheid en der wetenschap beide noodig achten, kan de weg gebaand worden door eene behandeling, zoo als de heer HOEK hier in 't werk stelt. Hij geeft feiten, teekent op, wat voorkomt. Zijn boek bestaat meestal uit de woorden der Somnambules. Dat, meenen wij, is de ware weg. Vooral op dit gebied geldt de empirie. Eerst feiten, in genoegzamen getalen voldoende gewaarborgd, scherp opgevat, behoorlijk geordend, en dan theorie als resultaat van de feiten!

In de mededeelingen, die de schrijver geeft, trof het ons, dat de gemagnetiseerden spreken van eenen persoon — of hoe zullen wij het noemen? — vrager, raadgever. Dit verschijnsel kwam ons meer voor. Is dat te houden voor iets wezenlijks buiten de personen van magnetiseur en gemagnetiseerden? Wij geven in bedenking, of het magnetisme niet, voor zoover het zich tot heden uit zijne verschijnselen deed kennen, het best kan worden omschreven als eene werking van den wil, die door middel van het zenuwleven des magnetiseurs, het zenuwstelsel van den gemagnetiseerde koppelt aan dat van den magnetiseur, zoodat die vrager is de persoonlijkheid van den magnetiseur, die den gemagnetiseerde duister voor den geest zweeft? Verder: Of, behoudens het scherper zien of waarnemen van ligchamelijke toestanden, voor het gewone oog ontoegankelijk, de gemagnetiseerden niet eenvoudig spreken uit de bewustheid van den magnetiseur? Het komt ons voor, dat bij feiten, zoo als ook hier worden medegedeeld, indien men regt wetenschappelijk te werk wil gaan, volstrekt moet worden opgeteekend:

Digitized by Google

hoe de gemagnetiseerde in wakenden toestand spreekt over dezelfde onderwerpen, naar welke men hem of haar slapend ondervraagt, en hoe daarover het oordeel is van den magnetiseur. Ons dunkt, dat alleen langs dien weg met langzame schreden kan worden gekomen tot een vast, wetenschappelijk resultaat aangaande wezen en uitwerkselen van het magnetisme. De schrijver houde zich verzekerd, dat wij hem met warme belangstelling zullen volgen, indien hij goed vinden mogt, dit pad verder te betreden.

Tot de Anthropologie, of *kennis van den mensch* behooren ook nog de redenen over het toekomende leven in zijne verhouding tot het tegenwoordige leven, door PH. BOUCHER, onder den titel van: *Ciel et terre, conférences sur la vie future, dans ses rapports avec la vie présente, par* PH. BOUCHER, *La Haye, chez J. M. van 't Haaff*, gr. 8°, 492 blz., in 8 afleveringen, elk van *f* 0,50. Iedere van deze afleveringen behelst eene rede, en wat daarin zoo al voorkomt, verwacht gij natuurlijk te zullen vinden in de table des matières. Gij kunt die evenwel gerust oningezien laten; want na die doorgelezen te hebben, weet gij van den inhoud des boeks even veel als voor dien tijd, d. i. niet met al. Gij zijt dus wel genoodzaakt, op goed geluk het vrij lijvig boek door te lezen, zonder een leiddraad, om uwe denkbeelden aan te knoopen. Dit noemen wij in een werk van omvang een groot gebrek. Menig een toch meet de duidelijkheid van een boek naar die van de inhoudsopgave af, en leest in 't geheel niet, waar hij eene opgave vindt zoo als deze. Menigeen ook, die tot lezen niet veel tijd beschikbaar heeft, wenscht althans eenigermate te voren te kunnen berekenen, wat zijne lectuur hem opleveren zal, en besteedt geen tal van uren, in den

Digitized by Google

blinde weg. En wat behelst nu het boek zelf? De eerste aflevering leert ons, dat de schrijver zich ten regel stelt: niets, dat met den Bijbel strijdt! maar zich dan ook vrijheid van onderzoek voorbehoudt, overtuigd, dat er in de Schrift meer onderwijs aangaande de toekomst te vinden is, dan men doorgaans meent.

In de tweede aflevering wordt u voorgesteld, dat de hemel een toestand, een plaats en een band is, dat de mensch er eene ziel en een ligchaam zal hebben, zoo als op aarde. Dat nieuwe, verloste ligchaam zal vrij zijn van smart, van bouwvalligheid, zwakheid en wanstaltigheid, en blijft eeuwig jong. De derde aflevering leert u dat hemelsch ligchaam kennen als een werktuig vol kracht. De zaligen zijn altijd bezig, maar nooit gejaagd. Zij gevoelen uitgebreider betrekkingen tot het stoffelijk heelal, dan hier op aarde wenschelijk is. Het geheugen, zegt de vierde aflevering, ontvangt eene volmaakte ontwikkeling, en desgelijks het vermogen om afgetrokkene waarheden te aanschouwen, terwijl de geest in staat zal zijn, onderscheidene werkzaamheden gelijktijdig te besturen, en in plaats van de taal der willekeurige teekens eene symbolische gedachtentaal zal hebben. Ook zal de mogelijkheid, om alle goedheden Gods één voor één en alle te gader te beschouwen, de bron zijn van eene rijke zaligheid, en de menschen, die tot een gezellig zamenleven geschapen zijn, zullen in broederlijke betrekkingen één gemeenschap uitmaken.

In de vijfde aflevering wordt ontwikkeld, dat in den toekomstigen staat de zielen eenen onbeperkten rijkdom zullen bezitten, daar alles het hare is. Die zaligheid is echter alleen verkrijgbaar op voorwaarde van vergeving van Gods zijde en van heiligheid van den kant des menschen. De slotsom van dit gedeelte zijns on-

Digitized by Google

derzoeks, komt volgens den schrijver hier op neder, dat bij den overgang van deze dierlijke ligchamelijkheid tot eene geestelijke de kansen van vermeerdering van geluk en van ellende gelijk staan, dat de aard der zedelijke gewaarwordingen en van het persoonlijk karakter daardoor niet wordt veranderd; dat de goede en slechte driften of bewegingen der ziel gelijkelijk onsterfelijk zijn en toenemen, en eindelijk dat de handelende beginselen en verstandelijke vermogens hier beneden niet dan kiemen zijn, die zich in de toekomst volmaakt zullen ontwikkelen.

De zesde aflevering beschouwt het verblijf der gezaligden, en toont aan, dat misschien de plaatselijkheid evenmin eene eigenschap van den hemel is als de smaak van het licht, dat er eene onzigtbare stoffelijke wereld kan bestaan, dat de geesten der ontslapenen misschien wel naar de zon gaan, en dat zij misschien op eene geheel vernieuwde aarde komen. Tusschen deze drie vooronderstellingen doet de schrijver geene bepaalde keus.

De zevende aflevering geeft een overzigt over onderscheidene voorstellingen van het toekomstig leven uit ouden en nieuwen tijd, en de achtste behandelt nog eenige vragen, die tot het onderwerp in meer of minder regtstreeksch verband staan.

Hoe zullen wij deze redenen noemen? Wetenschappelijke? Daarvan dragen zij het karakter niet. Wijsgeerige? Zij gaan daarvoor niet geleidelijk en diep genoeg. Nieuw-Testamentische? Daarvoor is er geene uitlegkunde genoeg in. Liefst noemen wij die: losse gedachten en gissingen aangaande het toekomstige leven.

De vorm is afwisselend en los, de stijl bevallig. Maar of de kennis van dit gewigtig onderwerp er verder door is gebragt? Zonder daarom te beweren, dat in deze

Digitized by Google

redenen niets bruikbaars zoude gevonden worden, durven wij deze vraag niet bevestigend beantwoorden.

Wij besluiten ons verslag met de vermelding van een drietal kleine stukjes, die tot den strijd van partijen en kerkgenootschappen behooren. Het eerste is: *Verschilpunten der Protestantsche en Roomsch-Catholieke Kerk, voorgesteld in vragen en antwoorden, door* D. TH. F. G. LISCO, voorafgegaan door eene korte schets van de geschiedenis der Christelijke Kerk door E. STILLER, *Wijk bij Duurstede, bij W. F. Stramrood*, kl. 8°, 24 blz., *f* 0,15, een klein maar doelmatig boekske, tot welks uitgave de spanning tusschen Rome en het Protestantisme in Nederland in de laatste dagen aanleiding schijnt te hebben gegeven. Zou het waar wezen, wat vr. 5 onder *a* gezegd wordt, dat de canonieke boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds, de *eenige* bronnen zijn van de leer der zaligheid? Zou onder *c* niet moeten worden bijgevoegd, dat men, om de Schrift te verstaan, behoort gebruik te maken van prediking en onderwijs? Wat beteekent het onder *d:* dat de Heilige Schrif *volledig* is? Is het waar, zoo als er vr. 10 staat, dat de mensch, *zoodra hij geboren is*, vervuld is van zondigen en boozen lust? Wat beteekent vr. 13 *verdiensten* van CHRISTUS? Ook vr. 18 is niet duidelijk. Voor dezulken, die van Rome's Kerk tot eenig Protestantsch Kerkgenootschap willen overgaan, is dit boekske als een kort bestek zeer bruikbaar.

Van meer wijsgeerig wetenschappelijken aard is het werkje: *Van Jeruzalem naar Bethlehem, antwoord op het geschrift der Gravin Hahn Hahn, »van Babylon naar Jeruzalem," door* IRENAEUS MONASTICUS, *uit het Hoogduitsch, Amst. bij C. L. Brinkman*, kl. 8°, 79 blz., *f* 0,50. Het zijn twee

Digitized by Google

stukjes, het eerste getiteld: *Jeruzalem en de Catholieke Kerk;* het andere: *Het Protestantisme en de plaats zijner bestemming.* De schrijver plaatst zich op het standpunt der beschaafde vrouw, tot welke hij het woord rigt, spreekt in eenen hoogst verdraagzamen toon, zonder eenigen vorm van godsdienstig leven uit de hoogte te veroordeelen, en toont het gebrek aan degelijkheid in hare handelwijze en redeneringen aan. Veel goeds en waars wordt hier over meer dan een punt van Christelijke waarheid als in 't voorbijgaan gezegd.

Eindelijk hebben wij nog: *Een woord tot zijne medebroeders over de Aphorismen en theses, dissonanten met den grondtoon onzer eeuw van den Wel Ew. Zgl. Heer* L. J. VAN RHIJN, *Pred. te Chaam; uitgesproken in de vergadering van de vereeniging van predikanten der Hervormde Kerk in Noord-Braband, den* 3 *Junij* 1852, *te Breda, door* M. F. NIERMEIJER, *Deventer, bij J. de Lange,* gr. 8°, 55 blz., *f* 0,75. Deze woorden werden, in plaats van een dispuut over de stellingen van den heer VAN RHIJN, in den vorm eener rede tot de predikanten-vereeniging gesproken. Het thema, dat hier behandeld wordt, is, de heer VAN RHIJN een *dissonant met zich zelven*, blijkens tegenstrijdigheden in zijne stellingen te vinden, een *consonant met Rome*, als uitgaande van menschelijk gezag naast of boven CHRISTUS, en een *discrepant van Christus*, omdat de Heer zelf geene geloofsbelijdenis heeft opgesteld noch dit door zijne Apostelen heeft laten doen; omdat de Apostelen geene geloofsbelijdenis hebben opgesteld, noch als verbindend voorgeschreven voor hunnen tijd, of voor alle volgende eeuwen, noch ook eene confessie afgevorderd van hen, die geloofden; omdat dit eindelijk

Digitized by Google

evenmin door volgende leeraars is geschied. De beslissende toon en de zware beschuldigingen door den heer VAN RHIJN tegen andersdenkenden te berde gebragt, worden ten slotte besproken, waarop dan nog een krachtig naschrift volgt.

Het is hier geenszins ridendo dicere verum, waarheid in lachenden vorm, maar op den man af, streng en bar. Zóó in zijne tegenwoordigheid over zich te hooren spreken is zeker wel eene krachtige kastijding, eene les, om zich te wachten voor het optreden met ondoordachte stellingen en onbewijsbare beschuldigingen. Zijn er in ons land, die met kracht blijven aandringen op het weder aanknoopen van verbrokene banden van kerkleergezag — wij verblijden ons, dat er ook zijn, zoo als de heer NIERMEIJER, die met niet minder kracht tegen zulke eischen durven optreden.

Digitized by Google

LIJST VAN GESCHRIFTEN,

IN DEN JAARGANG 1852 AANGEKONDIGD.

A. bl.

Amshoff (M. A.), Norderney, Brieven bij een badbezoek . . . . . 821.

B.

Beets (N.), Fantasie en werkelijkheid met betrekking tot het Openbaar Onderwijs . . . 568.
Benit (H. A.), De gelijkenissen van onzen Heer Jezus Christus . . . . . 581.
Bijbelsch Woordenboek voor het Christelijk gezin . . . . . 572.
Boeke (J.), Het betrachten der waarheid in liefde . . . . . 866.
Boeles Jr., (P.), De eisch der tijden aan den Protestant . . . . . 876.
Böttticher (W.) Gustaaf Adolf, Koning van Zweden . . . . . 616.
Bolt (J. van Waning), Zes Zendingspreken. 882.
Boon (C.), Mag men de Formulierquestie niet geeindigd achten? . . . . . 870.
Boucher (Ph.), Ciel et terre . . . . . 909.
Brave (W.), Het jaarfeest van den dood van Jezus . . . . . 821.

Digitized by Google

bl.

C.

Caro (W.), Grieksche Spraakleer . . . . 571.
Channing (W. E.), Christelijke Redevoeringen . . . . . 825.
Christelijke Volksvriend . . . . . 832.
———— Waarheidsvriend . . . . . 832.
Christendom (Het) door een voormalig Roomsch-Catholiek Pastoor . . . . . 889.
Constant, Ernstig woord aan de Heeren Doedes en Molenaar . . . . . 889.
Crommelin (S.), Waarschuwing tegen het misbruiken van den naam van God . . . . 819.
———— Streven naar reinheid van hart en wandel . . . . . 819.
———— Aan studerende jongelingen. 819.

D.

Dissel (S. van), Bijbel ten gebruike van kinderen . . . . . 839.
Dresselhuis (J. ab Utrecht) en A. Niemeijer, Magazijn voor Kritiek en Exegetiek des Nieuwen Testaments . . . . . 596.
Dupac (M. G.) de Bellegarde, Histoire abregée de l' Eglise métropolitaine d' Utrecht . 609.

E.

Ellis (W.), Grondtrekken der Staathuishoudkunde . . . . . 871.

F.

Ferf (H. Niebuur), Het Godsbestuur, zigtbaar in het vijftigjarig bestaan van het verbeterd onderwijs in de lagere scholen . . 565.

Digitized by Google

bl.

Fockens (H. F. T.), Bijbel voor het Christelijke gezin . . . . . 576.

G.

Gaussen (L.), De Profeet Daniel . . . . 579.
Geschiedenis der Christelijke Kerk bij Fockens. 600.
Gilse (J. van), Disp. de antiquissimo librorum sacrorum Novi Testamenti catalogo . . 615.
Glasius (B.), Godgeleerd Nederland . . . 621.
Godsdienstig leesboek bij van Hulst . . . . 823.
Groninger (Het Beginsel der) School . . . . 873.
Groot (P. Hofstede de), Lineamenta Historiae Ecclesiae Christianae . . . . . 597.

H.

Haar (B. ter), Woorden van troost en besturing . . . . . 856.
Harms (Cl.), Levensbeschrijving . . . . . 605.
Heemskerk (H.), Onze Vader . . . . . 822.
Heldring (O. G.), Magdalena . . . . . 871.
Helsdingen (R. v. B.), Leerrede . . . . . 866.
Hentzepeter (J. C.), Drietal Leerredenen . 854.
Herwerden C. Hz. (C. H. van), Het Evangelie van Johannes . . . . . 588.
——— Leerredenen . 855.
Hoek (A.), Het levens magnetismus . . . . 907.
Hoekstra (S.), Nieuwe beschouwingen van Jezus persoon en werkzaamheid . . . . . 894.
Hoeven (A. des Amorie van der), Joannes Chrysostomus . . . . . 847.

I.

Irenaeus Monasticus, Van Jeruzalem naar Bethlehem . . . . . 912.

Digitized by Google

bl.

J.

Jacobi (J. C. Schultz), Geschiedenis der Evangelisch Luthersche Gemeente te Rotterdam . . . . . 610.

K.

Kist (N. C.) en H. J. Royaards, Nieuw Archief voor Kerkelijke Geschiedenis . . . 622.
Koorders (D.), De onfeilbaarheid der Apostelen . . . . . 888.
——— (S. H.), De heilige liefde . . . 895.
Krummacher (F. A.), Catechismus des Bijbels . . . . . 841.

L.

Leerredenen bij van der Wiel . . . . . 859.
Leopoldt (W.), Geschiedenis der Christelijke Kerk . . . . . 845.
Licht en leven in Ierland . . . . . 824.
Lisco (D. Th. F. G.), Verschilpunten der Protestantsche en Roomsch-Catholieke Kerk . . 912.
Loeff (A. Rutgers van der), Bijbelsch Catechisatieboek . . . . . 840.
Lorgion (E. J. Diest), A. T. Reitsma en (L. S. P. Meijboom, Geschiedenis van het Godsrijk naar den Bijbel . . . . . 840.
——— Geschiedenis der Christ. Kerk in Nederland . . . . . 845.

M.

Maria en Martha, Lectuur voor Christenvrouwen 833.
Martens (H.), De Kinderdoop . . . . . 896.
Meijer (J.), Kort begrip . . . . . 843.

Digitized by Google

bl.
Meijer (J), Leiddraad . . . . . 844.
Mensinga (J. A. M.), Mijne twee merkwaardigste Leerredenen . . . . . 866.
Moens (F. G.), Spec. de ultimorum Christi sermonum authentia . . . . . 589.
Mogle (J. H.) d'Aubigné, Olivier Cromwell . . . . . 604.
Modl, Veth en Domela Nieuwenhuis, Bijbelsch Woordenboek . . . . . 572.
Moll Jz., (J.), Een wachtwoord in dienst van het Godsrijk . . . . . 881.
Morgenster (De) . . . . . 834.
Mulder (S. J.), Bijbel voor de Israëlitische jeugd, XVe stuk . . . . . 838.
Muller (S.), Feestrede ter vierig zijner vijfentwintigjarige ambtsbediening . . . . . 612.

N.

Neander (A.), De Kerkvader Johannes Chrysostomus . . . . . 601.
Niermeijer (A.), Over de echtheid der Johanneïsche Schriften . . . . . 583.
——— Bijdragen ter verdediging van de echtheid der Johanneïsche Schriften . . . . . 584.
Niermeijer (M. F.), Een woord over de Aphorismen van v. Rhijn . . . . . 913.
Nieuwenhuis (F. Domela), Overzigt der vroegere zorg van de Nederl. Luth. Kerk voor de opleiding tot het Herder- en Leeraarambt . . 835.
——— De leer van het heilige Avondmaal . . . . . 900.
——— Het geloof in den Christus . . . . . 864.

Digitized by Google

bl.

O.

Oorkonde (De oudste) en de jongste wetenschap . . . . . 884.
Oort (H. L.), Deelneming aan de Genootschappen ter verdediging van het Protestantisme . 875.
Oosterzee (H. M. C. van), De Synode in 1851 . . . . . 870.

P.

Pape (C. W.), Paulus afscheid . . . . . 863.
Rareau (L. G.), Leerrede . . . . . 863.
Prachtbijbel bij van Goor . . . . . 578.
Preken bij van der Scheer . . . . . 859.
Protestant (The) Alliance . . . . . 874.
Protestantsche Stemmen . . . . . 877.

R.

Rauwenhoff (L. W. E.), Disquisitio de loco Paulino, qui est de δικαιώσει . . . . . 593.
Reijs (A. J. V.), Leerrede . . . . . 860.
Reitsma (A. T.), Het Gasthuis van de Diakonie te Groningen . . . . . 620.
Rhijn (L. J. van), De Christen een krijgsman . . . . . 876.
Riedel (B. J.), Diss. de Jesu doctrina e rerum natura petita . . . . . 343.
Rienstra (B.), Stichtelijke overdenkingen voor elken dag des jaars . . . . . 833.
Rijkens (R. G.), De meeningen van Mr. G. Groen van Prinsterer, c. s. tegenover die van Mr. J. R. Thorbecke enz. over het lager onderwijs . . . . . 567.

Digitized by Google

bl.

S.

Scheer (P. A. van der), Leerrede na het afsterven van J. A. Coenen . . . . . 859.
Scheltema, (C. S. Adama van), Zijt getrouw . . . . . 820.
Schenkel (D.), Wat is waarheid? . . . 877.
——— De strijd met Dulon . . 868.
Scherer (E.), De critiek en het geloof . . 886.
Schmidt, Handleiding bij de lijdensgeschiedenis . . . . . 848.
Scholten (J. H.), Antwoord aan Mr. J. da Costa . . . . . 901.
Senden (G. H. van), Het heilige land, Ie deel . . . . . 573.
——— Het Evangelie van Johannes . . . . . 586.
——— Nagelaten Leerredenen . . . . . 849.
Spijker (J. J. van Voorst en H. J.), Tweetal memoriën van toelichting . . . . . 570.
Staveren (M. van), Jezus Christus in twaalf Leerredenen . . . . . 851.
Steenmeijer (J.), Mozes in leerredenen . . 864.
——— Leerrede in de St. Eusebius Kerk . . . . . 865.
Stronck (J. J.), Diss. de Matthia in Apostolorum ordinem sorte cooptato . . . . . 592.
Stroudt (W.), A. Treatise on the physical cause of the Death of Christ . . . . . 372.
Swalue (E. B.), Gebeden voor Zeelieden. . 819.
Swiers (J. J.), Kleine Catechismus . . . 844.
——— Geschiedenissen der Christ. Kerk . . . . . 844.

Digitized by Google

bl.

T.

Teutem (H. N.), Toespraak aan het Bijbel-Genootschap . . . . . 881.
Tholuck (A.), De Bijbel . . . . . 883.
Tideman (J.), Catechetische Literatuur der Remonstranten . . . . . 837.
Tijdeman (P. H.), Stellingen over Christelijke en Wijsgeerige Zedeleer . . . . . 811.

V.

Vijftal Leerredenen voor de Ev. Luth. Gemeente te Doetinchem . . . . . 853.
Vinke (H. E), Het Nieuwe Testament, VI Aflevering . . . . . 595.
Voorst (J. J. van) en H. J. Spijker, Tweetal memoriën van toelichting . . . . . 570.
Vrede en Hoop . . . . . 833.

Z.

Zijnen (F. P. J. Sibmacher), Anselmi et Calvini placita de redemtione . . . . . 903.
Zwaag (W. C. van der), Handboek voor Evangelisch onderwijs . . . . . 846.
——— ——— Bijbelsche en Kerkelijke Geschiedenis . . . . . 846.
——— Schets der Kerkelijke Geschiedenis . . . . . 847.

Digitized by Google

INHOUD

VAN DEN

JAARGANG 1853.

I STUK.

VERHANDELINGEN EN GEDACHTEN.

A. T. REITSMA, *Welk verband bestaat er tusschen het geloof in* JEZUS CHRISTUS *en onze zaligheid?* . . . . . bl. 7.

J. WITKOP, *Bestaat er eene wederkeerige werking tusschen het gemoedsbestaan des Christens en zijn Godsbegrip? Zoo ja, inhoeverre? En welke waarde heeft de kennis dezer werking?* . . . . . » 47.

U. P. GOUDSCHAAL, *Eene mededeeling omtrent de ster der Magiërs* . . . . . » 105.

BEOORDEELINGEN EN BERIGTEN.

De strijd der Fransche Bisschoppen over het gebruik der Classieke Schrijvers bij het onderwijs . . . . . » 125.

P. HOFSTEDE DE GROOT, *Het eigenaardige der Roomsch-Catholieke en der Protestantsche Kerk* . . . . . » 142.

A. SARDINOUX, *Een blik op den tegenwoordigen toestand van Europa* . . . . » 172.

De uitwerking van het Christendom op Amboina . . . . . » 184.

Het Amerikaansche Tractaatgenootschap in het jaar 1851 . . . . . » 189.

W. MUURLING, *De wolke van getuigen* . . » 195.

L. G. PAREAU, *Een woord over* J. F. VAN OORDT, J. W. Z. . . . . » 203.

Digitized by Google

II STUK.

VERHANDELINGEN EN GEDACHTEN.

S. HOEKSTRA, *Het Evangelie, volgens Rom. I: 17* . . . . . bl. 217.

J. MARISSEN VAN LOON, *De opvoeding van* SIMON PETRUS *door den Heer* . . . . » 240.

J. BUSCH KEISER, *Hoe* PETRUS *na zijnen val door zijne medeleerlingen en door* JEZUS *bejegend is* . . . . . » 310.

L. SCHUKKING, *De verschijning van* JEZUS *aan* MARIA MAGDALENA, *eene proeve, hoe* CHRISTUS *voor ieder persoonlijk de levende Heiland is* . . . . . » 327.

De Christelijke Godsdienst, volgens HERDER. » 339.

BEOORDEELINGEN EN BERIGTEN.

L. S. P. MEIJBOOM, *Verslag van de: Verhandeling over* JEZUS *leer aangaande God, den mensch en 's menschen betrekking tot God, voor zoo ver die uit de natuur is ontleend, of: over de natuurlijke Godgeleerdheid van* JEZUS CHRISTUS *door* Dr. B. J. RIEDEL . . . . . » 343.

W. STROUDT, *De oorzaak van den dood onzes Heeren* . . . . . » 372.

L. F. BUNGENER, *Voltaire en de Hervorming.* » 382.

C. H. VAN HERWERDEN, CHZ., *Over het verwijt van Socialisme, door het Ultramontanisme in Frankrijk tegen het Protestantisme gerigt* . . . . . » 393.

Voortgang der Evangelische Kerk in Boheme . . . . . » 411.

Wijsheidsscholen te Jeruzalem in Davids tijd . . . . . » 413.

Wat is er nu voor Godgeleerden te vragen? » 414.

Waarom koos de Heer vooral uit visschers zijne Apostelen? . . . . . » 416.

Digitized by Google

III STUK.

VERHANDELINGEN EN GEDACHTEN.

L. G. PAREAU, *De leer der Schriften des Nieuwen Verbonds omtrent* CHRISTUS *voortdurende werkzaamheid ter volmaking van het menschdom* . . . . . bl. 425.

S. HOEKSTRA, *Onze Christelijke voorregten, volgens* 2 *Petr. I:* 3, 4 . . . . . » 539.

BEOORDEELINGEN EN BERIGTEN.

Overzigt van de Godgeleerde Letterkunde in Nederland in het jaar 1852. *Eerste Gedeelte* . . . . . » 565.

Over geloof en wetenschap . . . . . » 623.

Over zelfbeproeving. . . . . . » 627.

Het Protestantisme in Ierland . . . . » 629.

Verval van het Roomsch-Catholicisme in Noord-Amerika . . . . . » 631.

Digitized by Google

IV STUK.

VERHANDELINGEN EN GEDACHTEN.

J. DOUWES, Jr., *Hoe dacht de Apostel* PAULUS *zich het verband tusschen het nieuwe leven, dat* CHRISTUS *met zijne opstanding begon, en het nieuwe leven der Christenen?* . . . . . bl. 639.

Waarom is PAULUS *denkwijze algemeen aangenomen in de Christelijke Kerk?* . . » 690.

L. S. P. MEIJBOOM, JEZUS *blik op de natuur en de menschenwereld, of welke is de leer aangaande God en godsdienst, die* JEZUS *uit de natuur afleidt?* . . . . . » 691.

BEOORDEELINGEN EN BERIGTEN.

Overzigt van de Godgeleerde Letterkunde in Nederland in het Jaar 1852. *Tweede Gedeelte* . . . . . » 811.

Lijst van Geschriften, in den Jaargang 1852 *aangekondigd* . . . . . » 915.

Digitized by Google

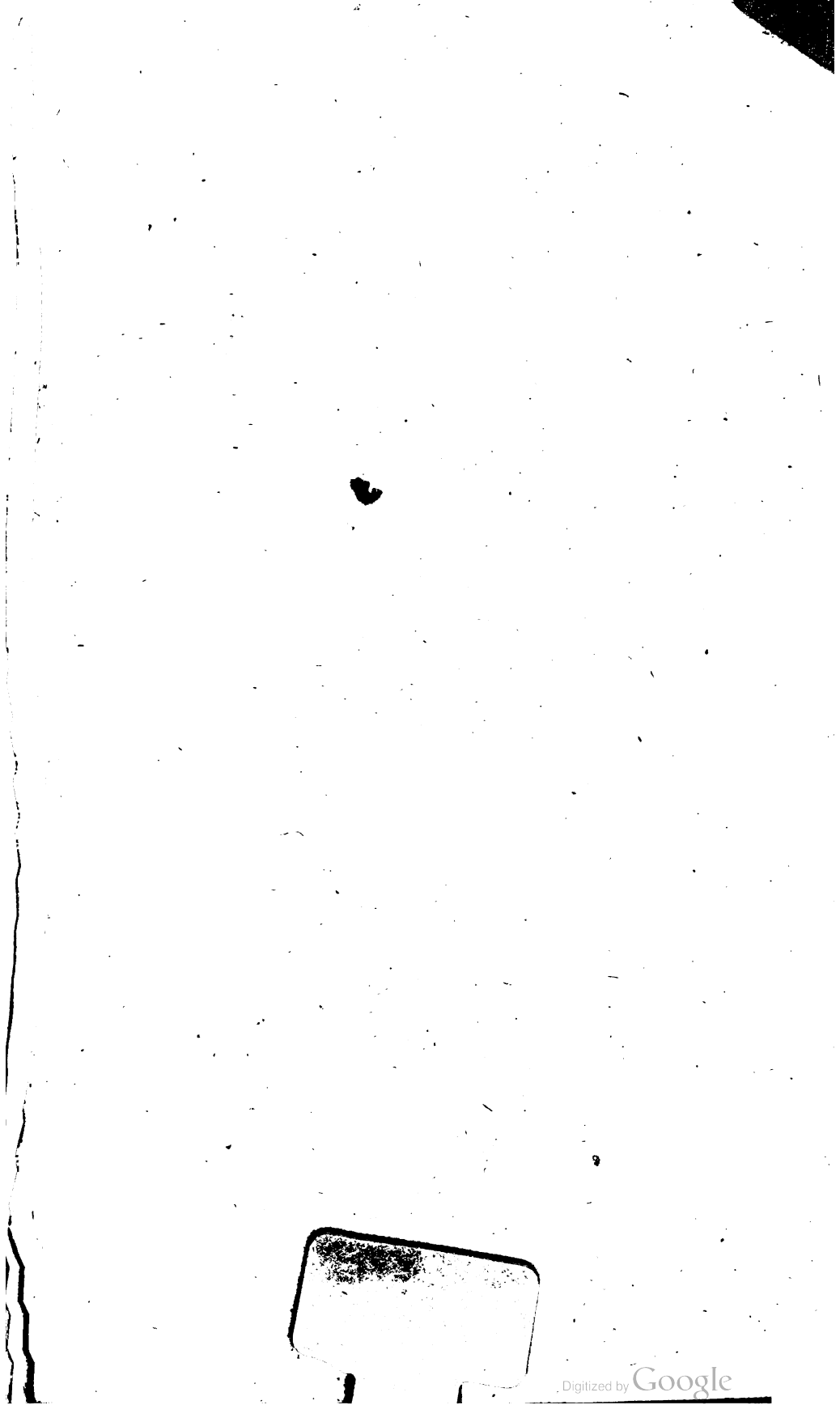
Digitized by Google

TE GRONINGEN, BIJ

INHOUD.

Verhandelingen en Gedachten.

J. DOUWES, Jr., *Hoe dacht de Apostel* PAULUS *zich het verband tusschen het nieuwe leven, dat* CHRISTUS *met zijne opstanding begon, en het nieuwe leven der Christenen?* . . . bl. 639.

Waarom is PAULUS *denkwijze algemeen aangenomen in de Christelijke Kerk?* . . . . . » 690.

L. S. P. MEIJBOOM, JEZUS *blik op de natuur en de menschenwereld, of welke is de leer aangaande God en godsdienst, die* JEZUS *uit de natuur afleidt?* . . . . . » 691.

Beoordeelingen en Berigten.

Overzigt van de Godgeleerde Letterkunde in Nederland in het jaar 1852. *Tweede Gedeelte* . . . . » 811.

Lijst van Geschriften, in den Jaargang 1852 *aangekondigd* . . . » 915.

J. OOMKENS. J. ZOON.

Digitized by Google